C CORNELII
TACITI
OPERA

RECOGNOVIT EMENDAVIT
SUPPLEMENTIS EXPLEVIT
GABRIEL BROTIER.

TOMUS TERTIUS.

VENETIIS MDCCLXXXIII
Apud Thomam Bettinelli.

Cum Facultate, ac Privilegio.

BREVIARIUM

LIBRI PRIMI.

I. *Historiarum præfatio, rerumque summa.* IV. *Status Urbis, mens exercituum.* VI. *Galbæ & ejus aulæ vitia.* VIII. *Hispaniæ, Galliæ, utriusque Germaniæ, Orientis, Ægypti, ceterarumque provinciarum habitus.* XII. *Legionum Germaniæ superioris defectio. Galba de adoptando Cæsare cogitat.* XIII. *Hac de re discordes T. Vinius & Cornelius Laco. Othonis spes.* XIV. *Piso adoptatur.* XV. *Galbæ oratio.* XVII. *Moderatio Pisonis.* XVIII. *Intempestiva Galbæ severitas.* XIX. *Legati ad defectores mittuntur.* XX. *Neronis prodigæ donationes rescissæ.* XXI. *Otho res novas molitur; animosus militum corruptor.* XXIV. *Laconis, præfecti prætorianorum, socordia.* XXV. *Suscipiunt duo manipulares, Proculus & Veturius, imperium populi Romani transferendum, & transferunt.* XXVII. *Otho, consalutatus Imperator, castris infertur.* XXIX. *Interim senex Galba, sacris intentus, alieni imperii fatigat deos. Piso cohortem, quæ in palatio stationem agebat, hortatur ad fidem.* XXXI. *Illa parat signa: reliquæ copiæ desciscunt.* XXXII. *Plebis adulatio & levitas. Cunctatur Galba; incer-*

tus manendum, an occurrendum discrimini. XXXIV. *Vanus rumor, occisum in castris Othonem.* XXXV. *Inde in Galbam populi, equitum, senatorum, immodica studia.* XXXVI. *At castra tenet Otho, flagrantesque militum animos oratione accendit.* XXXVIII. *Arma militi dividit.* XXXIX. *Piso, crebrescentis seditionis fremitu exterritus, egressum Galbam & foro appropinquantem adsequitur. Trepidæ plebis languent studia: proximorum diffugia.* XL. *Othoniani milites, disjecta plebe, proculcato senatu, forum inrumpunt.* XLI. *Galba juxta Curtium lacum occiditur.* XLII. *Vinii cædes.* XLIII. *Sempronii Densi fides egregia. Piso trucidatur.* XLV. *Alius statim senatus, alius populus. Ruunt cuncti in Othonis venerationem.* XLVI. *Omnia militum arbitrio aguntur. Variæ cædes.* XLVII. *Corpora Pisonis, Vinii, Galbæ, sepulturæ concessa. Eorum ingenia & mores.* L. *Otho & Vitellius vitiis invisi: ambigua de Vespasiano fama.* LI. *Initia causæque motus Vitelliani. A Germanicis exercitibus Vitellius Imperator consalutatur. Ejus iter in Italiam inerti luxu & prodigis epulis fœdum. Belli duces, Alienus Cæcina & Fabius Valens.* LXIII. *Galli, partim formidine, partim gaudio, Vitellii sacramentum accipiunt.* LXVII. *Helvetiorum strages.* LXXI. *Otho imperii munia, quædam ex dignitate reipublicæ, pleraque contra*

decus, obit. LXXII. Tigillini exitium. LXXIII. Crispinilla, magistra libidinum Neronis, periculo exempta. LXXIV. Mutuis epistolis Otho ac Vitellius concordiam tentant. Sed, distractis inter utrumque exercitibus ac provinciis, bello opus. LXXVII. Largitionibus voluptatibusque animos Otho adgreditur. LXXIX. Inter civilis belli motus, Rhoxolani, Sarmatica gens, Mœsiam inrumpunt: primum victores, mox victi. LXXX. Ortam in Urbe seditionem Otho ægre componit. LXXXIII. Othonis oratio. LXXXVI. Prodigia imminentium cladium prænuntia. LXXXVII. Belli consilia; Othonisque duces. LXXXVIII. Cornelius Dolabella in coloniam Aquinatem sepositus. LXXXIX. Otho proficiscitur, quiete Urbis curisque imperii Salvio Titiano fratri permissis.

Hæc gesta paucis mensibus,

An. U. C.	Ær. Chr.		
			Ser. Sulpicio Galba Aug. II,
dcccxxii.	69.	*Coss.*	T. Vinio Rufino.

C. CORNELII TACITI

HISTORIARUM

LIBER PRIMUS.

AN. U. C. DCCCXXII. ÆR. CHR. 69.

Historiarum præfatio, rerumque summa.

I. INITIUM mihi operis (1) Ser. Galba iterum, T. Vinius, consules erunt. Nam post conditam Urbem octingentos, & viginti prioris ævi annos (2) multi auctores retulerunt: dum res populi Romani memorabantur, pari eloquentia ac libertate; postquam bellatum apud Actium, atque omnem potestatem ad unum conferri (3) pacis interfuit, magna illa ingenia cessere. Simul veritas pluribus modis infracta; primum inscitia reipublicæ, ut alienæ, mox libidine assentandi, aut rursus odio adversus dominantes. Ita neutris cura posteritatis, inter infensos, vel obnoxios (4). Sed ambitionem (5)

scriptoris facile adverseris: obtrectatio & livor pronis auribus accipiuntur. Quippe adulationi fœdum crimen servitutis, malignitati falsa species libertatis inest. Mihi Galba, Otho, Vitellius, nec beneficio, nec injuria cogniti. Dignitatem nostram a Vespasiano inchoatam, a Tito auctam, a Domitiano longius provectam non abnuerim: sed incorruptam fidem professis, nec amore quisquam, & sine odio dicendus est. Quod si vita suppeditet, principatum divi Nervæ (6), & imperium Trajani, uberiorem securioremque materiam, senectuti seposui: rara temporum felicitate, ubi sentire, quæ velis, & quæ sentias, dicere licet.

II. Opus adgredior opimum casibus, atrox prœliis, discors seditionibus, ipsa etiam pace sævum. Quatuor Principes ferro interempti (7). Tria bella civilia; plura externa, ac plerumque permixta. Prosperæ in Oriente; adversæ in Occidente res. Turbatum Illyricum: Galliæ nutantes: perdomita Britannia (8), & statim missa: coortæ in nos Sarmatarum ac Suevorum gentes: nobilitatus cladibus mutuis Dacus: mota etiam prope Parthorum arma, falsi Neronis ludibrio (9). Jam vero Italia novis cladibus, vel post longam sæculorum seriem repetitis, adflicta. Haustæ aut obrutæ urbes (10), fecundissima Campaniæ ora: & Urbs incendiis vastata, consumptis antiquissimis delubris, ipso Capitolio ci-

vium manibus incenso: pollutæ cærimoniæ: magna adulteria: plenum exsiliis mare: infecti cædibus scopuli (11): atrocius in Urbe sævitum. Nobilitas, opes, omissi gestique honores pro crimine; & ob virtutes, certissimum exitium. Nec minus præmia delatorum invisa, quam scelera: cum alii sacerdotia & consulatus, ut spolia, adepti, procurationes (12) alii, & interiorem potentiam, agerent, ferrent cuncta. Odio & terrore corrupti (13) in dominos servi, in patronos liberti: & quibus deerat inimicus, per amicos oppressi. Non tamen adeo virtutum sterile sæculum, ut non & bona exempla prodiderit.

III. Comitatæ profugos liberos matres: secutæ maritos in exsilia conjuges: propinqui audentes: constantes generi: contumax, etiam adversus tormenta, servorum fides: supremæ clarorum virorum necessitates: ipsa necessitas fortiter tolerata: & laudatis antiquorum mortibus pares exitus. Præter multiplices rerum humanarum casus, cælo terraque prodigia, & fulminum monitus, & futurorum præsagia, læta, tristia, ambigua, manifesta. Nec enim umquam atrocioribus populi Romani cladibus, magisve justis indiciis (14) approbatum est, non esse curæ deis securitatem nostram, esse ultionem.

Status Urbis, mens exercituum.

IV. Ceterum, antequam destinata componam, repetendum videtur, qualis status Urbis, quæ mens exercituum, quis habitus provinciarum, quid in toto terrarum orbe validum, quid ægrum fuerit: ut non modo casus eventusque rerum, qui plerumque fortuiti sunt (15), sed ratio etiam causæque noscantur. Finis Neronis ut lætus primo gaudentium impetu fuerat, ita varios motus animorum, non modo in Urbe apud patres, aut populum, aut urbanum militem, sed omnes legiones (16) ducesque conciverat, evulgato imperii arcano (17), posse Principem alibi, quam Romæ fieri. Sed patres læti, usurpata statim libertate, licentius, ut erga Principem novum & absentem: primores equitum proximi gaudio patrum: pars populi integra, & magnis domibus adnexa (18), clientes libertique damnatorum & exsulum, in spem erecti: plebs sordida (19), & circo ac theatris sueta, simul deterrimi servorum, aut qui, adesis bonis, per dedecus Neronis alebantur, mœsti & rumorum avidi.

V. Miles urbanus, longo Cæsarum sacramento imbutus, & ad destituendum Neronem arte magis & impulsu, quam suo ingenio traductus, postquam neque dari donativum, sub nomine Galbæ promis-

sum, neque magnis meritis ac præmiis eumdem in pace, quem in bello, locum (20), præventamque gratiam intelligit apud Principem, a legionibus factum, pronus ad novas res, scelere insuper Nymphidii Sabini, præfecti, imperium sibi molientis; agitatur. Et Nymphidius quidem in ipso conatu oppressus. Sed, quamvis capite defectionis ablato; manebat plerisque militum conscientia: nec deerant sermones, *senium atque avaritiam Galbæ* increpantium. Laudata olim, & militari fama celebrata severitas ejus, angebat aspernantes veterem disciplinam, atque ita quatuordecim annis a Nerone adsuefactos, ut haud minus vitia Principum amarent, quam olim virtutes verebantur (21). Accessit Galbæ vox, pro republica honesta, ipsi anceps, *legi a se militem, non emi*. Nec enim ad hanc formam cetera erant.

Galbæ & ejus aulæ vitia.

VI. Invalidum senem T. Vinius, & Cornelius Laco, alter deterrimus mortalium, alter ignavissimus, odio flagitiorum onerabant, contemptu inertiæ destruebant. Tardum Galbæ iter, & cruentum, interfectis Cingonio Varrone, consule designato, & Petronio Turpiliano, consulari: ille, ut Nymphidii socius, hic, ut dux Neronis (22), in-

auditi atque indefensi, tamquam innocentes, perierant. Introitus in Urbem, trucidatis tot millibus inermium militum (23), infaustus omine, atque ipsis etiam, qui occiderant, formidolosus. Inducta legione Hispana, remanente ea, quam e classe Nero conscripserat, plena Urbs exercitu insolito: multi ad hoc numeri (24) e Germania, ac Britannia, & Illyrico, quos idem Nero electos præmissosque ad claustra Caspiarum (25), & bellum, quod in Albanos parabat, opprimendis Vindicis cœptis revocaverat: ingens novis rebus materia, ut non in unum aliquem prono favore, ita audenti parata.

VII. Forte congruerat, ut Clodii Macri, & Fonteji Capitonis cædes nuntiarentur. Macrum, in Africa haud dubie turbantem, Trebonius Garucianus, procurator, jussu Galbæ; Capitonem in Germania, cum similia cœptaret, Cornelius Aquinus & Fabius Valens, legati legionum, interfecerant, antequam juberentur. Fuere, qui crederent, Capitonem, ut avaritia & libidine fœdum, ac maculosum, ita cogitatione rerum novarum abstinuisse: sed a legatis, bellum suadentibus, postquam impellere nequiverint, crimen ac dolum compositum ultro: & Galbam mobilitate ingenii, an, ne altius scrutaretur, quoquo modo acta, quia mutari non poterant, comprobasse. Ceterum utraque cædes sinistre accepta: & inviso semel Principe, seu bene,

seu male facta premunt (26). Jam adferebant venalia cuncta præpotentes liberti(27): servorum manus subitis avidæ, & tamquam apud senem festinantes: eademque novæ aulæ mala, æque gravia, non æque excusata. Ipsa ætas Galbæ & inrisui, ac fastidio erat, adsuetis juventæ Neronis, & Imperatores forma ac decore corporis (ut est mos vulgi) comparantibus.

Hispaniæ, Galliæ, utriusque Germaniæ, Orientis, Ægypti, ceterarumque provinciarum habitus.

VIII. Et hic quidem Romæ, tamquam in tanta multitudine, habitus animorum fuit. E provinciis, Hispaniæ præerat Cluvius Rufus, vir facundus, & pacis artibus (28), bellis inexpertus. Galliæ, super memoriam Vindicis, obligatæ recenti dono Romanæ civitatis (29), & in posterum tributi levamento. Proximæ tamen Germanis exercitibus Galliarum civitates, non eodem honore habitæ, quædam etiam finibus ademptis, pari dolore commoda aliena, ac suas injurias metiebantur. Germani exercitus, quod periculosissimum in tantis viribus, solliciti & irati superbia recentis victoriæ, & metu, tamquam alias partes fovissent. Tarde a Nerone desciverant: nec statim pro Galba Verginius (30): an imperare voluisset, dubium: delatum

ei a milite imperium conveniebat. Fontejum Capitonem occisum, etiam qui queri non poterant (31), tamen indignabantur. Dux deerat, abducto Verginio, per simulationem amicitiæ: quem non remitti, atque etiam reum esse, tamquam suum crimen accipiebant.

IX. Superior exercitus legatum, Hordeonium Flaccum, spernebat, senecta ac debilitate pedum invalidum, sine constantia, sine auctoritate: ne quieto quidem milite, regimen (32); adeo furentes infirmitate retinentis ultro accendebantur. Inferioris Germaniæ legiones diutius sine consulari fuere: donec, missu Galbæ, A. Vitellius aderat, censoris Vitellii, ac ter consulis, filius. Id satis videbatur (33). In Britannico exercitu nihil irarum. Non sane aliæ legiones, per omnes civilium bellorum motus, innocentius egerunt: seu quia procul, & Oceano divisæ; seu, crebris expeditionibus, doctæ hostem potius odisse. Quies & Illyrico: quamquam excitæ a Nerone legiones, dum in Italia cunctantur, Verginium legationibus adissent. Sed longis spatiis discreti exercitus, quod saluberrimum est ad continendam militarem fidem, nec vitiis, nec viribus miscebantur.

X. Oriens adhuc immotus. Syriam & quatuor legiones obtinebat Licinius Mucianus, vir secundis adversisque juxta famosus. Insignes amicitias juve-

nis ambitiose coluerat: mox, attritis opibus, lubrico statu, suspecta etiam Claudii iracundia, in secretum Asiæ repositus, tam prope ab exsule fuit, quam postea a Principe. Luxuria, industria, comitate, arrogantia, malis bonisque artibus mixtus: nimiæ voluptates, cum vacaret: quotiens expedierat (34), magnæ virtutes. Palam laudares, secreta male audiebant: Sed apud subjectos, apud proximos, apud collegas, variis inlecebris potens: & cui expeditius fuerit, tradere imperium, quam obtinere. Bellum Judaicum Flavius Vespasianus (ducem eum Nero delegerat) tribus legionibus administrabat. Nec Vespasiano adversus Galbam votum, aut animus. Quippe Titum filium, ad venerationem cultumque ejus, miserat, ut suo loco memorabimus. Occulta lege fati, & ostentis, ac responsis, destinatum Vespasiano liberisque ejus imperium, post fortunam (35) credidimus.

XI. Ægyptum, copiasque, quibus coerceretur, jam inde a divo Augusto (36), equites Romani obtinent, loco regum. Ita visum expedire, provinciam aditu difficilem, annonæ fecundam, superstitione ac lascivia discordem & mobilem, insciam legum, ignaram magistratuum domi retinere. Regebat tum Tiberius Alexander (37) ejusdem nationis. Africa, ac legiones in ea, interfecto Clodio Macro, contentæ qualicumque Principe, post ex-

perimentum domini minoris (38). Duæ Mauretaniæ, Rætia, Noricum, Thracia, & quæ aliæ procuratoribus cohibentur, ut cuique exercitui viciniæ, ita in favorem, aut odium, contactu valentiorum agebantur. Inermes provinciæ, atque ipsa in primis Italia, cuicumque servitio exposita, in pretium belli cessuræ erant. Hic fuit rerum Romanarum status: cum Ser. Galba iterum, Titus Vinius consules, inchoavere annum sibi ultimum, reipublicæ prope supremum.

Legionum Germaniæ superioris defectio. Galba de adoptando Cæsare cogitat.

XII. Paucis post Kalendas Januarias diebus Pompeji Propinqui, procuratoris, e Belgica literæ afferuntur, *superioris Germaniæ legiones, rupta sacramenti reverentia, Imperatorem alium flagitare, & senatui ac populo Romano arbitrium eligendi permittere*, quo seditio mollius acciperetur. Maturavit ea res consilium Galbæ, jam pridem de adoptione secum & cum proximis agitantis. Non sane crebrior tota civitate sermo per illos menses fuerat: primum licentia ac libidine talia loquendi, dein fessa jam ætate Galbæ. Paucis judicium, aut reipublicæ amor: multi occulta spe, prout quis amicus vel cliens, hunc vel illum ambitiosis rumoribus de-

stinabant, etiam in T. Vinii odium (39) diverterant, qui in dies quanto potentior, eodem actu invisior (40) erat. Quippe hiantes, in magna fortuna, amicorum cupiditates, ipsa Galbæ facilitas intendebat: cum apud infirmum & credulum, minore metu, & majore præmio peccaretur.

Hac de re discordes T. Vinius & Cornelius Laco. Othonis spes.

XIII. Potentia principatus divisa in T. Vinium, consulem, & Cornelium Laconem, prætorii præfectum. Nec minor gratia Icelo, Galbæ liberto, quem annulis donatum (41), equestri nomine *Martianum* vocitabant. Hi discordes, & rebus minoribus sibi quisque tendentes, circa consilium eligendi successoris in duas factiones scindebantur. Vinius pro M. Othone: Laco atque Icelus consensu non tam unum aliquem fovebant, quam alium (42). Neque erat Galbæ ignota Othonis ac T. Vinii amicitia; & rumoribus nihil silentio transmittentium (quia vidua Vinio filia, cælebs Otho) gener ac socer destinabantur. Credo & reipublicæ curam subisse, frustra a Nerone translatæ, si apud Othonem relinqueretur. Namque Otho pueritiam incuriose, adolescentiam petulanter egerat; gratus Neroni æmulatione luxus: eoque jam Poppæam Sabinam,

nam, principale scortum, ut apud conscium libidinum, deposuerat (43), donec Octaviam uxorem amoliretur: mox suspectum in eadem Poppæa, in provinciam Lusitaniam, specie legationis, seposuit. Otho, comiter administrata provincia, primus in partes transgressus, nec segnis, & donec bellum fuit, inter præsentes splendidissimus, spem adoptionis, statim conceptam, acrius in dies rapiebat: faventibus plerisque militum; prona in eum aula Neronis, ut similem.

Piso adoptatur.

XIV. Sed Galba, post nuncios Germanicæ seditionis, quamquam nihil adhuc de Vitellio certum, anxius, quonam exercituum vis erumperet, ne urbano quidem militi confisus, quod remedium unicum rebatur, comitia imperii transigit. Adhibitoque, super Vinium, ac Laconem, Mario Celso, consule designato, ac Ducennio Gemino, præfecto Urbis, pauca præfatus *de sua senectute*, *Pisonem Licinianum arcessi* jubet (44): seu propria electione, sive, ut quidam tradiderunt, Lacone instante; cui, apud Rubellium Plautum, exercita cum Pisone amicitia: sed callide, ut ignotum, fovebat, & prospera de Pisone fama consilio ejus fidem addiderat. Piso, M. Crasso & Scribonia genitus, nobilis utrim-

que, vultu habituque moris antiqui, & æstimatione recta severus, deterius interpretantibus tristior habebatur: ea pars morum ejus, quo suspectior sollicitis, adoptanti placebat.

Galbæ oratio.

XV. Igitur Galba, apprehensa Pisonis manu, in hunc modum locutus fertur: *Si te privatus, lege curiata, apud pontifices, ut moris est, adoptarem; & mihi egregium erat Cn. Pompeji & M. Crassi subolem in penates meos adsciscere; & tibi insigne, Sulpiciæ ac Lutatiæ* (45) *decora nobilitati tuæ adjecisse. Nunc me, deorum hominumque consensu ad imperium vocatum, præclara indoles tua, & amor patriæ impulit, ut Principatum, de quo majores nostri armis certabant, bello adeptus, quiescenti offeram, exemplo divi Augusti, qui sororis filium, Marcellum, dein generum Agrippam, mox nepotes suos, postremo Tiberium Neronem, privignum, in proximo sibi fastigio collocavit. Sed Augustus in domo successorem quæsivit; ego in republica: non, quia propinquos, aut socios belli non habeam: sed neque ipse imperium ambitione accepi, & judicii mei documentum sint, non meæ tantum necessitudines, quas tibi postposui, sed & tuæ. Est tibi frater* (46), *pari nobilitate, natu major,*

dignus hac fortuna, nisi tu potior esses. Ea ætas tua, quæ cupiditates adolescentiæ jam effugerit: ea vita, in qua nihil præteritum excusandum habeas. Fortunam adhuc tantum adversam tulisti (47). *Secundæ res acrioribus stimulis animos explorant; quia miseriæ tolerantur, felicitate corrumpimur. Fidem, libertatem, amicitiam, præcipua humani animi bona, tu quidem eadem constantia retinebis: sed alii per obsequium imminuent. Irrumpet adulatio, blanditiæ, pessimum veri affectus venenum, sua cuique utilitas. Etiam ego, ac tu, simplicissime inter nos hodie loquimur: ceteri libentius cum fortuna nostra, quam nobiscum. Nam suadere Principi, quod oporteat, multi laboris: assentatio erga Principem quemcumque, sine affectu peragitur.*

XVI. *Si immensum imperii corpus stare, ac librari, sine rectore posset; dignus eram, a quo respublica inciperet. Nunc eo necessitatis jampridem ventum est, ut nec mea senectus conferre plus populo Romano possit, quam bonum successorem; nec tua plus juventa, quam bonum Principem. Sub Tiberio, & Cajo, & Claudio, unius familiæ quasi hereditas fuimus: loco libertatis erit, quod eligi cœpimus. Et finita Juliorum Claudiorumque domo, optimum quemque adoptio inveniet. Nam generari & nasci a Principibus, fortuitum, nec ultra æsti-*

matur; adoptandi judicium integrum (48); *&, si velis eligere, consensu monstratur. Sit ante oculos Nero, quem, longa Cæsarum serie tumentem, non Vindex* (49), *cum inermi provincia, aut ego, cum una legione, sed sua immanitas, sua luxuria cervicibus publicis depulere: neque erat adhuc damnati Principis exemplum* (50). *Nos bello, & ab æstimantibus adsciti, cum invidia, quamvis egregii, erimus. Ne tamen territus fueris, si duæ legiones, in hoc concussi orbis motu, nondum quiescunt. Ne ipse quidem ad securas res accessi: & audita adoptione, desinam videri senex, quod nunc mihi unum objicitur. Nero a pessimo quoque semper desiderabitur: mibi ac tibi providendum est, ne etiam a bonis desideretur. Monere diutius, neque temporis hujus; & impletum est omne consilium, si te bene elegi. Utilissimus idem, ac brevissimus* (51) *bonarum malarumque rerum delectus, cogitare, quid aut volueris sub alio Principe, aut nolueris. Neque enim hic; ut in ceteris gentibus, quæ regnantur, certa dominorum domus, & ceteri servi: sed imperaturus es hominibus, qui nec totam servitutem pati possunt, nec totam libertatem.* Et Galba quidem, hæc ac talia, tamquam Principem faceret; ceteri tamquam cum facto loquebantur,

Moderatio Pisonis.

XVII. Pisonem ferunt statim intuentibus, & mox conjectis in eum omnium oculis, nullum turbati, aut exsultantis, animi motum prodidisse. Sermo erga patrem Imperatoremque reverens, de se moderatus, nihil in vultu habituque mutatum: quasi imperare posset magis, quàm vellet. Consultatum inde, *pro rostris, an in senatu, an in castris adoptio nuncuparetur. Iri in castra* placuit: *honorificum id militibus fore, quorum favorem, ut largitione & ambitu male adquiri, ita per bonas artes haud spernendum.* Circumsteterat interim palatium publica exspectatio, magni secreti impatiens, & male coercitam famam (52) supprimentes augebant.

Intempestiva Galbæ severitas.

XVIII. Quartum Idus Januarias, fœdum imbribus diem, tonitrua, & fulgura, & cælestes minæ ultra solitum, turbaverant. Observatum id antiquitus comitiis dirimendis (53), non terruit Galbam, quominus in castra pergeret, contemptorem talium, ut fortuitorum; seu, quæ fato manent, quamvis significata, non vitarentur (54). Apud frequentem militum concionem, Imperatoria brevitate,

adoptari a se Pisonem, more divi Augusti, & exemplo militari (55), quo vir virum legeret, pronuntiat. Ac ne dissimulata seditio in majus crederetur, ultro adseverat, *quartam & duoetvicesimam legiones, paucis seditionis auctoribus, non ultra verba ac voces errasse, & brevi in officio fore.* Nec ullum orationi aut lenocinium addit, aut pretium. Tribuni tamen, centurionesque, & proximi militum, grata auditu respondent: per ceteros mœstitia ac silentium, tamquam usurpatam etiam in pace donativi necessitatem bello perdidissent. Constat potuisse conciliari animos quantulacumque parci senis liberalitate. Nocuit antiquus rigor, & nimia severitas; cui jam pares non sumus.

Legati ad defectores mittuntur.

XIX. Inde apud senatum non comptior Galbæ, non longior, quam apud militem, sermo: Pisonis comis oratio. Et patrum favor aderat: multi voluntate; effusius, qui noluerant; medie, at plurimi, obvio obsequio privatas spes agitantes, sine publica cura. Nec aliud sequenti quatriduo (quod medium inter adoptionem & cædem fuit) dictum a Pisone in publico, factumve. Crebrioribus indies Germanicæ defectionis nuntiis, & facili civitate ad accipienda credendaque omnia nova, cum tristia

sunt, censuerant patres, mittendos ad Germanicum exercitum legatos. Agitatum secreto, num & Piso proficisceretur; majore prætextu: illi auctoritatem senatûs, hic dignationem Cæsaris laturus. Placebat & Laconem, prætorii præfectum, simul mitti. Is consilio intercessit. Legati quoque (nam senatus electionem Galbæ permiserat) fœda inconstantia nominati, excusati, substituti, ambitu remanendi, aut eundi, ut quemque metus vel spes impulerat.

Neronis prodigæ donationes rescissæ.

XX. Proxima pecuniæ cura: & cuncta scrutantibus justissimum visum est, inde repeti, unde inopiæ causa erat. Bis & vicies millies sestertium (56) donationibus Nero effuderat. Appellari singulos jussit, decuma parte liberalitatis apud quemque eorum relicta. At illis vix decumæ super portiones erant, iisdem erga aliena sumptibus, quibus sua prodegerant; cum rapacissimo cuique ac perditissimo, non agri, aut fœnus, sed sola instrumenta vitiorum manerent. Exactioni triginta equites Romani præpositi; novum officii genus, & ambitu ac numero onerosum. Ubique hasta (57), & sector; & inquieta urbs auctionibus. Attamen grande gaudium, quod tam pauperes forent, quibus donasset Nero, quam

quibus abstulisset. Exauctorati per eos dies tribuni, e prætorio Antonius Taurus, & Antonius Naso: ex urbanis cohortibus, Æmilius Pacensis: e vigiliis, Julius Fronto. Nec remedium in ceteros fuit, sed metûs initium: tamquam per artem & formidinem singuli pellerentur, omnibus suspectis.

Otho res novas molitur; animosus militum corruptor.

XXI. Interea Othonem, cui, compositis rebus, nulla spes, omne in turbido consilium, multa simul exstimulabant: luxuria, etiam Principi (58) onerosa, inopia vix privato toleranda, in Galbam ira, in Pisonem invidia. Fingebat & metum, quo magis concupisceret. *Prægravem se Neroni fuisse: nec Lusitaniam rursus, & alterius exsilii honorem exspectandum: suspectum semper invisumque dominantibus, qui proximus destinaretur. Nocuisse id sibi apud senem principem; magis nociturum apud Juvenem, ingenio trucem, & longo exsilio efferatum. Occidi Othonem posse: proinde agendum audendumque, dum Galbæ auctoritas fluxa, Pisonis nondum coaluisset. Opportunos magnis conatibus transitus rerum* (59)*: nec cunctatione opus, ubi perniciosior sit quies, quam temeritas. Mortem, omnibus ex natura æqualem, oblivione apud poste-*

ros, vel gloria distingui. Ac si nocentem innocentemque idem exitus maneat, acrioris viri esse, merito perire.

XXII. Non erat Othonis mollis, & corpori similis animus. Et intimi libertorum servorumque corruptius, quam in privata domo, habiti, aulam Neronis, & luxus, adulteria, matrimonia, ceterasque regnorum libidines, avido talium, si auderet, ut sua ostentantes (60); quiescenti, ut aliena exprobrabant: urgentibus etiam mathematicis, dum *novos motus, & clarum Othoni annum, observatione siderum*, adfirmant: genus hominum, potentibus infidum, sperantibus fallax, quod in civitate nostra & vetabitur semper, & retinebitur. Multos secreta Poppææ mathematicos, pessimum principalis matrimonii instrumentum, habuerant: e quibus Ptolemæus, Othoni in Hispania comes, cum *superfuturum eum Neroni* promisisset, postquam ex eventu fides, conjectura jam, & rumore, senium Galbæ, & juventam Othonis computantium, persuaserat, *fore, ut in imperium adscisceretur*. Sed Otho, tamquam peritia & monitu fatorum prædicta, accipiebat, cupidine ingenii humani, libentius obscura credentis (61). Nec deerat Ptolemæus, jam & sceleris instinctor, ad quod facillime ab ejusmodi voto transitur.

XXIII. Sed sceleris cogitatio, incertum an re-

pens: studia militum jam pridem, spe successionis, aut paratu facinoris, adfectaverat: in itinere, in agmine, in stationibus, vetustissimum quemque militum nomine vocans, ac memoria Neroniani comitatus, *contubernales* appellando: alios agnoscere, quosdam requirere, & pecunia, aut gratia, juvare: inserendo sæpius querelas, & ambiguos de Galba sermones, quæque alia turbamenta vulgi. Labores itinerum, inopia commeatuum, duritia imperii, atrocius accipiebantur: cum Campaniæ lacus & Achajæ urbes classibus adire soliti (62), Pirenæum, & Alpes, & immensa viarum spatia, ægre sub armis eniterentur.

Laconis, præfecti prætorianorum, socordia.

XXIV. Flagrantibus jam militum animis, velut faces addiderat Mævius Pudens, e proximis Tigellini: is mobilissimum quemque ingenio, aut pecuniæ indigum, & in novas cupiditates præcipitem alliciendo, eo paullatim progressus est, ut, per speciem convivii (63), quotiens Galba apud Othonem epularetur, cohorti, excubias agenti, viritim centenos nummos divideret: quam velut publicam largitionem, Otho, secretioribus apud singulos præmiis, intendebat: adeo animosus corruptor, ut Coccejo Proculo, speculatori (64), de

parte finium cum vicino ambigenti, universum vicini agrum, sua pecunia emptum, dono dederit, per socordiam præfecti, quem nota pariter & occulta fallebant.

Suscipiunt duo manipulares, Proculus & Veturius, imperium populi Romani transferendum, & transferunt.

XXV. Sed tum e libertis Onomastum futuro sceleri præfecit, a quo Barbium Proculum, tesserarium (65) speculatorum, & Veturium, optionem eorumdem, perductos, postquam vario sermone callidos audacesque cognovit, pretio & promissis onerat, data pecunia ad pertentandos plurium animos. Suscepere duo manipulares imperium populi Romani transferendum, & transtulerunt. In conscientiam facinoris pauci adsciti: suspensos ceterorum animos diversis artibus stimulant: primores militum, *per beneficia Nymphidii ut suspectos:* vulgus & ceteros, ira & desperatione *dilati totiens donativi:* erant, quos memoria Neronis, ac desiderium prioris licentiæ accenderet: in commune omnes metu mutandæ militiæ terrebantur.

XXVI. Infecit ea tabes legionum quoque & auxiliorum motas jam mentes, postquam vulgatum erat *labare Germanici exercitûs fidem*. Adeoque

parata apud malos seditio, etiam apud integros dissimulatio fuit, ut postero Iduum die (66), redeuntem a cœna Othonem rapturi fuerint, nisi incerta noctis, & tota Urbe sparsa militum castra, nec facilem inter temulentos consensum, timuissent: non reipublicæ cura, quam fœdare Principis sui sanguine sobrii parabant, sed ne per tenebras, ut quisque Pannonici, vel Germanici exercitûs militibus oblatus esset, ignorantibus plerisque, pro Othone destinaretur. Multa erumpentis seditionis indicia, per conscios oppressa: quædam apud Galbæ aures præfectus Laco elusit, ignarus militarium animorum, consiliique, quamvis egregii, quod non ipse adferret, inimicus, & adversus peritos pervicax.

Otho, consalutatus Imperator, castris infertur.

XXVII. Octavodecimo Kalendas Februarii sacrificanti pro æde Apollinis Galbæ, haruspex Umbricius *tristia exta*, *& instantes insidias*, *ac domesticum hostem* prædicit: audiente Othone (nam proximus adstiterat) idque, ut lætum e contrario, & suis cogitationibus prosperum, interpretante. Nec multo post libertus Onomastus nuntiat, *exspectari eum ab architecto*, *& redemptoribus* (67): quæ significatio coeuntium jam militum, & paratæ conjurationis convenerat. Otho, *causam digressus* requi-

rentibus, cum *emi sibi prædia vetustate suspecta, eoque prius exploranda*, finxisset, innixus liberto, per Tiberianam domum, in Velabrum, inde ad Milliarium aureum (68), sub ædem Saturni, pergit. Ibi tres & viginti speculatores consalutatum *Imperatorem*, ac paucitate salutantium trepidum, & sellæ festinanter impositum, strictis mucronibus, rapiunt. Totidem ferme milites in itinere aggregantur; alii conscientia, plerique miraculo: pars clamore & gladiis (69), pars silentio, animos ex eventu sumpturi.

XXVIII. Stationem in castris agebat Julius Martialis, tribunus. Is, magnitudine subiti sceleris, an corrupta latius castra, ac si contra tenderet, exitium metuens, præbuit plerisque suspicionem conscientiæ. Anteposuere ceteri quoque tribuni, centurionesque, præsentia dubiis, & honestis. Isque habitus animorum fuit, ut pessimum facinus auderent pauci, plures vellent, omnes paterentur.

Interim senex Galba, sacris intentus, alieni imperii fatigat deos. Piso cohortem, quæ in palatio stationem agebat, hortatur ad fidem,

XXIX. Ignarus interim Galba, & sacris intentus, fatigabat alieni jam imperii deos: cum adfer-

tur rumor *rapi in castra, incertum quem senatorem*: mox, *Othonem esse, qui raperetur*. Simul ex tota Urbe, ut quisque obvius fuerat (70), alii formidinem augentes, quidam minora vero; ne tum quidem obliti adulationis. Igitur consultantibus placuit, *tentari animum cohortis, quæ in palatio stationem agebat: nec per ipsum Galbam, cujus integra auctoritas majoribus remediis servabatur*. Piso pro gradibus domus vocatos, in hunc modum adlocutus est: *Sextus dies agitur, commilitones, ex quo, ignarus futuri, & sive optandum hoc nomen, sive timendum erat, Cæsar adscitus sum: quo domûs nostræ, aut reipublicæ fato, in vestra manu positum est: non quia, meo nomine, tristiorem casum paveam, ut qui adversas res expertus, cum maxime discam* (71), *ne secundas quidem minus discriminis habere: patris, & senatus, & ipsius imperii, vicem doleo, si nobis aut perire hodie necesse est, aut, quod æque apud bonos miserum est, occidere. Solatium proximi motûs habebamus, incruentam Urbem, & res sine discordia translatas. Provisum adoptione videbatur, ut ne post Galbam quidem bello locus esset.*

XXX. *Nihil arrogabo mihi nobilitatis, aut modestiæ: neque enim relatu virtutum, in comparatione Othonis, opus est. Vitia, quibus solis gloriatur, evertere imperium, etiam cum amicum Imper-*

ratoris ageret. Habitune & incessu, an illo muliebri ornatu, mereretur imperium? Falluntur, quibus luxuria specie liberalitatis imponit. Perdere iste sciet, donare nesciet. Stupra nunc, & comessationes, & feminarum cœtus, volvit animo: hæc Principatûs præmia putat; quorum libido ac voluptas penes ipsum sit, rubor ac dedecus penes omnes. Nemo enim umquam imperium, flagitio quæsitum, bonis artibus exercuit. Galbam consensus generis humani, me Galba, consentientibus vobis, Cæsarem dixit. Si respublica, & senatus, & populus, vana nomina sunt: vestra, commilitones, interest, ne Imperatorem pessimi faciant. Legionum seditio adversum duces suos audita est aliquando: vestra fides, famaque, inlæsa ad hunc diem mansit: & Nero quoque vos destituit, non vos Neronem. Minus triginta transfugæ, & desertores, quos centurionem, aut tribunum, sibi eligentes nemo ferret, imperium adsignabunt? Admittitis exemplum? & quiescendo commune crimen facitis? Transcendet hæc licentia in provincias: & ad nos scelerum exitus, bellorum ad vos pertinebunt. Nec est plus, quod pro cæde Principis, quam quod innocentibus datur: sed perindè a nobis donativum ob fidem, quam (72) ab aliis pro facinore accipietis.

Illa parat signa: reliquæ copiæ desciscunt.

XXXI. Dilapsis speculatoribus (73), cetera cohors, non aspernata concionantem, ut turbidis rebus evenit, forte magis, & nullo adhuc consilio, parat signa, quam, quod postea creditum est, insidiis & simulatione (74). Missus & Celsus Marius ad electos Illyrici exercitûs, Vipsania in porticu tendentes. Præceptum Amulio Sereno & Domitio Sabino, primipilaribus, *ut Germanicos milites e Libertatis atrio arcesserent*. Legioni classicæ diffidebatur, infestæ ob cædem commilitonum, quos primo statim introitu trucidaverat Galba. Pergunt etiam in castra prætorianorum tribuni, Cetrius Severus (75), Subrius Dexter, Pompejus Longinus; si incipiens adhuc, & necdum adulta, seditio melioribus consiliis flecteretur. Tribunorum Subrium & Cetrium milites adorti minis, Longinum manibus coercent, exarmantque: quia non ordine militiæ (76), sed e Galbæ amicis, fidus Principi suo, & desciscentibus suspectior erat. Legio classica, nihil cunctata, prætorianis adjungitur. Illyrici exercitûs electi Celsum infestis pilis perturbant. Germanica vexilla diu nutavere; invalidis adhuc corporibus, & placatis animis, quod eos, a Nerone Alexandriam præmissos, atque inde rursus longa

navi-

navigatione ægros, impensiore cura Galba refovebat.

Plebis adulatio & levitas. Cunctatur Galba, incertus manendum, an occurrendum discrimini.

XXXII. Universa jam plebs palatium implebat, mixtis servitiis, & dissono clamore, *cædem Othonis, & conjuratorum exitium* poscentium, ut si in circo, ac theatro, ludicrum aliquod postularent. Neque illis judicium, aut veritas: quippe eodem die diversa pari certamine postulaturis: sed tradito more, quemcumque Principem adulandi, licentia acclamationum, & studiis inanibus. Interim Galbam duæ sententiæ distinebant. Titius Vinius *manendum intra domum, opponenda servitia, firmandos aditus, non eundum ad iratos* censebat: *daret malorum pænitentiæ, daret bonorum consensui spatium: scelera impetu, bona consilia mora valescere. Denique eundi ultro, si ratio sit, eamdem mox facultatem: regressus, si pæniteat, in aliena potestate.*

XXXIII. *Festinandum* ceteris videbatur, *antequam cresceret invalida adhuc conjuratio paucorum. Trepidaturum etiam Othonem, qui furtim digressus, ad ignaros inlatus, cunctatione nunc, & se-*

gnitia terentium tempus, imitari Principem discat. Non exspectandum (77), *ut, compositis castris, forum invadat, & prospectante Galba, Capitolium adeat: dum egregius Imperator, cum fortibus amicis, janua ac limine tenus domum cludit, obsidionem nimirum toleraturus. Et præclarum in servis auxilium, si consensus tantæ multitudinis, &, quæ plurimum valet, prima indignatio languescat. Proinde intuta, quæ indecora: vel, si cadere necesse sit, occurrendum discrimini. Id Othoni invidiosius, & ipsis honestum.* Repugnantem huic sententiæ Vinium, Laco minaciter invasit, stimulante Icelo, privati odii pertinacia, in publicum exitium.

Vanus rumor, occisum in castris Othonem.

XXXIV. Nec diutius Galba cunctatus, speciosiora suadentibus accessit. Præmissus tamen in castra Piso, ut juvenis magno nomine, recenti favore, & infensus T. Vinio; seu quia erat, seu quia irati ita volebant: & facilius de odio creditur. Vix dum egresso Pisone, *occisum in castris Othonem*, vagus primum & incertus rumor, mox, ut in magnis mendaciis, *interfuisse se* quidam, & *vidisse* adfirmabant, credula fama, inter gaudentes, & incuriosos. Multi arbitrabantur compositum auctum-

que rumorem, mixtis jam Othonianis, qui, ad evocandum Galbam, læta falso vulgaverint.

Inde in Galbam populi, equitum, senatorum, immodica studia.

XXXV. Tum vero non populus tantum, & imperita plebs in plausus, & immodica studia, sed equitum plerique, ac senatorum, posito metu incauti, refractis palatii foribus, ruere intus, ac se Galbæ ostentare, *præreptam sibi ultionem* querentes. Ignavissimus quisque, &, ut res docuit, in periculo non ausurus, nimii verbis, linguæ feroces: nemo scire, & omnes adfirmare: donec inopia veri, & consensu errantium victus, sumpto thorace, Galba, inruenti turbæ, neque ætate, neque corpore sistens (78), sella levaretur. Obvius in palatio Julius Atticus, speculator, cruentum gladium ostentans, *occisum a se Othonem* exclamavit. Et Galba, *Commilito*, inquit, *quis jussit?* insigni animo, ad coercendam militarem licentiam, minantibus intrepidus, adversus blandientes incorruptus.

At Castra tenet Otho, flagrantesque militum animos oratione accendit.

XXXVI. Haud dubiæ jam in castris omnium mentes; tantusque ardor, ut non contenti agmine, & corporibus, in suggestu, in quo paullo ante aurea Galbæ statua fuerat, medium inter signa (79) Othonem vexillis circumdarent. Nec tribunis, aut centurionibus, adeundi locus: gregarius miles *caveri* insuper *præpositos* jubebat. Strepere cuncta clamoribus, & tumultu, & exhortatione mutua, non tamquam in populo, ac plebe, variis segni adulatione vocibus, sed, ut quemque adfluentium militum adspexerant, prensare manibus, complecti armis (80), collocare juxta, præire sacramentum, modo Imperatorem militibus, modo Imperatori milites commendare. Nec deerat Otho, protendens manus, adorare vulgum (81), jacere oscula, & omnia serviliter pro dominatione. Postquam universa classicorum legio sacramentum ejus accepit, fidens viribus, & quos adhuc singulos exstimulaverat, accendendos in commune ratus, pro vallo castrorum ita cœpit:

XXXVII. *Quis ad vos processerim, commilitones, dicere non possum: quia nec privatum me vocare sustineo, Princeps a vobis nominatus; nec*

Principem, alio imperante. Vestrum quoque nomen in incerto erit, donec dubitabitur, Imperatorem populi Romani in castris, an hostem habeatis. Auditisne, ut pœna mea, & supplicium vestrum simul postulentur? adeo manifestum est, neque perire nos, neque salvos esse, nisi una, posse. Et, cujus lenitatis est Galba (82), *jam fortasse promisit: ut qui, nullo exposcente, tot millia innocentissimorum militum trucidaverit. Horror animum subit, quotiens recordor feralem introitum, & hanc solam Galbæ victoriam, cum in oculis Urbis decumari deditos juberet, quos deprecantes in fidem acceperat. His auspiciis Urbem ingressus, quam gloriam ad Principatum adtulit, nisi occisi Obultronii Sabini, & Cornelii Marcelli in Hispania, Betui Chilonis* (83) *in Gallia, Fonteji Capitonis in Germania, Clodii Macri in Africa, Cingonii in via, Turpiliani in Urbe, Nymphidii in castris? Quæ usquam provincia, quæ castra sunt, nisi cruenta & maculata? aut, ut ipse prædicat, emendata & correcta? Nam quæ alii scelera, hic remedia vocat: dum falsis nominibus, severitatem pro sævitia, parsimoniam pro avaritia, supplicia & contumelias vestras, disciplinam appellat. Septem a Neronis fine menses sunt, & jam plus rapuit Icelus, quam quod Polycleti, & Vatinii, & Helii, & Haloti paraverunt. Minore avaritia ac licentia*

grassatus esset T. Vinius, si ipse imperasset: nunc & subjectos nos habuit, tamquam suos: & viles, ut alienos. Una illa domus sufficit donativo, quod vobis numquam datur, & quotidie exprobratur.

Arma militi dividit.

XXXVIII. *Ac ne qua saltem in successore Galbæ spes esset, arcessit ab exsilio, quem tristitia & avaritia sui simillimum judicabat. Vidistis, commilitones, notabili tempestate, etiam deos infaustam adoptionem aversantes. Idem senatûs, idem populi Romani animus est. Vestra virtus exspectatur, apud quos omne honestis consiliis robur, & sine quibus, quamvis egregia, invalida sunt. Non ad bellum vos, nec ad periculum voco: omnium arma nobiscum sunt. Nec una cohors togata* (84) *defendit nunc Galbam, sed detinet. Cum vos aspexerit, cum signum meum* (85) *acceperit, hoc solum erit certamen, quis mihi plurimum imputet* (86). *Nullus cunctationi locus est in eo consilio, quod non potest laudari, nisi peractum.* Aperire deinde armamentarium jussit: rapta statim arma, sine more & ordine militiæ, ut prætorianus, aut legionarius insignibus suis distingueretur. Miscentur auxiliaribus, galeis scutisque. Nullo tribunorum centurionumve adhortante, sibi quisque dux, & instigator:

& præcipuum pessimorum incitamentum, quod boni mærebant.

Piso, crebrescentis seditionis fremitu exterritus, egressum Galbam & foro appropinquantem adsequitur. Trepidæ plebis languent studia: proximorum diffugia.

XXXIX. Jam exterritus Piso fremitu crebrescentis seditionis, & vocibus in Urbem usque resonantibus, egressum interim Galbam, & foro appropinquantem, assecutus erat: jam Marius Celsus haud læta retulerat: cum alii, *in palatium redire*, alii *Capitolium petere*, plerique *rostra occupanda* censerent, plures tantum sententiis aliorum contradicerent, utque evenit in consiliis infelicibus, optima viderentur, quorum tempus effugerat. Agitasse Laco, ignaro Galba, de occidendo T. Vinio dicitur, sive ut pœna ejus animos militum mulceret, seu conscium Othonis credebat, ad postremum vel odio. Hæsitationem adtulit tempus ac locus, quia, initio cædis orto, difficilis modus: & turbavere consilium trepidi nuntii, ac proximorum diffugia, languentibus omnium studiis, qui primo alacres fidem atque animum ostentaverant.

Othoniani milites, disjecta plebe, proculcato senatu, forum inrumpunt.

XL. Agebatur huc illuc Galba, vario turbæ fluctuantis impulsu: completis undique basilicis ac templis, lugubri prospectu: neque populi, aut plebis ulla vox: sed attoniti vultus, & conversæ ad omnia aures: non tumultus, non quies: quale magni metus & magnæ iræ silentium est. Othoni tamen *armari plebem* nuntiabatur. *Ire præcipites, & occupare pericula* jubet. Igitur milites Romani, quasi Vologesen, aut Pacorum, avito Arsacidarum solio depulsuri, ac non Imperatorem suum, inermem & senem, trucidare pergerent, disjecta plebe, proculcato senatu, truces armis, rapidis equis (87) forum inrumpunt: nec illos Capitolii aspectus, & imminentium templorum religio, & priores & futuri Principes terruere, quominus facerent scelus, cujus ultor est, quisquis successit.

Galba juxta Curtium lacum occiditur.

XLI. Viso cominus armatorum agmine, vexillarius comitantis Galbam cohortis (*Atilium Vergilionem fuisse* tradunt) dereptam Galbæ imaginem solo adflixit. Eo signo manifesta in Othonem

omnium militum studia, desertum fuga populi forum, destricta adversus dubitantes tela. Juxta Curtii lacum, trepidatione ferentium, Galba projectus e sella, ac provolutus est. Extremam ejus vocem, ut cuique odium, aut admiratio fuit, varie prodidere. Alii suppliciter interrogasse, quid *mali meruisset? paucos dies exsclvendo donativo* deprecatum. Plures obtulisse ultro percussoribus jugulum, *agerent ac ferirent, si ita e republica videretur.* Non interfuit occidentium, quid diceret. De percussore non satis constat: quidam *Terentium, evocatum* (88): alii *Lecanium*: crebrior fama tradidit *Camurium, quintædecimæ legionis militem, impresso gladio, jugulum ejus hausisse.* Ceteri crura brachiaque (nam pectus tegebatur) (89) fœde laniavere: pleraque vulnera, feritate & sævitia, trunco jam corpori adjecta.

Vinii cædes.

XLII. Titum inde Vinium invasere: de quo & ipso ambigitur, consumpserit ne vocem ejus instans metus, an proclamaverit, *non esse ab Othone mandatum, ut occideretur.* Quod seu finxit formidine, seu conscientia conjurationis confessus est (90): huc potius ejus vita famaque inclinat, ut conscius sceleris fuerit, cujus causa erat. Ante ædem divi Ju-

lii jacuit, primo ictu in poplitem, mox ab Julio Caro, legionario milite, in utrumque latus transverberatus.

Sempronii Densi fides egregia. Piso trucidatur.

XLIII. Insignem illa die virum Sempronium Densum ætas nostra vidit. Centurio is prætoriæ cohortis, a Galba custodiæ Pisonis additus, stricto pugione, occurrens armatis, & scelus exprobrans, ac modo manu, modo voce, vertendo in se percussores, quamquam vulnerato Pisoni effugium dedit. Piso in ædem Vestæ pervasit, exceptusque misericordia publici servi, & contubernio ejus abditus, non religione, nec cærimoniis, sed latebra imminens exitium differebat: cum advenere, missu Othonis, nominatim in cædem ejus ardentes, Sulpicius Florus, e Britannicis cohortibus, nuper a Galba civitate donatus, & Statius Murcus, speculator: a quibus protractus Piso, in foribus templi trucidatur.

XLIV. Nullam cædem Otho majore lætitia excepisse, nullum caput tam insatiabilibus oculis perlustrasse dicitur: seu tum primum levata omni sollicitudine mens, vacare gaudio cœperat: seu recordatio majestatis in Galba, amicitiæ in T. Vinio, quamvis immitem animum imagine tristi confunde-

rat. Pisonis, ut inimici & æmuli, cæde lætari, jus fasque credebat. Præfixa contis capita gestabantur, inter signa cohortium, juxta Aquilam legionis, certatim ostentantibus cruentas manus, qui occiderant, qui interfuerant, qui vere, qui falso, ut pulchrum & memorabile facinus, jactabant. Plures quam centum & viginti libellos præmia exposcentium, ob aliquam notabilem illa die operam, Vitellius postea invenit: omnesque conquiri & interfici jussit; non honore Galbæ, sed tradito Principibus more, munimentum ad præsens, in posterum ultionem (91).

Alius statim senatus, alius populus. Ruunt cuncti in Othonis venerationem.

XLV. Alium crederes senatum, alium populum: ruere cuncti in castra, anteire proximos, certare cum præcurrentibus, increpare Galbam, laudare militum judicium, exosculari Othonis manum, quantoque magis falsa erant, quæ fiebant, tanto plura facere. Nec aspernabatur singulos Otho, avidum & minacem militum animum voce vultuque temperans. Marium Celsum, consulem designatum, & Galbæ usque in extremas res amicum fidumque, ad supplicium expostulabant, industriæ ejus innocentiæque, quasi malis artibus, infensi. Cædis & prædarum initium, & optimo cuique perniciem

quæri apparebat. Sed Othoni nondum auctoritas inerat ad prohibendum scelus; jubere jam poterat. Ita, simulatione iræ, *vinciri* jussum, & *majores pœnas daturum* adfirmans, præsenti exitio subtraxit.

Omnia militum arbitrio aguntur. Variæ cædes.

XLVI. Omnia deinde arbitrio militum acta. Prætorii præfectos sibi ipsi legêre; Plotium Firmum, e manipularibus quondam, tum vigilibus præpositum, &, incolumi adhuc Galba, partes Othonis secutum. Adjungitur Licinius Proculus, intima familiaritate Othonis, suspectus, consilia ejus fovisse. Urbi Flavium Sabinum præfecere, judicium Neronis secuti, sub quo eamdem curam obtinuerat, plerisque Vespasianum fratrem in eo respicientibus. Flagitatum, *ut vacationes* (92), *præstari centurionibus solitæ, remitterentur*. Namque gregarius miles, ut tributum annuum, pendebat. Quarta pars manipuli, sparsa per commeatus, aut in ipsis castris vaga, dum mercedem centurioni exsolveret; neque modum oneris quisquam, neque genus quæstus pensi habebat: per latrocinia & raptus, aut servilibus ministeriis, militare otium redimebant. Tum locupletissimus quisque miles, labore ac sævitia fatigari, donec vacationem emeret: ubi sum-

ptibus exhaustus, socordia insuper elanguerat, inops pro locuplete, & iners pro strenuo, in manipulum redibat: ac rursus alius atque alius, eadem egestate ac licentia corrupti, ad seditiones & discordias, & ad extremum, bella civilia ruebant. Sed Otho, ne vulgi largitione (93) centurionum animos averteret, *fiscum suum vacationes annuas exsoluturum* promisit: rem haud dubie utilem, & a bonis postea Principibus, perpetuitate disciplinæ, firmatam. Laco præfectus, tamquam in insulam seponeretur, ab evocato, quem ad cædem ejus Otho præmiserat, confossus. In Martianum Icelum, ut in libertum, palam animadversum.

Corpora Pisonis, Vinii, Galbæ, sepulturæ concessa. Eorum ingenia & mores.

XLVII. Exacto per scelera die, novissimum malorum fuit lætitia. Vocat senatum prætor urbanus (94): certant adulationibus ceteri magistratus. Accurrunt patres: decernitur Othoni *tribunicia potestas, & nomen Augusti, & omnes Principum honores*, adnitentibus cunctis abolere convicia ac probra, quæ promiscue jacta, hæsisse animo ejus, nemo sensit: omisisset offensas, an distulisset, brevitate imperii in incerto fuit. Otho, cruento adhuc foro, per stragem jacentium, in Capitolium,

atque inde in palatium vectus, *concedi corpora sepulturæ, cremarique* permisit. Pisonem Verania uxor, ac frater Scribonianus, T. Vinium Crispina filia composuere, quæsitis redemptisque capitibus (95), quæ venalia interfectores servaverant.

XLVIII. Piso unum & tricesimum ætatis annum explebat, fama meliore, quam fortuna. Fratres ejus, Magnum Claudius, Crassum Nero interfecerant. Ipse diu exsul, quatriduo Cæsar, properata adoptione ad hoc tantum majori fratri prælatus est, ut prior occideretur. T. Vinius quinquaginta septem annos (96) variis moribus egit. Pater illi e prætoria familia, maternus avus e proscriptis. Prima militia infamis, legatum Calvisium Sabinum habuerat: cujus uxor, mala cupidine visendi situm castrorum, per noctem militari habitu ingressa, cum vigilias & cetera militiæ munia eadem lascivia temerasset, in ipsis principiis (97) stuprum ausa: & criminis hujus reus T. Vinius arguebatur. Igitur jussu C. Cæsaris oneratus catenis: mox, mutatione temporum, dimissus, cursu honorum inoffenso, legioni post præturam præpositus, probatusque, servili deinceps probro respersus est, tamquam scyphum aureum in convivio Claudii furatus; & Claudius postera die soli omnium Vinio fictilibus ministrari jussit. Sed Vinius proconsulatu Galliam Narbonensem severe integreque rexit: mox

Galbæ amicitia in abruptum tractus, audax, callidus, promptus, &, prout animum intendisset, pravus, aut industrius, eadem vi. Testamentum T. Vinii magnitudine opum inritum: Pisonis supremam voluntatem paupertas firmavit.

XLIX. Galbæ corpus, diu neglectum, & licentia tenebrarum plurimis ludibriis vexatum, dispensator (98) Argius, e prioribus servis, humili sepultura in privatis ejus hortis contexit. Caput, per lixas calonesque suffixum, laceratumque, ante Patrobii tumulum (libertus is Neronis punitus a Galba fuerat) postera demum die repertum, & cremato jam corpori admixtum est. Hunc exitum habuit Ser. Galba, tribus & septuaginta annis, quinque Principes prospera fortuna emensus, & alieno imperio felicior, quam suo. Vetus in familia nobilitas, magnæ opes: ipsi medium ingenium, magis extra vitia, quam cum virtutibus. Famæ nec incuriosus, nec venditator. Pecuniæ alienæ non appetens, suæ parcus, publicæ avarus. Amicorum libertorumque, ubi in bonos incidisset, sine reprehensione patiens: si mali forent, usque ad culpam ignarus (99). Sed claritas natalium, & metus temporum obtentui, ut, quod segnitia erat, sapientia vocaretur. Dum vigebat ætas, militari laude apud Germanias floruit: proconsul Africam moderate: jam senior, citeriorem Hispaniam pari justitia con-

tinuit: major privato visus, dum privatus fuit, & omnium consensu capax imperii, nisi imperasset.

Otho & Vitellius vitiis invisi: ambigua de Vespasiano fama.

L. Trepidam Urbem, ac simul atrocitatem recentis sceleris, simul veteres Othonis mores paventem, novus insuper *de Vitellio*, nuntius exterruit, ante cædem Galbæ suppressus, ut tantum superioris Germaniæ exercitum descivisse crederetur. Tum *duos, omnium mortalium impudicitia, ignavia, luxuria deterrimos, velut ad perdendum imperium, fataliter electos*, non senatus modo & eques, quîs aliqua pars & cura reipublicæ, sed vulgus quoque palam mærere. Nec jam recentia sævæ pacis exempla, sed repetita bellorum civilium memoria, *captam totiens suis exercitibus Urbem, vastitatem Italiæ, direptiones provinciarum, Pharsaliam, Philippos, & Perusiam ac Mutinam*, nota publicarum cladium nomina, loquebantur. *Prope eversum orbem, etiam cum de principatu inter bonos certaretur: sed mansisse C. Julio, mansisse Cæsare Augusto victore, imperium; mansuram fuisse, sub Pompejo Brutoque, rempublicam. Nunc pro Othone, an pro Vitellio, in templa ituros? Utrasque impias preces, utraque detestanda vota, inter duos,*

quo-

quorum bello solum id scires, deteriorem fore, qui vicisset. Erant, qui Vespasianum, & arma Orientis augurarentur: &, ut potior utroque Vespasianus, ita bellum aliud, atque alias clades horrebant. Et ambigua de Vespasiano fama: solusque omnium ante se Principum in melius mutatus est.

Initia causæque motus Vitelliani. A Germanicis exercitibus Vitellius Imperator consalutatur. Ejus iter in Italiam inerti luxu & prodigis epulis fœdum. Belli duces, Alienus Cæcina & Fabius Valens.

LI. Nunc initia causasque motus Vitelliani expediam. Cæso cum omnibus copiis Julio Vindice, ferox præda gloriaque exercitus, ut cui, sine labore ac periculo, ditissimi belli victoria evenisset, expeditionem & aciem, præmia (100) quam stipendia malebat: diuque infructuosam & asperam militiam toleraverat, ingenio loci cælique (101), & severitate disciplinæ; quam in pace inexorabilem discordiæ civium resolvunt, paratis utrimque corruptoribus, & perfidia impunita. Viri, arma, equi, ad usum, & ad decus, supererant. Sed ante bellum, centurias tantum suas turmasque noverant: exercitus finibus provinciarum discernebantur. Tum adversus Vindicem contractæ legiones, seque &

Gallias expertæ, quærere rursus arma, novasque discordias: nec *socios*, ut olim, sed *hostes* & *victos* vocabant. Nec deerat pars Galliarum, quæ Rhenum adcolit, easdem partes secuta, ac tum acerrima instigatrix adversus *Galbianos*: hoc enim nomen, fastidito Vindice, indiderant. Igitur Sequanis Æduisque, ac deinde, prout opulentia civitatibus erat, infensi, expugnationes urbium, populationes agrorum, raptus penatium hauserunt animo: super avaritiam & arrogantiam, præcipua validiorum vitia, contumacia Gallorum inritati, qui *remissam sibi a Galba quartam tributorum partem*, & *publice donatos* (102), *in ignominiam exercitûs* jactabant. Accessit callide vulgatum, temere creditum, *decumari legiones*, & *promptissimum quemque centurionum dimitti*: undique atroces nuntii, sinistra ex Urbe fama; infensa Lugdunensis colonia, &, pertinaci pro Nerone fide (103), fecunda rumoribus. Sed plurima ad fingendum credendumque materies in ipsis castris, odio, metu, &, ubi vires suas respexerant, securitate.

LII. Sub ipsas superioris anni Kalendas Decembres Aulus Vitellius, inferiorem Germaniam ingressus, hiberna legionum cum cura adierat: redditi plerisque ordines, remissa ignominia, adlevatæ notæ: plura ambitione, quædam judicio: in quibus sordem & avaritiam Fonteji Capitonis, adimendis

adsignandisve militiæ ordinibus, integre mutaverat (104). Nec consularis legati mensura, sed in majus omnia accipiebantur. Et Vitellius apud severos humilis. Ita comitatem (105) bonitatemque faventes vocabant, quod sine modo, sine judicio, donaret sua, largiretur aliena: simul, aviditate imperandi (106), ipsa vitia pro virtutibus interpretabantur. Multi in utroque exercitu sicut modesti quietique, ita mali & strenui: sed profusa cupidine, & insigni temeritate legati legionum, Alienus Cæcina, & Fabius Valens: e quibus Valens, infensus Galbæ, tamquam detectam a se Verginii cunctationem, oppressa Capitonis consilia, ingrate tulisset, instigare Vitellium, *ardorem militum* ostentans. *Ipsum celebri ubique fama: nullam in Flacco Hordeonio moram: adfore Britanniam: secutura Germanorum auxilia: male fidas provincias: precarium seni imperium, & brevi transiturum: panderet modo sinum, & venienti fortunæ occurreret. Merito dubitasse Verginium, equestri familia, ignoto patre: imparem, si recepisset imperium: tutum, si recusasset. Vitellio tres patris consulatus, censuram, collegium Cæsaris* (107), *& imponere jampridem Imperatoris dignationem, & auferre privati securitatem*. Quatiebatur his segne ingenium, ut concupisceret magis, quam ut speraret.

LIII. At in superiore Germania, Cæcina, de-

cora juventa, corpore ingens, animi immodicus, scito sermone(108), erecto incessu, studia militum inlexerat. Hunc juvenem Galba, quæstorem in Bætica, impigre in partes suas transgressum, legioni præposuit: mox compertum, publicam pecuniam avertisse, ut peculatorem flagitari jussit. Cæcina ægre passus, miscere cuncta, & privata vulnera reipublicæ malis operire statuit. Nec deerant in exercitu semina discordiæ, quod & bello adversus Vindicem universus adfuerat, nec, nisi occiso Nerone, translatus in Galbam, atque in eo ipso sacramento vexillis inferioris Germaniæ præventus erat. Et Treveri ac Lingones, quasque alias civitates atrocibus edictis, aut damno finium Galba perculerat, hibernis legionum propius miscentur. Unde seditiosa colloquia, & inter paganos corruptior miles, & in Verginium favor, cuicumque alii profuturus.

LIV. Miserat civitas Lingonum, vetere instituto, dona legionibus, dextras, hospitii insigne(109). Legati eorum, in squalorem mœstitiamque compositi, per principia, per contubernia, modo *suas injurias*, modo *civitatum vicinarum præmia*, &, ubi pronis militum auribus accipiebantur, *ipsius exercitûs pericula & contumelias* conquerentes, accendebant animos. Nec procul seditione aberant, cum Hordeonius Flaccus *abire legatos*, utque occultior di-

gressus esset, *nocte castris excedere* jubet. Inde atrox rumor, adfirmantibus plerisque, *interfectos, ac nisi ipsi consulerent* (110), *fore, ut acerrimi militum, & praesentia conquesti, per tenebras, & inscitiam ceterorum, occiderentur*. Obstringuntur inter se tacito fœdere legiones. Adsciscitur auxiliorum miles, primo suspectus, tamquam, circumdatis cohortibus alisque, impetus in legiones pararetur, mox eadem acrius volvens (111); faciliore inter malos consensu ad bellum, quam in pace ad concordiam.

LV. Inferioris tamen Germaniae legiones sollemni Kalendarum Januariarum sacramento pro Galba adactae, multa cunctatione, & raris primorum ordinum vocibus: ceteri silentio, proximi cujusque audaciam exspectantes; insita mortalibus natura, propere sequi, quae piget inchoare. Sed ipsis legionibus inerat diversitas animorum. Primani, quintanique turbidi adeo, ut quidam saxa in Galbae imagines jecerint: quintadecima ac sextadecima legiones, nihil, ultra fremitum & minas, ausae, initium erumpendi circumspectabant. At in superiori exercitu, quarta ac duoetvicesima legiones, iisdem hibernis tendentes, ipso Kalendarum Januariarum die dirumpunt imagines Galbae: quarta legio promptius, duoetvicesima cunctanter, mox consensu, ac ne reverentiam imperii exuere viderentur, *senatûs popu-*

lique Romani obliterata jam nomina, sacramento advocabant (112): nullo legatorum tribunorumve pro Galba nitente; quibusdam, ut in tumultu, notabilius turbantibus. Non tamen quisquam in modum concionis, aut suggestu locutus: neque enim erat adhuc, cui imputaretur (113).

LVI. Spectator flagitii Hordeonius Flaccus, consularis legatus, aderat, non compescere ruentes, non retinere dubios, non cohortari bonos ausus; sed segnis, pavidus, & socordia innocens (114). Quatuor centuriones duoetvicesimæ legionis, Nonius Receptus, Donatius Valens, Romilius Marcellus, Calpurnius Repentinus, cum protegerent Galbæ imagines, impetu militum abrepti, vinctique. Nec cuiquam ultra fides, aut memoria prioris sacramenti: sed, quod in seditionibus accidit, unde plures erant, omnes fuere. Nocte, quæ Kalendas Januarias secuta est, in coloniam Agrippinensem aquilifer quartæ legionis epulanti Vitellio nuntiat, *quartam & duoetvicesimam legiones, projectis Galbæ imaginibus, in senatûs & populi Romani verba jurasse*. Id sacramentum inane visum: *occupari nutantem fortunam, & offerri Principem* placuit. Missi a Vitellio ad legiones legatosque, qui *descivisse a Galba superiorem exercitum* nuntiarent: *proinde aut bellandum adversus desciscentes, aut si concordia & pax placeat, faciendum Imperatorem:*

& minore discrimine sumi Principem, quam quæri.

LVII. Proxima legionis primæ hiberna erant, & promptissimus e legatis Fabius Valens. Is die postero coloniam Agrippinensem cum equitibus legionis, auxiliariorumque ingressus, *Imperatorem* Vitellium consalutavit. Secutæ ingenti certamine ejusdem provinciæ legiones: & superior exercitus, speciosis senatûs populique Romani nominibus relictis, tertium Nonas Januarias Vitellio accessit. Scires illum priore biduo non penes rempublicam fuisse. Ardorem exercituum Agrippinenses, Treveri, Lingones æquabant, *auxilia*, *equos*, *arma*, *pecunias* offerentes, ut quisque corpore, opibus, ingenio validus. Nec principes modo coloniarum, aut castrorum, quibus præsentia ex affluenti (115), & parta victoria magnæ spes: sed manipuli quoque, & gregarius miles, viatica sua, & balteos, phalerasque (116), insignia armorum argento decora, loco pecuniæ tradebant: instinctu (117), & impetu, & avaritia.

LVIII. Igitur, laudata militum alacritate, Vitellius, ministeria principatûs, per libertos agi solita, in equites Romanos disponit: vacationes centurionibus ex fisco numerat: sævitiam militum, plerosque ad pœnam exposcentium, sæpius approbat, partim simulatione vinculorum frustratur. Pompejus Propinquus, procurator Belgicæ, statim interfectus.

Julium Burdonem, Germanicæ classis præfectum, astu subtraxit. Exarserat in eum iracundia exercitûs, tamquam crimen, ac mox insidias, Fontejo Capitoni struxisset. Grata erat memoria Capitonis: & apud sævientes occidere palam, ignoscere non nisi fallendo licebat. Ita custodia habitus, & post victoriam demum, stratis jam militum odiis (118), dimissus est. Interim, ut piaculum, objicitur centurio Crispinus, qui se sanguine Capitonis cruentaverat: eoque & postulantibus manifestior, & punienti vilior fuit.

LIX. Julius deinde Civilis (119) periculo exemptus, præpotens inter Batavos, ne supplicio ejus ferox gens alienaretur. Et erant in civitate Lingonum octo Batavorum cohortes, quartædecimæ legionis auxilia, tum discordia temporum a legione digressæ: prout inclinassent, grande momentum, sociæ aut adversæ. Nonium, Donatium, Romilium, Calpurnium, centuriones, de quibus supra retulimus, occidi jussit, damnatos fidei crimine, gravissimo inter desciscentes. Accessere partibus Valerius Asiaticus, Belgicæ provinciæ legatus, quem mox Vitellius generum adscivit: & Junius Blæsus, Lugdunensis Galliæ rector, cum Italica legione, & ala Taurina, Lugduni tendentibus. Nec in Ræticis copiis mora, quominus statim adjungerentur. Ne in Britannia quidem dubitatum.

LX. Præerat Trebellius Maximus, per avaritiam & sordes contemptus exercitui invisusque. Accendebat odium ejus Roscius Cælius, legatus vicesimæ legionis, olim discors, sed occasione civilium armorum atrocius proruperat. Trebellius *seditionem & confusum ordinem disciplinæ* Cælio; *spoliatas & inopes legiones* Cælius Trebellio objectabat: cum interim, fœdis legatorum certaminibus, modestia exercitûs corrupta, eoque discordiæ ventum, ut auxiliarium quoque militum conviciis proturbatus, & aggregantibus se Cælio cohortibus alisque, desertus Trebellius ad Vitellium perfugerit. Quies provinciæ, quamquam remoto consulari, mansit; rexere legati legionum, pares jure, Cælius audendo potentior.

LXI. Adjuncto Britannico exercitu, ingens viribus opibusque Vitellius, duos duces, duo itinera bello destinavit. Fabius Valens *allicere, vel si abnuerent, vastare Gallias, & Cottianis Alpibus Italiam inrumpere*; Cæcina *propiore transitu, Peninis jugis degredi* jussus. Valenti inferioris exercitûs electi, cum aquila quintæ legionis & cohortibus alisque, ad quadraginta millia armatorum data; triginta millia Cæcina e superiore Germania ducebat, quorum robur legio unaetvicesima (120) fuit: addita utrique Germanorum auxilia, e quibus Vitellius suas quoque copias supplevit, tota mole belli secuturus.

LXII. Mira inter exercitum, Imperatoremque diversitas. Instare miles, arma poscere, *dum Galliæ trepident, dum Hispaniæ cunctentur: non obstare hiemem, neque ignavæ pacis moras: invadendam Italiam, occupandam Urbem: nihil in discordiis civilibus festinatione tutius, ubi facto magis, quam consulto, opus esset.* Torpebat Vitellius, & fortunam principatûs inerti luxu ac prodigis epulis præsumebat, medio diei temulentus, & sagina gravis: cum tamen ardor & vis militum ultro ducis munia implebat, ut si adesset Imperator, & strenuis, vel ignavis, spem metumque adderet. Instructi intentique *signum profectionis* exposcunt. Nomen *Germanici* Vitellio statim additum: *Cæsarem* se appellari etiam victor prohibuit (121). Lætum augurium Fabio Valenti, exercituique, quem in bellum agebat, ipso profectionis die, aquila leni meatu, prout agmen incederet, velut dux viæ, prævolavit: longumque per spatium is gaudentium militum clamor, ea quies interritæ alitis fuit, ut haud dubium magnæ & prosperæ rei omen acciperetur.

Galli, partim formidine, partim gaudio, Vitellii sacramentum accipiunt.

LXIII. Et Treveros quidem, ut socios, securi adiere. Divoduri (Mediomatricorum id oppidum est)

quamquam omni comitate exceptos, subitus pavor exterruit, raptis repente armis, ad cædem innoxiæ civitatis; non ob prædam, aut spoliandi cupidine, sed furore & rabie, & causis incertis, eoque difficilioribus remediis; donec precibus ducis mitigati, ab excidio civitatis temperavere; cæsa tamen ad quatuor millia hominum. Isque terror Gallias invasit, ut venienti mox agmini universæ civitates, cum magistratibus & precibus, occurrerent, stratis per vias pueris feminisque; quæque alia placamenta (122) hostilis iræ, non quidem in bello, sed pro pace tendebantur.

LXIV. Nuntium de cæde Galbæ, & imperio Othonis, Fabius Valens in civitate Leucorum accepit. Nec militum animus in gaudium, aut formidinem permotus: bellum volvebat. Gallis cunctatio exempta, & in Othonem ac Vitellium odium par, ex Vitellio & metus. Proxima Lingonum civitas erat, fida partibus: benigne excepti, modestia certavere: sed brevis lætitia fuit, cohortium intemperie, quas a legione quartadecima, ut supra memoravimus, digressas, exercitui suo Fabius Valens adjunxerat. Jurgia (123) primum: mox rixa inter Batavos & legionarios. Dum his, aut illis, studia militum adgregantur, prope in prœlium exarsere; ni Valens, animadversione paucorum, oblitos jam Batavos imperii admonuisset. Frustra adversus Æduos

quæsita belli causa. Jussi *pecuniam atque arma deferre*, gratuitos insuper commeatus præbuere. Quod Ædui formidine (124), Lugdunenses gaudio fecere. Sed legio Italica & ala Taurina abductæ. Cohortem duodevicesimam Lugduni, solitis sibi hibernis, relinqui placuit. Manlius Valens, legatus Italicæ legionis, quamquam bene de partibus meritus, nullo apud Vitellium honore fuit: secretis eum criminationibus infamaverat Fabius, ignarum, & quo incautior deciperetur, palam laudatum.

LXV. Veterem inter Lugdunenses Viennensesque discordiam proximum bellum (125) accenderat: multæ invicem clades, crebrius infestiusque, quam ut tantum propter Neronem Galbamque pugnaretur. Et Galba reditus Lugdunensium, occasione iræ, in fiscum verterat. Multus contra in Viennenses honor: unde æmulatio, & invidia, & uno amne discretis connexum odium. Igitur Lugdunenses exstimulare singulos militum, & in eversionem Viennensium impellere, *obsessam ab illis coloniam suam, adjutos Vindicis conatus, conscriptas nuper legiones in præsidium Galbæ* referendo. Et ubi causas odiorum prætenderant, magnitudinem prædæ ostendebant. Nec jam secreta exhortatio, sed publicæ preces: *Irent ultores, exscinderent sedem Gallici belli: cuncta illic externa & hostilia: se coloniam Romanam*, (126) *& partem exercitûs, & prospe-*

rarum adversarumque rerum socios: si fortuna contra daret, iratis ne relinquerentur.

LXVI. His & pluribus in eumdem modum perpulerant, ut ne legati quidem, ac duces partium, restingui posse iracundiam exercitûs arbitrarentur: cum haud ignari discriminis sui Viennenses, velamenta & infulas præferentes, ubi agmen incesserat, arma, genua, vestigia prensando, flexere militum animos. Addidit Valens trecenos singulis militibus sestertios (127): tum vetustas dignitasque coloniæ valuit, & verba Fabii, salutem incolumitatemque Viennensium commendantis, æquis auribus accepta: publice tamen armis mulctati, privatis & promiscuis copiis juvere militem. Sed fama constans fuit, *ipsum Valentem magna pecunia emptum*. Is diu sordidus, repente dives, mutationem fortunæ male tegebat, accensis egestate longa cupidinibus, immoderatus, & inopi juventa, senex prodigus. Lento deinde agmine, per fines Allobrogum & Vocontiorum, ductus exercitus: ipsa itinerum spatia, & stativorum mutationes venditante duce; fœdis pactionibus adversus possessores agrorum, & magistratus civitatum, adeo minaciter, ut Luco (municipium id Vocontiorum est) faces admoverit, donec pecunia mitigaretur. Quotiens pecuniæ materia deesset, stupris & adulteriis exorabatur. Sic ad Alpes perventum.

Helvetiorum strages.

LXVII. Plus prædæ ac sanguinis Cæcina hausit. Inritaverant turbidum ingenium Helvetii, Gallica gens, olim armis virisque, mox memoria nominis clara, de cæde Galbæ ignari, & Vitellii imperium abnuentes. Initium bello fuit avaritia ac festinatio unaetvicesimæ legionis. Rapuerant pecuniam missam in stipendium castelli, quod olim Helvetii suis militibus ac stipendiis tuebantur. Ægre id passi Helvetii, interceptis epistolis, quæ nomine Germanici exercitûs ad Pannonicas legiones ferebantur, centurionem & quosdam militum in custodia retinebant. Cæcina, belli avidus, proximam quamque culpam, antequam pæniteret, ultum ibat. Mota propere castra: vastati agri: direptus, longa pace in modum municipii exstructus, locus, amœno salubrium aquarum usu frequens: missi ad Rætica auxilia nuntii, ut versos in legionem Helvetios a tergo adgrederentur.

LXVIII. Illi, ante discrimen feroces, in periculo pavidi, quamquam primo tumultu Claudium Severum ducem legerant, non arma noscere, non ordines sequi, non in unum consulere: exitiosum adversus veteranos (128) prœlium, intuta obsidio, dilapsis vetustate mœnibus: hinc Cæcina cum vali-

do exercitu, inde Ræticæ alæ cohortesque, & ipsorum Rætorum juventus, sueta armis, & more militiæ exercita: undique populatio & cædes: ipsi in medio vagi, abjectis armis, magna pars saucii, aut palantes, in montem Vocetium (129) perfugére. Ac statim, immissa cohorte Thracum, depulsi, &, consectantibus Germanis Rætisque, per silvas atque in ipsis latebris trucidati. Multa hominum millia cæsa, multa sub corona venumdata. Cumque, dirutis omnibus (130), Aventicum, gentis caput, justo agmine peteretur, missi, qui dederent civitatem, & deditio accepta. In Julium Alpinum e principibus, ut concitorem belli, Cæcina animadvertit: ceteros veniæ, vel sævitiæ Vitellii reliquit.

LXIX. Haud facile dictu est, legati Helvetiorum minus placabilem Imperatorem, an militem invenerint: *civitatis excidium* poscunt; tela ac manus in ora legatorum intentant. Ne Vitellius quidem minis ac verbis temperabat: cum Claudius Cossus, unus ex legatis, notæ facundiæ, sed dicendi artem apta trepidatione occultans, atque eo validior, militis animum mitigavit: ut est mos vulgo; mutabile (131) subitis, & tam pronum in misericordiam, quam immodicum sævitia fuerat: effusis lacrymis, & meliora constantius postulando, impunitatem salutemque civitati impetravere.

LXX. Cæcina paucos in Helvetiis moratus dies,

dum sententiæ Vitellii certior fieret, simul transitum Alpium parans, lætum ex Italia nuntium accipit, *alam Syllanam, circa Padum agentem, sacramento Vitellii accessisse*. Proconsulem Vitellium Syllani in Africa habuerant: mox a Nerone, ut in Ægyptum præmitterentur, exciti, & ob bellum Vindicis revocati, ac tum in Italia manentes, instinctu decurionum, qui Othonis ignari, Vitellio obstricti, robur adventantium legionum & famam Germanici exercitûs attollebant, transiere in partes: & ut donum aliquod novo Principi, firmissima Transpadanæ regionis municipia, Mediolanum, ac Novariam, & Eporediam, ac Vercellas adjunxere. Id Cæcinæ per ipsos compertum. Et quia præsidio alæ unius latissima pars Italiæ defendi nequibat, præmissis Gallorum, Lusitanorum, Britannorumque cohortibus, & Germanorum vexillis, cum ala Petrina (132), ipse paullulum cunctatus, num Ræticis jugis in Noricum flecteret, adversus Petronium ibi procuratorem (133), qui concitis auxiliis, & interruptis fluminum pontibus, fidus Othoni putabatur. Sed metu, ne amitteret præmissas jam cohortes alasque, simul reputans plus gloriæ retenta Italia, & ubicumque certatum foret, Noricos in cetera victoriæ præmia cessuros, Penino subsignanum militem (134) itinere, & grave legionum agmen, hibernis adhuc Alpibus traduxit.

Otho

Otho imperii munia, quædam ex dignitate reipublicæ, pleraque contra decus, obit.

LXXI. Otho interim, contra spem omnium, non deliciis, neque desidia torpescere: dilatæ voluptates, dissimulata luxuria, & cuncta ad decorem imperii composita. Eoque plus formidinis adferebant falsæ virtutes, & vitia reditura. Marium Celsum, consulem designatum, per speciem vinculorum, sævitiæ militum subtractum, acciri in Capitolium jubet. Clementiæ titulus e viro claro, & partibus inviso, petebatur. Celsus, constanter servatæ erga Galbam fidei crimen confessus, exemplum ultro imputavit (135). Nec Otho, quasi ignosceret, sed, ne hostis metum reconciliationis adhiberet (136), statim inter intimos amicos habuit, & mox bello inter duces delegit: mansitque Celso, velut fataliter, etiam pro Othone fides integra, & infelix. Læta primoribus civitatis, celebrata in vulgus Celsi salus, ne militibus quidem ingrata fuit, eamdem virtutem admirantibus, cui irascebantur.

Tigellini exitium.

LXXII. Par inde exsultatio disparibus causis consecuta, impetrato Tigellini exitio. Sophonius

Tigellinus, obscuris parentibus, fœda pueritia, impudica senecta, præfecturam vigilum & prætorii, & alia præmia virtutum, quia velocius erat vitiis adeptus, crudelitatem mox, deinde avaritiam, & virilia scelera exercuit, corrupto ad omne facinus Nerone, quædam ignaro ausus, ac postremo ejusdem desertor ac proditor. Unde non alium pertinacius ad pœnam flagitavere, diverso adfectu, quibus odium Neronis inerat, & quibus desiderium. Apud Galbam T. Vinii potentia defensus, prætexentis *servatam ab eo filiam*: & haud dubie servaverat, non clementia (quippe tot interfectis) sed effugio in futurum: quia pessimus quisque, diffidentia præsentium mutationem pavens, adversus publicum odium privatam gratiam præparat: unde nulla innocentiæ cura (137), sed vices impunitatis. Eo infensior populus, addita ad vetus Tigellini odium recenti T. Vinii invidia, concurrere e tota Urbe in palatium ac fora, &, ubi plurima vulgi licentia, in circum ac theatra effusi, seditiosis vocibus obstrepere: donec Tigellinus, accepto apud Sinuessanas aquas supremæ necessitatis nuntio, inter stupra concubinarum, & oscula, & deformes moras, sectis novacula faucibus, infamem vitam fœdavit etiam exitu sero & inhonesto.

Crispinilla, magistra libidinum Neronis, periculo exempta.

LXXIII. Per idem tempus expostulata ad supplicium Calvia Crispinilla, variis frustrationibus, & adversa dissimulantis Principis fama, periculo exempta est: magistra libidinum Neronis, transgressa in Africam ad instigandum in arma Clodium Macrum (138), famem populo Romano haud obscurè molita, totius postea civitatis gratiam obtinuit, consulari matrimonio subnixa, & apud Galbam, Othonem, Vitellium inlæsa: mox potens pecunia, & orbitate, quæ bonis malisque temporibus juxta valent.

Mutuis epistolis Otho ac Vitellius concordiam tentant. Sed, distractis inter utrumque exercitibus ac provinciis, bello opus.

LXXIV. Crebræ interim, & muliebribus blandimentis infectæ, ab Othone ad Vitellium epistolæ; offerebant *pecuniam & gratiam, & quemcumque quietis locum prodigæ vitæ legisset*. Paria Vitellius ostentabat, primo mollius, stulta utrimque & indecora simulatione: mox, quasi rixantes, stupra & flagitia invicem objectavere, neuter falso. Otho,

revocatis, quos Galba miserat, legatis, rursus alios ad utrumque Germanicum exercitum (139), & ad legionem Italicam, easque, quæ Lugduni agebant, copias, specie senatûs misit. Legati apud Vitellium remansere, promptius, quam ut retenti viderentur. Prætoriani, quos, per simulationem officii, legatis Otho adjunxerat, remissi, antequam legionibus miscerentur. Addidit epistolas Fabius Valens, nomine Germanici exercitus, ad prætorias & urbanas cohortes, de viribus partium magnificas, & concordiam offerentes. Increpabat ultro (140), *quod tanto ante traditum Vitellio imperium ad Othonem vertissent*: Ita promissis simul, ac minis tentabantur; *ut bello impares, in pace nihil amissuri:* neque ideo prætorianorum fides mutata.

LXXV. Sed insidiatores ab Othone in Germaniam, a Vitellio in Urbem missi. Utrisque frustra fuit; Vitellianis impune, per tantam hominum multitudinem, mutua ignorantia fallentibus: Othoniani novitate vultus, omnibus invicem ignaris (141), prodebantur. Vitellius literas ad Titianum, fratrem Othonis, composuit, *exitium ipsi filioque ejus minitans, ni incolumes sibi mater ac liberi servarentur*. Et stetit domus utraque: sub Othone, incertum an metu; Vitellius victor clementiæ gloriam tulit.

LXXVI. Primus Othoni fiduciam addidit ex Il-

lyrico nuntius, *jurasse in eum Dalmatiæ, ac Pannoniæ, & Mœsiæ legiones*. Idem ex Hispania allatum: laudatusque per edictum Cluvius Rufus: & statim cognitum est, conversam ad Vitellium Hispaniam. Ne Aquitania quidem, quamquam a Julio Cordo in verba Othonis obstricta, diu mansit. Nusquam fides, aut amor: metu ac necessitate huc illuc mutabantur. Eadem formido provinciam Narbonensem ad Vitellium vertit, facili transitu ad proximos & validiores. Longinquæ provinciæ, & quidquid armorum mari dirimitur, penes Othonem manebant, non partium studio; sed erat grande momentum in nomine Urbis, ac prætextu senatûs: & occupaverat animos prior auditus. Judaicum exercitum Vespasianus, Syriæ legiones Mucianus sacramento Othonis adegere. Simul Ægyptus, omnesque versæ in Orientem provinciæ, nomine ejus tenebantur. Idem Africæ obsequium, initio a Carthagine orto. Neque exspectata Vipstani Aproniani, proconsulis, auctoritate, Crescens, Neronis libertus, (nam & hi malis temporibus partem se reipublicæ faciunt) epulum plebi, ob lætitiam recentis imperii, obtulerat: & populus plera que sine modo festinavit. Carthaginem ceteræ civitates secutæ. Sic distractis exercitibus ac provinciis, Vitellio quidem ad capessendam principatus fortunam bello opus erat.

Largitionibus voluptatibusque animos Otho adgreditur.

LXXVII. Otho, ut in multa pace, munia imperii obibat: quædam ex dignitate reipublicæ, pleraque contra decus, ex præsenti usu properando. Consul, cum Titiano fratre, in Kalendas Martias ipse; proximos menses Verginio destinat, ut aliquod exercitui Germanico delinimentum. Jungitur Verginio Pompejus Vopiscus, prætextu veteris amicitiæ; plerique Viennensium honori datum interpretabantur. Ceteri consulatus ex destinatione Neronis, aut Galbæ, mansere: Cælio ac Flavio Sabinis, in Julias; Arrio Antonino (142) & Mario Celso, in Septembres: quorum honori ne Vitellius quidem victor intercessit. Sed Otho pontificatus auguratusque honoratis jam senibus, cumulum dignitatis (143), addidit; & recens ab exsilio reversos nobiles adolescentulos avitis ac paternis sacerdotiis in solatium recoluit. Redditus Cadio Rufo, Pedio Blæso, Sevino Pomptino senatorius locus, qui repentundarum criminibus, sub Claudio ac Nerone, ceciderant. Placuit ignoscentibus, verso nomine, quod avaritia fuerat, videri majestatem (144): cujus tum odio etiam bonæ leges peribant.

LXXVIII. Eadem largitione civitatum quoque

ac provinciarum animos adgressus, Hispalensibus & Emeritensibus familiarum adjectiones, Lingonibus universis civitatem Romanam (145), provinciæ Bæticæ Maurorum civitates dono dedit: nova jura Cappadociæ, nova Africæ, ostentui magis, quam mansura. Inter quæ, necessitate præsentium rerum & instantibus curis excusata (146), ne tum quidem immemor amorum, statuas Poppææ per senatusconsultum reposuit. Creditus est etiam de celebranda Neronis memoria agitavisse, spe vulgum alliciendi: & fuere, qui imagines Neronis proponerent (147): atque etiam Othoni quibusdam diebus (148) populus & miles, tamquam nobilitatem ac decus adstruerent, NERONI OTHONI adclamavit. Ipse in suspenso tenuit, vetandi metu, vel agnoscendi pudore.

Inter civilis belli motus Rhoxolani, Sarmatica gens, Mœsiam inrumpunt: primum victores, mox victi.

LXXIX. Conversis ad civile bellum animis, externa sine cura habebantur. Eo audentius Rhoxolani, Sarmatica gens, priore hieme cæsis duabus cohortibus, magna spe ad Mœsiam inruperant: novem millia equitum, ex ferocia & successu, prædæ magis, quam pugnæ intenta. Igitur vagos & incuriosos tertia legio (149), adjunctis auxiliis, repente

invasit. Apud Romanos omnia prœlio apta: Sarmatæ dispersi cupidine prædæ, aut graves onere sarcinarum, & lubrico itinerum adempta equorum pernicitate, velut vincti cædebantur. Namque mirum dictu, ut sit omnis Sarmatarum virtus velut extra ipsos: nihil ad pedestrem pugnam tam ignavum; ubi per turmas advenere, vix ulla acies obstiterit. Sed tum humido die, & soluto gelu, neque conti, neque gladii, quos prælongos utraque manu regunt, usui, lapsantibus equis, & cataphractarum pondere. Id principibus & nobilissimo cuique tegmen, ferreis laminis, aut præduro corio consertum; ut adversus ictus impenetrabile, ita impetu hostium provolutis inhabile ad resurgendum. Simul altitudine & mollitia nivis hauriebantur. Romanus miles facili lorica (150), & missili pilo, aut lanceis adsultans, ubi res posceret, levi gladio inermem Sarmatam, (neque enim defendi scuto mos est) cominus fodiebat: donec pauci, qui prœlio superfuerant, paludibus abderentur. Ibi sævitia hiemis, & vi vulnerum absumpti. Postquam id Romæ compertum, M. Aponius, Mœsiam obtinens, triumphali statua, Fulvius Aurelius, & Julianus Tertius, ac Numisius Lupus, legati legionum, consularibus ornamentis donantur: læto Othone, & gloriam in se trahente, *tamquam & ipse felix bello, & suis ducibus suisque exercitibus rempublicam auxisset.*

Ortam in Urbe seditionem Otho ægre componit.

LXXX. Parvo interim initio, unde nihil timebatur, orta seditio, prope Urbi excidio fuit. Septimamdecimam cohortem, e colonia Ostiensi, in Urbem acciri Otho jusserat: armandæ ejus cura Vario Crispino, tribuno e prætorianis, data. Is, quo magis vacuus, quietis castris, jussa exsequeretur, vehicula cohortis, incipiente nocte, onerari, aperto armamentario, jubet. Tempus in suspicionem; causa in crimen (151); affectatio quietis in tumultum evaluit: & visa inter temulentos arma, cupidinem suî movere. Fremit miles, & tribunos centurionesque *proditionis* arguit, *tamquam familiæ senatorum ad perniciem Othonis armarentur*: pars ignari, & vino graves: pessimus quisque in occasionem prædarum: vulgus, ut mos est, cujuscumque motus novi cupidum: & obsequia meliorum nox abstulerat. Resistentem seditioni tribunum, & severissimos centurionum obtruncant: rapta arma, nudati gladii, insidentes equis Urbem ac palatium petunt.

LXXXI. Erat Othoni celebre convivium, primoribus feminis virisque; qui trepidi, fortuitusne militum furor, an dolus Imperatoris, manere ac de-

prehendi, an fugere & dispergi, periculosius foret; modo constantiam simulare, modo formidine detegi, simul Othonis vultum intueri: utque evenit, inclinatis ad suspicionem mentibus, cum timeret Otho, timebatur. Sed haud secus discrimine senatûs, quam suo territus, & præfectos prætorii, ad mitigandas militum iras, statim miserat, & *abire propere omnes e convivio* jussit. Tum vero passim magistratus, projectis insignibus, vitata comitum & servorum frequentia, senes feminæque, per tenebras, diversa Urbis itinera, rari domos, plurimi amicorum tecta, &, ut cuique humillimus cliens, incertas latebras petivere.

LXXXII. Militum impetus ne foribus quidem palatii coercitus, quominus convivium inrumperent, *ostendi sibi Othonem* expostulantes: vulnerato Julio Martiale, tribuno, & Vitellio Saturnino, præfecto legionis (152), dum ruentibus obsistunt. Undique arma & minæ, modo in centuriones tribunosque, modo in senatum universum: lymphatis cæco pavore animis, & quia neminem unum destinare iræ poterant, licentiam in omnes poscentibus: donec Otho, contra decus imperii, thoro insistens, precibus & lacrymis ægre cohibuit: redieruntque in castra inviti, neque innocentes. Postera die, velut capta Urbe, clausæ domus, rarus per vias populus; mœsta plebs; dejecti in terram militum vultus, ac

plus tristitiæ, quam pænitentiæ. Manipulatim adlocuti sunt Licinius Proculus, & Plotius Firmus, præfecti: ex suo quisque ingenio, mitius aut horridius: Finis sermonis in eo, ut quina millia nummûm (153) singulis militibus numerarentur. Tum Otho ingredi castra ausus: atque illum tribuni centurionesque circumsistunt, abjectis militiæ insignibus, *otium & salutem* flagitantes. Sensit invidiam miles, & compositus in obsequium *auctores seditionis ad supplicium* ultro postulabat.

Othonis oratio.

LXXXIII. Otho, quamquam turbidis rebus, & diversis militum animis, cum optimus quisque *remedium præsentis licentiæ* posceret; vulgus, & plures, seditionibus & ambitioso imperio læti, per turbas & raptus facilius ad civile bellum impellerentur: simul reputans, non posse principatum, scelere quæsitum, subita modestia & prisca gravitate retineri: sed discrimine Urbis & periculo senatûs anxius, postremo ita disseruit. *Neque ut affectus vestros in amorem meî accenderem, commilitones, neque ut animum ad virtutem cohortarer: utraque enim egregie supersunt: sed veni postulaturus a vobis temperamentum vestræ fortitudinis, & erga me modum caritatis. Tumultûs proximi initium, non cupiditate, vel odio, quæ multos exer-*

citus in discordiam egere, ac ne detrectatione quidem, aut formidine periculorum (154): *nimia pietas vestra, acrius quam consideratius, excitavit. Nam sæpe honestas rerum causas, ni judicium adhibeas, perniciosi exitus consequuntur. Imus ad bellum: num omnes nuntios palam audiri, omnia consilia cunctis præsentibus tractari, ratio rerum, aut occasionum velocitas patitur? Tam nescire quædam milites, quam scire oportet. Ita se ducum auctoritas, sic rigor disciplinæ habet, ut multa etiam centuriones tribunosque tantum juberi expediat. Si, ubi jubeantur* (155), *quærere singulis liceat; pereunte obsequio, etiam imperium intercidit. An & illic nocte intempesta rapientur arma? Unus alterve perditus ac temulentus (neque enim plures consternatione proxima insanisse crediderim) centurionis ac tribuni sanguine manus imbuet? Imperatoris sui tentorium irrumpet?*

LXXXIV. *Vos quidem istud pro me* (156): *sed in discursu ac tenebris, & rerum omnium confusione, patefieri occasio etiam adversus me potest. Si Vitellio & satellitibus ejus eligendi facultas detur, quem nobis animum, quas mentes imprecentur? quid aliud, quam seditionem & discordiam, optabunt? ne miles centurioni, ne centurio tribuno obsequatur: hinc confusi, pedites equitesque, in exitium ruamus. Parendo potius, commilitones, quam*

imperia ducum sciscitando, res militares continentur: & fortissimus in ipso discrimine exercitus est, qui ante discrimen quietissimus. Vobis arma & animus sit: mihi consilium, & virtutis vestræ regimen relinquite. Paucorum culpa fuit, duorum pœna erit. Ceteri abolete memoriam fœdissimæ noctis: nec illas adversus senatum voces ullus unquam exercitus audiat. Caput imperii, & decora omnium provinciarum, ad pœnam vocare, non hercle illi, quos cum maxime Vitellius in nos ciet, Germani audeant. Ulline Italiæ alumni, & Romana vere juventus, ad sanguinem & cædem deposcerent ordinem, cujus splendore & gloria, sordes & obscuritatem Vitellianarum partium perstringimus (157)? *Nationes aliquas occupavit Vitellius, imaginem quamdam exercitûs habet: senatus nobiscum est. Sic fit, ut hinc respublica, inde hostes reipublicæ constiterint. Quid? vos pulcherrimam hanc Urbem, domibus & tectis, & congestu lapidum, stare creditis? Muta ista & inanima intercidere, ac reparari promiscua sunt: æternitas rerum, & pax gentium, & mea cum vestra salus, incolumitate senatûs firmatur. Hunc auspicato a parente & conditore Urbis nostræ institutum, & a regibus usque ad principes continuum, & immortalem, sicut a majoribus accepimus, sic posteris tradamus. Nam ut ex vobis senatores, ita ex senatoribus Principes nascuntur.*

Belli consilia; Othonisque duces.

LXXXVII. Otho, lustrata Urbe, & expensis belli consiliis, quando Peninæ Cottiæque Alpes, & ceteri Galliarum aditus Vitellianis exercitibus claudebantur, Narbonensem Galliam adgredi statuit, classe valida & partibus fida, quod reliquos cæsorum ad pontem Milvium, & sævitia Galbæ in custodiam habitos, in numeros legionis composuerat: facta & ceteris spes honoratioris in posterum militiæ. Addidit classi urbanas cohortes, & plerosque e prætorianis, vires & robur exercitûs, atque ipsis ducibus consilium & custodes. Summa expeditionis Antonio Novello, Suedio Clementi, primipilaribus, Æmilio Pacensi, cui ademptum a Galba tribunatum reddiderat, permissa. Curam navium Oscus libertus retinebat, ad observandam honestiorum fidem invitatus (163). Peditum equitumque copiis Suetonius, Paullinus, Marius Celsus, Annius Gallus, rectores destinati. Sed plurima fides Licinio Proculo, prætorii præfecto. Is urbanæ militiæ impiger, bellorum insolens; auctoritatem Paullini, vigorem Celsi, maturitatem Galli, ut cuique erat, criminando, quod facillimum factu est, pravus & callidus, bonos & modestos anteibat.

Cor-

Cornelius Dolabella in coloniam Aquinatem sepositus.

LXXXVIII. Sepositus per eos dies Cornelius Dolabella in coloniam Aquinatem, neque arcta custodia, neque obscura: nullum ob crimen, sed vetusto nomine, & propinquitate Galbæ monstratus. Multos e magistratibus, magnam consularium partem, Otho, non participes aut ministros bello, sed comitum specie, secum expedire (164) jubet. In quîs & L. Vitellium, eodem quo ceteros cultu, nec ut Imperatoris fratrem, nec ut hostis. Igitur motæ Urbis curæ (165): nullus ordo metu, aut periculo vacuus: primores senatûs ætate invalidi, & longa pace desides; segnis, & oblita bellorum, nobilitas; ignarus militiæ eques; quanto magis occultare & abdere pavorem nitebantur, manifestius pavidi. Nec deerant e contrario, qui ambitione stolida, conspicua arma, insignes equos, quidam luxuriosos apparatus conviviorum, & inritamenta libidinum, ut instrumenta belli, mercarentur. Sapientibus quietis & reipublicæ cura: levissimus quisque, & futuri improvidus, spe vana tumens. Multi adflicta fide (166) in pace, ac turbatis rebus alacres, & per incerta tutissimi.

Otho proficiscitur, quiete Urbis curisque imperii Salvio Titiano fratri permissis.

LXXXIX. Sed vulgus, & magnitudine nimia communium curarum expers populus, sentire paullatim belli mala, conversa in militum usum omni pecunia, intentis alimentorum pretiis: quæ, motu Vindicis, haud perinde plebem attriverant, secura tum Urbe, & provinciali bello, quod inter legiones Galliasque velut externum fuit. Nam, ex quo divus Augustus res Cæsarum composuit, procul, & in unius sollicitudinem, aut decus, populus Romanus bellaverat. Sub Tiberio, & Cajo, tantum pacis adversa pertimuere. Scriboniani contra Claudium incepta simul audita, & coercita. Nero nuntiis magis & rumoribus, quam armis depulsus. Tum legiones classesque, &, quod raro alias, prætorianus urbanusque miles, in aciem deducti. Oriens Occidensque, & quidquid utrimque virium est, a tergo(167): si ducibus aliis bellatum foret, longo bello materia. Fuere, qui proficiscenti Othoni moras, *religionemque* (168) *nondum conditorum ancilium* adferrent. Aspernatus est omnem cunctationem, ut Neroni quoque exitiosam: & Cæcina, jam Alpes transgressus, exstimulabat.

XC. Pridie Idus Martias, commendata patribus

republica, reliquias Neronianarum sectionum (169), nondum in fiscum conversas, revocatis ab exsilio concessit: justissimum donum, & in speciem magnificum, sed, festinata jam pridem exactione, usu sterile. Mox vocata concione, *majestatem Urbis, & consensum populi ac senatus* pro se attollens, adversum Vitellianas partes modeste disseruit: *inscitiam potius legionum, quam audaciam* increpans, nulla Vitellii mentione: sive ipsius ea moderatio; seu scriptor orationis, sibi metuens, contumeliis in Vitellium abstinuit: quando, ut in consiliis militiæ Suetonio Paullino & Mario Celso, ita in rebus urbanis Galerii Trachali ingenio Othonem uti credebatur: & erant, qui genus ipsum orandi noscerent, crebro fori usu celebre, &, ad implendas aures (170), latum & sonans. Clamor vocesque vulgi, ex more adulandi, nimiæ & falsæ. Quasi Dictatorem Cæsarem, aut Imperatorem Augustum prosequerentur, ita studiis votisque certabant: nec metu, aut amore, sed ex libidine servitii (171), ut in familiis, privata cuique stimulatio, & vile jam decus publicum. Profectus Otho, quietem Urbis curasque imperii Salvio Titiano, fratri, permisit.

BREVIARIUM

LIBRI SECUNDI.

I. *Titus, ad Galbam missus, acceptis de ejus interitu nuntiis, vertit iter.* II. *Paphiæ Veneris templum adit.* IV. *Ibi futura edoctus, & spe ingens, ad patrem, qui bellum Judaicum profligaverat, redit.* V. *Vespasiani ingenium & mores. Mores quoque Muciani. Ii, positis odiis, inter se consentiunt. Inde nova civilium bellorum initia, intumescentibus Orientis legionibus.* VIII. *Falsi Neronis ludibrium, ab Asprenate compressum.* X. *In Urbe parvæ res magnis motibus aguntur. Vibius Crispus Annium Faustum, delatorem, accusat; ipse accusandus.* XI. *Interim belli principia Othoni læta.* XII. *At licentius agit ejus miles: in Alpinos, municipiumque Albium Intemelium sævit. Egregia matris pietas.* XIV. *Provinciæ Narbonensi imminet Othoniana classis. Prœlia Vitellianis improspera.* XVI. *Pacarius, res Corsicæ insulæ ad Vitellium trahens, a Corsis interficitur.* XVII. *Arma Vitellianorum in Italia.* XVIII. *Ibi inconsulta Othonianorum temeritas.* XIX. *Spurinna Placentiam munit; quam oppugnat Cæcina: at, irrito conatu, obsidionem solvit, Cremonamque petit.* XXIII. *Prospera Othonianis ad Cre-*

monam pugna. XXIV. Cæcina insidias struit, quas in ipsum vertit Suetonius Paullinus. Rex Epiphanes, pro Othone pugnans, vulneratur. XXVI. In urgendo hoste haud satis acer Paullinus. XXVII. Valens in Italiam venit. Gravis in ejus exercitu Batavorum seditio, Alpheni Vari consilio composita. Junctis armis, Valens & Cæcina Vitellium fovent, probraque Othoni objectant. XXXI. Vitellii atque Othonis comparatio. Otho de genere belli consultat. Moras alii, alii festinationem stulte suadent, & prævalent. XXXIII. Funestiore adhuc consilio, Otho cum valida copiarum manu Brixellum concedit. XXXIV. Vitelliani transitum Padi simulant. XXXV. Leve prœlium Othonianis adversum. XXXVII. Vanus rumor, pavore belli, fastidiove Principum, pacis consilia inter exercitus fuisse agitata. XXXIX. Titianus & Proculus ad quartum a Bebriaco castra imperite promovent, & de prœlio dubitant. XL. Otho, mora æger, spei impatiens, rem in discrimen mitti jubet. XLI. Bebriacensis pugna. XLIV. Othonianorum fuga, & adversus duces suos ira. XLV. Vitelliani victa castra intrant: victi victoresque, in lacrymas effusi, civilia bella detestantur. XLVI. Accepto cladis nuntio, Otho, consilii certus, milites amicosque solatia tentantes adloquitur; grassantem seditionem coercet: dein mortem sibi ipse conscivit. Juxta ejus rogum quidam militum se interficiunt. L. Othonis ætas,

origo, fama. LI. Novata luctu ac dolore, militum seditio. LII. Magna pars senatus, Othonem secuta, extremum discrimen adit. LV. In tanto rerum motu, nihil Romæ trepidationis: spectantur ludi: audita Othonis morte, omnes Vitellio plausere. LVI. Gravis tamen Italiæ victor exercitus. LVII. Vitellio victoria sua nuntiatur, simulque transgressa in partes utraque Mauretania. LX. Is centuriones promptissimos Othonianorum interficit: duces absolvit. LXI. Marici, inserere sese fortunæ ausi, supplicium. LXII. Vitellii gula, & leges. LXIII. Dolabellæ cædes. Triariæ licentia: Galeriæ & Sextiæ modestia. LXV. Cluvius absolvitur. LXVI. Victæ legiones ferociunt. Quartadecimanorum & Batavorum jurgia. LXVII. Prætorianorum honesta missio: sparguntur legiones. LXVIII. Ticini tumultus alio tumultu sedatus. Verginii periculum. LXIX. Batavorum cohortes in Germaniam remissæ: amputati legionum auxiliorumque numeri: reliquum militiæ luxu corrumpitur. LXX. Vitellius Cremonam adventat, lustratque avide Bebriacenses campos: nec tot millia insepultorum civium exhorret. LXXI. Neronis libidines æmulatur: consulatus dividit. LXXII. Falsus Scribonianus mendacium cruce luit. LXXIII. Superbia socordiaque Vitellii, ob adactum in verba ejus Orientem. LXXIV. At Vespasianus bellum armaque parat. LXXVI. Vespasianum nutantem firmat incen-

ditque Mucianus. LXXVIII. Incitant quoque vatum responsa. Carmeli, montis deique, ara & reverentia. LXXIX. In Ægypto, mox in Syria, Imperator salutatur Vespasianus. LXXXI. Ad ejus partes accedunt reges Sohemus, Antiochus, Agrippa, & regina Berenice. LXXXII. Belli consilia. Vespasianus occupat Ægyptum: Titus Judææ instat: Mucianus ad bellum proficiscitur; pecuniasque, belli civilis nervos, conquirit. LXXXV. Mœsicæ ac Pannonicæ legiones, in partes transgressæ, Dalmaticum militem trahunt. Belli faces Antonius Primus & Cornelius Fuscus. LXXXVII. Vitellius, in dies segnior corruptiorque, gravi ac luxuriante agmine Romæ propinquat. LXXXVIII. Post militum plebisque cædes, Urbem, ut captam, ingreditur. XC. Magnificam de semetipso orationem habet. XCI. Humani divinique juris expers, quædam tamen popularia usurpat. XCII. Munia imperii Cæcina & Valens obeunt. XCIII. Militis in Urbe otium, libidines, morbi ac mortes. Sedecim prætoriæ cohortes, quatuor Urbanæ scribuntur. XCIV. Insolentia militis, & paucitas. Inopia simul & prodigentia Vitellii. Asiatici, liberti, opes. Urbis miseria. XCV. Ingenti tamen paratu Vitellii dies natalis celebratur: ipse Neroni inferias facit. XCVI. Nuntiatæ defectionis Flavianæ rumores male coercet. XCVII. Excita tamen auxilia, sed necessitas dissimulata.

XCIX. Inrumpentibus hostibus, Cæcina ad bellum præmittitur. C. At is cum Lucilio Basso, Ravennati Misenensique classibus præposito, proditionem componit.

Hæc, consulibus Galba Aug. II, & T. Vinio cæsis, gesta paucis mensibus,

	Suff.	M. SALVIO Othone Aug.
	Coss.	L. SALVIO Othone Titian.
AN. U. C. DCCCXXII.	*Suff.*	L. VERGINIO Rufo II,
ÆR. CHR. 69.	*Coss.*	POMPEJO Vopisco.
	Suff.	CÆLIO Sabino,
	Coss.	T. FLAVIO Sabino.
	Suff.	T. ARRIO Antonino,
	Coss.	P. MARIO Celso.

Titus, ad Galbam missus, acceptis de ejus interitu nuntiis, vertit iter.

I. STRUEBAT jam fortuna, in diversa parte terrarum, initia causasque imperio: quod varia sorte, lætum reipublicæ, aut atrox, ipsis Principibus prosperum (1), aut exitio fuit. Titus Vespasianus e Judæa, incolumi adhuc Galba, missus a patre, causam profectionis *officium erga Principem, & maturam petendis honoribus juventam* ferebat. Sed vulgus, fingendi avidum, disperserat, *accitum in adoptionem*. Materia sermonibus senium & orbitas Principis, & intemperantia civitatis, donec unus eligatur, multos destinandi. Augebat famam, ipsius Titi ingenium, quantæcumque fortunæ capax, decor oris cum quadam majestate, prosperæ Vespasiani res, præsaga responsa (2), &, inclinatis ad credendum animis, loco omnium etiam fortuita. Ubi Corinthi, Achajæ urbe, certos nuntios accepit de interitu Galbæ, & aderant, qui arma Vitellii, bellumque adfirmarent: anxius animo, paucis amicorum adhibitis, cuncta utrimque perlustrat. *Si pergeret in Urbem, nullam officii gratiam, in alterius honorem*

suscepti: ac se Vitellio, sive Othoni, obsidem fore. Sin rediret, offensam haud dubiam victoris: sed incerta adhuc victoria, & concedente in partes patre, filium excusatum. Sin Vespasianus rempublicam susciperet, obliviscendum offensarum, de bello agitantibus.

Paphiæ Veneris templum adit.

II. His ac talibus inter spem metumque jactatum, spes vicit. Fuere, qui *accensum desiderio Berenices reginæ, vertisse iter* crederent. Neque abhorrebat a Berenice juvenilis animus: sed gerendis rebus nullum ex eo impedimentum: lætam voluptatibus adolescentiam egit, suo quam patris imperio modestior. Igitur oram Achajæ, & Asiæ, ac læva maris prævectus (3), Rhodum & Cyprum insulas, inde Syriam audentioribus spatiis petebat. Atque illum cupido incessit, adeundi visendique templum Paphiæ Veneris, inclitum per indigenas advenasque. Haud fuerit longum initia religionis, templi situm, formam deæ (neque enim alibi sic habetur) paucis disserere.

III. *Conditorem templi regem Aeriam* (4) vetus memoria, quidam *ipsius deæ nomen id* perhibent. Fama recentior tradit, *a Cinyra sacratum templum, deamque ipsam conceptam mari, huc appulsam.*

Sed scientiam artemque haruspicum accitam, & Cilicem Thamiram intulisse. Atque ita pactum, ut familiæ utriusque (5) *posteri cærimoniis præsiderent.* Mox, ne honore nullo regium genus peregrinam stirpem antecelleret, ipsa, quam intulerant, scientia hospites cessere: tantum Cinyrades sacerdos consulitur. Hostiæ, ut quisque vovit; sed mares deliguntur. Certissima fides hædorum fibris. Sanguinem aræ obfundere vetitum (6): precibus & igne puro altaria adolentur, nec ullis imbribus, quamquam in aperto, madescunt. Simulacrum deæ non effigie humana: continuus orbis latiore initio tenuem in ambitum, metæ modo (7), exsurgens: & ratio in obscuro.

Ibi futura edoctus, & spe ingens, ad patrem, qui bellum Judaicum profligaverat, redit.

IV. Titus, spectata opulentia donisque regum, quæque alia lætum antiquitatibus Græcorum genus incertæ vetustati adfingit, *de navigatione* primum consuluit. Postquam *pandi viam, & mare prosperum* accepit, de se per ambages interrogat, cæsis compluribus hostiis. Sostratus (sacerdotis id nomen erat) ubi læta & congruentia exta, magnisque consultis annuere deam videt, pauca in præsens & solita respondens, petito secreto, futura aperit. Ti-

tus, aucto animo, ad patrem pervectus, suspensis provinciarum & exercituum mentibus, ingens rerum fiducia accessit (8). Profligaverat bellum Judaicum Vespasianus, oppugnatione Hierosolymorum reliqua, duro magis & arduo opere, ob ingenium montis & pervicaciam superstitionis, quam quo satis virium obsessis ad tolerandas necessitates superesset. Tres, ut supra memoravimus, ipsi Vespasiano legiones erant, exercitæ bello: quatuor Mucianus obtinebat in pace. Sed æmulatio, & proximi exercitûs gloria repulerat segnitiam: quantumque illis roboris discrimina & labor, tantum his vigoris addiderat integra quies, & inexpertus belli labor. Auxilia utrique cohortium alarumque, & classes regesque, ac nomen dispari fama celebre.

Vespasiani ingenium & mores. Mores quoque Muciani. Ii, positis odiis, inter se consentiunt. Inde nova civilium bellorum initia, intumescentibus Orientis legionibus.

V. Vespasianus, acer militiæ, anteire agmen, locum castris capere, noctu diuque consilio, ac, si res posceret, manu hostibus obniti, cibo fortuito, veste habituque vix a gregario milite discrepans: prorsus, si avaritia abesset, antiquis ducibus par. Mucianum e contrario magnificentia, & opes,

& cuncta privatum modum supergressa extollebant: aptior sermone, dispositu provisuque (9), civilium rerum peritus: egregium principatûs temperamentum, si, demptis utriusque vitiis, solæ virtutes miscerentur. Ceterum hic Syriæ, ille Judææ præpositus, vicinis provinciarum administrationibus, invidia discordes, exitu demum Neronis, positis odiis, in medium consuluere: primum per amicos; dein præcipua concordiæ fides, Titus, prava certamina communi utilitate aboleverat: natura atque arte compositus adliciendis etiam Muciani moribus. Tribuni centurionesque, & vulgus militum, industria, licentia, per virtutes, per voluptates, ut cuique ingenium, adsciscebantur.

VI. Antequam Titus adventaret, sacramentum Othonis acceperat uterque exercitus, præcipitibus, ut adsolet, nuntiis, & tarda mole civilis belli, quod longa concordia quietus Oriens, tunc primum parabat. Namque olim validissima inter se civium arma, in Italia, Galliave, viribus Occidentis cœpta. Et Pompejo, Cassio, Bruto, Antonio, quos omnes trans mare secutum est civile bellum, haud prosperi exitus fuerant. Auditique sæpius in Syria Judæaque Cæsares, quam inspecti. Nulla seditio legionum: tantum adversus Parthos minæ, vario eventu. Et proximo civili bello, turbatis aliis, inconcussa ibi pax: dein fides erga Galbam. Mox, ut

Othonem ac Vitellium scelestis armis res Romanas raptum ire, vulgatum est, ne penes ceteros imperii præmia, penes ipsos tantum servitii necessitas esset, fremere miles, & vires suas circumspicere. Septem legiones statim, & cum ingentibus auxiliis Syria Judæaque: inde continua Ægyptus, duæque legiones: hinc Cappadocia Pontusque, & quidquid castrorum Armeniis prætenditur. Asia, & ceteræ provinciæ, nec virorum inopes, & pecuniæ opulentæ: quantum insularum mari cingitur, & parando interim bello secundum tutumque ipsum mare.

VII. Non fallebat duces impetus militum. Sed, bellantibus aliis, placuit exspectari bellum: *victores* (10) *victosque numquam solida fide coalescere: nec referre, Vitellium an Othonem, superstitem fortuna faceret. Rebus secundis etiam egregios duces insolescere: discordiam his, ignaviam, luxuriem: & suismet vitiis, alterum bello, alterum victoria periturum.* Igitur arma in occasionem distulere, Vespasianus Mucianusque nuper, ceteri olim mixtis consiliis (11): optimus quisque amore reipublicæ: multos dulcedo prædarum stimulabat: alios ambiguæ domi res. Ita boni malique, causis diversis, studio pari, bellum omnes cupiebant.

Falsi Neronis ludibrium, ab Asprenate compressum.

VIII. Sub idem tempus Achaja atque Asia falso exterritæ, velut Nero adventaret: vario super exitu ejus rumore, eoque pluribus vivere eum fingentibus, credentibusque. Ceterorum casus conatusque in contextu operis dicemus. Tunc servus e Ponto, sive, ut alii tradidere, libertinus ex Italia, citharæ & cantus peritus (unde illi, super similitudinem oris, propior ad fallendum fides) adjunctis desertoribus, quos inopia vagos ingentibus promissis corruperat, mare ingreditur: ac vi tempestatum Cythnum insulam detrusus, & militum quosdam ex Oriente commeantium adscivit, vel abnuentes interfici jussit, & spoliatis negotiatoribus, mancipiorum valentissimum quemque armavit. Centurionemque Sisennam, dextras, concordiæ insignia (12), Syriaci exercitûs nomine ad prætorianos ferentem; variis artibus adgressus est: donec Sisenna, clam relicta insula, trepidus & vim metuens aufugeret. Inde late terror, multis ad celebritatem nominis erectis, rerum novarum cupidine, & odio præsentium.

IX. Gliscentem in dies famam fors discussit. Galatiam ac Pamphyliam provincias Calpurnio As-

prenati regendas Galba permiserat: datæ e classe Misenensi duæ triremes ad prosequendum, cum quibus Cythnum insulam tenuit. Nec defuere, qui trierarchos nomine Neronis accirent. Is in mœstitiam compositus, & *fidem suorum quondam militum* invocans, *ut eum in Syria, aut Ægypto sisterent*, orabat. Trierarchi nutantes, seu dolo, *adloquendos sibi milites, & paratis omnium animis reversuros* firmaverunt. Sed Asprenati cuncta ex fide nuntiata; cujus cohortatione expugnata navis, & interfectus quisquis ille erat. Corpus, insigne oculis, comaque & torvitate vultus, in Asiam, atque inde Romam pervectum est.

In Urbe parvæ res magnis motibus aguntur. Vibius Crispus Annium Faustum, delatorem, accusat; ipse accusandus.

X. In civitate discordi, &, ob crebras Principum mutationes, inter libertatem ac licentiam incerta, parvæ quoque res magnis motibus agebantur. Vibius Crispus, pecunia, potentia, ingenio inter claros magis, quam inter bonos, Annium Faustum, equestris ordinis, qui temporibus Neronis delationes factitaverat, ad cognitionem senatus vocabat. Nam recens, Galbæ principatu, censuerant patres, *ut accusatorum causæ noscerentur*. Id senatusconsultum,

tum, varie jactatum, &, prout potens vel inops reus inciderat, infirmum aut validum, retinebatur. Ad hæc terrore & propria vi (13) Crispus incubuerat, delatorem fratris sui pervertere: traxeratque magnam senatûs partem, *ut indefensum & inauditum dedi ad exitium* postularent. Contra apud alios nihil æque reo proderat, quam nimia potentia accusatoris: *dari tempus*, *edi crimina*, *quamvis invisum ac nocentem*, *more tamen audiendum*, censebant. Et valuere primo, dilataque in paucos dies cognitio: mox damnatus est Faustus, nequaquam eo adsensu civitatis, quem pessimis moribus meruerat: quippe ipsum Crispum easdem accusationes cum præmio exercuisse meminerant: nec pœna criminis, sed ultor displicebat.

Interim belli principia Othoni læta.

XI. Læta interim Othoni principia belli, motis ad imperium ejus e Dalmatia Pannoniaque exercitibus. Fuere quatuor legiones, e quibus bina millia præmissa; ipsæ modicis intervallis sequebantur: septima a Galba conscripta; veteranæ, undecima ac tertiadecima, & præcipua fama (14) quartadecumani, rebellione Britanniæ compressa. Addiderat gloriam Nero, eligendo, ut potissimos. Unde longa illis erga Neronem fides, & erecta in Othonem stu-

dia. Sed quo plus virium ac roboris, e fiducia tarditas inerat: agmen legionum alæ cohortesque præveniebant. Ex ipsa Urbe haud spernenda manus, quinque prætoriæ cohortes, & equitum vexilla cum legione prima: ac deforme insuper auxilium, duo millia gladiatorum, sed per civilia arma etiam severis ducibus usurpatum. His copiis rector additus Annius Gallus, cum Vestricio Spurinna (15) ad occupandas Padi ripas præmissus: quoniam prima consiliorum frustra ceciderant, transgresso jam Alpes Cæcina, quem sisti intra Gallias posse speraverat. Ipsum Othonem comitabantur speculatorum (16) lecta corpora, cum ceteris prætoriis cohortibus, veterani e prætorio, classicorum ingens numerus. Nec illi segne aut corruptum luxu iter: sed lorica ferrea usus est, & ante signa pedester, horridus, incomptus, famæque dissimilis.

At licentius agit ejus miles: in Alpinos, municipiumque Albium Intemelium sævit.
Egregia matris pietas.

XII. Blandiebatur cœptis fortuna, possessa per mare & naves majore Italiæ parte, penitus usque ad initium maritimarum Alpium: quibus tentandis, adgrediendæque provinciæ Narbonensi, Suedium Clementem, Antonium Novellum, Æmilium Pacensem duces dederat. Sed Pacensis per licentiam

militum vinctus: Antonio Novello nulla auctoritas: Suedius Clemens ambitioso imperio regebat, ut adversus modestiam disciplinæ corruptus (17), ita prœliorum avidus. Non Italia adiri, nec loca sedesque patriæ videbantur: tamquam externa litora, & urbes hostium, urere, vastare, rapere: eo atrocius, quod nihil usquam provisum adversum metus: pleni agri, apertæ domus. Occursantes domini juxta conjuges & liberos, securitate pacis, & belli malo circumveniebantur. Maritimas tum Alpes tenebat procurator Marius Maturus. Is concita gente, (nec deest juventus) arcere provinciæ finibus Othonianos intendit. Sed primo impetu cæsi disjectique montani, ut quibus, temere collectis, non castra, non ducem noscitantibus, neque in victoria decus esset, neque in fuga flagitium.

XIII. Irritatus eo prœlio Othonis miles, vertit iras in municipium Albium Intemelium (18): quippe in acie nihil prædæ: inopes agrestes, & vilia arma: nec capi poterant, pernix genus, & gnari locorum: sed calamitatibus insontium expleta avaritia. Auxit invidiam præclaro exemplo femina Ligus, quæ filio abdito, cum simul pecuniam occultari milites credidissent, eoque per cruciatus interrogarent, *ubi filium occuleret?* uterum ostendens, *Latere* respondit. Nec ullis deinde terroribus, aut morte, constantiam vocis egregiæ mutavit.

G 2

Provinciæ Narbonensi imminet Othoniana classis. Prœlia Vitellianis improspera.

XIV. *Imminere provinciæ Narbonensi, in verba Vitellii adactæ, classem Othonis*, Fabio Valenti trepidi nuntii adtulere. Aderant legati coloniarum, auxilium orantes. Duas Tungrorum cohortes, quatuor equitum turmas, universam Treverorum alam, cum Julio Classico, præfecto, misit: e quibus pars in colonia Forojuliensi retenta, ne, omnibus copiis in terrestre iter versis, vacuo mari classis adceleraret. Duodecim equitum turmæ (19), & lecti e cohortibus, adversus hostem iere: quibus adjuncta Ligurum cohors, vetus loci auxilium, & quingenti Pannonii nondum sub signis. Nec mora prœlio: sed acie ita instructa, ut pars classicorum, mixtis paganis, in colles mari propinquos exsurgeret, quantum inter colles ac litus æqui loci, prætorianus miles expleret, in ipso mari ut adnexa classis & pugnæ parata, conversa, & minaci fronte (20) prætenderetur. Vitelliani, quibus minor peditum vis, in equite robur, Alpinos proximis jugis, cohortes densis ordinibus post equitem locant. Treverorum turmæ obtulere se hosti incaute, cum exciperet contra veteranus miles, simul a latere saxis urgeret apta ad jaciendum etiam paganorum

manus: qui sparsi inter milites, strenui ignavique, in victoria idem audebant. Additus perculsis terror, invecta in terga pugnantium classe. Ita undique clausi: deletæque omnes copiæ forent, ni victorem exercitum attinuisset obscurum noctis, obtentui fugientibus.

XV. Nec Vitelliani, quamquam victi, quievere: accitis auxiliis, securum hostem, ac successu rerum socordius agentem invadunt: cæsi vigiles, perrupta castra, trepidatum apud naves: donec, sidente paullatim metu, occupato juxta colle defensi, mox inrupere. Atrox ibi cædes, & Tungrarum cohortium præfecti, sustentata diu acie, telis obruuntur. Ne Othonianis quidem incruenta victoria fuit, quorum improvide secutos, conversi equites circumvenerunt. Ac velut pactis induciis, ne hinc classis, inde eques subitam formidinem inferrent, Vitelliani retro Antipolim, Narbonensis Galliæ municipium; Othoniani Albingaunum, interioris Liguriæ, revertére.

Pacarius, res Corsicæ insulæ ad Vitellium trahens, a Corsis interficitur.

XVI. Corsicam ac Sardiniam, ceterasque proximi maris insulas, fama victricis classis in partibus Othonis tenuit. Sed Corsicam prope adflixit Decu-

rhi Pacarii, procuratoris, temeritas, tanta mole belli (21), nihil in summam profutura, ipsi exitiosa. Namque, Othonis odio, juvare Vitellium Corsorum viribus statuit, inani auxilio, etiamsi provenisset. Vocatis principibus insulae, consilium aperit; & contradicere ausos, Claudium Phirricum, trierarchum Liburnicarum ibi navium, Quinctium Certum, equitem Romanum, interfici jubet: quorum morte exterriti, qui aderant, simul ignara, & alieni metus socia imperitorum turba, in verba Vitellii juravere. Sed ubi delectum agere Pacarius, & inconditos homines fatigare militiae muneribus occoepit, laborem insolitum perosi, infirmitatem suam reputabant: *insulam esse, quam incolerent, & longe Germaniam, viresque legionum: direptos vastatosque classe, etiam quos cohortes alaeque protegerent*. Et aversi repente animi; nec tamen aperta vi: aptum tempus insidiis legere. Digressis, qui Pacarium frequentabant, nudus & auxilii inops, balineis interficitur: trucidati & comites. Capita, ut hostium, ipsi interfectores ad Othonem tulere. Neque eos aut Otho praemio adfecit, aut punivit Vitellius, in multa colluvie rerum majoribus flagitiis permixtos (22).

Arma Vitellianorum in Italia.

XVII. Aperuerat jam Italiam, bellumque transmiserat, ut supra memoravimus, ala Syllana, nul-

lo apud quemquam Othonis favore, nec quia Vitellium mallent; sed longa pax ad omne servitium fregerat, faciles occupantibus, & melioribus incuriosos (23). Florentissimum Italiæ latus, quantum inter Padum Alpesque camporum & urbium, armis Vitellii (namque & præmissæ a Cæcina cohortes advenerant) tenebatur. Capta Pannoniorum cohors apud Cremonam. Intercepti centum equites, ac mille classici, inter Placentiam Ticinumque: quo successu Vitellianus miles non jam flumine, aut ripis arcebatur. Inritabat quin etiam Batavos Transrhenanosque Padus (24) ipse: quem repente, contra Placentiam, transgressi, raptis quibusdam exploratoribus, ita ceteros terruere, ut, *adesse omnem Cæcinæ exercitum*, trepidi ac falsi nuntiarent.

Ibi inconsulta Othonianorum temeritas.

XVIII. Certum erat Spurinnæ (is enim Placentiam obtinebat) necdum venisse Cæcinam, &, si propinquaret, coercere intra munimenta militem, nec tris prætorias cohortes, & mille vexillarios, cum paucis equitibus, veterano exercitui objicere. Sed indomitus miles, & belli ignarus, correptis signis vexillisque, ruere, & retinenti duci tela intentare, spretis centurionibus tribunisque (25), qui *proditionem, & arcitum Cæcinam* clamitabant. Fit

temeritatis alienæ comes Spurinna, primo coactus, mox velle simulans, quo plus auctoritatis inesset consiliis, si seditio mitesceret.

Spurinna Placentiam munit; quam oppugnat Cæcina: at, irrito conatu, obsidionem , solvit, Cremonamque petit.

XIX. Postquam in conspectu Padus, & nox appetebat, vallari castra placuit. Is labor, urbano militi insolitus, contulit animos. Tum vetustissimus quisque (26) castigare *credulitatem suam*, *metum ac discrimen* ostendere, *si cum exercitu Cæcina*, *patentibus campis*, *tam paucas cohortes circumfudisset*. Jamque totis castris modesti sermones, &, inserentibus se centurionibus tribunisque, laudare *providentiam ducis*, *quod coloniam*, *virium & opum validam*, *robur ac sedem bello legisset*. Ipse postremo Spurinna, non tam culpam exprobrans, quam ratione ostendens, relictis exploratoribus, ceteros Placentiam reduxit, minus turbidos, & imperia accipientes. Solidati muri, propugnacula addita, auctæ turres, provisa parataque non arma modo, sed obsequium & parendi amor, quod solum illis partibus defuit, cum virtutis haud pæniteret.

XX. At Cæcina, velut relicta post Alpes sævitia ac licentia, modesto agmine per Italiam inces-

sit. Ornatum ipsius municipia & coloniæ in superbiam trahebant: quod versicolore sagulo, braccas, tegmen barbarum, indutus, togatos adloqueretur. Uxorem quoque ejus, Saloninam, quamquam in nullius injuriam insignis equo ostroque veheretur, tamquam læsi gravabantur. Insita mortalibus natura, recentem aliorum felicitatem ægris oculis introspicere, modumque fortunæ a nullis magis exigere, quam quos in æquo vidére. Cæcina, Padum transgressus, tentata Othonianorum fide per colloquium & promissa, iisdem petitus, postquam pax & concordia speciosis & irritis nominibus jactata sunt, consilia curasque in oppugnationem Placentiæ magno terrore vertit: gnarus, ut initia belli provenissent, famam in cetera fore.

XXI. Sed primus dies, impetu magis, quam veterani exercitus artibus, transactus: aperti incautique muros subiere, cibo vinoque prægraves. In eo certamine pulcherrimum amphitheatri opus, situm extra muros, conflagravit: sive ab oppugnatoribus incensum, dum faces, & glandes, ac missilem ignem in obsessos jaculantur; sive ab obsessis, dum regerunt (27). Municipale vulgus, pronum ad suspiciones, fraude illata ignis alimenta credidit, a quibusdam e vicinis coloniis, invidia & æmulatione, quod nulla in Italia moles tam capax foret. Quocumque casu accidit, dum atrociora metuebantur,

in levi habitum: reddita securitate, tamquam nihil gravius pati potuissent, mœrebant. Ceterum, multo suorum cruore, pulsus Cæcina; & nox parandis operibus absumpta. Vitelliani pluteos, cratesque, & vineas suffodiendis muris, protegendisque oppugnatoribus; Othoniani sudes & immensas lapidum ac plumbi ærisque moles, perfringendis obruendisque hostibus (28), expediunt. Utrimque pudor, utrimque gloria, & diversæ exhortationes, hinc *legionum & Germanici exercitus robur*, inde *urbanæ militiæ*, *& prætoriarum cohortium decus* attollentium. Illi, *ut segnem ac desidem*, *& circo ac theatris corruptum militem*; hi, *peregrinum & externum* increpabant: simul Othonem, ac Vitellium, celebrantes culpantesque, uberioribus inter se probris, quam laudibus stimulabantur.

XXII. Vix dum orto die, plena propugnatoribus mœnia: fulgentes armis virisque campi, densum legionum agmen, sparsa auxiliorum manus, altiora murorum sagittis aut saxis incessere; neglecta aut ævo fluxa cominus adgredi: ingerunt desuper Othoniani pila, librato magis & certo ictu, adversus temere subeuntes cohortes Germanorum, cantu truci, &, more patrio, nudis corporibus, super humeros scuta quatientium. Legionarius, pluteis & cratibus tectus, subruit muros, instruit aggerem, molitur portas. Contra prætoriani dispositos

ad id ipsum molares, ingenti pondere ac fragore, provolvunt: pars subeuntium obruti: pars confixi, & exsangues, aut laceri, cum augeret stragem trepidatio, eoque acrius e mœnibus vulnerarentur, rediere, infracta partium fama. Et Cæcina, pudore cœptæ (29) temere oppugnationis, ne irrisus ac vanus iisdem castris adsideret, trajecto rursus Pado, Cremonam petere intendit. Tradidere sese abeunti Turullius Cerialis, cum compluribus classicis, & Julius Briganticus, cum paucis equitum: hic præfectus alæ, in Batavis genitus; ille primipilaris, & Cæcinæ haud alienus, quod ordines in Germania duxerat.

Prospera Othonianis ad Cremonam pugna.

XXIII. Spurinna, comperto itinere hostium, defensam Placentiam, quæque acta, & quid Cæcina pararet, Annium Gallum per literas docet. Gallus legionem primam in auxilium Placentiæ ducebat, diffisus paucitate cohortium, ne longius obsidium, & vim Germanici exercitûs parum tolerarent: ubi pulsum Cæcinam pergere Cremonam accepit, ægre coercitam legionem, & pugnandi ardore usque ad seditionem progressam, Bebriaci sistit. Inter Veronam Cremonamque situs est vicus (30), duabus jam Romanis cladibus notus, in-

faustusque. Iisdem diebus, a Martio Macro, haud procul Cremoná, prospere pugnatum. Namque promptus animi Martius, transvectos navibus gladiatores, in adversam Padi ripam, repente effudit. Turbata ibi Vitellianorum auxilia; & ceteris Cremonam fugientibus, cæsi, qui restiterant. Sed repressus vincentium impetus, ne novis subsidiis firmati hostes, fortunam prœlii mutarent. Suspectum id Othonianis fuit, omnia quæcumque facta (31) prave æstimantibus. Certatim, ut quisque animo ignavus, procax ore, Annium Gallum, & Suetonium Paullinum, & Marium Celsum (nam eos Otho quoque præfecerat) variis criminibus incessebant. Acerrima seditionum ac discordiæ incitamenta, interfectores Galbæ: scelere & metu vecordes, miscere cuncta, modo palam turbidis vocibus, modo occultis ad Othonem literis: qui humillimo cuique credulus, bonos metuens, trepidabat; rebus prosperis incertus, & inter adversa melior. Igitur Titianum fratrem accitum bello præposuit. Interea, Paullini & Celsi ductu, res egregiæ gestæ.

Cæcina insidias struit, quas in ipsum vertit Suetonius Paullinus. Rex Epiphanes, pro Othone pugnans, vulneratur.

XXIV. Angebant Cæcinam, nequidquam omnia cœpta, & senescens exercitûs sui fama: pulsus Pla-

centia, cæsis nuper auxiliis, etiam per concursum exploratorum, crebra magis quam digna memoratu prœlia, inferior, propinquante Fabio Valente, ne omne belli decus illuc concederet, reciperare gloriam, avidius quam consultius, properabat. Ad duodecimum a Cremona (locus Castorum vocatur) ferocissimos auxiliarium, imminentibus viæ lucis occultos, componit: equites *procedere longius jussi, & irritato prœlio sponte refugi, festinationem sequentium elicere, donec insidiæ coorirentur*. Proditum id Othonianis ducibus: & curam peditum Paullinus, equitum Celsus, sumpsere. Tertiædecimæ legionis vexillum, quatuor auxiliorum cohortes, & quingenti equites in sinistro locantur: aggerem viæ tres prætoriæ cohortes, altis ordinibus (32) obtinuere: dextra fronte prima legio incessit, cum duabus auxiliaribus cohortibus, & quingentis equitibus. Super hos e prætorio auxiliisque mille equites, cumulus prosperis, aut subsidium laborantibus, ducebantur.

XXV. Antequam miscerentur acies, terga vertentibus Vitellianis, Celsus doli prudens, repressit suos. Vitelliani temere exsurgentes, cedente sensim Celso, longius secuti, ultro in insidias præcipitantur: nam a lateribus cohortes, legionum adversa frons, & subito (33) discursu terga cinxerant equites. Signum pugnæ non statim a Suetonio Paul-

lino pediti datum: cunctator natura, & cui cauta potius consilia cum ratione, quam prospera ex casu placerent, *compleri fossas* (34), *aperiri campum*, *pandi aciem* jubebat; *satis cito incipi victoriam*, *ubi provisum foret*, *ne vincerentur*. Ea cunctatione spatium Vitellianis datum, in vineas, nexu traducum (35) impeditas, refugiendi. Et modica silva adhærebat; unde rursus ausi, promptissimos prætorianorum equitum interfecere: vulneratur rex Epiphanes (36), impigre pro Othone pugnam ciens.

In urgendo hoste haud satis acer Paullinus.

XXVI. Tum Othonianus pedes erupit: protrita hostium acie, versi in fugam, etiam qui subveniebant: nam Cæcina non simul cohortes, sed singulas acciverat: quæ res in prælio trepidationem auxit, cum dispersos, nec usquam validos, pavor fugientium abriperet. Orta & in castris seditio, quod non universi ducerentur. Vinctus præfectus castrorum, Julius Gratus, *tamquam fratri*, *apud Othonem militanti*, *proditionem ageret*: cum fratrem ejus, Julium Frontonem, tribunum, Othoniani sub eodem crimine vinxissent. Ceterum ea ubique formido fuit; apud fugientes, occursantes, in acie, pro vallo, ut *deleri cum universo exercitu Cæcinam potuisse*, *ni Suetonius Paullinus receptui cecinisset*, utrisque

in partibus percrebuerit. *Timuisse se*, Paullinus ferebat; *tantum insuper laboris* (37) *atque itineris*, *ne Vitellianus miles, recens e castris, fessos adgrederetur, & perculsis nullum retro subsidium foret*. Apud paucos ea ducis ratio probata, in vulgus adverso rumore fuit.

Valens in Italiam venit. Gravis in ejus exercitu Batavorum seditio, Alpheni Vari consilio composita. Junctis armis, Valens & Cæcina Vitellium fovent, probraque Othoni objectant.

XXVII. Haud perinde id damnum Vitellianos in metum compulit, quam ad modestiam composuit; nec solum apud Cæcinam, qui *culpam in militem* conferebat, *seditioni magis, quam prœlio paratum*: Fabii quoque Valentis copiæ (jam enim Ticinum venerat) posito hostium contemptu, & recuperandi decoris cupidine, reverentius & æqualius duci parebant. Gravis alioquin seditio exarserat, quam altiore initio (neque enim rerum a Cæcina gestarum ordinem interrumpi oportuerat) repetam. Cohortes Batavorum, quas bello Neronis a quartadecima legione digressas, cum Britanniam peterent, audito Vitellii motu, in civitate Lingonum Fabio Valenti adjunctas retulimus (38), superbe agebant; ut cujusque legionis tentoria accessissent, *coercitos*

a se quartadecimanos, *ablatam Neroni Italiam*, *atque omnem belli fortunam in ipsorum manu sitam*, jactantes. Contumeliosum id militibus, acerbum duci: corrupta jurgiis aut rixis (39) disciplina: ad postremum Valens e petulantia etiam perfidiam suspectabat.

XXVIII. Igitur nuntio allato, *pulsam Treverorum alam Tungrosque a classe Othonis*, & *Narbonensem Galliam circumiri*; simul cura socios tuendi, & militari astu, cohortes turbidas, ac, si una forent, prævalidas, dispergendi, partem Batavorum *ire in subsidium* jubet. Quod ubi auditum, vulgatumque, mœrere socii, fremere legiones, *orbari se fortissimorum virorum auxilio: veteres illos* & *tot bellorum victores*, *postquam in conspectu sit hostis*, *velut ex acie abduci*: *si provincia Urbe* & *salute imperii potior sit*, *omnes illuc sequerentur*: *sin victoriæ sanitas*, *sustentaculum*, *columen in Italia verteretur*, *non abrumpendos*, *ut corpori*, *validissimos artus*.

XXIX. Hæc ferociter jactando, postquam, immissis lictoribus, Valens coercere seditionem cœptabat, ipsum invadunt, saxa jaciunt, fugientem sequuntur. *Spolia Galliarum*, & *Viennensium aurum*, & *pretia laborum suorum occultare* clamitantes, direptis sarcinis, tabernacula ducis, ipsamque humum pilis & lanceis rimabantur. Nam Valens, ser-

vili

vili veste, apud decurionem equitum tegebatur. Tum Alphenus Varus, præfectus castrorum, deflagrante paullatim seditione, addit consilium, vetitis obire vigilias centurionibus, omisso tubæ sono (40), quo miles ad belli munia cietur. Igitur torpere cuncti, circumspectare inter se attoniti: & id ipsum, quod nemo regeret, paventes; silentio, patientia (41), postremo precibus ac lacrymis veniam quærebant. Ut vero deformis & flens, & præter spem incolumis Valens processit, gaudium, miseratio, favor: versi in lætitiam (ut est vulgus utroque immodicum) laudantes gratantesque, circumdatum aquilis signisque, in tribunal ferunt. Ille, utili moderatione, non supplicium cujusquam poposcit: ac ne dissimulans suspectior foret, paucos incusavit (42): gnarus civilibus bellis plus militibus, quam ducibus, licere.

XXX. Munientibus castra apud Ticinum, de adversa Cæcinæ pugna allatum, & prope renovata seditio, *tamquam fraude & cunctationibus Valentis prœlio defuissent*. Nolle requiem, non exspectare ducem, anteire signa, urgere signiferos: rapido agmine Cæcinæ junguntur. Improspera Valentis fama apud exercitum Cæcinæ erat: *expositos se tanto pauciores integris hostium viribus* querebantur, simul in suam excusationem, & adventantium robur per adulationem attollentes, ne ut victi & ignavi de-

spectarentur. Et quamquam plus virium, prope duplicatus legionum auxiliorumque numerus erat Valenti, studia tamen militum in Cæcinam inclinabant; super benignitatem animi, qua promptior habebatur, etiam vigore ætatis, proceritate corporis, & quodam inani favore (43). Hinc æmulatio ducibus: Cæcina, *ut fœdum & maculosum* (44): ille, *ut vanum ac tumidum*, inridebant. Sed condito odio, eamdem utilitatem fovere, crebris epistolis, sine respectu veniæ, probra Othoni objectantes: cum duces partium Othonis, quamvis uberrima conviciorum in Vitellium materia, abstinerent.

Vitellii atque Othonis comparatio. Otho de genere belli consultat. Moras quidam, alii festinationem stulte suadent, & prævalent.

XXXI. Sane ante utriusque exitum, quo egregiam Otho famam, Vitellius flagitiosissimam, meruere, minus Vitellii ignavæ voluptates, quam Othonis flagrantissimæ libidines timebantur. Addiderat huic terrorem atque odium cædes Galbæ; contra, illi initium belli nemo imputabat (45). Vitellius ventre & gula sibi ipsi hostis; Otho luxu, sævitia, audacia, reipublicæ exitiosior ducebatur. Conjunctis Cæcinæ ac Valentis copiis, nulla ultra penes Vitellianos mora, quin totis viribus certarent. Otho

consultavit, *trahi bellum, an fortunam experiri placeret*. Tum Suetonius Paullinus, dignum fama sua ratus, qua nemo illa tempestate militaris rei callidior habebatur, de toto genere belli censere; *festinationem hostibus, moram ipsis utilem* disseruit.

XXXII. *Exercitum Vitellii universum advenisse, nec multum virium a tergo, quoniam Galliæ tumeant* (46), *& deserere Rheni ripam, inrupturis tam infestis nationibus, non conducat: Britannicum militem hoste & mari distineri: Hispanias armis non ita redundare: provinciam Narbonensem incursu classis & adverso prœlio contremuisse: clausam Alpibus, & nullo maris subsidio, Transpadanam Italiam, atque ipso transitu exercitûs vastam* (47): *non frumentum usquam exercitui: nec exercitum sine copiis retineri posse. Jam Germanos, quod genus militum apud hostes atrocissimum sit, tracto in æstatem bello, fluxis corporibus, mutationem soli cælique haud toleraturos. Multa bella, impetu valida, per tædia & moras evanuisse. Contra ipsis omnia opulenta, & fida: Pannoniam, Mœsiam, Dalmatiam, Orientem, cum integris exercitibus; Italiam, & caput rerum Urbem; senatumque & populum, numquam obscura nomina, etsi aliquando obumbrentur: publicas privatasque opes, & immensam pecuniam, inter civiles discordias ferro validiorem: corpora militum aut Italiæ sueta, aut*

æstibus. Objacere flumen Padum, tutas viris murisque urbes; e quibus nullam hosti cessuram, Placentiæ defensione exploratum. Proinde duceret bellum: paucis diebus quartamdecimam legionem, magna ipsam fama, cum Mœsiacis copiis adfore: tum rursus deliberaturum, & si prœlium placuisset, auctis viribus certaturos.

Funestiore adhuc consilio, Otho cum valida copiarum manu Brixellum concedit.

XXXIII. Accedebat sententiæ Paullini Marius Celsus: *idem placere Annio Gallo*, paucos ante dies lapsu equi adflicto, missi, qui consilium ejus sciscitarentur, retulerant. Otho pronus ad decertandum: frater ejus Titianus, & præfectus prætorii Proculus, imperitia properantes, *fortunam, & deos, & numen Othonis adesse consiliis, adfore conatibus*, testabantur: neu quis obviam ire sententiæ auderet, in adulationem concesserant. Postquam pugnari placitum, *interesse pugnæ Imperatorem, an seponi melius foret*, dubitavere. Paullino & Celso jam non adversantibus, ne Principem objectare periculis viderentur, iidem illi deterioris consilii auctores perpulere, *ut Brixellum concederet, ac dubiis prœliorum exemptus, summæ rerum & imperii se ipsum reservaret* (48). Is primus dies Othonia-

nas partes adflixit: namque & cum ipso prætoriarum cohortium, & speculatorum, equitumque, valida manus discessit; & remanentium fractus animus: quando suspecti duces; & Otho, cui uni apud militem fides, dum & ipse non nisi militibus credit, imperia ducum in incerto reliquerat (49).

Vitelliani transitum Padi simulant.

XXXIV. Nihil eorum Vitellianos fallebat, crebris, ut in civili bello, transfugiis; & exploratores cura diversa sciscitandi, sua non occultabant. Quieti intentique Cæcina ac Valens, quando hostis imprudentia rueret, quod loco sapientiæ est, alienam stultitiam opperiebantur, inchoato ponte transitum Padi simulantes, adversus oppositam gladiatorum manum, ac ne ipsorum miles segne otium tereret. Naves, pari inter se spatio, validis utrimque trabibus connexæ, adversum in flumen dirigebantur, jactis super ancoris (50), quæ firmitatem pontis continerent. Sed ancorarum funes non extenti fluitabant, ut, augescente flumine, inoffensus ordo navium attolleretur. Claudebat pontem imposita turris, & in extremam navem educta: unde tormentis ac machinis hostes propulsarentur.

Leve prælium Othonianis adversum.

XXXV. Othoniani in ripa turrim struxerant, saxaque & faces jaculabantur. Et erat insula amne medio, in quam gladiatores navibus molientes, Germani nando prælabebantur. Ac forte plures transgressos, completis liburnicis, per promptissimos gladiatorum Macer adgreditur. Sed neque ea constantia gladiatoribus ad prœlia, quæ militibus; nec perinde nutantes e navibus, quam stabili gradu e ripa, vulnera dirigebant. Et cum variis trepidantium inclinationibus, mixti remiges propugnatoresque turbarentur, desilire in vada ultro Germani, retentare puppes: scandere foros (51), aut cominus mergere: quæ cuncta in oculis utriusque exercitus, quanto lætiora Vitellianis, tanto acrius Othoniani causam auctoremque cladis detestabantur.

XXXVI. Et prœlium quidem, abruptis quæ supererant navibus (52), fuga diremptum: Macer ad exitium poscebatur. Jamque vulneratum eminus lancea, strictis gladiis invaserant, cum intercursu tribunorum centurionumque protegitur. Nec multo post, Vestricius Spurinna, jussu Othonis, relicto Placentiæ modico præsidio, cum cohortibus subvenit. Dein Flavium Sabinum, consulem designatum, Otho rectorem copiis misit, quibus Macer præfuerat; læ-

to milite ad mutationem ducum, & ducibus, ob crebras seditiones, tam infestam militiam aspernantibus.

Vanus rumor, pavore belli, fastidiove Principum, pacis consilia inter exercitus fuisse agitata.

XXXVII. Invenio apud quosdam auctores, *pavore belli, seu fastidio utriusque Principis, quorum flagitia ac dedecus apertiore in dies fama noscebantur, dubitasse exercitus, num, posito certamine, vel ipsi in medium consultarent, vel senatui permitterent legere Imperatorem. Atque eo duces Othonianos spatium ac moras suasisse, præcipue Paullinum; quod vetustissimus consularium, & militia clarus, gloriam nomenque Britannicis expeditionibus meruisset.* Ego ut concesserim, apud paucos, tacito voto, quietem pro discordia, bonum & innocentem Principem, pro pessimis ac flagitiosissimis, expetitum: ita neque Paullinum, qua prudentia fuit, sperasse, corruptissimo sæculo, tantam vulgi moderationem, reor, ut, qui pacem belli amore turbaverant, bellum pacis caritate deponerent: neque aut exercitus, linguis moribusque dissonos, in hunc consensum potuisse coalescere, aut legatos ac duces, magna ex parte luxus, egestatis, scelerum sibi conscios, nisi pollutum obstrictumque meritis suis (53) Principem passuros.

XXXVIII. Vetus, ac jam pridem insita mortalibus potentiæ cupido, cum imperii magnitudine adolevit, erupitque. Nam rebus modicis, æqualitas facile habebatur: sed ubi, subacto orbe, & æmulis urbibus regibusve excisis, securas opes concupiscere vacuum fuit (54), prima inter patres plebemque certamina exarsere. Modo turbulenti tribuni, modo consules prævalidi, & in Urbe ac foro tentamenta civilium bellorum. Mox e plebe infima C. Marius, & nobilium sævissimus L. Sulla, victam armis libertatem in dominationem verterunt. Post quos Cn. Pompejus occultior, non melior. Et numquam postea, nisi de principatu quæsitum. Non discessere ab armis in Pharsalia ac Philippis civium legiones; nedum Othonis ac Vitellii exercitus sponte posituri bellum fuerint. Eadem illos deûm ira, eadem hominum rabies, eædem scelerum causæ in discordiam egere. Quod singulis velut ictibus transacta sunt bella, ignavia Principum factum est. Sed me veterum novorumque morum reputatio longius tulit: nunc ad rerum ordinem venio.

Titianus & Proculus ad quartum a Bebriaco castra imperite promovent, & de prœlio dubitant.

XXXIX. Profecto Brixellum Othone, honor imperii penes Titianum fratrem, vis ac potestas pe-

nes Proculum, præfectum. Celsus & Paullinus, cum prudentia eorum nemo uteretur, inani nomine ducum, alienæ culpæ prætendebantur: tribuni centurionesque ambigui, quod, spretis melioribus, deterrimi valebant: miles alacer, qui tamen jussa ducum interpretari, quam exsequi, mallet. Promoveri ad quartum a Bebriaco castra placuit, adeo imperite, ut, quamquam verno tempore anni, & tot circum amnibus, penuria aquæ fatigarentur. Ibi de prœlio dubitatum, Othone per literas flagitante, ut maturarent; militibus, ut Imperator pugnæ adesset, poscentibus: plerique copias, trans Padum agentes, acciri postulabant. Nec perinde dijudicari potest, quid optimum factu fuerit, quam pessimum fuisse, quod factum est.

Otho, mora æger, spei impatiens, rem in discrimen mitti jubet.

XL. Non ut ad pugnam, sed ad bellandum profecti (55), Confluentes Padi & Adduæ fluminum, sedecim inde millium spatio distantes (56), petebant. Celso & Paullino abnuentibus, *militem itinere fessum, sarcinis gravem, objicere hosti, non admissuro, quo minus expeditus, & vix quatuor millia passuum progressus, aut incompositos in agmine, aut dispersos, & vallum molientes adgrede-*

retur (57). Titianus & Proculus, ubi consiliis vincerentur, ad jus imperii transibant. Aderat sane citus equo Numida, cum atrocibus mandatis, quibus Otho, increpita *ducum segnitia*, *rem in discrimen mitti* jubebat; æger mora, & spei impatiens.

Bebriacensis pugna.

XLI. Eadem die, ad Cæcinam, operi pontis intentum, duo prætoriarum cohortium tribuni, colloquium ejus postulantes, venerunt. Audire conditiones, ac reddere parabat, cum præcipites exploratores, adesse hostem, nuntiavere. Interruptus tribunorum sermo: eoque incertum fuit, insidias, an proditionem, vel aliquod honestum consilium cœptaverint. Cæcina, dimissis tribunis, revectus in castra, datum, jussu Fabii Valentis, pugnæ signum, & militem in armis invenit. Dum legiones de ordine agminis sortiuntur, equites prorupere: &, mirum dictu, a paucioribus Othonianis, quo minus in vallum impingerentur, Italicæ legionis virtute deterriti sunt. Ea strictis mucronibus, redire pulsos, & pugnam resumere coegit. Disposita Vitellianarum legionum acies, sine trepidatione: etenim, quamquam vicino hoste, aspectus armorum densis arbustis prohibebatur: apud Othonianos, pavidi duces, miles ducibus infensus, mixta vehicula & lixæ, &,

præruptis utrimque fossis, via quieto quoque agmini angusta. Circumsistere alii signa sua, quærere alii: incertus undique clamor adcurrentium, vocitantium (58): &, ut cuique audacia, vel formido, in primam postremamve aciem prorumpebant, vel revehebantur.

XLII. Attonitas subito terrore mentes falsum gaudium in languorem vertit, repertis, qui *descivisse a Vitellio exercitum* ementirentur. Is rumor, ab exploratoribus Vitellii dispersus, an in ipsa Othonis parte, seu dolo, seu forte surrexerit, parum compertum. Omisso pugnæ ardore, Othoniani ultro salutavere: & hostili murmure excepti, plerisque suorum ignaris, quæ causa salutandi, metum proditionis fecere. Tum incubuit hostium acies, integris ordinibus, robore & numero præstantior. Othoniani, quamquam dispersi, pauciores, fessi, prœlium tamen acriter sumpsere: & per locos, arboribus ac vineis impeditos, non una pugnæ facies: cominus, eminusque, catervis & cuneis concurrebant: in aggere viæ, collato gradu, corporibus & umbonibus niti, omisso pilorum jactu, gladiis & securibus galeas loricasque perrumpere: noscentes inter se, ceteris conspicui (59), in eventum totius belli certabant.

XLIII. Forte inter Padum viamque, patenti campo, duæ legiones congressæ sunt: pro Vitellio

unaetvicesima, cui cognomen *Rapaci*, vetere gloria insignis: e parte Othonis, prima Adjutrix, non ante in aciem deducta, sed ferox, & novi decoris avida. Primani, stratis unaetvicesimanorum principiis (60), aquilam abstulere: quo dolore accensa legio, & impulit rursus (61) primanos, interfecto Orphidio Benigno legato, & plurima signa vexillaque ex hostibus rapuit. A parte alia, propulsa quintanorum impetu tertiadecima legio: circumventi plurium accursu quartadecimani. Et ducibus Othonis jam pridem profugis, Cæcina ac Valens subsidiis suos firmabant. Accessit recens auxilium, Varus Alphenus cum Batavis, fusa gladiatorum manu, quam, navibus transvectam, oppositæ cohortes in ipso flumine trucidaverant. Ita victores latus hostium invecti.

Othonianorum fuga, & adversus duces suos ira.

XLIV. Et media acie perrupta, fugére passim Othoniani, Bebriacum petentes. Immensum id spatium (62): obstructæ strage corporum viæ: quo plus cædis fuit: neque enim, civilibus bellis, capti in prædam vertuntur. Suetonius Paullinus, & Licinius Proculus, diversis itineribus, castra vitavere. Vedium Aquilam, tertiædecimæ legionis legatum, iræ militum inconsultus pavor obtulit. Multo ad-

huc die vallum ingressus, clamore seditiosorum & fugacium circumstrepitur: non probris, non manibus abstinent: *desertorem proditoremque* increpant; nullo proprio crimine ejus, sed, more vulgi, suum quisque flagitium aliis objectantes. Titianum & Celsum nox juvit, dispositis jam excubiis, compressisque militibus, quos Annius Gallus precibus, consilio, auctoritate flexerat, *ne super cladem adversæ pugnæ, suismet ipsi cædibus sævirent: sive finis bello venisset, seu resumere arma mallent, unicum victis in consensu levamentum*. Ceteris fractus animus. Prætorianus miles, *non virtute se, sed proditione victum* fremebat. *Ne Vitellianis quidem incruentam fuisse victoriam, pulso equite, rapta legionis aquila: superesse cum ipso Othone, militum quod trans Padum fuerit: venire Mœsicas legiones: magnam exercitus partem Bebriaci remansisse: hos certe nondum victos; &, si ita ferret, honestius in acie perituros*. His cogitationibus truces aut pavidi, extrema desperatione ad iram sæpius, quam in formidinem, stimulabantur.

Vitelliani victa castra intrant: victi victoresque, in lacrymas effusi, civilia bella detestantur.

XLV. At Vitellianus exercitus, ad quintum a Bebriaco lapidem, consedit, non ausis ducibus ea-

dem die oppugnationem castrorum: simul voluntaria deditio sperabatur. Sed expeditis, & tantum ad prœlium egressis, munimentum fuere arma & victoria. Postera die, haud ambigua Othoniani exercitûs voluntate, &, qui ferociores fuerant, ad pænitentiam inclinantibus, missa legatio, nec apud duces Vitellianos dubitatum, quo minus pacem concederent. Legati paullisper retenti: ea res hæsitationem attulit, ignaris adhuc, an impetrassent. Mox remissa legatione, patuit vallum. Tum victi victoresque in lacrymas effusi, sortem civilium armorum misera lætitia detestantes. Iisdem tentoriis, alii fratrum, alii propinquorum vulnera fovebant. Spes & præmia in ambiguo; certa funera & luctus. Nec quisquam adeo mali expers, ut non aliquam mortem mœreret. Requisitum Orphidii legati corpus, honore solito crematur. Paucos necessarii ipsorum sepelivere: ceterum vulgus super humum relictum.

Accepto cladis nuntio, Otho, consilii certus, milites amicosque solatia tentantes adloquitur; grassantem seditionem coercet: dein mortem sibi ipse consciscit. Juxta ejus rogum quidam militum se interficiunt.

XLVI. Opperiebatur Otho nuntium pugnæ, nequaquam trepidus, & consilii certus: mœsta pri-

mum fama, dein profugi e prœlio perditas res patefaciunt. Non exspectavit militum ardor vocem Imperatoris: *bonum habere animum* jubebant: *superesse adhuc novas vires, & ipsos extrema passuros, ausurosque:* neque erat adulatio. Ire in aciem, excitare partium fortunam, furore quodam & instinctu (63) flagrabant: qui procul adstiterant, tendere manus, & proximi prensare genua; promptissimo Plotio Firmo. Is prætorii præfectus, identidem orabat, *ne fidissimum exercitum, ne optime meritos milites desereret: majore animo tolerari adversa, quam relinqui: fortes & strenuos, etiam contra fortunam, insistere spei; timidos & ignavos ad desperationem formidine properare.* Quas inter voces, ut flexerat vultum, aut induraverat Otho, clamor (64) & gemitus. Nec prætoriani tantum, proprius Othonis miles, sed præmissi e Mœsia, *eamdem obstinationem adventantis exercitus, legiones Aquilejam ingressas*, nuntiabant: ut nemo dubitet, potuisse renovari bellum atrox, lugubre, incertum victis, & victoribus.

XLVII. Ipse aversus a consiliis belli: *Hunc*, inquit, *animum, hanc virtutem vestram ultra periculis objicere, nimis grande vitæ meæ pretium puto. Quanto plus spei ostenditis, si vivere placeret; tanto pulchrior mors erit. Experti invicem sumus, ego ac fortuna* (65): *nec tempus computaveritis:*

difficilius est temperare felicitati, qua te non putes diu usurum. Civile bellum a Vitellio cœpit: & ut de principatu certaremus armis, initium illic fuit: ne plusquam semel certemus, penes me exemplum erit: hinc Othonem posteritas æstimet. Fruetur Vitellius fratre, conjuge, liberis: mihi non ultione, neque solatiis opus est. Alii diutius imperium tenuerint; nemo tam fortiter reliquerit. An ego tantum Romanæ pubis, tot egregios exercitus, sterni rursus, & reipublicæ eripi patiar? Eat hic mecum animus, tamquam perituri pro me fueritis; sed este superstites: nec diu moremur, ego incolumitatem vestram, vos constantiam meam. Plura de extremis loqui, pars ignaviæ est. Præcipuum destinationis meæ documentum habete, quod de nemine queror; nam incusare deos, vel homines, ejus est, qui vivere velit.

XLVIII. Talia locutus, ut cuique ætas aut dignitas, comiter appellatos, *irent propere, neu remanendo iram victoris asperarent*, juvenes auctoritate, senes precibus movebat: placidus ore, intrepidus verbis, intempestivas suorum lacrymas coercens. *Dari naves ac vehicula* abeuntibus jubet: libellos epistolasque, studio erga se, aut in Vitellium contumeliis insignes, abolet: pecunias distribuit, parce, nec ut periturus. Mox Salvium Cocceja-num, fratris filium, prima juventa, trepidum & mœ-

mœrentem, ultro solatus est, laudando *pietatem* ejus, castigando *formidinem: an Vitellium tam immitis animi fore, ut pro incolumi tota domo, ne hanc quidem sibi gratiam redderet? mereri se festinato exitu clementiam victoris. Non enim ultima desperatione, sed poscente prœlium exercitu, remisisse reipublicæ novissimum casum. Satis sibi nominis, satis posteris suis nobilitatis quæsitum. Post Julios, Claudios, Servios, se primum in familiam novam imperium intulisse: proinde erecto animo capesseret vitam, neu patruum sibi Othonem fuisse, aut oblivisceretur umquam, aut nimium meminisset* (66).

XLIX. Post quæ, dimotis omnibus, paullum requievit: atque illum, supremas jam curas animo volutantem, repens tumultus avertit, nuntiata consternatione (67) ac licentia militum. Namque abeuntibus exitium minitabantur; atrocissima in Verginium vi, quem clausa domo obsidebant. Increpitis seditionis auctoribus regressus, vacavit abeuntium alloquiis, donec omnes inviolati digrederentur. Vesperascente die, sitim haustu gelidæ aquæ sedavit: tum allatis pugionibus duobus, cum utrumque pertentasset, alterum capiti subdidit: & explorato jam profectos amicos, noctem quietam, utque adfirmatur, non insomnem egit. Luce prima, in ferrum pectore incubuit: ad gemitum morientis, ingressi

liberti, servique, & Plotius Firmus, prætorii præfectus, unum vulnus invenere. Funus maturatum: ambitiosis id precibus petierat, *ne amputaretur caput, ludibrio futurum*. Tulere corpus prætoriæ cohortes, cum laudibus & lacrymis, vulnus manusque ejus exosculantes. Quidam militum juxta rogum interfecere se; non noxa, neque ob metum, sed æmulatione decoris, & caritate Principis: ac postea, promiscue Bebriaci, Placentiæ, aliisque in castris, celebratum id genus mortis. Othoni sepulcrum exstructum est, modicum, & mansurum.

Othonis ætas, origo, fama.

L. Hunc vitæ finem habuit septimo & tricesimo ætatis anno. Origo illi e municipio Ferentino. Pater consularis; avus prætorius: maternum genus impar, nec tamen indecorum: pueritia ac juventa, qualem monstravimus: duobus facinoribus (68), altero flagitiosissimo, altero egregio, tantumdem apud posteros meruit bonæ famæ, quantum malæ. Ut conquirere fabulosa, & fictis oblectare legentium animos, procul gravitate cœpti operis crediderim; ita vulgatis traditisque demere fidem non ausim. *Die, quo Bebriaci certabatur, avem invisitata specie* (69), *apud Regium Lepidum* (70), *celebri vico consedisse*, incolæ memorant; *nec deinde cœtu ho-*

minum, aut circumvolitantium alitum, territam pulsamve, donec Otho se ipse interficeret: tum ablatam ex oculis: & tempora reputantibus, initium finemque miraculi, cum Othonis exitu competisse.

Novata luctu ac dolore militum seditio.

LI. In funere ejus, novata luctu ac dolore militum seditio: nec erat, qui coerceret. Ad Verginium versi, modo *ut reciperet imperium*, nunc *ut legatione apud Cæcinam ac Valentem fungeretur*, minitantes orabant. Verginius, per aversam domus partem furtim degressus, inrumpentes frustratus est. Earum, quæ Brixelli egerant, cohortium preces Rubrius Gallus tulit. Et venia statim impetrata concedentibus ad victorem, per Flavium Sabinum, iis copiis (71), quibus præfuerat.

Magna pars senatus, Othonem secuta, extremum discrimen adit.

LII. Posito ubique bello, magna pars senatus extremum discrimen adiit, profecta cum Othone ab Urbe, dein Mutinæ relicta. Illuc adverso de prœlio allatum: sed milites, ut falsum rumorem aspernantes, quod infensum Othoni senatum arbitrabantur, custodire sermones, vultum habitumque trahe-

re in deterius: conviciis postremo ac probris causam & initium cædis quærebant: cum alius insuper metus senatoribus instaret, ne, prævalidis jam Vitellii partibus, cunctanter excepisse victoriam crederentur. Ita trepidi & utrimque anxii coeunt; nemo privatim expedito consilio, inter multos societate culpæ tutior (72). Onerabat paventium curas ordo Mutinensis (73), *arma & pecuniam* offerendo, appellabatque *Patres conscriptos*, intempestivo honore.

LIII. Notabile inde jurgium fuit, quo Licinius Cæcina Marcellum Eprium, *ut ambigua disserentem* (74), invasit. Nec ceteri sententias aperiebant: sed invisum memoria delationum, expositumque ad invidiam Marcelli nomen, inritaverat Cæcinam, ut novus adhuc, & in senatum nuper adscitus, magnis inimicitiis claresceret. Moderatione meliorum dirempti. Et rediere omnes Bononiam, rursus consiliaturi (75): simul, medio temporis, plures nuntii sperabantur. Bononiæ, divisis per itinera, qui recentissimum quemque percunctarentur, interrogatus Othonis libertus *causam digressus*, *habere se suprema ejus mandata* respondit: *ipsum viventem quidem relictum, sed sola posteritatis cura* (76), *& abruptis vitæ blandimentis*. Hinc admiratio, & plura interrogandi pudor. Atque omnium animi in Vitellium inclinavere.

LIV. Intererat consiliis frater ejus, L. Vitellius, seque jam adulantibus offerebat, cum repente Cœnus, libertus Neronis, atroci mendacio universos perculit, adfirmans, *superventu quartædecimæ legionis, junctis a Brixello viribus, cæsos victores, versam partium fortunam*. Causa fingendi fuit, ut diplomata (77) Othonis, quæ negligebantur, lætiore nuntio revalescerent. Et Cœnus quidem rapide in Urbem vectus, paucos post dies, jussu Vitellii pœnas luit. Senatorum periculum auctum, credentibus Othonianis militibus, vera esse, quæ adferebantur. Intendebat formidinem, quod publici consilii facie, discessum Mutina, desertæque partes forent. Nec ultra in commune congressi, sibi quisque consuluere: donec missæ a Fabio Valente epistolæ demerent metum. Et mors Othonis, quo laudabilior, eo velocius audita.

In tanto rerum motu, nihil Romæ trepidationis: spectantur ludi: audita Othonis morte, omnes Vitellio plausere.

LV. At Romæ nihil trepidationis: Cereales ludi (78) ex more spectabantur. Ut *cessisse vita Othonem, & a Flavio Sabino, præfecto Urbis, quod erat in Urbe militum sacramento Vitellii adactum*, certi auctores in theatrum attulerunt, Vi-

tellio plausere: populus, cum lauru ac floribus, Galbæ imagines circum templa tulit, congestis in modum tumuli coronis, juxta lacum Curtii, quem locum Galba moriens sanguine infecerat. In senatu cuncta, longis aliorum principatibus composita, statim decernuntur. Additæ *erga Germanicos exercitus laudes*, *gratesque*: & missa legatio, quæ gaudio fungeretur. Recitatæ Fabii Valentis epistolæ, ad consules scriptæ haud immoderate: gratior Cæcinæ modestia fuit, quod non scripsisset (79).

Gravis tamen Italiæ victor exercitus.

LVI. Ceterum Italia gravius atque atrocius, quam bello adflictabatur: dispersi per municipia & colonias Vitelliani, spoliare, rapere, vi & stupris polluere: in omne fas nefasque avidi, aut venales (80), non sacro, non profano abstinebant. Et fuere, qui inimicos suos specie militum interficerent: ipsique milites, regionum gnari, refertos agros, dites dominos in prædam, aut si repugnatum foret, ad excidium destinabant, obnoxiis ducibus, & prohibere non ausis. Minus avaritiæ in Cæcina, plus ambitionis (81): Valens, ob lucra & quæstus infamis, eoque alienæ etiam culpæ dissimulator. Jam pridem attritis Italiæ rebus, tantum peditum equitumque vis, damnaque, & injuriæ, ægre tolerabantur.

Vitellio victoria sua nuntiatur, simulque transgressa in partes utraque Mauretania.

LVII. Interim Vitellius, victoriæ suæ nescius, ut ad integrum bellum, reliquas Germanici exercitus vires trahebat. Pauci veterum militum in hibernis relicti, festinatis per Gallias delectibus, ut remanentium legionum nomina supplerentur. Cura ripæ (82) Hordeonio Flacco permissa: ipse e Britannico delectu octo millia sibi adjunxit: & paucorum dierum iter progressus, *prosperas apud Bebriacum res, ac morte Othonis concidisse bellum* accepit. Vocata concione, virtutem militum laudibus cumulat. Postulante exercitu, *ut libertum suum, Asiaticum, equestri dignitate donaret*, inhonestam adulationem compescit (83). Dein, mobilitate ingenii, quod palam abnuerat, inter secreta convivii largitur; honoravitque Asiaticum annlis, fœdum mancipium, & malis artibus ambitiosum.

LVIII. Iisdem diebus, *accessisse partibus utramque Mauretaniam, interfecto procuratore Albino*, nuntii venere. Lucejus Albinus, a Nerone Mauretaniæ Cæsariensi præpositus, addita per Galbam Tingitanæ provinciæ administratione, haud spernendis viribus agebat: novemdecim cohortes, quinque alæ, ingens Maurorum numerus aderat, per

latrocinia & raptus apta bello manus. Cæso Galba, in Othonem pronus, nec Africa contentus, Hispaniæ, angusto freto diremptæ, imminebat. Inde Cluvio Rufo metus; & *decimam legionem propinquare litori*, ut transmissurus, jussit: præmissi centuriones, qui Maurorum animos Vitellio conciliarent: neque arduum fuit, magna per provincias Germanici exercitus fama. Spargebatur insuper, *spreto procuratoris vocabulo, Albinum insigne regis, & Jubæ nomen usurpare.*

LIX. Ita mutatis animis, Asinius Pollio, alæ præfectus, e fidissimis Albino, & Festus ac Scipio, cohortium præfecti, opprimuntur. Ipse Albinus, dum e Tingitana provincia Cæsariensem Mauretaniam petit, appulsus litori, trucidatur: uxor ejus, cum se percussoribus obtulisset, simul interfecta est; nihil eorum, quæ fierent, Vitellio anquirente: brevi auditu quamvis magna transibat, impar curis gravioribus. *Exercitum itinere terrestri pergere* jubet: ipse Arare flumine devehitur, nullo Principali paratu (84), sed vetere egestate conspicuus: donec Junius Blæsus, Lugdunensis Galliæ rector, genere inlustri, largus animo, & par opibus, circumdaret Principis ministeria, comitaretur liberaliter, eo ipso ingratus (85), quamvis odium Vitellius vernilibus blanditiis velaret. Præsto fuere Lugduni victricium victarumque partium duces. Valentem & Cæcinam,

pro concione laudatos, curuli suæ circumposuit. Mox *universum exercitum occurrere infanti filio* jubet: perlatumque, & paludamento opertum, sinu retinens, *Germanicum* appellavit, cinxitque cunctis fortunæ Principalis insignibus. Nimius honos inter secunda, rebus adversis in solatium cessit (86).

Is centuriones promptissimos Othonianorum interficit: duces absolvit.

LX. Tum interfecti centuriones promptissimi Othonianorum: unde præcipua in Vitellium alienatio, per Illyricos exercitus. Simul ceteræ legiones contactu, & adversus Germanicos milites invidia, bellum meditabantur. Suetonium Paullinum, ac Licinium Proculum, tristi mora squalidos tenuit: donec auditi, necessariis magis defensionibus, quam honestis uterentur. Proditionem ultro imputabant: *spatium longi ante prœlium itineris, fatigationem Othonianorum, permixtum vehiculis agmen, ac pleraque fortuita, fraudi suæ* adsignantes: & Vitellius credidit de perfidia, & fidem absolvit (87). Salvius Titianus, Othonis frater, nullum discrimen adiit, pietate & ignavia excusatus. Mario Celso consulatus servatur: sed creditum fama, objectumque mox in senatu Cæcilio Simplici, *quod eum honorem pecunia mercari, nec sine exitio Celsi voluisset*. Re-

stitit Vitellius, deditque postea consulatum Simplici, innoxium & inemptum. Thracalum (88) adversus criminantes Galeria, uxor Vitellii, protexit.

Maricci, inserere sese fortunæ ausi, supplicium.

LXI. Inter magnorum virorum discrimina (pudendum dictu) Mariccus quidam, e plebe Bojorum, inserere sese fortunæ, & provocare arma Romana, simulatione numinum ausus est. Jamque *adsertor Galliarum*, & *deus* (nomen id sibi indiderat) concitis octo millibus hominum, proximos Æduorum pagos trahebat; cum gravissima civitas, electa juventute, adjectis a Vitellio cohortibus, fanaticam multitudinem disjecit. Captus in eo prœlio Mariccus, ac mox feris objectus, quia non laniabatur, stolidum vulgus inviolabilem credebat, donec, spectante Vitellio, interfectus est.

Vitellii gula, & leges.

LXII. Nec ultra in defectores, aut bona cujusquam, sævitum. Rata fuere eorum, qui acie Othoniana ceciderant, testamenta, aut lex intestatis. Prorsus, si luxuriæ temperaret, avaritiam non timeres. Epularum fœda & inexplebilis libido: ex

Urbe atque Italia inritamenta gulæ gestabantur, strepentibus ab utroque mari (89) itineribus: exhausti conviviorum apparatibus principes civitatum: vastabantur ipsæ civitates: degenerabat a labore ac virtute miles, adsuetudine voluptatum, & contemptu ducis. Præmisit in Urbem edictum, quo vocabulum *Augusti* differret, *Cæsaris* non reciperet, cum de potestate nihil detraheret. Pulsi Italia mathematici. Cautum severe, *ne equites Romani ludo & arena* (90) *polluerentur*. Priores id Principes pecunia, & sæpius vi, perpulerant: ac pleraque municipia & coloniæ æmulabantur, corruptissimum quemque adolescentium pretio inlicere.

Dolabellæ cædes. Triariæ licentia: Galeriæ & Sextiæ modestia.

LXIII. Sed Vitellius, adventu fratris, & inrepentibus dominationis magistris, superbior & atrocior, occidi Dolabellam jussit, quem in coloniam Aquinatem sepositum ab Othone retulimus (91): Dolabella, audita morte Othonis, Urbem introierat. Id ei Plancius Varus (92), prætura functus, ex intimis Dolabellæ amicis, apud Flavium Sabinum, præfectum Urbis, objecit, *tamquam, rupta custodia, ducem se victis partibus ostentasset*: addidit *tentatam cohortem, quæ Ostiæ ageret*: nec

ullis tantorum criminum probationibus in pœnitentiam versus, seram veniam post scelus quærebat (93). Cunctantem super tanta re Flavium Sabinum, Triaria, L. Vitellii uxor, ultra feminam ferox, terruit, *ne periculo Principis famam clementiæ adfectaret* (94). Sabinus, suopte ingenio mitis, ubi formido incessisset, facilis mutatu, & in alieno discrimine sibi pavens, ne adlevasse videretur, impulit ruentem.

LXIV. Igitur Vitellius, metu & odio, quod Petroniam, uxorem ejus, mox Dolabella in matrimonium accepisset, vocatum per epistolas, *vitata Flaminiæ viæ celebritate, devertere Interamnium* (95), *atque ibi interfici* jussit. Longum interfectori visum: in itinere ac taberna projectum humi jugulavit: magna cum invidia novi principatûs, cujus hoc primum specimen noscebatur. Et Triariæ licentiam modestum e proximo exemplum onerabat, Galeria Imperatoris uxor, non immixta tristibus (96): & pari probitate, mater Vitelliorum, Sextilia, antiqui moris. Dixisse quin etiam, ad primas filii sui epistolas, ferebatur, *non Germanicum a se, sed Vitellium genitum*. Nec ullis postea fortunæ inlecebris, aut ambitu civitatis, in gaudium evicta (97), domus suæ tantum adversa sensit.

Cluvius absolvitur.

LXV. Digressum a Lugduno Vitellium, M. Cluvius Rufus adsequitur, omissa Hispania; lætitiam & gratulationem vultu ferens, animo anxius, & petitum se criminationibus gnarus. Hilarius, Cæsaris libertus, detulerat, *tamquam audito Vitellii & Othonis principatu, propriam ipse potentiam, & possessionem Hispaniarum tentasset: eoque diplomatibus* (98) *nullum Principem præscripsisset*. Interpretabatur quædam ex orationibus ejus, contumeliosa in Vitellium, & pro se ipso popularia. Auctoritas Cluvii prævaluit, ut puniri ultro libertum suum Vitellius juberet. Cluvius comitatui Principis adjectus, non adempta Hispania, quam rexit absens, exemplo L. Arruntii: eum Tiberius Cæsar ob metum, Vitellius Cluvium nulla formidine retinebat. Non idem Trebellio Maximo honos: profugerat Britannia, ob iracundiam militum: missus est in locum ejus Vettius Bolanus e præsentibus.

Victæ legiones ferociunt. Quartadecimanorum & Batavorum jurgia.

LXVI. Angebat Vitellium victarum legionum haudquaquam fractus animus: sparsæ per Italiam,

& victoribus permixtæ, hostilia loquebantur: præcipua quartadecimanorum ferocia, qui *se victos* abnuebant: *quippe Bebriacensi acie, vexillariis tantum pulsis, vires legionis non adfuisse*. Remitti eos in Britanniam, unde a Nerone exciti erant, placuit; atque interim Batavorum cohortes una tendere, ob veterem adversus quartadecimanos discordiam: nec diu in tantis armatorum odiis quies fuit. Augustæ Taurinorum, dum opificem quemdam Batavus, ut fraudatorem, insectatur, legionarius, ut hospitem, tuetur, sui cuique commilitones aggregati, a conviciis ad cædem transiere: & prœlium atrox arsisset, ni duæ prætoriæ cohortes, causam quartadecimanorum secutæ, his fiduciam, & metum Batavis fecissent: quos Vitellius *agmini suo jungi*, ut fidos; *legionem, Grajis Alpibus traductam, eo flexu itineris ire* jubet, *quo Viennam vitarent:* namque & Viennenses timebantur. Nocte, qua proficiscebatur legio, relictis passim ignibus, pars Taurinæ coloniæ ambusta: quod damnum, ut pleraque belli mala, majoribus aliarum urbium cladibus obliteratum. Quartadecimani, postquam Alpibus degressi sunt, seditiosissimus quisque signa Viennam ferebant: consensu meliorum compressi, & legio in Britanniam transvecta.

Prætorianorum honesta missio: sparguntur legiones.

LXVII. Proximus Vitellio e prætoriis cohortibus metus erat. Separati primum, deinde, addito honestæ missionis lenimento, arma ad tribunos suos deferebant: donec motum a Vespasiano bellum crebresceret: tum, resumpta militia, robur Flavianarum partium fuere. Prima classicorum legio in Hispaniam missa, ut pace & otio mitesceret: undecima ac septima suis hibernis redditæ: tertiadecimani struere amphitheatra jussi. Nam Cæcina Cremonæ, Valens Bononiæ, spectaculum gladiatorum edere parabant: numquam ita ad curas intento Vitellio, ut voluptatum oblivisceretur.

Ticini tumultus alio tumultu sedatus. Verginii periculum.

LXVIII. Et quidem partes (99) modeste distraxerat: apud victores orta seditio, ludicro initio, nisi numerus cæsorum invidiam bello auxisset (100). Discubuerat Vitellius Ticini, adhibito ad epulas Verginio. Legati tribunique, ex moribus imperatorum, severitatem æmulantur, vel tempestivis conviviis (101) gaudent: perinde miles intentus, aut licenter agit. Apud Vitellium omnia indisposita, temulenta, per-

vigiliis (102) ac Bacchanalibus, quam disciplinæ & castris propiora. Igitur duobus militibus, altero legionis quintæ, altero e Gallis auxiliaribus, per lasciviam ad certamen luctandi accensis, postquam legionarius prociderat, insultante Gallo, & iis, qui ad spectandum convenerant, in studia diductis; erupere legionarii in perniciem auxiliorum, ac duæ cohortes interfectæ. Remedium tumultus fuit alius tumultus. Pulvis procul & arma aspiciebantur: conclamatum repente *quartamdecimam legionem*, *verso itinere*, *ad prœlium venire*. Sed erant agminis coactores: agniti, dempsere sollicitudinem. Interim Verginii servus forte obvius, ut *percussor Vitellii* insimulatur: & ruebat ad convivium miles, *mortem Verginii* exposcens. Ne Vitellius quidem, quamquam ad omnes suspiciones pavidus, de innocentia ejus dubitavit: ægre tamen cohibiti, qui exitium viri consularis, & quondam ducis sui, flagitabant. Nec quemquam sæpius, quam Verginium, omnis seditio infestavit: manebat admiratio viri, & fama; sed oderant, ut fastiditi.

Batavorum cohortes in Germaniam remissæ: amputati legionum auxiliorumque numeri: reliquum militiæ luxu corrumpitur.

LXIX. Postero die, Vitellius, senatûs legatione, quam ibi opperiri jusserat, audita, transgres-

gressus in castra, ultro *pietatem militum* collaudavit: frementibus auxiliis, *tantum impunitatis atque arrogantiæ legionariis accessisse*. Cohortes Batavorum, ne quid truculentius auderent, in Germaniam remissæ; principium interno simul externoque bello (103) parantibus fatis. Reddita civitatibus Gallorum auxilia, ingens numerus, & prima statim defectione inter inania belli (104) adsumptus. Ceterum, ut largitionibus adfectæ jam imperii opes sufficerent, *amputari legionum auxiliorumque numeros* jubet, vetitis supplementis: & promiscuæ missiones offerebantur. Exitiabile id reipublicæ; ingratum militi, cui eadem munia inter paucos, periculaque ac labor crebrius redibant: & vires luxu corrumpebantur, contra veterem disciplinam, & instituta majorum, apud quos virtute, quam pecunia, res Romana melius stetit.

Vitellius Cremonam adventat, lustratque avide Bebriacenses campos: nec tot millia insepultorum civium exhorret.

LXX. Inde Vitellius Cremonam flexit, & spectato munere Cæcinæ, insistere Bebriacensibus campis, ac vestigia recentis victoriæ lustrare oculis, concupivit. Fœdum atque atrox spectaculum: intra quadragesimum pugnæ diem, lacera corpora, trun-

ci artus, putres virorum equorumque formæ, infecta tabo humus, protritis arboribus ac frugibus, dira vastitas: nec minus inhumana pars viæ (105), quam Cremonenses lauru rosisque constraverant, exstructis altaribus, cæsisque victimis, regium in morem: quæ læta in præsens, mox perniciem fecere. Aderant Valens & Cæcina, monstrabantque pugnæ locos: *hinc erupisse legionum agmen, hinc equites coortos: inde circumfusas auxiliorum manus*. Jam tribuni præfectique, sua quisque facta extollentes, falsa, vera, aut majora vero miscebant. Vulgus quoque militum, clamore & gaudio, deflectere via, spatia certaminum recognoscere, aggerem armorum, strues corporum intueri, mirari. Et erant, quos varia sors rerum, lacrymæque & misericordia subiret: at non Vitellius flexit oculos, nec tot millia insepultorum civium exhorruit: lætus ultro, & tam propinquæ sortis ignarus, instaurabat sacrum diis loci.

Neronis libidines æmulatur: consulatus dividit.

LXXI. Exin Bononiæ a Fabio Valente gladiatorum spectaculum editur, advecto ex Urbe cultu. Quantoque magis propinquabat, tanto corruptius iter, immixtis histrionibus & spadonum gregibus, & cetero Neronianæ aulæ ingenio. Namque & Ne-

ronem ipsum Vitellius admiratione celebrabat, sectari cantantem solitus, non necessitate, qua honestissimus quisque, sed luxu, & saginæ mancipatus emptusque. Ut Valenti & Cæcinæ vacuos honoris menses aperiret, coarctati aliorum consulatus, dissimulatus Martii Macri, tamquam Othonianarum partium ducis: & Valerium Marinum, destinatum a Galba consulem, distulit, nulla offensa, sed mitem, & injuriam segniter laturum. Pedanius Costa omittitur, ingratus Principi, ut adversus Neronem ausus, & Verginii exstimulator. Sed alias protulit causas: actæque insuper Vitellio gratiæ, consuetudine servitii (106).

Falsus Scribonianus mendacium cruce luit.

LXXII. Non ultra paucos dies, quamquam acribus initiis cœptum, mendacium valuit. Exstiterat quidam, *Scribonianum se Camerinum* (107) ferens, *Neronianorum temporum metu in Istria occultatum, quod illic clientelæ & agri veterum Crassorum, ac nominis favor manebat*. Igitur deterrimo quoque in argumentum fabulæ adsumpto, vulgus credulum, & quidam militum, errore veri, seu turbarum studio, certatim aggregabantur: cum pertractus ad Vitellium, interrogatusque *quisnam mortalium esset*, postquam nulla dictis fides, & a domi-

no noscebatur, conditione fugitivus, nomine *Getæ*, sumptum de eo supplicium in servilem modum.

Superbia socordiaque Vitellii, ob adactum in verba ejus Orientem.

LXXIII. Vix credibile memoratu est, quantum superbiæ socordiæque Vitellio adoleverit, postquam speculatores e Syria Judæaque, *adactum in verba ejus Orientem* nuntiavere. Nam etsi vagis adhuc & incertis auctoribus, erat tamen in ore famaque Vespasianus, ac plerumque ad nomen ejus Vitellius excitabatur. Tum ipse, exercitusque, ut nullo æmulo, sævitia, libidine, raptu, in externos mores proruperunt.

At Vespasianus bellum armaque parat.

LXXIV. At Vespasianus bellum armaque, procul vel juxta sitas vires, circumspectabat. Miles ipsi adeo paratus, ut præeuntem sacramentum (108), & fausta Vitellio omnia precantem, per silentium audierint. Muciani animus nec Vespasiano alienus, & in Titum pronior: præfectus Ægypti, Alexander, consilia sociaverat. Tertiam legionem, quod e Syria in Mœsiam transisset, suam numerabat: ceteræ Illyrici legiones secuturæ sperabantur. Nam-

que omnes exercitus flammaverat arrogantia venientium a Vitellio militum; quod truces corpore, horridi sermone, ceteros, ut impares, inridebant. Sed in tanta mole belli plerumque cunctatio (109); & Vespasianus, modo in spem erectus, aliquando adversa reputabat: *Quis ille dies foret, quo sexaginta ætatis annos, & duos filios juvenes bello permitteret? Esse privatis cogitationibus regressum, &, prout velint, plus minusve sumi ex fortuna: imperium cupientibus, nihil medium inter summa & præcipitia.*

LXXV. Versabatur ante oculos Germanici exercitus robur, notum viro militari: *Suas legiones civili bello inexpertas; Vitellii, victrices: & apud victos plus querimoniarum, quam virium: fluxam per discordias militum fidem, & periculum ex singulis. Quid enim profuturas cohortes alasque, si unus alterque præsenti facinore paratum ex diverso præmium petat? Sic Scribonianum sub Claudio interfectum: sic percussorem ejus, Volaginium, e gregario ad summa militiæ provectum. Facilius universos impelli, quam singulos vitari.*

Vespasianum nutantem firmat incenditque Mucianus.

LXXVI. His pavoribus nutantem, & alii legati amicique firmabant, & Mucianus post multos

secretosque sermones, jam & coram (110) ita locutus: *Omnes, qui magnarum rerum consilia suscipiunt, æstimare debent, an, quod inchoatur, reipublicæ utile, ipsis gloriosum, aut promptum effectu, aut certe non arduum sit. Simul ipse, qui suadet, considerandus est, adjiciatne consilio periculum suum: &, si fortuna cœptis adfuerit, cui summum decus adquiratur. Ego te, Vespasiane, ad imperium voco, tam salutare reipublicæ, quam tibi magnificum. Juxta deos, in tua manu positum est. Nec speciem adulantis expaveris: a contumelia* (111), *quam a laude propius fuerit, post Vitellium eligi. Non adversus divi Augusti acerrimam mentem, nec adversus cautissimam Tiberii senectutem, ne contra Caji quidem, aut Claudii, vel Neronis, fundatam longo imperio domum, exsurgimus: cessisti etiam Galbæ imaginibus. Torpere ultra, & polluendam perdendamque rempublicam relinquere, sopor & ignavia videretur, etiam si tibi, quam inhonesta, tam tuta servitus esset. Abiit jam, & transvectum est tempus, quo posses videri concupisse* (112): *confugiendum est ad imperium. An excidit trucidatus Corbulo? splendidior origine, quam nos sumus, fateor: sed & Nero, nobilitate natalium, Vitellium anteibat. Satis clarus est apud timentem, quisquis timetur. Et posse ab exercitu Principem fieri, sibi ipse Vitellius documento, nul-*

lis stipendiis, nulla militari fama, Galbæ odio provectus. Ne Othonem quidem (113) *ducis arte, aut exercitûs vi, sed præpropera ipsius desperatione victum, jam desiderabilem & magnum Principem fecit. Cum interim spargit legiones, exarmat cohortes, nova quotidie bello semina* (114) *ministrat. Si quid ardoris ac ferociæ miles habuit, popinis, & comessationibus, & Principis imitatione, deteritur. Tibi e Judæa, & Syria, & Ægypto novem legiones integræ, nulla acie exhaustæ, non discordia corruptæ: sed firmatus usu miles, & belli domitor externi: Classium, alarum, cohortium robora: & fidissimi reges: & tua ante omnes experientia.*

LXXVII. *Nobis nihil ultra arrogabo, quam ne post Valentem ac Cæcinam numeremur. Ne tamen Mucianum socium spreveris, quia æmulum non experiris: me Vitellio antepono, te mihi. Tuæ domui triumphale nomen* (115), *duo juvenes, capax jam imperii alter, & primis militiæ annis apud Germanicos quoque exercitus clarus. Absurdum fuerit, non cedere imperio ei, cujus filium adoptaturus essem, si ipse imperarem. Ceterum inter nos non idem prosperarum adversarumque rerum ordo erit. Nam si vincimus, honorem, quem dederis, habebo: discrimen ac pericula ex æquo patiemur* (116): *immo, ut melius est, tu hos exercitus rege, mihi*

bellum, & præliorum incerta trade. Acriore hodie disciplina victi, quam victores agunt: hos ira, odium, ultionis cupiditas ad virtutem accendit: illi per fastidium & contumaciam hebescunt. Aperiet & recludet contecta & tumescentia victricium partium vulnera bellum ipsum. Nec mihi major in tua vigilantia, parcimonia (117), *sapientia, fiducia est, quam in Vitellii torpore, inscitia, sævitia. Sed & meliorem in bello causam, quam in pace habemus: nam qui deliberant, desciverunt.*

Incitant quoque vatum responsa. Carmeli, montis deique, ara & reverentia.

LXXVIII. Post Muciani orationem ceteri audentius circumsistere, *responsa vatum, & siderum motus* referre. Nec erat intactus tali superstitione, ut qui mox, rerum dominus, Seleucum quemdam, mathematicum, rectorem & præscium palam habuerit. Recursabant animo vetera omina: cupressus arbor in agris ejus, conspicua altitudine, repente prociderat; ac postera die, eodem vestigio resurgens, procera & latior virebat; grande id, prosperumque, consensu haruspicum: & summa claritudo juveni admodum Vespasiano promissa. Sed primo triumphalia, & consulatus, & Judaicæ victoriæ decus, implesse fidem ominis videbantur: ut hæc ade-

ptus est, portendi sibi imperium credebat. Est Judæam inter Syriamque Carmelus, ita vocant montem, deumque: nec simulacrum deo, aut templum, sic tradidere majores: ara tantum & reverentia (118). Illic sacrificanti Vespasiano, cum spes occultas versaret animo, Basilides sacerdos, inspectis identidem extis: *Quidquid est*, inquit, *Vespasiane, quod paras, seu domum exstruere, seu prolatare agros, sive ampliare servitia; datur tibi magna sedes, ingentes termini, multum hominum*. Has ambages & statim exceperat fama, & tunc aperiebat; nec quidquam magis in ore vulgi: crebriores apud ipsum sermones, quanto sperantibus plura dicuntur.

In Ægypto, mox in Syria, Imperator salutatur Vespasianus.

LXXIX. Haud dubia destinatione discessere, Mucianus Antiochiam, Vespasianus Cæsaream: illa Syriæ, hæc Judææ caput est. Initium ferendi ad Vespasianum imperii Alexandriæ cœptum, festinante Tiberio Alexandro, qui Kalendis Juliis sacramento ejus legiones adegit. Isque primus principatûs dies in posterum celebratus, quamvis Judaicus exercitus quinto Nonas Julias apud ipsum jurasset, eo ardore, ut ne Titus quidem filius exspectaretur, Syria remeans, & consiliorum inter Mu-

cianum ac patrem nuntius: cuncta impetu militum acta: non parata concione (119), non conjunctis legionibus.

LXXX. Dum quæritur tempus locusque, quodque in re tali difficillimum est, prima vox; dum animo spes, timor, ratio, casus obversantur; egressum cubiculo Vespasianum pauci milites, solito adsistentes ordine, ut legatum (120) salutaturi, *Imperatorem* salutavere. Tum ceteri accurrere, *Cæsarem* & *Augustum*, & omnia principatus vocabula cumulare: mens a metu ad fortunam transierat. In ipso nihil tumidum, arrogans, aut in rebus novis novum fuit; ut primum tantæ multitudinis (121) obfusam oculis caliginem disjecit, militariter locutus, læta omnia, & adfluentia excepit: jamque id ipsum opperiens Mucianus, alacrem militem in verba Vespasiani adegit. Tum Antiochensium theatrum ingressus, ubi illis consultare mos est, concurrentes, & in adulationem effusos adloquitur: satis decorus etiam Græca facundia, omniumque, quæ diceret, atque ageret, arte quadam ostentator. Nihil æque provinciam exercitumque accendit, quam quod adseverabat Mucianus, *statuisse Vitellium, ut Germanicas legiones in Syriam, ad militiam opulentam quietamque, transferret: contra Syriacis legionibus Germanica hiberna, cælo ac laboribus dura, mutarentur*. Quippe & provinciales sueto mi-

litum contubernio gaudebant, plerique necessitudinibus & propinquitatibus (122) mixti; & militibus, vetustate stipendiorum, nota & familiaria castra, in modum penatium (123), diligebantur.

Ad ejus partes accedunt reges Sohemus, Antiochus, Agrippa, & regina Berenice.

LXXXI. Ante Idus Julii Syria omnis in eodem sacramento fuit. Accessere cum regno, Sohemus, haud spernendis viribus, Antiochus, vetustis opibus ingens, & inservientium regum ditissimus: mox per occultos suorum nuntios excitus ab Urbe Agrippa (124), ignaro adhuc Vitellio, celeri navigatione properaverat; nec minore animo regina Berenice partes juvabat, florens ætate formaque, & seni quoque Vespasiano magnificentia munerum grata. Quidquid provinciarum alluitur mari, Asia atque Achaja tenus, quantumque introrsus in Pontum & Armenios patescit, juravere: sed inermes legati regebant, nondum additis Cappadociæ legionibus (125). Consilium de summa rerum Beryti habitum: illuc Mucianus, cum legatis tribunisque, & splendidissimo quoque centurionum ac militum, venit: & e Judaico exercitu lecta decora. Tantum simul peditum equitumque, & æmulantium inter se regum paratus, speciem fortunæ Principalis effecerant.

Belli consilia. Vespasianus occupat Ægyptum: Titus Judææ instat: Mucianus ad bellum proficiscitur; pecuniasque, belli civilis nervos, conquirit.

LXXXII. Prima belli cura, agere delectus; revocare veteranos: destinantur validæ civitates exercendis armorum officinis: apud Antiochenses aurum argentumque signatur: eaque cuncta per idoneos ministros, suis quæque locis, festinabantur. Ipse Vespasianus, adire, hortari, bonos laude, segnes exemplo, incitare sæpius, quam coercere: vitia magis amicorum, quam virtutes dissimulans. Multos præfecturis & procurationibus, plerosque senatorii ordinis honore percoluit, egregios viros, & mox summa adeptos: quibusdam fortuna pro virtutibus fuit. Donativum militi, neque Mucianus prima concione, nisi modice ostenderat; ne Vespasianus quidem plus civili bello obtulit, quam alii in pace, egregie firmus adversus militarem largitionem, eoque exercitu meliore. Missi ad Parthum Armeniumque legati, provisumque, ne versis ad civile bellum legionibus, terga nudarentur. Titum instare Judææ, Vespasianum obtinere claustra Ægypti placuit: sufficere videbantur adversus Vitellium, pars copiarum, & dux Mucianus, & Vespasiani nomen,

ac nihil arduum fatis. Ad omnes exercitus legatosque scriptæ epistolæ, præceptumque, *ut prætorianos, Vitellio infensos, reciperandæ militiæ præmio invitarent.*

LXXXIII. Mucianus cum expedita manu, socium magis imperii, quam ministrum agens, non lento itinere, ne cunctari videretur, neque tamen properans, gliscere famam ipso spatio sinebat: gnarus modicas vires sibi, & majora credi de absentibus. Sed legio sexta, & tredecim vexillariorum millia, ingenti agmine sequebantur. Classem e Ponto (126) Byzantium adigi jusserat: ambiguus consilii, num, omissa Mœsia, Dyrrachium pedite atque equite (127), simul longis navibus versum in Italiam mare clauderet, tuta pone tergum Achaja Asiaque: quas inermes exponi Vitellio, ni præsidiis firmarentur: atque ipsum Vitellium in incerto fore, quam partem Italiæ protegeret, si sibi Brundisium Tarentumque, & Lucaniæ Calabriæque litora infestis classibus peterentur.

LXXXIV. Igitur navium, militum, armorum paratu strepere provinciæ. Sed nihil æque fatigabat, quam pecuniarum conquisitio: *eos esse belli civilis nervos* dictitans Mucianus, non jus aut verum in cognitionibus, sed solam magnitudinem opum spectabat: passim delationes; & locupletissimus quisque in prædam correpti: quæ gravia atque intoleranda,

sed necessitate armorum excusata, etiam in pace mansere; ipso Vespasiano, inter initia imperii, ad obtinendas iniquitates (128) haud perinde obstinante: donec indulgentia fortunæ, & pravis magistris, didicit, aususque est. Propriis quoque opibus Mucianus bellum juvit, largus privatim (129), quod avidius de republica sumeret. Ceteri conferendarum pecuniarum exemplum secuti; rarissimus quisque eamdem in reciperando licentiam habuerunt.

Mœsicæ ac Pannonicæ legiones, in partes transgressæ, Dalmaticum militem trahunt. Belli faces Antonius Primus & Cornelius Fuscus.

LXXXV. Adcelerata interim Vespasiani cœpta, Illyrici exercitûs studio, transgressi in partes. Tertia legio exemplum ceteris Mœsiæ legionibus præbuit. Octava erat ac septima Claudiana, imbutæ favore Othonis, quamvis prœlio non interfuissent. Aquilejam progressæ, proturbatis (130), qui de Othone nuntiabant, laceratisque vexillis, nomen *Vitellii* præferentibus, rapta postremo pecunia, & inter se divisa, hostiliter egerant. Unde metus, & ex metu consilium: *posse imputari Vespasiano* (131), *quæ apud Vitellium excusanda erant*. Ita tres Mœsicæ legiones per epistolas adliciebant Pannonicum exercitum, aut abnuenti vim parabant. In eo mo-

tu Aponius Saturninus, Mœsiæ rector, pessimum facinus audet, misso centurione ad interficiendum Tertium Julianum, septimæ legionis legatum, ob simultates, quibus causam partium prætendebat. Julianus, comperto discrimine, & gnaris locorum adscitis, per avia Mœsiæ, ultra montem Hæmum profugit: nec deinde civili bello interfuit, per varias moras susceptum ad Vespasianum iter trahens, & ex nuntiis cunctabundus, aut properans.

LXXXVI. At in Pannonia tertiadecima legio, ac septima Galbiana, dolorem iramque Bebriacensis pugnæ retinentes, haud cunctanter Vespasiano accessere, vi præcipua Primi Antonii. Is legibus nocens, & tempore Neronis falsi damnatus (132), inter alia belli mala, senatorium ordinem reciperaverat. Præpositus a Galba septimæ legioni, scriptitasse Othoni credebatur, ducem se partibus offerens; a quo neglectus, in nullo Othoniani belli usu fuit: labantibus Vitellii rebus, Vespasianum secutus, grande momentum addidit, strenuus manu, sermone promptus, ferendæ in alios invidiæ artifex, discordiis, & seditionibus potens, raptor, largitor, pace pessimus, bello non spernendus. Juncti inde Mœsici ac Pannonici exercitus Dalmaticum militem traxere, quamquam consularibus legatis nihil turbantibus. Titus Ampius Flavianus Pannoniam, Pompejus Silvanus Dalmatiam tenebant, divites se-

nes. Sed procurator aderat Cornelius Fuscus, vigens ætate, claris natalibus: prima juventa, quietis cupidine (133), senatorium ordinem exuerat: idem pro Galba dux coloniæ suæ, eaque opera procurationem adeptus, susceptis Vespasiani partibus, acerrimam bello facem prætulit; non tam præmiis periculorum, quam ipsis periculis lætus: pro certis, & olim partis, nova, ambigua & ancipitia malebat. Igitur movere & quatere, quidquid usquam ægrum foret, adgrediuntur (134). Scriptæ in Britanniam ad quartadecimanos, in Hispaniam ad primanos epistolæ; quod utraque legio pro Othone, adversa Vitellio fuerat: sparguntur per Gallias literæ; momentoque temporis flagrabat ingens bellum, Illyricis exercitibus palam desciscentibus, ceteris fortunam secuturis.

Vitellius, in dies segnior corruptiorque, gravi ac luxuriante agmine Romæ propinquat.

LXXXVII. Dum hæc, per provincias, a Vespasiano ducibusque partium geruntur; Vitellius contemptior in dies segniorque, ad omnes municipiorum villarumque amœnitates resistens, gravi Urbem agmine petebat. Sexaginta millia armatorum sequebantur, licentia corrupta. Calonum numerus amplior; procacissimis etiam inter servos (135) lixa-

xarum ingeniis: tot legatorum amicorumque comitatus inhabilis ad parendum, etiam si summa modestia regeretur. Onerabant multitudinem obvii ex Urbe senatores equitesque: quidam metu, multi per adulationem, ceteri, ac paullatim omnes, ne, aliis proficiscentibus, ipsi remanerent. Adgregabantur e plebe, flagitiosa per obsequia Vitellio cogniti, scurræ, histriones, aurigæ, quibus ille amicitiarum dehonestamentis mire gaudebat. Nec coloniæ modo, aut municipia, congestu copiarum (136), sed ipsi cultores, arvaque, maturis jam frugibus, ut hostile solum, vastabantur.

Post militum plebisque cædes, Urbem, ut captam, ingreditur.

LXXXVIII. Multæ & atroces inter se militum cædes, post seditionem Ticini cœptam; manente legionum auxiliorumque discordia; ubi adversus paganos certandum foret, consensu. Sed plurima strages, ad septimum ab Urbe lapidem. Singulis ibi militibus Vitellius paratos cibos, ut gladiatoriam saginam (137), dividebat. Et effusa plebes totis se castris miscuerat. Incuriosos milites vernacula, ut rebantur, urbanitate, quidam spoliavere, abscisis furtim balteis, *an accincti forent* rogitantes. Non tulit ludibrium insolens contumeliæ animus: iner-

inermem populum gladiis invasere: cæsus inter alios pater militis, cum filium comitaretur, deinde agnitus; & vulgata cæde, temperatum ab innoxiis. In Urbe tamen trepidatum, præcurrentibus passim militibus. Forum maxime petebant, cupidine visendi locum, in quo Galba jacuisset. Nec minus sævum spectaculum erant ipsi, tergis ferarum & ingentibus telis horrentes, cum turbam populi per inscitiam (138) parum vitarent, aut ubi lubrico viæ, vel occursu alicujus procidissent, ad jurgium, mox ad manus & ferrum transirent. Quin & tribuni præfectique cum terrore & armatorum catervis volitabant.

LXXXIX. Ipse Vitellius, a Ponte Milvio, insigni equo, paludatus accinctusque, senatum & populum ante se agens, quo minus, ut captam, Urbem ingrederetur, amicorum consilio deterritus, sumpta prætexta & composito agmine, incessit. Quatuor legionum aquilæ per frontem, totidemque circa e legionibus aliis vexilla, mox duodecim alarum signa; & post peditum ordines, eques: dein quatuor & triginta cohortes, ut nomina gentium, aut species armorum forent, discretæ. Ante aquilam (139) præfecti castrorum tribunique, & primi centurionum, candida veste: ceteri, juxta suam quisque centuriam, armis donisque fulgentes. Et militum phaleræ torquesque splendebant: decora fa-

cies, & non Vitellio Principe dignus exercitus. Sic Capitolium ingressus, atque ibi matrem complexus, *Augustæ* nomine honoravit.

Magnificam de semetipso orationem habet.

XC. Postera die, tamquam apud alterius civitatis senatum populumque, magnificam orationem de semetipso prompsit, industriam temperantiamque suam laudibus attollens; consciis flagitiorum ipsis, qui aderant, omnique Italia, per quam somno & luxu pudendus incesserat. Vulgus tamen, vacuum curis, & sine falsi verique discrimine solitas adulationes edoctum, clamore & vocibus adstrepebat: abnuentique nomen *Augusti*, expressere, ut adsumeret, tam frustra (140) quam recusaverat.

Humani divinique juris expers, quædam tamen popularia usurpat.

XCI. Apud civitatem, cuncta interpretantem, funesti ominis loco acceptum est, quod maximum pontificatum adeptus Vitellius, de cærimoniis publicis quintodecimo Kalendas Augusti edixisset, antiquitus infausto die Cremerensi Alliensique cladibus. Adeo omnis humani divinique juris expers, pari libertorum amicorumque socordia, velut inter te-

rhem populum gladiis invasere: cæsus inter alios pater militis, cum filium comitaretur, deinde agnitus; & vulgata cæde, temperatum ab innoxiis. In Urbe tamen trepidatum, præcurrentibus passim militibus. Forum maximè petebant, cupidine visendi locum, in quo Galba jacuisset. Nec minus sævum spectaculum erant ipsi, tergis ferarum & ingentibus telis horrentes, cum turbam populi per inscitiam (138) parum vitarent, aut ubi lubrico viæ, vel occursu alicujus procidissent, ad jurgium, mox ad manus & ferrum transirent. Quin & tribuni præfectique cum terrore & armatorum catervis volitabant.

LXXXIX. Ipse Vitellius, a Ponte Milvio, insigni equo, paludatus accinctusque, senatum & populum ante se agens, quo minus, ut captam, Urbem ingrederetur, amicorum consilio deterritus, sumpta prætexta & composito agmine, incessit. Quatuor legionum aquilæ per frontem, totidemque circa e legionibus aliis vexilla, mox duodecim alarum signa; & post peditum ordines, eques: dein quatuor & triginta cohortes, ut nomina gentium, aut species armorum forent, discretæ. Ante aquilam (139) præfecti castrorum tribunique, & primi centurionum, candida veste: ceteri, juxta suam quisque centuriam, armis donisque fulgentes. Et militum phaleræ torquesque splendebant: decora fa-

acies, & non Vitellio Principe dignus exercitus. Sic Capitolium ingressus, atque ibi matrem complexus, *Augustæ* nomine honoravit.

Magnificam de semetipso orationem habet.

XC. Postera die, tamquam apud alterius civitatis senatum populumque, magnificam orationem de semetipso prompsit, industriam temperantiamque suam laudibus attollens; consciis flagitiorum ipsis, qui aderant, omnique Italia, per quam somno & luxu pudendus incesserat. Vulgus tamen, vacuum curis, & sine falsi verique discrimine solitas adulationes edoctum, clamore & vocibus adstrepebat: abnuentique nomen *Augusti*, expressere, ut adsumeret, tam frustra (140) quam recusaverat.

Humani divinique juris expers, quædam tamen popularia usurpat.

XCI. Apud civitatem, cuncta interpretantem, funesti ominis loco acceptum est, quod maximum pontificatum adeptus Vitellius, de cærimoniis publicis quintodecimo Kalendas Augusti edixisset, antiquitus infausto die Cremerensi Alliensique cladibus: Adeo omnis humani divinique juris expers, pari libertorum amicorumque socordia, velut inter te-

& inhonesta dictu, corpus otio, animum libidinibus imminuebant (146). Postremo, ne salutis quidem cura: infamibus Vaticani locis magna pars tetendit; unde crebrae in vulgus mortes. Et, adjacente Tiberi, Germanorum Gallorumque obnoxia morbis corpora fluminis aviditas, & aestus impatientia labefecit. Insuper confusus, pravitate vel ambitu, ordo militiae. Sedecim praetoriae, quatuor urbanae cohortes scribebantur, quîs singula millia inessent. Plus in eo delectu Valens audebat, tamquam ipsum Caecinam periculo exemisset. Sane adventu ejus partes convaluerant, & sinistrum lenti itineris rumorem prospero praelio verterat; omnisque inferioris Germaniae miles Valentem adsectabatur; unde primum creditur, Caecinae fides fluitasse.

Insolentia militis, & paucitas. Inopia simul & prodigentia Vitellii. Asiatici liberti opes. Urbis miseria.

XCIV. Ceterum non ita ducibus indulsit Vitellius, ut non plus militi liceret. Sibi quisque militiam sumpsere: quamvis indignus, si ita maluerat, urbanae militiae adscribebatur; rursus bonis, remanere inter legionarios, aut alares volentibus, permissum: nec deerant, qui vellent, fessi morbis, & intemperiem caeli incusantes. Robora tamen legio-

nibus aliisque subtracta: convulsum castrorum decus, viginti millibus e toto exercitu permixtis magis, quam electis. Concionante Vitellio, postulantur *ad supplicium Asiaticus, & Flavius, & Rufinus, duces Galliarum, quod pro Vindice bellassent.* Nec coercebat ejusmodi voces Vitellius; super insitam animo ignaviam, conscius sibi instare donativum, & deesse pecuniam, omnia alia militi largiebatur. Liberti Principum, *conferre pro numero mancipiorum*, ut tributum, jussi. Ipse, sola perdendi cura, stabula aurigis exstruere: circum gladiatorum ferarumque spectaculis opplere: tamquam in summa abundantia, pecuniæ inludere.

Ingenti tamen paratu Vitellii dies natalis celebratur: ipse Neroni inferias facit.

XCV. Quin & natalem Vitellii diem Cæcina ac Valens, editis tota Urbe vicatim gladiatoribus, celebravere, ingenti paratu, & ante illum diem insolito. Lætum fœdissimo cuique, apud bonos invidiæ fuit, quod, exstructis in campo Martio aris, inferias Neroni fecisset: cæsæ publice victimæ cremataeque: facem Augustales (147) subdidere: quod sacerdotium, ut Romulus Tatio regi, ita Cæsar Tiberius Juliæ genti sacravit. Nondum quartus a victoria mensis, & libertus Vitellii, Asiaticus, Po-

lycletos, Patrobios, & vetera odiorum nomina (148) æquabat. Nemo in illa aula, probitate aut industria certavit: unum ad potentiam iter, prodigis epulis, & sumptu ganeaque (149) satiare inexplebiles Vitellii libidines. Ipse abunde ratus, si præsentibus frueretur, nec in longius consultans, novies millies sestertium (150) paucissimis mensibus intervertisse creditur. Magna & misera civitas, eodem anno Othonem Vitelliumque passa, inter Vinios, Fabios, Icelos, Asiaticos, varia & pudenda sorte agebat; donec successere Mucianus & Marcellus (151), & magis alii homines, quam alii mores.

Nuntiatæ defectionis Flavianæ rumores male coercet.

XCVI. Prima Vitellio *tertiæ legionis defectio* nuntiatur, missis ab Aponio Saturnino epistolis, antequam is quoque Vespasiani partibus adgregaretur. Sed neque Aponius cuncta, ut trepidans re subita, perscripserat; & amici adulantes mollius interpretabantur: *unius legionis eam seditionem; ceteris exercitibus constare fidem*. In hunc modum etiam Vitellius apud milites disseruit, prætorianos nuper exauctoratos insectatus, *a quibus falsos rumores dispergi; nec ullum civilis belli metum* adseverabat, suppresso Vespasiani nomine, & vagis

per Urbem militibus, qui sermones populi coercerent: id præcipuum alimentum famæ erat.

Excita tamen auxilia, sed necessitas dissimulata.

XCVII. Auxilia tamen e Germania, Britanniaque, & Hispaniis excivit, segniter, & necessitatem dissimulans. Perinde legati, provinciæque cunctabantur. Hordeonius Flaccus, suspectis jam Batavis, anxius proprio bello; Vettius Bolanus, numquam satis quietâ Britanniâ; & uterque ambigui. Neque ex Hispaniis properabatur, nullo tum ibi consulari. Trium legionum legati, pares jure, &, prosperis Vitellii rebus, certaturi ad obsequium, adversam ejus fortunam ex æquo detrectabant. In Africa legio cohortesque, delectæ a Clodio Macro, mox a Galba dimissæ, rursus jussu Vitellii militiam cepere. Simul cetera juventus dabat impigre nomina: quippe integrum illic ac favorabilem proconsulatum Vitellius, famosum invisumque Vespasianus egerat: perinde socii de imperio utriusque conjectabant: sed experimentum contra fuit.

XCVIII. Ac primo Valerius Festus, legatus, studia provincialium cum fide juvit: mox nutabat, palam epistolis edictisque Vitellium, occultis nuntiis Vespasianum fovens, & hæc illave defensurus, prout invaluissent. Deprehensi cum literis edictis-

que Vespasiani, per Rætiam & Gallias, militum & centurionum quidam, ad Vitellium missi, necantur: plures fefellere, fide amicorum, aut suomet astu occultati. Ita Vitellii paratus noscebantur, Vespasiani consiliorum pleraque ignota: primum socordia Vitellii; deinde Pannonicæ Alpes, præsidiis insessæ, nuntios retinebant. Mare quoque Etesiarum flatu (152) in Orientem navigantibus secundum, inde adversum erat.

Irrumpentibus hostibus, Cæcina ad bellum præmittitur.

XCIX. Tandem, irruptione hostium, atrocibus undique nuntiis exterritus, Cæcinam & Valentem expediri ad bellum jubet: præmissus Cæcina: Valentem, e gravi corporis morbo tum primum adsurgentem, infirmitas tardabat. Longe alia proficiscentis ex Urbe Germanici exercitus species: non vigor corporibus, non ardor animis: lentum & rarum agmen, fluxa arma, segnes equi: impatiens solis, pulveris, tempestatum; quantumque hebes ad sustinendum laborem miles, tanto ad discordias promptior. Accedebat huc Cæcinæ ambitio vetus, torpor recens, nimia fortunæ indulgentia soluti in luxum: seu perfidiam meditato (153), infringere exercitus virtutem, inter artes erat. Credidere

plerique, Flavii Sabini consiliis concussam Cæcinæ mentem, ministro sermonum Rubrio Gallo, *rata apud Vespasianum fore pacta transitionis*. Simul odiorum invidiæque erga Fabium Valentem admonebatur, *ut impar apud Vitellium, gratiam viresque apud novum Principem pararet*.

At in eum Lucilio Basso, Ravennati Misenensique classibus præposito, proditio nemo dubitavit

C. Cæcina, complexu Vitellii multo cum honore digressus, partem equitum ad occupandam Cremonam præmisit. Mox vexillarii quartædecimæ & sextædecimæ legionum, dein quinta & duoetvicesima secutæ; postremo agmine unaetvicesima Rapax & prima Italica incessere, cum vexillariis trium Britannicarum legionum, & electis auxiliis. Profecto Cæcina, scripsit Fabius Valens exercitui, quem ipse ductaverat, *ut in itinere opperiretur; sic sibi cum Cæcina convenisse*: qui præsens, eoque validior, *immutatum id consilium* finxit, *ut ingruenti bello tota mole occurreretur*. *Ita adcelerare* legiones *Cremonam*, pars *Hostiliam petere* jussæ: ipse Ravennam devertit, prætexto classem adloquendi: mox Patavii secretum componendæ proditionis quæsitum. Namque Lucilius Bassus, post præfecturam

alæ, Ravennati simul ac Misenensi classibus a Vitellio præpositus, quod non statim præfecturam prætorii adeptus foret, iniquam iracundiam flagitiosa perfidia ulciscebatur: nec sciri potest, traxeritne Cæcinam, an (quod evenit inter malos, ut & similes sint) eadem illos pravitas impulerit.

CI. Scriptores temporum, qui, potiente rerum Flavia domo, monumenta hujusce belli composuerunt, *curam pacis & amorem reipublicæ* corruptas in adulationem *causas* tradidere. Nobis, super insitam levitatem, & prodito Galba (154), vilem mox fidem, æmulatione etiam invidiaque, ne ab aliis apud Vitellium anteiretur, pervertisse ipsum Vitellium videtur. Cæcina, legiones adsecutus, centurionum militumque animos, obstinatos pro Vitellio, variis artibus subruebat: Basso eadem molienti minor difficultas erat, lubrica ad mutandam fidem classe, ob memoriam recentis pro Othone militiæ.

BREVIARIUM
LIBRI TERTII.

I. Deliberantibus Flavianarum partium ducibus, festinationem suadet Antonius Primus, acerrimus belli concitator. IV. Proxima Cornelii Fusci auctoritas. V. Trahuntur in partes Sido atque Italicus, reges Suevorum. VI. Antonio Italiam invadenti comes Arrius Varus. Urbes multas occupant; Veronamque bello sedem legunt: moras frustra, aut sero, molientibus Vespasiano ac Muciano. IX. Hostiles Vitellianorum & Flavianorum epistolæ. X. Seditiones in Flavianorum castris ab Antonio compositæ. XII. Lucilius Bassus & Cæcina Vitellium produnt; & a militibus vinciuntur. XIV. Antonius Bebriacum venit: discordes Vitellianos adgreditur. Dubium primo, mox, Antonii arte, Flavianis prosperum prælium. XIX. Cremonam pergere volunt Flaviani. XX. Inconsultum eorum ardorem retinet Antonius. XXI. Vitelliani Cremonam conveniunt, in prœlium accincti. Se quoque ad pugnam parant Flaviani. XXII. Atrox pugna; partaque Antonii virtute & consilio victoria. Filius patrem interficit. XXVI. Cremona obsessa, capta, & incensa. Cæcina, vinculis exsolutus, ad Vespasianum dimittitur. XXXV. Vi-

ferunt Germanicæ cohortes. Leve prœlium Vitellianis prosperum. Capitolium tamen occupat Sabinus. LXXI. Oppugnatur & incenditur Capitolium. LXXII. Super eo facinore querela; & Capitolii usque ad Vitellium vices. LXXIII. Sabinus & Atticus consul capti. LXXIV. Domitianus, sollertia liberti occultatus, delitescit. Sabinus ad Vitellium ductus, eoque invito confossus, in Gemonias trahitur. LXXV. Sabini laus. Atticus, incendisse se Capitolium confessus, aut mentitus, servatur. LXXVI. Tarracina a L. Vitellio obsessa, & capta, jugulatur Julianus. LXXVIII. Flaviani, Antonii incertum an Muciani culpa, cunctantes, obsessi Capitolii fama exciti, ad Urbem properant. LXXIX. Haud procul Urbe equestre prœlium iis adversum. LXXX. Pro pace tamen aut induciis frustra a Vitellianis missi legati & virgines Vestales. LXXXI. Flaviani, tripartito agmine, Urbi propinquant. Prœlia ante Urbem multa & varia, Flavianis sæpius prospera. Vitelliani in Urbe congregantur. LXXXIII. Recrudescunt prœlia. Fœda lascivientis Urbis facies: pugnantibus adest spectator populus & plaudens. LXXXIV. Castra prætoria oppugnata. LXXXV. Vitellius, capta Urbe, e pudenda latebra protrahitur: cæsusque, ad Gemonias propellitur. LXXXVI. Vita moresque Vitellii. Domitianus consalutatur Cæsar.

Hæc

Hæc gesta paucis mensibus.

Suff. } C. Fabio Valente,
Coss. } A. Alieno Cæcina.

An. U. C. DCCCXXII. Ær. Chr. 69.

Suff. } Rosio Regulo.
Coss. }

Suff. } Cn. Cæcilio Simplici,
Coss. } C. Quinctio Attico.

Deliberantibus Flavianarum partium ducibus, festinationem suadet Antonius Primus, acerrimus belli concitator.

I. MELIORE fato fideque partium Flavianarum duces consilia belli tractabant. Pœtovionem in hiberna tertiædecimæ legionis convenerant: illic agitavere, *placeretne obstrui Pannoniæ Alpes, donec a tergo vires universæ consurgerent; an ire cominus, & certare pro Italia constantius foret.* Quibus opperiri auxilia & trahere bellum videbatur, *Germanicarum legionum vim famamque* extollebant, *& advenisse mox cum Vitellio Britannici exercitûs robora: ipsis nec numerum parem pulsarum nuper legionum; & quamquam atrociter loquerentur, minorem esse apud victos animum. Sed insessis interim Alpibus, venturum cum copiis Orientis Mucianum. Superesse Vespasiano mare, classes, studia provinciarum, per quas velut alterius belli molem cieret. Ita salubri mora novas vires adfore, & præsentibus nihil periturum.*

II. Ad ea Antonius Primus (is acerrimus belli concitator) *festinationem ipsis utilem, Vitellio exitiosam* disseruit: *plus socordiæ, quam fiduciæ, accessisse victoribus: neque enim in procinctu & castris habitos: per omnia Italiæ municipia desides, tantum hospitibus metuendos: quanto ferocius ante se egerint, tanto cupidius insolitas voluptates hausisse. Circo quoque, theatris, & amœnitate Urbis emollitos, aut valetudinibus fessos. Sed addito spatio, rediturum & his robur meditatione belli: nec procul Germaniam, unde vires: Britanniam freto dirimi: juxta Gallias, Hispaniasque: utrimque* (1) *viros, equos, tributa: ipsamque Italiam, & opes Urbis: ac si inferre arma ultro velint, duas classes, vacuumque Illyricum mare. Quid tum claustra montium profutura? quid tractum in æstatem aliam bellum? unde interim pecuniam, & commeatus? Quin potius eo ipso uterentur, quod Pannonicæ legiones, deceptæ magis, quam victæ, resurgere in ultionem properent: Mœsici exercitus integras vires attulerint. Si numerus militum* (2) *potius, quam legionum putetur; plus hinc roboris, nihil libidinum, & profuisse disciplinæ ipsum pudorem. Equites vero ne tum quidem victos; sed, quamquam rebus adversis, disjectam Vitellii aciem. Duæ tunc Pannonicæ ac Mœsicæ alæ perrupere hostem. Nunc sedecim alarum conjuncta signa, pulsu*

sonituque, & nube ipsa operient ac superfundent oblitos prœliorum equites equosque. Nisi quis retinet, idem suasor auctorque consilii (3) *ero. Vos, quibus fortuna in integro est* (4), *legiones continete, mihi expeditæ cohortes sufficient. Jam reseratam Italiam* (5), *impulsas Vitellii res audietis: juvabit sequi, & vestigiis vincentis insistere.*

III. Hæc & talia, flagrans oculis, truci voce, quo latius audiretur, (etenim se centuriones & quidam militum consilio miscuerant) ita effudit, ut cautos quoque ac providos permoveret; vulgus & ceteri, *unum virum ducemque*, spreta *aliorum segnitia*, laudibus ferrent. Hanc sui famam ea statim concione commoverat, qua, recitatis Vespasiani epistolis, non, ut plerique, incerta disseruit, huc illuc tracturus interpretationem (6), prout conduxisset; aperte descendisse in causam videbatur: eoque gratior militibus erat, culpæ vel gloriæ socius.

Proxima Cornelii Fusci auctoritas.

IV. Proxima Cornelii Fusci procuratoris auctoritas. Is quoque inclementer in Vitellium invehi solitus, nihil spei sibi inter adversa reliquerat. T. Ampius Flavianus, natura ac senecta cunctator, suspiciones militum inritabat, tamquam adfinitatis cum Vitellio meminisset: idemque, quod, cœptan-

te legionum motu, profugus, dein sponte remeaverat, perfidiæ locum quæsisse (7) credebatur. Nam Flavianum, omissa Pannonia, ingressum Italiam, & discrimini exemptum, rerum novarum cupido legati nomen resumere, & misceri civilibus armis impulerat, suadente Cornelio Fusco; non quia industria Flaviani egebat, sed ut consulare nomen, surgentibus cum maxime partibus (8), honesta specie prætenderetur.

Trahuntur in partes Sido atque Italicus, reges Suevorum.

V. Ceterum, ut transmittere in Italiam impune & usui foret, scriptum Aponio Saturnino (9), *cum exercitu Mœsico celeraret*. Ac ne inermes provinciæ barbaris nationibus exponerentur, principes Sarmatarum Jazygum, penes quos civitatis regimen, in commilitium adsciti (10). *Plebem* quoque, *& vim equitum*, qua sola valent, offerebant: remissum id munus, ne inter discordias externa molirentur, aut, majore ex diverso mercede, jus fasque exuerent. Trahuntur in partes Sido atque Italicus, reges Suevorum, quîs vetus obsequium erga Romanos; & gens fidei commissæ patientior (11). Posita in latus auxilia, infesta Rætia, cui Porcius Septiminus procurator erat, incorruptæ erga Vitel-

lium fidei. Igitur Sextilius Felix cum ala Auriana & octo cohortibus, ac Noricorum juventute, ad occupandam ripam Æni fluminis, quod Rætos Noricosque interfluit, missus: nec his, aut illis, prœlium tentantibus, fortuna partium alibi transacta.

Antonio Italiam invadenti comes Arrius Varus. Urbes multas occupant; Veronamque bello sedem legunt: moras frustra, aut sero, molientibus Vespasiano ac Muciano.

VI. Antonio, vexillarios e cohortibus, & partem equitum ad invadendam Italiam rapienti, comes fuit Arrius Varus, strenuus bello; quam gloriam & dux Corbulo (12), & prosperæ in Armenia res addiderant. Idem, *secretis apud Neronem sermonibus*, ferebatur *Corbulonis virtutes criminatus*. Unde infami gratia primum pilum adepto, læta ad præsens male parta, mox in perniciem vertére. Sed Primus ac Varus, occupata Aquileja, in proxima quæque, & Opitergii & Altini lætis animis accipiuntur (13). Relictum Altini præsidium, adversus classem Ravennatem, nondum defectione ejus audita: inde Patavium & Ateste partibus adjunxere. Illic cognitum, *tris Vitellianas cohortes, & alam, cui Scribonianæ nomen, ad Forum Allieni, ponte juncto, consedisse*. Placuit occasio in-

vadendi incuriosos; nam id quoque nuntiabatur. Luce prima inermos plerosque oppressere. Prædictum, *ut, paucis interfectis, ceteros pavore ad mutandam fidem cogerent:* & fuere, qui se statim dederent: plures, abrupto ponte, instanti hosti viam abstulerunt.

VII. Vulgata victoria, post principia belli secundum Flavianos (14), duæ legiones, septima Galbiana, tertiadecima Gemina, cum Vedio Aquila, legato, Patavium alacres veniunt. Ibi pauci dies ad requiem sumpti: & Minucius Justus, præfectus castrorum legionis septimæ, quia adductius (15), quam civili bello, imperitabat, subtractus militum iræ, ad Vespasianum missus est. Desiderata diu res, interpretatione gloriæ, in majus accipitur, postquam *Galbæ imagines, discordia temporum subversas, in omnibus municipiis recoli* jussit Antonius: decorum pro causa ratus, si placere Galbæ principatus, & partes revirescere crederentur.

VIII. Quæsitum inde *quæ sedes bello legeretur?* Verona potior visa, *patentibus circum campis ad pugnam equestrem,* qua prævalebant: simul *coloniam copiis validam auferre Vitellio, in rem famamque* videbatur. Possessa ipso transitu Vicetia; quod per se parum (etenim modicæ municipio vires) magni momenti locum obtinuit, reputantibus *illic Cæcinam genitum, & patriam hostium duci ereptam.* In Veronensibus pretium fuit (16); exem-

plo opibusque partes juvere. Et interjectus exercitus (17) Rætiam, Juliasque Alpes, ne pervium illa Germanicis exercitibus foret, obsepserat: quæ ignara Vespasiano, aut vetita: quippe *Aquilejæ sisti bellum, exspectarique Mucianum* jubebat; adjiciebatque imperio consilium, *quando Ægyptus, claustra annonæ, vectigalia opulentissimarum provinciarum obtinerentur, posse Vitellii exercitum egestate stipendii frumentique ad deditionem subigi*. Eadem Mucianus crebris epistolis monebat, *incruentam & sine luctu victoriam*, & alia hujuscemodi prætexendo; sed gloriæ avidus, atque omne belli decus sibi retinens. Ceterum ex distantibus terrarum spatiis, consilia post res adferebantur.

Hostiles Vitellianorum & Flavianorum epistolæ.

IX. Igitur repentino incursu Antonius stationes hostium inrumpit, tentatisque levi prœlio animis, ex æquo discessum. Mox Cæcina inter Hostiliam, vicum Veronensium, & paludes Tartari fluminis, castra permuniit: tutus loco, cum terga flumine, latera objectu paludis tegerentur. Quod si adfuisset fides, aut opprimi universis Vitellianorum viribus duæ legiones, nondum conjuncto Mœsico exercitu, potuisse, aut retro actæ, deserta Italia, turpem fugam conscivissent. Sed Cæcina, per varias moras, prima

hostibus prodidit tempora belli, dum quos armis pellere promptum erat, epistolis increpat, donec per nuntios pacta perfidiæ firmaret. Interim Aponius Saturninus cum legione septima Claudiana advenit: legioni tribunus Vipstanius Messala præerat, claris majoribus, egregius ipse, & qui solus ad id bellum artes bonas attulisset. Has ad copias, nequaquam Vitellianis pares (quippe tres adhuc legiones erant) misit epistolas Cæcina, *temeritatem victa arma tractantium* incusans: simul *virtus Germanici exercitus*, laudibus attollebatur, Vitellii modica & vulgari mentione, nulla in Vespasianum contumelia: nihil prorsus, quod aut corrumperet hostem, aut terreret. Flavianarum partium duces, omissâ prioris fortunæ defensione, pro Vespasiano magnifice, pro causa fidenter, de exitu securi, in Vitellium, ut inimici, præsumpsere (18); facta tribunis centurionibusque *retinendi, quæ Vitellius indulsisset*, spe: atque ipsum Cæcinam non obscure ad transitionem hortabantur. Recitatæ pro concione epistolæ (19) addidere fiduciam, quòd submisse Cæcina, velut offendere Vespasianum timens, ipsorum duces contemptim, tamquam insultantes Vitellio, scripsissent.

Seditiones in Flavianorum castris ab Antonio compositæ.

X. Adventu deinde duarum legionum, e quibus tertiam Dillius Aponianus, octavam Numisius Lupus ducebant, ostentare vires, & militari vallo Veronam circumdare placuit. Forte Galbianæ legioni in adversa fronte valli opus cesserat, & visi procul sociorum equites, vanam formidinem, ut hostes, fecere. Rapiuntur arma, &, ut proditionis, ira militum (20) in T. Ampium Flavianum incubuit, nullo criminis argumento; sed jam pridem invisus, turbine quodam ad exitium poscebatur: *propinquum Vitellii, proditorem Othonis, interceptorem donativi* clamitabant. Nec defensioni locus, quamquam supplices manus tenderet, humi plerumque stratus, lacera veste, pectus atque ora singultu quatiens. Id ipsum apud infensos incitamentum erat, tamquam nimius pavor conscientiam argueret. Obturbabatur militum vocibus Aponius (21), cum loqui cœptaret: fremitu & clamore ceteros aspernantur: uni Antonio apertæ militum aures. Namque & facundia aderat, mulcendique vulgum artes, & auctoritas. Ubi crudescere seditio, & a conviciis ac probris, ad tela & manus transibant, *injici catenas Flaviano* jubet. Sensit ludibrium miles, disjectisque,

qui tribunal tuebantur, extrema vis parabatur. Opposuit sinum Antonius, stricto ferro, *aut militum se manibus, aut suis moriturum* obtestans: ut quemque notum, & aliquo militari decore insignem aspexerat, ad ferendam opem nomine ciens. Mox conversus ad signa & bellorum deos, *hostium potius exercitibus illum furorem, illam discordiam injicerent*, orabat; donec fatisceret seditio, &, extremo jam die, sua quisque in tentoria dilaberentur. Profectus eadem nocte Flavianus (22), obviis Vespasiani literis, discrimini exemptus est.

XI. Legiones, veluti tabe infectæ, Aponium Saturninum, Mœsici exercitûs legatum, eo atrocius adgrediuntur, quod non, ut prius, labore & opere fessæ, sed medio diei exarserant: vulgatis epistolis, quas Saturninus ad Vitellium scripsisse credebatur. Ut olim virtutis modestiæque, tunc procacitatis & petulantiæ certamen erat, ne minus violenter Aponium, quam Flavianum, ad supplicium deposcerent. Quippe Mœsicæ legiones, *adjutam a se Pannoniorum ultionem*, referentes; & Pannonici, velut absolverentur aliorum seditione, iterare culpam gaudebant. In hortos, in quibus devertebatur Saturninus, pergunt: nec tam Primus, & Aponianus, & Messala (quamquam omni modo nisi) eripuere Saturninum, quam obscuritas latebrarum, quibus occulebatur, vacantium (23) forte balnearum

fornacibus abditus: mox, omissis lictoribus, Patavium concessit. Digressu consularium, uni Antonio vis & potestas in utrumque exercitum fuit, cedentibus collegis, & obversis militum studiis: nec deerant, qui crederent, utramque seditionem fraude Antonii cœptam, ut solus bello frueretur.

Lucilius Bassus & Cæcina Vitellium produnt; & a militibus vinciuntur.

XII. Ne in Vitellii quidem partibus quietæ mentes, exitiosiore discordia, non suspicionibus vulgi, sed perfidia ducum, turbabantur. Lucilius Bassus, classis Ravennatis præfectus, ambiguos militum animos, quod magna pars Dalmatæ Pannoniique erant, quæ provinciæ Vespasiano tenebantur, partibus ejus adgregaverat. Nox proditioni electa, ut, ceteris ignaris, soli in principia defectores coirent. Bassus pudore, seu metu, quisnam exitus foret, intra domum operiebatur. Trierarchi, magno tumultu, Vitellii imagines invadunt, & paucis resistentium obtruncatis, ceterum vulgus, rerum novarum studio, in Vespasianum inclinabat. Tum progressus Lucilius auctorem se palam præbet: classis Cornelium Fuscum præfectum sibi destinat, qui propere adcucurrit. Bassus, honorata custodia (24), liburnicis navibus Adriam pervectus, a præfecto alæ, Men-

nio (25) Rufino, præsidium illic agitante, vincitur. Sed exsoluta statim vincula, interventu Hormi, Cæsaris liberti: is quoque inter duces habebatur.

XIII. At Cæcina, defectione classis vulgata, primores centurionum, & paucos militum, ceteris per militiæ munera dispersis, secreta castrorum adfectans (26), in principia vocat. Ibi *Vespasiani virtutem, viresque partium* extollit: *transfugisse classem: in arcto commeatum* (27)*: adversas Gallias Hispaniasque: nihil in Urbe fidum:* atque omnia de Vitellio in deterius. Mox incipientibus, qui conscii aderant, ceteros, re nova attonitos, in verba Vespasiani adigit: simul Vitellii imagines dereptæ, & missi qui Antonio nuntiarent. Sed ubi totis castris in fama proditio, recurrens in principia miles, præscriptum Vespasiani nomen (28), projectas Vitellii effigies aspexit; vastum primo silentium, mox cuncta simul erumpunt: *Huc cecidisse Germanici exercitus gloriam, ut sine prœlio, sine vulnere, vinctas manus, & capta traderent arma? Quas enim ex diverso legiones? nempe victas; & abesse unicum Othoniani exercitus robur, primanos, quartadecimanosque: quos tamen, iisdem illis campis, fuderint straverintque, ut tot armatorum millia, velut grex venalium, exsuli Antonio* (29) *donum darentur. Octo nimirum legiones unius classis accessionem fore. Id Basso, id Cæcinæ visum, postquam*

domos, hortos, opes, Principi abstulerint, etiam militibus Principem auferre, licet integros (30) *incruentosque, Flavianis quoque partibus viles. Quid dicturos reposcentibus aut prospera, aut adversa?*

Antonius Bebriacum venit: discordes Vitellianos adgreditur. Dubiam primo, mox, Antonii arte, Flavianis prosperum prœlium.

XIV. Hæc singuli, hæc universi, ut quemque dolor impulerat, vociferantes, initio a quinta legione orto, repositis Vitellii imaginibus, vincla Cæcinæ injiciunt: Fabium Fabullum, quintæ legionis legatum, & Cassium Longum, præfectum castrorum, duces deligunt: forte oblatos trium liburnicarum milites, ignaros & insontes, trucidant: relictis castris, abrupto ponte, Hostiliam rursus, inde Cremonam pergunt, ut legionibus primæ Italicæ & unietvicesimæ Rapaci jungerentur, quas Cæcina, ad obtinendam Cremonam, cum parte equitum præmiserat.

XV. Ubi hæc comperta Antonio, discordes animis, discretos viribus hostium exercitus adgredi statuit, antequam ducibus auctoritas, militi obsequium, & junctis legionibus fiducia rediret. Namque Fabium Valentem, profectum ab Urbe, adcelleraturumque, cognita Cæcinæ proditione, conjecta-

bat. Et fidus Vitellio Fabius, nec militiæ ignarus. Simul ingens Germanorum vis per Rætiam timebatur: & ex Britannia, Galliaque, & Hispania auxilia Vitellius acciverat, immensam belli luem, ni Antonius, id ipsum metuens, festinato prœlio victoriam præcepisset. Universo cum exercitu, secundis a Verona castris, Bebriacum venit: postero die, legionibus ad muniendum retentis, auxiliares cohortes in Cremonensem agrum missæ, ut specie parandarum copiarum, civili præda (31) miles imbueretur. Ipse, cum quatuor millibus equitum, ad octavum a Bebriaco progressus, quo licentius popularentur (32): exploratores (ut mos est) longius curabant (33).

XVI. Quinta ferme hora diei erat, cum citus eques, *adventare hostes*, *prægredi paucos*, *motum fremitumque late audiri*, nuntiavit. Dum Antonius, *quidnam agendum*, consultat, aviditate navandæ operæ Arrius Varus cum promptissimis equitum prorupit, impulitque Vitellianos modica cæde; nam plurium adcursu, versa fortuna, & acerrimus quisque sequentium, fugæ ultimus erat (34): nec sponte Antonii properatum, & fore, quæ acciderant, rebatur. Hortatus suos, *ut magno animo capesserent pugnam*, diductis in latera turmis, vacuum medio reliquit iter, quo Varum equitesque ejus reciperet. Jussæ armari legiones: datum per

agros signum, ut, qua cuique proximum, omissa præda, prœlio occurrerent. Pavidus interim Varus, turbæ suorum miscetur, intulitque formidinem: pulsi cum sauciis integri, suometipsi metu, & angustiis viarum conflictabantur.

XVII. Nullum in illa trepidatione Antonius constantis ducis, aut fortissimi militis, officium omisit: occursare paventibus: retinere (35) cedentes: ubi plurimus labor, unde aliqua spes; consilio, manu, voce insignis hosti, conspicuus suis: eo postremo ardoris provectus est, ut vexillarium fugientem hasta transverberaret: mox raptum vexillum in hostem vertit: quo pudore, haud plures, quam centum equites, restitere. Juvit locus, arctiore illic via, & fracto interfluentis rivi ponte, qui incerto alveo, & præcipitibus ripis, fugam impediebat: ea necessitas, seu fortuna, lapsas jam partes restituit. Firmati inter se, densis ordinibus, excipiunt Vitellianos temere effusos: atque (36) illi consternantur. Antonius instare perculsis, sternere obvios. Simul ceteri, ut cuique ingenium, spoliare, capere, arma, equosque abripere: & exciti prospero clamore, qui modo per agros fuga palabantur, victoriæ se miscebant.

XVIII. Ad quartum a Cremona lapidem fulsere legionum signa, Rapacis atque Italicæ, læto inter initia equitum suorum prœlio, illuc usque provecta.

Sed

Sed ubi fortuna contra fuit, non laxare ordines, non recipere turbatos, non obviam ire, ultroque adgredi hostem, tantum per spatium cursu & pugnando fessum. Forte victi (37), haud perinde rebus prosperis ducem desideraverant, atque in adversis deesse intelligebant. Nutantem aciem victor equitatus incursat: & Vipstanius Messala, tribunus, cum Mœsicis auxiliaribus adsequitur, quos militiæ gloria legionariis, quamquam raptim ductos (38), æquabat. Ita mixtus pedes equesque, rupere legionum agmen. Et propinqua Cremonensium mœnia, quanto plus spei ad effugium, tanto minorem ad resistendum animum dabant.

Cremonam pergere volunt Flaviani.

XIX. Nec Antonius ultra institit, memor laboris ac vulnerum, quibus tam anceps prœlii fortuna, quamvis prospero fine, equites equosque adflictaverat. Inumbrante vespera, universum Flaviani exercitus robur advenit. Utque cumulos (39) super, & recentia cæde vestigia incessere, quasi debellatum foret, *pergere Cremonam, & victos in deditionem accipere, aut expugnare* deposcunt. Hæc in medio, pulchra dictu (40). Illa sibi quisque: *Posse coloniam plano sitam impetu capi. Idem audaciæ per tenebras inrumpentibus, & majorem rapiendi*

licentiam: quod si lucem opperiantur, jam pacem, jam preces, & pro labore ac vulneribus, clementiam & gloriam, inania, laturos: sed opes Cremonensium in sinu præfectorum legatorumque fore. Expugnatæ urbis prædam ad militem; deditæ ad duces pertinere. Spernuntur centuriones tribunique, ac ne vox cujusquam audiatur, quatiunt arma, rupturi imperium (41), ni ducantur.

Inconsultum eorum ardorem retinet Antonius.

XX. Tum Antonius, inserens se manipulis, ubi adspectu & auctoritate silentium fecerat: *Non se decus, neque pretium eripere tam bene meritis* adfirmabat; *sed divisa inter exercitum ducesque munia: militibus pugnandi cupidinem convenire; duces providendo, consultando, cunctatione sæpius, quam temeritate prodesse. Ut pro virili portione, armis ac manu, victoriam juverit; ratione & consilio, propriis ducis artibus, profuturum. Neque enim ambigua esse, quæ occurrant* (42), *noctem, & ignotæ situm urbis, intus hostes, & cuncta insidiis opportuna: non, si pateant portæ, nisi explorato, nisi die, intrandum. An oppugnationem inchoaturos, adempto omni prospectu, quis æquus locus, quanta altitudo mœnium? tormentisne & telis, an operibus & vineis* (43) *adgredienda urbs foret?*

Mox conversus ad singulos, *num secures, dolabras, & cetera expugnandis urbibus, secum adtulissent?* rogitabat. Et cum abnuerent, *gladiisne*, inquit, *& pilis, perfringere ac subruere muros ullæ manus possunt? Si aggerem struere, si pluteis cratibusve protegi necesse fuerit, ut vulgus improvidum inriti stabimus, altitudinem turrium, & aliena munimenta mirantes? Quin potius mora noctis unius, advectis tormentis machinisque, vim victoriamque nobiscum ferimus?* Simul lixas calonesque, cum recentissimis equitum, Bebriacum mittit, copias, ceteraque usui allaturos.

Vitelliani Cremonam conveniunt, in prœlium accincti. Se quoque ad pugnam parant Flaviani.

XXI. Id vero ægre tolerante milite, prope seditionem ventum, cum progressi equites sub ipsa mœnia, vagos ex Cremonensibus corripiunt; quorum indicio noscitur, *sex Vitellianas legiones, omnemque exercitum, qui Hostiliæ egerat, eo ipso die triginta millia passuum emensum, comperta suorum clade, in prœlium accingi, ac jam adfore.* Is terror obstructas mentes consiliis ducis aperuit. Sistere tertiamdecimam legionem (44), in ipso viæ Postumiæ aggere, jubet, cui juncta a lævo septima Galbiana, patenti campo stetit, dein septima Clau-

diana, agresti fossa (ita locus erat) præmunita; dextro, octava per apertum limitem (45), mox tertia, densis arbustis intersepta. Hic aquilarum signorumque ordo; milites mixti per tenebras, ut fors tulerat: prætorianum vexillum (46) proximum tertianis; cohortes auxiliorum in cornibus: latera ac terga equite circumdata. Sido atque Italicus, Suevi, cum delectis popularium, primori in acie versabantur.

Atrox pugna, partaque Antonii virtute & consilio victoria. Filius patrem interficit.

XXII. At Vitellianus exercitus, cui acquiescere Cremonæ, & reciperatis cibo somnoque viribus, confectum algore atque inedia hostem, postera die profligare ac proruere ratio fuit (47); indigus rectoris, inops consilii, tertia ferme noctis hora, paratis jam dispositisque Flavianis impingitur. Ordinem agminis, disjecti per iram ac tenebras, adseverare non ausim: quamquam alii tradiderunt, *quartam Macedonicam dextro suorum cornu* (48); *quintam, & quintamdecimam, cum vexillis nonæ, secundæque, & vicesimæ, Britannicarum legionum, mediam aciem; sextadecimanos, duoetvicesimanosque, & primanos, lævum cornu complesse.* Rapaces atque Italici omnibus se manipulis miscuerant.

Eques, auxiliaque, sibi ipsi locum legére. Prœlium tota nocte varium, anceps, atrox; his, rursum illis, exitiabile. Nihil animus, aut manus, ne oculi quidem provisu juvabant: eadem utraque acie arma: crebris interrogationibus notum pugnæ signum (49): permixta vexilla, ut quisque globus, capta ex hostibus, huc vel illuc raptabat. Urgebatur maxime septima legio, nuper a Galba conscripta. Occisi sex primorum ordinum centuriones; abrepta quædam signa. Ipsam aquilam Atilius Verus, primipili centurio (50), multa cum hostium strage, & ad extremum moriens, servaverat.

XXIII. Sustinuit labantem aciem Antonius, accitis prætorianis: qui ubi excepere pugnam, pellunt hostem, dein pelluntur. Namque Vitelliani tormenta in aggerem viæ contulerant, ut tela vacuo atque aperto excuterentur, dispersa primo, & arbustis, sine hostium noxa, inlisa. Magnitudine eximia quintædecimæ legionis balista, ingentibus saxis hostilem aciem proruebat: lateque cladem intulisset, ni duo milites, præclarum facinus ausi, arreptis e strage scutis ignorati, vincla ac libramenta tormentorum abscidissent. Statim confossi sunt, eoque intercidère nomina: de facto haud ambigitur. Neutro inclinaverat fortuna, donec, adulta nocte, luna surgens ostenderet acies, falleretque. Sed Flavianis æquior a tergo: hinc majores equorum viro-

rumque umbræ, & falso, ut in corpora, ictu, tela hostium citra cadebant: Vitelliani, adverso lumine collucentes, velut ex occulto jaculantibus, incauti offerebantur.

XXIV. Igitur Antonius, ubi noscere suos, noscique poterat, alios pudore & probris, multos laude & hortatu, omnes spe promissisque accendens, *cur rari sumpsissent arma?* (51) Pannonicas legiones interrogabat. *Illos esse campos, in quibus abolere labem prioris ignominiæ, ubi reciperare gloriam possent.* Tum ad Mœsicos conversus, *principes auctoresque belli* ciebat: *frustra minis & verbis provocatos Vitellianos, si manus eorum oculosque non tolerent.* Hæc, ut quosque accesserat: plura ad tertianos, veterum recentiumque admonens: ut *sub M. Antonio Parthos, sub Corbulone Armenios, nuper Sarmatas* pepulissent. Mox infensus prætorianis (52): *Vos*, inquit, *nisi vincitis, pagani, quis alius Imperator, quæ castra alia excipient? Illic signa armaque vestra sunt, & mors victis: nam ignominiam consumpsistis* (53). Undique clamor, & orientem solem (ita in Syria mos est) tertiani salutavere.

XXV. Vagus inde, an consilio ducis subditus rumor, *advenisse Mucianum; exercitus invicem salutasse:* gradum inferunt, quasi recentibus auxiliis aucti, rariore jam Vitellianorum acie, ut quos,

nullo rectore, suus quemque impetus vel pavor contraheret, diduceretve. Postquam perculsos sensit Antonius, denso agmine obturbabat: laxati ordines abrumpuntur: nec restitui quivere, impedientibus vehiculis tormentisque. Per limitem viæ sparguntur, consectandi festinatione, victores. Eo notabilior cædes fuit, quia filius patrem interfecit. Rem nominaque, auctore Vipstanio Messala, tradam. Julius Mansuetus, ex Hispania, Rapaci legioni additus, impubem filium domi liquerat: is mox adultus, inter septimanos a Galba conscriptus, oblatum forte patrem, & vulnere stratum, dum semianimem scrutatur, agnitus, agnoscensque, & exsanguem amplexus, voce flebili precabatur placatos patris manes (54), *neve se ut parricidam aversarentur: publicum id facinus; & unum militem quotam civilium armorum partem?* Simul attollere corpus, aperire humum, supremo erga parentem officio fungi. Advertére proximi, deinde plures: hinc per omnem aciem miraculum, & questus, & sævissimi belli exsecratio. Nec eo segnius propinquos, adfines, fratres trucidatos (55) spoliant: factum esse scelus loquuntur, faciuntque.

Cremona obsessa, capta & incensa. Cæcina, vinculis exsolutus, ad Vespasianum dimittitur.

XXVI. Ut Cremonam venere, novum immensumque opus occurrit. Othoniano bello, Germanicus miles mœnibus Cremonensium castra sua, castris vallum circumjecerat; eaque munimenta rursus auxerat: quorum aspectu hæsere victores, incertis ducibus, quid juberent. Incipere oppugnationem, fesso per diem noctemque exercitu, arduum, &, nullo juxta subsidio, anceps: sin Bebriacum redirent, intolerandus tam longi itineris labor, & victoria ad inritum revolvebatur. Munire castra, id quoque propinquis hostibus formidolosum, ne dispersos, & opus molientes subita eruptione turbarent. Quæ super cuncta, terrebat ipsorum miles, periculi quam moræ patientior. Quippe ingrata, quæ tuta; ex temeritate spes: omnisque cædes, & vulnera, & sanguis, aviditate prædæ pensabantur.

XXVII. Huc inclinavit Antonius, *cingique vallum corona* jussit. Primo sagittis saxisque eminus certabant, majore Flavianorum pernicie, in quos tela desuper librabantur: mox vallum portasque legionibus adtribuit, ut discretus labor fortes ignavosque distingueret, atque ipsa contentione decoris accenderentur. Proxima Bebriacensi viæ tertiani se-

ptimanique sumpsere; dexteriora valli, octava ac septima Claudiana; tertiadecimanos ad Brixianam portam impetus tulit. Paullum inde moræ, dum e proximis agris ligones, dolabras, & alii falces, scalasque convectant: tum, elatis super capita scutis, densa testudine succedunt. Romanæ utrimque artes: pondera saxorum Vitelliani provolvunt; disjectam fluitantemque testudinem lanceis contisque scrutantur; donec, soluta compage scutorum, exsangues aut laceros prosternerent, multa cum strage.

XXVIII. Incesserat cunctatio, ni duces fesso militi, & velut inritas exhortationes abnuenti, Cremonam monstrassent. Hormine id ingenium (56), ut Messala tradit, an potior auctor sit C. Plinius, qui Antonium incusat, haud facile discreverim: nisi quod neque Antonius, neque Hormus, a fama vitaque sua, quamvis pessimo flagitio, degeneravere. Non jam sanguis, neque vulnera morabantur, quin subruerent vallum, quaterentque portas, innixi humeris, & super iteratam testudinem scandentes, prensarent hostium tela brachiaque: integri cum sauciis, semineces cum exspirantibus volvuntur, varia pereuntium forma, & omni imagine mortium (57).

XXIX. Acerrimum tertiæ septimæque legionum certamen: & dux Antonius, cum delectis auxiliaribus, eodem incubuerat. Obstinatos inter se cum

sustinere Vitelliani nequirent, & superjecta tela testudine laberentur, ipsam postremo balistam in subeuntes propulere: quæ ut ad præsens disjecit obruitque, quos inciderat (58); ita pinnas ac summa valli ruina sua traxit: simul juncta turris ictibus saxorum cessit: qua septimani dum nituntur cuneis, tertianus securibus gladiisque (59) portam perfregit. Primum inrupisse C. Volusium, tertiæ legionis militem, inter omnes auctores constat: is in vallum egressus, deturbatis qui restiterant, conspicuus manu ac voce, *capta castra* conclamavit. Ceteri, trepidis jam Vitellianis, seque e vallo præcipitantibus, perrupere: completur cæde, quantum inter castra murosque vacui fuit.

XXX. At rursus nova laborum facies; ardua urbis mœnia, saxeæ turres, ferrati portarum obices, vibrans tela miles, frequens obstrictusque Vitellianis partibus Cremonensis populus, magna pars Italiæ, stato in eosdem dies mercatu congregata: quod defensoribus auxilium ob multitudinem, oppugnantibus incitamentum ob prædam erat. *Rapi ignes* Antonius, *inferrique amœnissimis extra urbem ædificiis* jubet; si damno rerum suarum Cremonenses ad mutandam fidem traherentur. Propinqua muris tecta, & altitudinem mœnium egressa, fortissimo quoque militum complet: illi trabibus, tegulisque, & facibus propugnatores deturbant.

XXXI. Jam legiones in testudinem glomerabantur, & alii saxa telaque incutiebant, cum languescere paullatim Vitellianorum animi. Ut quisque ordine anteibat, cedere fortunæ: ne, Cremona quoque excisa, nulla ultra venia, omnisque ira victoris, non in vulgus inops, sed in tribunos centurionesque, ubi pretium cædis erat, reverteretur. Gregarius miles, futuri socors, & ignobilitate tutior, perstabat: vagi per vias, in domibus abditi, pacem ne tum quidem orabant, cum bellum posuissent: Primores castrorum nomen atque imagines Vitellii amoliuntur: catenas Cæcinæ (nam etiam tum vinctus erat) exsolvunt, orantque, *ut caussæ suæ deprecator adsistat:* aspernantem tumentemque (60) lacrymis fatigant. Extremum malorum, tot fortissimi viri, proditoris opem invocantes: mox velamenta & infulas (61) pro muris ostentant. Cum Antonius *inhiberi tela* jussisset, signa aquilasque extulere: mœstum inermium agmen, dejectis in terram oculis, sequebatur. Circumstiterant victores, & primo ingerebant probra, intentabant ictus: mox ut præberi ora contumeliis, &, posita omni ferocia, cuncta victi patiebantur, subit recordatio, illos esse, qui nuper Bebriaci victoriæ temperassent. Sed ubi Cæcina, prætexta lictoribusque insignis, dimota turba, consul incessit, exarsere victores: *superbiam*, *sævitiamque* (adeo invisa scelera sunt)

etiam *perfidiam*, objectabant. Obstitit Antonius, datisque defensoribus, ad Vespasianum dimisit.

XXXII. Plebs interim Cremonensium inter armatos conflictabatur: nec procul cæde aberant, cum precibus ducum mitigatus est miles. Et vocatos ad concionem Antonius adloquitur, magnifice victores, victos clementer: de Cremona in neutrum (62). Exercitus, præter insitam prædandi cupidinem, vetere odio ad excidium Cremonensium incubuit. Juvisse partes Vitellianas, Othonis quoque bello, credebantur: mox tertiadecimanos, ad exstruendum amphitheatrum relictos, ut sunt procacia urbanæ plebis ingenia, petulantibus jurgiis inluserant. Auxit invidiam editum illic a Cæcina gladiatorum spectaculum, eademque rursus belli sedes; & præbiti in acie Vitellianis cibi; cæsæ quædam feminæ, studio partium ad prœlium progressæ: tempus quoque mercatûs, ditem alioquin coloniam, majore opum specie complebat. Ceteri duces in obscuro: Antonium fortuna famaque omnium oculis exposuerat: is balineas, abluendo cruori, propere petit. Excepta vox est, cum teporem incusaret (63); *statim futurum, ut incalescerent*. Vernile dictum omnem invidiam in eum vertit, *tamquam signum incendendæ Cremonæ dedisset*, quæ jam flagrabat.

XXXIII. Quadraginta armatorum millia inrupere, calonum lixarumque amplior numerus, & in

libidinem ac sævitiam corruptior. Non dignitas, non ætas protegebat, quo minus stupra cædibus, cædes stupris miscerentur. Grandævos senes, exacta ætate feminas, viles ad prædam (64), in ludibrium trahebant. Ubi adulta virgo, aut quis forma conspicuus incidisset, vi manibusque rapientium divulsus, ipsos postremo direptores in mutuam perniciem agebat. Dum pecuniam, vel gravia auro templorum dona, sibi quisque trahunt, majore aliorum vi truncabantur. Quidam obvia aspernati, verberibus tormentisque dominorum abdita scrutari, defossa eruere. Faces in manibus: quas, ubi prædam egesserant, in vacuas domos, & inania templa, per lasciviam jaculabantur: utque exercitu, vario linguis, moribus, cui cives, socii, externi interessent, diversæ cupidines, & aliud cuique fas, nec quidquam inlicitum. Per quatriduum Cremona suffecit. Cum omnia sacra profanaque in igne considerent (65), solum Mephitis (66) templum stetit ante mœnia, loco, seu numine, defensum.

XXXIV. Hic exitus Cremonæ (67), anno CCLXXXVI a primordio sui. Condita erat Ti. Sempronio & P. Cornelio consulibus, ingruente in Italiam Hannibale, propugnaculum adversus Gallos, trans Padum agentes, & si qua alia vis per Alpes rueret. Igitur numero colonorum, opportunitate fluminum, ubere agri, annexu connubiisque gentium,

adolevit floruitque, bellis externis intacta, civilibus infelix. Antonius pudore flagitii, crebrescente invidia, edixit, *ne quis Cremonenses captivos detineret:* inritamque prædam militibus effecerat consensus Italiæ, emptionem talium mancipiorum aspernantis. Occidi cœpere: quod ubi enotuit, a propinquis adfinibusque occulte redemptabantur. Mox rediit Cremonam reliquus populus: reposita fora, templaque, munificentia municipum: & Vespasianus hortabatur.

Victæ legiones dispersæ.

XXXV. Ceterum adsidere sepultæ urbis ruinis, noxia tabo humus haud diu permisit: ad tertium lapidem progressi, vagos paventesque Vitellianos, sua quemque apud signa componunt. Et victæ legiones, ne, manente adhuc civili bello, ambigue agerent, per Illyricum dispersæ. In Britanniam inde, & Hispanias, nuntios famamque; in Galliam Julium Calenum, tribunum; in Germaniam Alpinum Montanum, præfectum cohortis, quod hic Trevir, Calenus Æduus, uterque Vitelliani fuerant, ostentui misere. Simul transitus Alpium præsidiis occupati; suspecta Germania, tamquam in auxilium Vitellii accingeretur.

Interea luxu torpet Vitellius.

XXXVI. At Vitellius, profecto Cæcina, cum Fabium Valentem, paucis post diebus, ad bellum impulisset, curis luxum obtendebat (68): non parare arma, non adloquio exercitioque militem firmare; non in ore vulgi agere: sed umbraculis hortorum abditus, ut ignava animalia, quibus si cibum suggeras, jacent torpentque, præterita, instantia, futura pari oblivione dimiserat. Atque illum, in nemore Aricino desidem & marcentem, proditio Lucilii Bassi, ac defectio classis Ravennatis perculit. Nec multo post de Cæcina adfertur mixtus gaudio dolor, *& descivisse, & ab exercitu vinctum.* Plus apud socordem animum lætitia, quam cura valuit. Multa cum exsultatione in Urbem revectus, frequenti concione, *pietatem militum* laudibus cumulat. *P. Sabinum, prætorii præfectum, ob amicitiam Cæcinæ, vinciri* jubet, substituto in locum ejus Alpheno Varo.

Is tamen senatum habet. In Cæcinam sententia. Eadem die consulatum init & ejurat Rosius Regulus.

XXXVII. Mox senatum, composita in magnificentiam oratione, adlocutus, exquisitis patrum adu-

lationibus attollitur. Initium atrocis in Cæcinam sententiæ a L. Vitellio factum: dein ceteri, composita indignatione (69), *quod consul rempublicam, dux Imperatorem, tantis opibus, tot honoribus cumulatus, amicum prodidisset*, velut pro Vitellio conquerentes, suum dolorem proferebant. Nulla, in oratione cujusquam, erga Flavianos duces obtrectatio: *errorem imprudentiamque exercituum* culpantes, Vespasiani nomen suspensi & vitabundi circumibant. Nec defuit, qui unum consulatûs diem (is enim, in locum Cæcinæ, supererat), magno cum inrisu tribuentis accipientisque, eblandiretur. Pridie Kalendas Novembris Rosius Regulus iniit ejuravitque. Adnotabant periti, *numquam antea, non abrogato magistratu, neque lege lata, alium suffectum* (70). Nam consul uno die & ante fuerat Caninius Rebilus, C. Cæsare dictatore, cum belli civilis præmia festinarentur.

Mors Junii Blæsi, L. Vitellii artibus præparata. Blæsi laus.

XXXVIII. Nota per eos dies Junii Blæsi (71) mors, & famosa fuit; de qua sic accepimus. Gravi corporis morbo æger Vitellius, Servilianis hortis, turrim, vicino sitam, collucere per noctem crebris luminibus animadvertit. Sciscitanti causam, *apud*

Cæci-

Cæcinam Tuscum epulari multos, præcipuum honore Junium Blæsum nuntiatur: cetera in majus, de *apparatu, & solutis in lasciviam animis:* nec defuere, qui ipsum Tuscum, & alios, sed criminosius Blæsum incusarent, *quod, ægro Principe, lætos dies ageret*. Ubi asperatum Vitellium, & posse Blæsum perverti, satis patuit iis, qui Principum offensas acriter speculantur, datæ L. Vitellio delationis partes. Ille, infensus Blæso, æmulatione prava, quod eum, omni dedecore maculosum, egregia fama anteibat, cubiculum Imperatoris reserat, filium ejus sinu complexus, & genibus accidens: causam confusionis (72) quærenti: *non se proprio metu, nec suî anxium, sed pro fratre, pro liberis fratris, preces lacrymasque attulisse. Frustra Vespasianum timeri, quem tot Germanicæ legiones, tot provinciæ virtute ac fide, tantum denique terrarum ac maris immensis spatiis arceat. In Urbe ac sinu cavendum hostem, Junios Antoniosque avos jactantem, qui se stirpe imperatoria* (73) *comem ac magnificum militibus ostentet. Versas illuc omnium mentes, dum Vitellius, amicorum inimicorumque negligens* (74), *fovet æmulum, Principis labores e convivio prospectantem. Reddendam pro intempestiva lætitia mœstam & funebrem noctem, qua sciat & sentiat vivere Vitellium, & imperare, &, si quid fato accidat, filium habere.*

XXXIX. Trepidanti inter scelus metumque, ne dilata Blæsi mors maturam perniciem, palam jussa atrocem invidiam ferret, placuit veneno grassari. Addidit facinori fidem, nobili gaudio (75) Blæsum visendo: quin & audita est sævissima Vitellii vox, qua *se* (ipsa enim verba referam) *pavisse oculos, spectata inimici morte*, jactavit. Blæso super claritatem natalium, & elegantiam morum, fidei obstinatio fuit. Integris quoque rebus, a Cæcina, & primoribus partium, jam Vitellium aspernantibus, ambitus, abnuere perseveravit; sanctus, inturbidus, nullius repentini honoris, adeo non principatus appetens: parum effugerat, ne dignus crederetur (76).

Valens libidine, cunctatione, Vitellianorum res subruit: in Gallias egredi frustra tentat.

XL. Fabius interim Valens, multo ac molli concubinarum spadonumque agmine, segnius quam ad bellum incedens, *proditam a Lucilio Basso Ravennatem classem* pernicibus nuntiis accepit. Et, si cœptum iter properasset, nutantem Cæcinam prævenire, aut, ante discrimen pugnæ, adsequi legiones potuisset. Nec deerant, qui monerent, *ut cum fidissimis, per occultos tramites, vitata Ravenna, Hostiliam Cremonamve pergeret*. Aliis placebat,

accitis ex Urbe prætoriis cohortibus, valida manu perrumpere. Ipse, inutili cunctatione, agendi tempora consultando consumpsit: mox utrumque consilium aspernatus, quod inter ancipitia deterrimum est, dum media sequitur, nec ausus est satis, nec providit.

XLI. Missis ad Vitellium literis, *auxilium* postulat. Venere tres cohortes, cum ala Britannica, neque ad fallendum aptus numerus, neque ad penetrandum. Sed Valens, ne in tanto quidem discrimine, infamia caruit, quo minus rapere inlicitas voluptates, adulteriisque ac stupris polluere hospitum domus crederetur. Aderant vis, & pecunia, & ruentis fortunæ novissima libido (77). Adventu demum peditum equitumque pravitas consilii patuit, quia nec vadere per hostes tam parva manu poterat, etiamsi fidissima foret, nec integram fidem attulerant. Pudor tamen, & præsentis ducis reverentia morabatur, haud diuturna vincula apud avidos periculorum (78), & dedecoris securos. Eo metu (79), & paucis, quos adversa non mutaverant, comitantibus, cohortes Ariminum præmittit: alam *tueri terga* jubet: ipse flexit in Umbriam; atque inde Etruriam; ubi cognito pugnæ Cremonensis eventu, non ignavum, &, si provenisset, atrox consilium iniit, ut arreptis navibus, in quamcumque partem Narbonensis provinciæ egressus,

Gallias, & exercitus, & Germaniæ gentes, novumque bellum cieret.

Flaviani Italiam occupant.

XLII. Digresso Valente, trepidos, qui Ariminum tenebant, Cornelius Fuscus, admoto exercitu, & missis per proxima litorum liburnicis, terra marique circumvenit. Occupantur plana Umbriæ, & qua Picenus ager Adria adluitur: omnisque Italia inter Vespasianum ac Vitellium Apennini jugis dividebatur. Fabius Valens e sinu Pisano, segnitia maris, aut adversante vento, Portum Herculis Monœci depellitur. Haud procul inde agebat Marius Maturus, Alpium maritimarum procurator, fidus Vitellio, cujus sacramentum, cunctis circa hostilibus, nondum exuerat. Is Valentem comiter exceptum, *ne Galliam Narbonensem temere ingrederetur*, monendo terruit: simul ceterorum fides metu infracta (80). Namque circumjectas civitates procurator Valerius Paullinus, strenuus militiæ, & Vespasiano ante fortunam amicus, in verba ejus adegerat.

Interim Valens, adversa tempestate Stœchadas, Massiliensium insulas, delatus, capitur.

XLIII. Concitisque omnibus, qui exauctorati a Vitellio bellum sponte sumebant, Forojuliensem coloniam, claustra maris, præsidio tuebatur; eo gravior auctor, quod Paullino patria Forum Julii, & honos apud prætorianos, quorum quondam tribunus fuerat. Ipsique pagani, favore municipali, & futuræ potentiæ spe, juvare partes adnitebantur: quæ ubi paratu firma, & aucta rumore, apud varios Vitellianorum animos increbuere; Fabius Valens cum quatuor speculatoribus, & tribus amicis, totidem centurionibus, ad naves regreditur: Maturo, ceterisque remanere, & in verba Vespasiani adigi volentibus fuit (81). Ceterum ut mare tutius Valenti, quam litora, aut urbes; ita futuri ambiguus, & magis quid vitaret, quam cui fideret, certus, adversa tempestate Stœchadas, Massiliensium insulas, adfertur: ibi eum missæ a Paullino liburnicæ oppressere.

Hispaniæ, Galliæ, Britannia, omnia statim ad Flavianorum opes conversa.

XLIV. Capto Valente, cuncta ad victoris opes conversa, initio per Hispaniam a prima Adjutrice

legione orto, quæ memoria Othonis, infensa Vitellio, decimam quoque ac sextam traxit. Nec Galliæ cunctabantur. Et Britanniam, inclitus erga Vespasianum favor, quod illic secundæ legioni a Claudio præpositus, & bello clarus egerat, non sine motu adjunxit ceterarum (82), in quibus plerique centuriones ac milites, a Vitellio provecti, expertum jam Principem anxii mutabant.

Turbat tamen in Britannia Venusius; variaque sorte pugnatum.

XLV. Ea discordia, & crebris belli civilis rumoribus, Britanni sustulere animos, auctore Venusio: qui super insitam ferociam, & Romani nominis odium, propriis in Cartismanduam reginam stimulis accendebatur. Cartismandua Brigantibus imperitabat, pollens nobilitate: & auxerat potentiam, postquam, capto per dolum rege Caractaco, instruxisse triumphum Claudii (83) Cæsaris videbatur. Inde opes, & rerum secundarum luxus: spreto Venusio, is fuit maritus, armigerum ejus, Vellocatum, in matrimonium regnumque accepit. Concussa statim flagitio domus. Pro marito studia civitatis; pro adultero libido reginæ, & sævitia. Igitur Venusius, accitis auxiliis, simul ipsorum Brigantum defectione, in extremum discrimen Cartis-

manduam adduxit. Tum petita a Romanis præsidia: & cohortes alæque nostræ, variis prœliis, exemere tamen periculo reginam: regnum Venusio, bellum nobis relictum.

Turbata quoque Germania. Mota & Dacorum gens. Adest opportune Mucianus, & tranquillitas restituta.

XLVI. Turbata per eosdem dies Germania, & socordia ducum, & seditione legionum. Externa vi, perfidia sociali, prope adflicta Romana res. Id bellum, cum causis & eventibus (etenim longius provectum est) mox memorabimus. Mota & Dacorum gens, numquam fida, tunc sine metu, abducto e Mœsia exercitu. Sed prima rerum (84) quieti speculabantur: ubi flagrare Italiam bello, cuncta invicem hostilia, accepere; expugnatis cohortium alarumque hibernis, utraque Danubii ripa potiebantur. Jamque castra legionum exscindere parabant, ni Mucianus sextam legionem opposuisset, Cremonensis victoriæ gnarus, ac ne externa moles utrimque ingrueret, si Dacus Germanusque diversi inrupissent. Adfuit, ut sæpe alias, fortuna populi Romani, quæ Mucianum viresque Orientis illuc tulit: & quod Cremonæ interim transegimus. Fontejus Agrippa ex Asia (pro consule eam provinciam an-

nuo imperio tenuerat) Mœsiæ præpositus est: additis copiis e Vitelliano exercitu, quem spargi per provincias, & externo bello inligari, pars consilii, pacisque erat.

Aniceti servilia per Pontum arma, brevi oppressa.

XLVII. Nec ceteræ nationes silebant. Subita per Pontum arma barbarum mancipium, regiæ quondam classis præfectus, moverat. Is fuit Anicetus, Polemonis (85) libertus, præpotens olim, & postquam regnum in formam provinciæ verterat, mutationis impatiens. Igitur Vitellii nomine, adscitis gentibus, quæ Pontum accolunt, corrupto in spem rapinarum egentissimo quoque, haud temnendæ manus ductor, Trapezuntem, vetustam Asiæ civitatem (86), a Græcis in extremo Ponticæ oræ conditam, subitus inrupit. Cæsa ibi cohors; regium auxilium olim: mox donati civitate Romana, signa armaque in nostrum modum, desidiam licentiamque Græcorum retinebant. Classi quoque faces intulit, vacuo mari eludens, quia lectissimas liburnicarum, omnemque militem Mucianus Byzantium adegerat. Quin & barbari contemptim vagabantur, fabricatis repente navibus (*camaras* vocant) arctis lateribus, lata alvo, sine vinculo æris aut ferri connexa: &

tumido mari, prout fluctus attollitur, summa navium tabulis augent, donec in modum tecti claudantur. Sic inter undas volvuntur, pari utrimque prora, & mutabili remigio, quando hinc vel illinc appellere indiscretum & innoxium est.

Vespasianus Alexandriam venit, ut Romam fame urgeat.

XLVIII. Advertit ea res Vespasiani animum, ut vexillarios (87) e legionibus, ducemque Virdium Geminum, spectatæ militiæ, deligeret. Ille incompositum, & prædæ cupidine vagum, hostem adortus, coegit in naves: effectisque raptim liburnicis, adsequitur Anicetum in ostio fluminis Cohibi, tutum sub Sedochezorum regis auxilio (88), quem pecunia donisque ad societatem perpulerat. Ac primo rex minis armisque supplicem tueri: postquam merces proditionis, aut bellum ostendebatur, fluxa, ut est barbaris, fide, pactus Aniceti exitium, perfugas tradidit, belloque servili finis impositus. Lætum ea victoria Vespasianum, cunctis super vota fluentibus, Cremonensis prœlii nuntius in Ægypto adsequitur. Eo properantius Alexandriam pergit, ut, fracto Vitellii exercitu, Urbem quoque, externæ opis indigam, fame urgeret. Namque & Africam, eodem latere sitam, terra marique inva-

dere parabat, clausis annonæ subsidiis, inopiam ac discordiam hosti facturus.

Antonius, post Cremonam superbior, copiarum partem Veronæ relinquit, partem in Vitellianos expedit.

XLIX. Dum hac totius orbis mutatione, fortuna imperii transit, Primus Antonius nequaquam pari innocentia post Cremonam agebat; satisfactum bello ratus, & cetera ex facili: seu felicitas in tali ingenio avaritiam, superbiam, ceteraque occulta mala patefecit. Ut captam, Italiam (89) persultare; ut suas, legiones colere; omnibus dictis factisque vim sibi ad potentiam struere: utque licentia militem imbueret, interfectorum centurionum ordines legionibus offerebat (90). Eo suffragio turbidissimus quisque delecti: nec miles in arbitrio ducum, sed duces militari violentia trahebantur. Quæ seditiosa, & corrumpendæ disciplinæ, mox in prædam vertebat (91), nihil adventantem Mucianum veritus, quod exitiosius erat, quam Vespasianum sprevisse.

L. Ceterum propinqua hieme, & humentibus Pado campis, expeditum agmen incedere. Signa aquilæque victricium legionum, milites vulneribus aut ætate graves, plerique etiam integri Veronæ relicti: sufficere cohortes alæque, & e legionibus

lecti, profligato jam bello, videbantur. Undecima legio sese adjunxerat, initio cunctata; sed, prosperis rebus, anxia, quod defuisset. Sex millia Dalmatarum, recens delectus, comitabantur. Ducebat Pompejus Silvanus, consularis: vis consiliorum penes Annium Bassum, legionis legatum. Is Silvanum, socordem bello, & dies rerum (92) verbis terentem, specie obsequii regebat, ad omniaque, quæ agenda forent, quieta cum industria aderat. Ad has copias, e classicis Ravennatibus, legionariam militiam poscentibus, optimus quisque adsciti. Classem Dalmatæ supplevere. Exercitus ducesque ad Fanum Fortunæ (93) iter sistunt, de summa rerum cunctantes, quod *motas ex Urbe prætorias cohortes* audierant, & teneri præsidiis Apenninum rebantur: & ipsos, in regione bello attrita, inopia & seditiosæ militum voces terrebant, *Clavarium* (94) (donativi nomen est) flagitantium: nec pecuniam, aut frumentum providerant: & festinatio atque aviditas præpediebant, dum, quæ accipi poterant, rapiuntur.

Inreverentia militis, ob occisum a se fratrem præmium petentis.

LI. Celeberrimos auctores habeo, tantam victoribus adversus fas nefasque inreverentiam fuisse, ut

gregarius eques, occisum a se proxima acie fratrem professus, præmium a ducibus petierit. Nec illis aut honorare eam cædem, jus hominum (95), aut ulcisci, ratio belli permittebat. Distulerant, tamquam majora meritum, quam quæ statim exsolverentur: nec quidquam ultra traditur. Ceterum & prioribus civium bellis par scelus inciderat. Nam prœlio, quo apud Janiculum adversus Cinnam pugnatum est, Pompejanus miles fratrem suum, dein, cognito facinore, seipsum interfecit, ut Sisenna memorat. Tanto acrior apud majores, sicut virtutibus gloria, ita flagitiis pænitentia fuit. Sed hæc aliaque ex veteri memoria petita, quotiens res locusque exempla recti, aut solatia mali poscet, haud absurde memorabimus.

Festinationem Antonii apud Vespasianum criminatur Mucianus.

LII. Antonio ducibusque partium, *præmitti equites, omnemque Umbriam explorari* placuit, *si qua Apennini juga clementius adirentur: acciri aquilas signaque, & quidquid Veronæ militum foret: Padumque & mare commeatibus compleri*. Erant inter duces, qui nectērent moras: quippe nimius jam Antonius, & certiora ex Muciano (96) sperabantur. Namque Mucianus, tam celeri victoria anxius,

& ni præsens Urbe potiretur, expertem se belli gloriæque ratus, ad Primum & Varum media scriptitabat (97), *instandum cœptis*, aut rursus *cunctandi utilitates* edisserens; atque ita compositus, ut ex eventu rerum adversa abnueret, vel prospera agnosceret. Plotium Griphum, nuper ab Vespasiano in senatorium ordinem additum, ac legioni præpositum, ceterosque sibi fidos, apertius monuit. Iique omnes, de festinatione Primi ac Vari sinistre, & Muciano volentia rescripsere (98). Quibus epistolis Vespasiano missis, effecerat, ut non pro spe Antonii, consilia factaque ejus æstimarentur.

Antonius superbis ad Vespasianum literis id queritur. Inde graves Mucianum inter & Antonium simultates.

LIII. Ægre id pati Antonius, & culpam in Mucianum conferre, cujus criminationibus eviluissent pericula sua (99); nec sermonibus temperabat, immodicus lingua, & obsequii insolens: literas ad Vespasianum composuit, jactantius quam ad Principem, nec sine occulta in Mucianum insectatione: *Se Pannonicas legiones in arma egisse: suis stimulis excitos Mœsiæ duces, sua constantia perruptas Alpes, occupatam Italiam, intersepta Germanorum Rætorumque auxilia. Quod discordes, dispersasque*

Vitellii legiones equestri procella, mox peditum vi, per diem noctemque fudisset, id pulcherrimum, & sui operis: casum Cremonæ bello imputandum: majore damno, plurium urbium excidiis, veteres civium discordias reipublicæ stetisse. Non se nuntiis, neque epistolis, sed manu & armis Imperatori suo militare: neque officere gloriæ eorum, qui Asiam interim composuerint: illis Mœsiæ pacem, sibi salutem securitatemque Italiæ, cordi fuisse. Suis exhortationibus Gallias Hispaniasque, validissimam terrarum partem, ad Vespasianum conversas. Sed cecidisse in irritum labores, si præmia periculorum soli adsequantur, qui periculis non adfuerint. Nec fefellere ea Mucianum: inde graves simultates; quas Antonius simplicius, Mucianus callide, eoque implacabilius nutriebat.

Vitellius, stulta dissimulatione, fractarum apud Cremonam rerum nuntios occultat. Notabilis constantia centurionis.

LIV. At Vitellius, fractis apud Cremonam rebus, nuntios cladis occultans, stulta dissimulatione, remedia potius malorum, quam mala, differebat. Quippe confitenti consultantique supererant spes viresque: cum e contrario læta omnia fingeret, falsis ingravescebat. Mirum apud ipsum de bello si-

lentium: prohibiti per civitatem sermones, eoque plures: ac, si liceret, vera narraturi, quia vetabantur, atrociora vulgaverant. Nec duces hostium augendæ famæ deerant, captos Vitellii exploratores, circumductosque, ut robora victoris exercitûs noscerent, remittendo: quos omnes Vitellius, secreto percunctatus, interfici jussit. Notabili constantia centurio, Julius Agrestis, post multos sermones, quibus Vitellium ad virtutem frustra accendebat, perpulit, ut ad vires hostium spectandas, quæque apud Cremonam acta forent, ipse mitteretur. Nec exploratione occulta fallere Antonium tentavit, sed *mandata Imperatoris suumque animum* professus, *ut cuncta viseret*, postulat. Missi, qui locum prœlii, Cremonæ vestigia, captas legiones ostenderent. Agrestis ad Vitellium remeavit, abnuentique *vera esse quæ adferret* (100), atque ultro *corruptum* arguenti; *quandoquidem*, inquit, *magno documento opus est, nec alius jam tibi aut vitæ, aut mortis meæ usus, dabo, cui credas:* atque ita digressus, voluntaria morte dicta firmavit. Quidam *jussu Vitellii interfectum*; de fide constantiaque eadem tradidere.

Vitellius, ut e somno excitus, Apenninum obsideri jubet: honores largitur: tandem ipse in castra venit.

LV. Vitellius, ut e somno excitus, *Julium Priscum, & Alphenum Varum, cum quatuordecim prætoriis cohortibus, & omnibus equitum alis obsidere Apenninum* jubet. Secuta e classicis legio. Tot millia armatorum, lecta equis virisque, si dux alius foret, inferendo quoque bello satis pollebant. Ceteræ cohortes, ad tuendam Urbem, L. Vitellio fratri datæ. Ipse nihil e solito luxu remittens, & diffidentia properus, festinare comitia, quibus consules in multos annos destinabat: fœdera sociis, Latium (101) externis dilargiri: his tributa dimittere: alios immunitatibus juvare: denique nulla in posterum cura, lacerare imperium. Sed vulgus ad magnitudinem beneficiorum aderat: stultissimus quisque pecuniis mercabatur: apud sapientes cassa habebantur, quæ neque dari, neque accipi, salva republica, poterant. Tandem, flagitante exercitu, qui Mevaniam insederat, magno senatorum agmine, quorum multos ambitione, plures formidine trahebat, in castra venit, incertus animi, & infidis consiliis obnoxius.

Pro-

Prodigia. Præcipuum ipse Vitellius ostentum: ignarus militiæ, improvidus consilii, Romam revertit.

LVI. Concionanti (prodigiosum dictu) tantum fœdarum volucrum supervolitavit, ut nube atra diem obtenderent. Accessit dirum omen, profugus altaribus taurus, disjecto sacrificii apparatu, longe, nec ubi feriri hostias mos est, confossus. Sed præcipuum ipse Vitellius ostentum erat, ignarus militiæ, improvidus consilii, *quis ordo agminis*, *quæ cura explorandi*, *quantus urgendo trahendove bello modus*, alios rogitans, & ad omnes nuntios, vultu quoque & incessu trepidus, dein temulentus. Postremo tædio castrorum, & audita defectione Misenensis classis, Romam revertit, recentissimum quodque vulnus pavens, summi discriminis incuriosus. Nam cum transgredi Apenninum, integro exercitus sui robore, & fessos hieme atque inopia hostes adgredi, in aperto foret; dum dispergit vires, acerrimum militem, & usque in extrema obstinatum, trucidandum, capiendumque tradidit, peritissimis centurionum dissentientibus, & si consulerentur, vera dicturis. Arcuere eos intimi amicorum Vitellii, ita formatis Principis auribus, ut aspera, quæ utilia, nec quidquam, nisi jucundum & læsurum acciperet.

Puteolanorum in Vespasianum studia. Contra Capua Vitellio fida. Claudius Julianus Vitellium prodit, & Tarracinam occupat.

LVII. Sed classem Misenensem (tantum civilibus discordiis etiam singulorum audacia valet) Claudius Faventinus, centurio, per ignominiam a Galba dimissus, ad defectionem traxit, fictis Vespasiani epistolis pretium proditionis ostentans. Præerat classi Claudius Apollinaris, neque fidei constans, neque strenuus in perfidia: & Apinius Tiro, prætura functus, ac tum forte Minturnis agens, ducem se defectoribus obtulit: a quibus municipia coloniæque impulsæ, præcipuo Puteolanorum in Vespasianum studio; contra Capua Vitellio fida, municipalem æmulationem bellis civilibus miscebant. Vitellius Claudium Julianum (is nuper classem Misenensem molli imperio rexerat) permulcendis militum animis delegit: data in auxilium urbana cohors, & gladiatores, quibus Julianus præerat. Ut collata utrimque castra, haud magna cunctatione Juliano in partes Vespasiani transgresso, Tarracinam occupavere, mœnibus situque magis, quam ipsorum (102) ingenio tutam.

L. Vitellius ingruenti per Campaniam bello opponitur. Ex plebe & servitiis legitur in Urbe exercitus. At paullatim senatores & equites dilabuntur.

LVIII. Quæ ubi Vitellio cognita, parte copiarum Narniæ cum præfectis prætorii relicta, L. Vitellium fratrem, cum sex cohortibus & quingentis equitibus, ingruenti per Campaniam bello opposuit. Ipse æger animi, studiis militum, & clamoribus populi, arma poscentis, refovebatur: dum vulgus ignavum, & nihil ultra verba ausurum, falsa specie, *exercitum & legiones* appellat. Hortantibus libertis (nam amicorum ejus quanto quis clarior, minus fidus) *vocari tribus* jubet; dantes nomina sacramento adigit: superfluente multitudine, curam delectus in consules partitur. Servorum numerum, & pondus argenti senatoribus indicit. Equites Romani obtulere *operam pecuniasque*, etiam libertinis idem munus ultro flagitantibus. Ea simulatio officii, a metu profecta, verterat in favorem (103). Et plerique haud perinde Vitellium, quam casum locumque principatûs miserabantur: nec deerat ipse, vultu, voce, lacrymis, misericordiam elicere, largus promissis, &, quæ natura trepidantium est, immodicus. Quin & *Cæsarem* se dici voluit, asper-

natus antea: sed tunc, superstitione nominis, & quia in metu consilia prudentium, & vulgi rumor juxta audiuntur. Ceterum, ut omnia inconsulti impetûs cœpta, initiis valida, spatio languescunt, dilabi paullatim senatores, equitesque, primo cunctanter, & ubi ipse non aderat; mox contemptim, & sine discrimine (104), donec Vitellius pudore inriti conatus, quæ non dabantur, remisit.

Flaviani Apenninum transeunt: Petilium Cerialem, illic obvium, & Vitellii custodias elapsum, inter duces adsumunt.

LIX. Ut terrorem Italiæ possessa Mevania (105), ac velut renatum ex integro bellum, intulerat; ita haud dubium erga Flavianas partes studium tam pavidus Vitellii discessus addidit. Erectus Samnis, Pelignusque, & Marsi, æmulatione, quod Campania prævenisset, ut in novo obsequio, ad cuncta belli munia acres erant. Sed fœda hieme per transitum Apennini conflictatus exercitus: & vix quieto agmine nives eluctantibus patuit, quantum discriminis adeundum foret, ni Vitellium retro fortuna vertisset; quæ Flavianis ducibus non minus sæpe, quam ratio, adfuit. Obvium illic Petilium Cerialem habuere, agresti cultu, & notitia locorum custodias Vitellii elapsum. Propinqua adfinitas Ceriali cum

Vespasiano, nec ipse inglorius militiæ; eoque inter duces adsumptus est. *Flavio quoque Sabino, ac Domitiano patuisse effugium*, multi tradidere. Et missi ab Antonio nuntii per varias fallendi artes penetrabant, *locum ac præsidium* monstrantes. Sabinus *inhabilem labori & audaciæ valetudinem* causabatur: Domitiano aderat animus: sed custodes, a Vitellio additi, quamquam *se socios fugæ* promitterent, tamquam insidiantes timebantur. Atque ipse Vitellius, respectu suarum necessitudinum, nihil in Domitianum atrox parabat.

Iidem, pugnæ avidi, oratione Antonii mitigantur.

LX. Duces partium ut Carsulas venere, paucos ad requiem dies sumunt, donec aquilæ, signaque legionum adsequerentur: & locus ipse castrorum placebat, late prospectans, tuto copiarum aggestu, florentissimis pone tergum municipiis: simul colloquia cum Vitellianis, decem millium spatio distantibus, & proditio sperabatur. Ægre id pati miles, & victoriam malle, quam pacem: ne suas quidem legiones opperiebantur, ut prædæ, quam periculorum (106) socias. Vocatos ad concionem Antonius docuit, *esse adhuc Vitellio vires, ambiguas* (107), *si deliberarent, acres, si desperassent. Initia bellorum civilium fortunæ permittenda, victoriam con-*

siliis & ratione perfici. Jam Misenensem classem, & pulcherrimam Campaniæ oram descivisse: nec plus e toto terrarum orbe reliquum Vitellio, quam quod inter Tarracinam Narniamque jaceat. Satis gloriæ prœlio Cremonensi partum, & exitio Cremonæ, nimium invidiæ: ne concupiscerent Romam capere potius, quam servare: majora illis præmia, & multo maximum decus, si incolumitatem senatui populoque Romano sine sanguine quæsissent.

Unum tunc apud Vitellianos perfidiæ certamen. Priscus & Alphenus castra deserunt.

LXI. His ac talibus mitigati animi. Nec multo post legiones venere. Et terrore famaque aucti exercitûs Vitellianæ cohortes nutabant, nullo in bellum adhortante, multis ad transitionem, qui suas centurias turmasque tradere, donum victori, & sibi in posterum gratiam, certabant. Per eos cognitum est, *Interamnam proximis campis præsidio quadringentorum equitum teneri*. Missus extemplo Varus, cum expedita manu, paucos repugnantium interfecit: plures, abjectis armis, veniam petivere: quidam in castra refugi, cuncta formidine implebant, augendo rumoribus virtutem copiasque hostium, quo amissi præsidii dedecus lenirent. Nec ulla apud Vitellianos flagitii pœna; & præmiis de-

fectorum vera fides (108); ac reliquum perfidiæ certamen: crebra transfugia tribunorum centurionumque. Nam gregarius miles induruerat pro Vitellio, donec Priscus & Alphenus, desertis castris, ad Vitellium regressi, pudore proditionis cunctos exsolverent.

Nullo jam proditionis pudore, cæsoque Valente, Vitellianus miles in Flavianas partes transit.

LXII. Iisdem diebus Fabius Valens Urbini, in custodia, interficitur. Caput ejus Vitellianis cohortibus ostentatum, ne quam ultra spem foverent. Nam *pervasisse in Germanias Valentem, & veteres illic novosque exercitus ciere* credebant. Visa cæde, in desperationem versi: & Flavianus exercitus, immane quantum (109) animo, exitium Valentis, ut finem belli, accepit. Natus erat Valens Anagniæ, equestri familia: procax moribus, neque absurdus ingenio, famam urbanitatis per lasciviam petere: ludicro Juvenalium, sub Nerone, velut ex necessitate, mox sponte mimos actitavit, scite magis, quam probe. Legatus legionis & fovit Verginium, & infamavit. Fontejum Capitonem corruptum, seu quia corrumpere nequiverat, interfecit (110). Galbæ proditor, Vitellio fidus, & aliorum perfidia inlustratus.

Agitur cum Vitellio, ut imperio cedat; nec reluctatur.

LXIII. Abrupta undique spe, Vitellianus miles, transiturus in partes, id quoque non sine dedecore (111), sed sub signis vexillisque in subjectos Narniæ campos descendére. Flavianus exercitus, ut ad prœlium, intentus armatusque (112), densis circa viam ordinibus, adstiterat. Accepti in medium Vitelliani: & circumdatos Primus Antonius clementer adloquitur: *Pars Narniæ, pars Interamnæ* subsistere jussi. Relictæ simul e victricibus legiones, neque quiescentibus graves, & adversus contumaciam validæ. Non omisere per eos dies Primus ac Varus crebris nuntiis *salutem, & pecuniam, & secreta Campaniæ* (113) offerre Vitellio, *si positis armis, seque ac liberos suos Vespasiano permisisset*. In eumdem modum & Mucianus composuit epistolas: quibus plerumque fidere Vitellius, ac *de numero servorum, electione litorum* loqui. Tanta torpedo invaserat animum, ut, si Principem eum fuisse ceteri non meminissent, ipse oblivisceretur.

Ad arma incitatur Flavius Sabinus, Vespasiani frater: sed invalidus senecta, conditiones pacis cum Vitellio agitat.

LXIV. At primores civitatis Flavium Sabinum, præfectum Urbis, secretis sermonibus incitabant, *victoriæ famæque partem capesseret: esse illi proprium militem cohortium urbanarum: nec defuturas vigilum cohortes* (114), *servitia ipsorum, fortunam partium, & omnia prona victoribus. Ne Antonio Varoque de gloria concederet. Paucas Vitellio cohortes, & mœstis undique nuntiis trepidas: populi mobilem animum; &, si se ducem præbuisset, easdem illas adulationes pro Vespasiano fore. Ipsum Vitellium ne prosperis quidem parem; adeo ruentibus debilitatum. Gratiam patrati belli penes eum, qui Urbem occupasset. Id Sabino convenire, ut imperium fratri reservaret: id Vespasiano, ut ceteri post Sabinum haberentur.*

LXV. Haud quaquam erecto animo eas voces accipiebat, invalidus senecta (115). Erant, qui occultis suspicionibus incesserent, tamquam *invidia & æmulatione fortunam fratris moraretur*. Namque Flavius Sabinus ætate prior, privatis utriusque rebus, auctoritate pecuniaque Vespasianum anteibat. Et credebatur adfectam ejus fidem præjuvisse, do-

mo agrisque pignori acceptis. Unde, quamquam manente in speciem concordia, offensarum operta metuebantur. Melior interpretatio, *mitem virum abhorrere a sanguine & cædibus; eoque crebris cum Vitellio sermonibus de pace, ponendisque per conditionem armis, agitare*. Sæpe domi congressi, postremo in æde Apollinis, ut fama fuit, pepigere. Verba vocesque duos testes habebant, Cluvium Rufum & Silium Italicum. Vultus procul visentibus notabantur: Vitellii projectus & degener, Sabinus non insultans, & miseranti propior.

Vitellius ad fortitudinem exstimulatur.

LXVI. Quod si tam facile suorum mentes flexisset Vitellius, quam ipse cesserat, incruentam Urbem Vespasiani exercitus intrasset. Ceterum, ut quisque Vitellio fidus, ita pacem & conditiones adnuebant, *discrimen ac dedecus* ostentantes, & *fidem in libidine victoris. Nec tantam Vespasiano superbiam, ut privatum Vitellium pateretur: ne victos quidem laturos* (116). *Ita periculum ex misericordia. Ipsum sane senem, & prosperis adversisque satiatum. Sed quod nomen, quem statum filio ejus Germanico fore? Nunc pecuniam, & familiam, & beatos Campaniæ sinus promitti: sed ubi imperium Vespasianus invaserit, non ipsi, non amicis*

ejus, non denique exercitibus securitatem, nisi exstincto æmulatu, redituram. Fabium illis Valentem, captivum & casibus dubiis reservatum, prægravem fuisse, nedum Primus ac Fuscus, & specimen partium Mucianus, ullam in Vitellium, nisi occidendi licentiam habeant. Non a Cæsare Pompejum, non ab Augusto Antonium, incolumes relictos: nisi forte Vespasianus altiores spiritus gerat, Vitellii cliens, cum Vitellius collega Claudio foret (117). *Quin, ut censuram patris, ut tres consulatus, ut tot egregiæ domûs honores deceret, desperatione saltem in audaciam accingeretur: perstare militem, superesse studia populi. Denique nihil atrocius eventurum, quam in quod sponte ruant: moriendum victis, moriendum deditis: id solum referre, novissimum spiritum per ludibrium & contumelias effundant, an per virtutem.*

At ignavus concionem habet, & imperio cedit.
Reclamantibus tamen, qui adstiterant,
in palatium redire cogitur.

LXVII. Surdæ ad fortia consilia Vitellio aures. Obruebatur animus miseratione curaque, ne pertinacibus armis, minus placabilem victorem relinqueret conjugi ac liberis. Erat illi & fessa ætate parens, quæ tamen paucis ante diebus opportuna mor-

te excidium domus prævenit, nihil principatu filii adsecuta, nisi luctum & bonam famam. Quintodecimo Kalendas Januarii, audita defectione legionis cohortiumque, quæ se Narniæ dediderant, pullo amictu palatio degreditur, mœsta circum familia. Simul ferebatur lecticula parvulus filius, velut in funebrem pompam. Voces populi blandæ & intempestivæ: miles minaci silentio.

LXVIII. Nec quisquam adeo rerum humanarum immemor, quem non commoveret illa facies, Romanum Principem, & generis humani paullo ante dominum, relicta fortunæ suæ sede, per populum, per Urbem, exire de imperio. Nihil tale viderant, nihil audierant. Repentina vis dictatorem Cæsarem oppresserat: occultæ Cajum insidiæ: nox & ignotum rus fugam Neronis absconderant: Piso & Galba tamquam in acie cecidere: in sua concione Vitellius, inter suos milites, prospectantibus etiam feminis, pauca & præsenti mœstitiæ congruentia locutus: *Cedere se pacis & reipublicæ causa: retinerent tantum memoriam sui, fratremque, & conjugem, & innoxiam liberorum ætatem miserarentur.* Simul filium protendens, modo singulis, modo universis commendans, postremo fletu præpediente, adsistenti consuli (Cæcilius Simplex erat) exsolutum a latere pugionem, velut jus necis vitæque civium, reddebat. Aspernante consule, reclamantibus, qui

in concione adstiterant, ut in æde Concordiæ positurus insignia imperii, domumque fratris petiturus, discessit. Major hic clamor obsistentium penatibus privatis, *in palatium* vocantium. Interclusum aliud iter, idque solum, quod in sacram viam pergeret, patebat: tum consilii inops, in palatium rediit.

Interim Sabinus rempublicam susceperat; aderantque primores senatus, plerique equestris ordinis, miles urbanus & vigiles. Id ægre ferunt Germanicæ cohortes. Leve prœlium Vitellianis prosperum. Capitolium tamen occupat Sabinus.

LXIX. Prævenerat rumor, *ejurari ab eo imperium:* scripseratque Flavius Sabinus cohortium tribunis, *ut militem cohiberent*. Igitur tamquam omnis respublica in Vespasiani sinum cessisset, primores senatus, & plerique equestris ordinis, omnisque miles urbanus, & vigiles, domum Flavii Sabini complevere. Illuc de studiis vulgi, & minis Germanicarum cohortium adfertur. Longius jam progressus erat, quam ut regredi posset: & suo quisque metu, ne disjectos, eoque minus validos, Vitelliani consectarentur, cunctantem in arma impellebant. Sed quod in ejusmodi rebus accidit, consilium ab omnibus datum est, periculum pauci sumpsere.

Circa lacum Fundani, descendentibus, qui Sabinum comitabantur, armatis, occurrunt promptissimi. Vitellianorum. Medicum ibi prœlium, improviso tumultu, sed prosperum Vitellianis fuit. Sabinus, re trepida, quod tutissimum e præsentibus, arcem Capitolii insedit milite, & quibusdam (118) senatorum equitumque; quorum nomina tradere haud promptum est, quoniam, victore Vespasiano, multi id meritum erga partes simulavere. Subierunt obsidium etiam feminæ, inter quas maxime insignis, Verulana Gracilia (119), neque liberos, neque propinquos, sed bellum secuta. Vitellianus miles custodia socordi clausos circumdedit, eoque, concubia nocte, suos liberos Sabinus, & Domitianum, fratris filium, in Capitolium accivit, misso (120) per neglecta ad Flavianos duces nuntio, qui *circumsideri ipsos, &, ni subveniretur, arctas res* nuntiaret. Noctem adeo quietam egit, ut degredi sine noxa potuerit: quippe miles Vitellii, adversus pericula ferox, laboribus & vigiliis parum intentus erat: & hibernus imber, repente fusus, oculos auresque impediebat.

LXX. Luce prima Sabinus, antequam invicem hostilia cœptarent, Cornelium Martialem, e primipilaribus, ad Vitellium misit, *cum mandatis & questu, quod pacta turbarentur. Simulationem prorsus & imaginem deponendi imperii fuisse, ad deci-*

piendos tot inlustres viros. Cur enim e rostris fratris domum, imminentem foro, & inritandis hominum oculis, quam Aventinum, & penates uxoris petisset? Ita privato, & omnem principatus speciem vitanti, convenisse: contra Vitellium in palatium, in ipsam imperii arcem regressum. Inde armatum agmen emissum; stratam innocentium cædibus celeberrimam Urbis partem: ne Capitolio quidem abstineri. Togatum nempe se, & unum e senatoribus, dum inter Vespasianum ac Vitellium prœliis legionum, captivitatibus urbium, deditionibus cohortium judicatur. Jam, Hispaniis, Germaniisque, & Britannia, desciscentibus, fratrem Vespasiani mansisse in fide, donec ultro ad conditiones vocaretur. Pacem & concordiam victis utilia; victoribus tantum pulchra esse. Si conventionis pœniteat, non se, quem perfidia deceperit, ferro peteret; non filium Vespasiani, vix puberem. Quantum, occisis uno sene, & uno juvene, profici? Iret obviam legionibus, de summa rerum illic certaret: cetera secundum eventum prœlii cessura. Trepidus ad hæc Vitellius, pauca purgandi sui causa respondit, culpam *in militem* conferens, *cujus nimio ardori imparem esse modestiam suam*. Et monuit Martialem, *ut per secretam ædium partem occulte abiret, ne a militibus internuntius invisæ pacis interficeretur*. Ipse neque jubendi, neque vetandi

potens, non jam Imperator, sed tantum belli causa erat.

Oppugnatur & incenditur Capitolium.

LXXI. Vix dum regresso in Capitolium Martiale, furens miles aderat, nullo duce; sibi quisque auctor: cito agmine, forum & imminentia foro templa prætervecti, erigunt aciem per adversum collem, usque ad primas Capitolinæ arcis fores. Erant antiquitus porticus in latere clivi, dextræ subeuntibus: in quarum tectum egressi, saxis tegulisque Vitellianos obruebant. Neque illis manus, nisi gladiis armatæ; & arcessere tormenta, aut missilia tela, longum videbatur. Faces in prominentem porticum jecere; & sequebantur ignem: ambustasque Capitolii fores penetrassent, ni Sabinus revulsas undique statuas, decora majorum, in ipso aditu, vice muri, objecisset. Tum diversos Capitolii aditus invadunt, juxta lucum asyli (121), & qua Tarpeja rupes centum gradibus aditur. Improvisa utraque vis; propior atque acrior per asylum ingruebat: nec sisti poterant, scandentes per conjuncta ædificia: quæ, ut in multa pace, in altum edita, solum Capitolii æquabant. Hic ambigitur, *ignem tectis oppugnatores injecerint*, *an obsessi*, quæ crebrior fama est, *quo nitentes ac progressos depellerent*. Inde

de lapsus ignis in porticus, appositas ædibus: mox sustinentes fastigium aquilæ (122), vetere ligno, traxerunt flammam, alueruntque. Sic Capitolium, clausis foribus, indefensum & indireptum, conflagravit.

Super eo facinore querela; & Capitolii usque ad Vitellium vices.

LXXII. Id facinus post conditam Urbem luctuosissimum fœdissimumque populo Romano accidit: nullo externo hoste, propitiis, si per mores nostros liceret, deis, sedem Jovis optimi maximi, auspicato a majoribus, pignus imperii (123), conditam, quam non Porsena dedita Urbe, neque Galli capta, temerare potuissent, furore Principum exscindi! Arserat & ante Capitolium, civili bello, sed fraude privata: nunc palam obsessum, palam incensum. Quibus armorum causis? quo tantæ cladis pretio stetit? (124) pro patria bellavimus? Voverat Tarquinius Priscus rex, bello Sabino; jeceratque fundamenta, spe magis futuræ magnitudinis, quam quo modicæ adhuc populi Romani res sufficerent. Mox Servius Tullius, sociorum studio; deinde Tarquinius Superbus, capta Suessa Pometia, hostium spoliis exstruxere. Sed gloria operis libertati reservata. Pulsis regibus Horatius Pulvillus,

iterum consul, dedicavit, ea magnificentia, quam immensæ postea populi Romani opes ornarent potius, quam augerent. Iisdem rursus vestigiis situm est, postquam interjecto CCCCXXV annorum spatio (125), L. Scipione, C. Norbano consulibus, flagraverat. Curam victor Sulla suscepit, neque tamen dedicavit: hoc solum felicitati ejus negatum. *Lutatii* Catuli nomen, inter tanta Cæsarum opera, usque ad Vitellium mansit. Ea tunc ædes cremabatur.

Sabinus & Atticus consul capti.

LXXIII. Sed plus pavoris obsessis, quam obsessoribus intulit. Quippe Vitellianus miles, neque astu, neque constantia, inter dubia indigebat. Ex diverso trepidi milites, dux segnis, & veluti captus animi, non lingua, non auribus competere: neque alienis consiliis regi, neque sua expedire: huc illuc clamoribus hostium circumagi: quæ jusserat vetare, quæ vetuerat jubere. Mox, quod in perditis rebus accidit, omnes præcipere, nemo exsequi: postremo, abjectis armis, fugam & fallendi artes circumspectabant. Inrumpunt Vitelliani, & cuncta sanguine, ferro, flammisque miscent. Pauci militarium virorum, inter quos maxime insignes, Cornelius Martialis, Æmilius Pacensis, Casperius Niger, Didius Scæva, pugnam ausi, obtruncantur. Flavium

Sabinum, inermem, neque fugam cœptantem, circumsistunt, & Quinctium Atticum, consulem, umbra honoris & suamet vanitate monstratum, quod edicta in populum pro Vespasiano magnifica, probrosa adversus Vitellium jecerat. Ceteri per varios casus elapsi; quidam servili habitu, alii fide clientium contecti, & inter sarcinas abditi. Fuere, qui, excepto Vitellianorum signo, quo inter se noscebantur, ultro rogitantes respondentesve, audaciam pro latebra haberent.

Domitianus, sollertia liberti occultatus, delitescit. Sabinus ad Vitellium ductus, eoque invito confossus, in Gemonias trahitur.

LXXIV. Domitianus, prima inruptione apud æditunm occultatus, sollertia liberti, lineo amictu turbæ sacricolarum immixtus ignoratusque (126), apud Cornelium Primum, paternum clientem, juxta Velabrum, delituit. Ac potiente rerum patre, disjecto æditui contubernio, modicum sacellum IOVI CONSERVATORI, aramque posuit, casus suos in marmore expressam (127). Mox imperium adeptus, IOVI CVSTODI templum ingens, seque in sinu dei sacravit. Sabinus & Atticus, onerati catenis, & ad Vitellium ducti, nequaquam infesto sermone vultuque excipiuntur, frementibus, qui jus cædis & præ-

mia navatæ operæ petebant. Clamore a proximis orto, sordida pars plebis supplicium Sabini exposcit, minas adulationesque miscet. Stantem pro gradibus palatii Vitellium, & preces parantem, pervicere, ut absisteret. Tum confossum conlaceratumque, & absciso capite truncum corpus Sabini in Gemonias trahunt.

Sabini laus. Atticus, incendisse se Capitolium confessus, aut mentitus, servatur.

LXXV. Hic exitus viri haud sane spernendi. Quinque & triginta stipendia in republica fecerat, domi militiæque clarus. Innocentiam justitiamque ejus non argueres: sermonis nimius erat. Id unum septem annis, quibus Mœsiam; duodecim, quibus præfecturam Urbis obtinuit, calumniatus est rumor. In fine vitæ, alii segnem, multi moderatum, & civium sanguinis parcum credidere. Quod inter omnes constiterit, ante principatum Vespasiani decus domus penes Sabinum erat. Cædem ejus lætam fuisse Muciano accepimus. Ferebant plerique, *etiam paci consultum, dirempta æmulatione inter duos, quorum alter se fratrem Imperatoris, alter consortem imperii cogitaret*. Sed Vitellius consulis supplicium poscenti populo restitit, placatus, ac velut vicem reddens, quod interrogantibus, *quis Capito-*

lium incendisset, se reum Atticus obtulerat. Eaque confessione, sive aptum tempori mendacium fuit, invidiam crimenque agnovisse, & a partibus Vitellii amolitus videbatur.

Tarracina a L. Vitellio obsessa, & capta, jugulatur Julianus.

LXXVI. Iisdem diebus L. Vitellius, positis apud Feroniam castris, excidio Tarracinæ imminebat; clausis illic gladiatoribus remigibusque, qui non egredi mœnia, neque periculum in aperto audebant. Præerat, ut supra memoravimus, Julianus gladiatoribus, Apollinaris remigibus, lascivia socordiaque gladiatorum magis, quam ducum similes. Non vigilias agere, non intuta mœnium firmare, noctu dieque fluxi, & amœna litorum personantes, in ministerium luxus dispersis militibus, de bello tantum inter convivia loquebantur. Paucos ante dies discesserat Apinius Tiro; donisque ac pecuniis, acerbe per municipia conquirendis, plus invidiæ quam virium partibus addebat.

LXXVII. Interim ad L. Vitellium servus Verginii Capitonis perfugit, pollicitusque, *si præsidium acciperet, vacuam arcem furtim traditurum*, multa nocte cohortes expeditas, summis montium jugis, super caput hostium sistit; inde miles ad cædem

magis, quam ad pugnam decurrit: sternunt inermes, aut arma capientes, & quosdam somno excitos; cum tenebris, pavore, sonitu tubarum, clamore hostili turbarentur. Pauci gladiatorum resistentes, neque inulti cecidere: ceteri ad naves ruebant, ubi cuncta pari formidine implicabantur, permixtis paganis, quos nullo discrimine Vitelliani trucidabant. Sex liburnicæ inter primum tumultum evasere, in quîs præfectus classis Apollinaris: reliquæ in litore captæ, aut nimio ruentium onere pressas mare hausit. Julianus ad L. Vitellium perductus, & verberibus fœdatus, in ore ejus jugulatur. Fuere, qui uxorem L. Vitellii Triariam incesserent, tamquam *gladio militari cincta, inter luctum cladesque expugnatæ Tarracinæ, superbe sæveque egisset*. Ipse lauream gestæ prospere rei (128) ad fratrem misit: percunctatus, *statim regredi se, an perdomandæ Campaniæ insistere juberet*. Quod salutare non modo partibus Vespasiani, sed reipublicæ fuit. Nam si recens victoria miles (129), &, super insitam pervicaciam, secundis ferox, Romam contendisset, haud parva mole certatum, nec sine exitio Urbis foret. Quippe L. Vitellio, quamvis infami, inerat industria: nec virtutibus, ut boni, sed quomodo pessimus quisque, vitiis valebat.

Flaviani, Antonii incertum an Muciani culpa, cunctantes, obsessi Capitolii fama exciti, ad Urbem properant.

LXXVIII. Dum hæc in partibus Vitellii geruntur, digressus Narnia Vespasiani exercitus, festos Saturni dies (130), Ocriculi, per otium, agitabat. Causa tam pravæ moræ, ut Mucianum opperirentur. Nec defuere, qui Antonium suspicionibus arguerent, tamquam *dolo cunctantem, post secretas Vitellii epistolas, quibus consulatum & nubilem filiam, & dotales opes, pretium proditionis, offerebat*. Alii, *ficta hæc, & in gratiam Muciani composita*. Quidam, *omnium id ducum consilium fuisse, ostentare potius Urbi bellum, quam inferre: quando validissimæ cohortes a Vitellio descivissent, & abscisis omnibus præsidiis, cessurus imperio videbatur. Sed cuncta festinatione, deinde ignavia Sabini corrupta: qui, sumptis temere armis, munitissimam Capitolii arcem, & ne magnis quidem exercitibus expugnabilem, adversus tris cohortes tueri nequivisset*. Haud facile quis uni adsignaverit culpam, quæ omnium fuit: nam & Mucianus ambiguis epistolis victores morabatur; & Antonius præpostero obsequio, vel dum regerit invidiam (131), crimen meruit; ceterique duces, dum

peractum bellum putant, finem ejus insignivere. Ne Petilius quidem Cerialis, cum mille equitibus præmissus, ut transversis itineribus per agrum Sabinum, Salaria via, Urbem introiret, satis maturaverat; donec obsessi Capitolii fama cunctos simul exciret.

Haud procul Urbe equestre prœlium iis adversum.

LXXIX. Antonius per Flaminiam ad Saxa rubra, multo jam noctis, serum auxilium venit. Illic *interfectum Sabinum, conflagrasse Capitolium, tremere Urbem*, mœsta omnia accepit: *plebem quoque & servitia pro Vitellio armari*, nuntiabatur. Et Petilio Ceriali equestre prœlium adversum fuerat: namque incautum, & tamquam ad victos ruentem, Vitelliani, interjectus equiti pedes, excepere. Pugnatum haud procul Urbe, inter ædificia hortosque, & anfractus viarum; quæ gnara Vitellianis, incomperta hostibus, metum fecerant: neque omnis eques concors, adjunctis quibusdam, qui nuper apud Narniam dediti, fortunam partium speculabantur: capitur præfectus alæ Tullius Flavianus: ceteri fœda fuga consternantur: non ultra Fidenas secutis victoribus.

Pro pace tamen aut inductis frustra a Vitellianis missi legati & virgines Vestales.

LXXX. Eo successu studia populi aucta: vulgus urbanum arma cepit. Paucis scuta militaria: plures, raptis, quod cuique obvium, telis, *signum pugnæ* exposcunt. Agit grates Vitellius, & *ad tuendam Urbem prorumpere* jubet. Mox vocato senatu, deliguntur legati ad exercitus, ut prætexto reipublicæ concordiam pacemque suaderent. Varia legatorum sors fuit. Qui Petilio Ceriali occurrerant, extremum discrimen adiere, aspernante milite conditiones pacis. Vulneratur prætor, Arulenus Rusticus (132). Auxit invidiam, super violatum legati prætorisque nomen, propria dignatio viri. Palantur comites: occiditur proximus lictor (133), dimovere turbam ausus; &, ni dato a duce præsidio defensi forent, sacrum etiam inter exteras gentes legatorum jus (134), ante ipsa patriæ mœnia, civilis rabies usque in exitium temerasset. Æquioribus animis accepti sunt, qui ad Antonium venerant, non quia modestior miles, sed duci plus auctoritatis.

LXXXI. Miscuerat se legatis Musonius Rufus (135), equestris ordinis, studium philosophiæ & placita Stoicorum æmulatus, cœptabatque permixtus manipulis, *bona pacis ac belli discrimina*

disserens, armatos monere. Id plerisque ludibrio, pluribus tædio: nec deerant, qui propellerent proculcarentque, ni, admonitu modestissimi cujusque, & aliis minitantibus, omisisset intempestivam sapientiam. Obviæ fuere & virgines Vestales, cum epistolis Vitellii, ad Antonium scriptis: *eximi supremo certamini unum diem* postulabat: *si moram interjecissent, facilius omnia conventura*. Virgines cum honore dimissæ: Vitellio rescriptum, *Sabini cæde, & incendio Capitolii, dirempta belli commercia* (136).

Flaviani, tripartito agmine, Urbi propinquant. Prœlia ante Urbem multa & varia, Flavianis sæpius prospera. Vitelliani in Urbe congregantur.

LXXXII. Tentavit tamen Antonius vocatas ad concionem legiones mitigare, *ut, castris juxta pontem Milvium positis, postera die Urbem ingrederentur*. Ratio cunctandi, ne asperatus prœlio miles, non populo, non senatui, ne templis quidem, ac delubris deorum consuleret. Sed omnem prolationem (137), ut inimicam victoriæ, suspectabant. Simul fulgentia per colles vexilla, quamquam imbellis populus sequeretur, speciem hostilis exercitus fecerant. Tripartito agmine, pars ut adstiterat,

Flaminia via; pars juxta ripam Tiberis incessit; tertium agmen, per Salariam, Collinæ portæ propinquabat. Plebs invectis equitibus fusa. Miles Vitellianus trinis & ipse præsidiis occurrit. Prœlia ante Urbem multa, & varia; sed Flavianis, consilio ducum præstantibus, sæpius prospera. Ii tantum conflictati sunt, qui in partem sinistram Urbis, ad Sallustianos hortos, per angusta & lubrica viarum flexerant. Superstantes maceriis hortorum Vitelliani, ad serum usque diem, saxis pilisque subeuntes arcebant: donec ab equitibus, qui porta Collina inruperant, circumvenirentur. Concurrére & in campo Martio infestæ acies. Pro Flavianis fortuna, & parta totiens victoria: Vitelliani desperatione sola ruebant; & quamquam pulsi, rursus in Urbe congregabantur.

Recrudescunt prœlia. Fœda lascivientis Urbis facies: pugnantibus adest spectator populus & plaudens.

LXXXIII. Aderat pugnantibus spectator populus, utque in ludicro certamine, hos, rursus illos clamore & plausu fovebat (138): quotiens pars altera inclinasset, abditos in tabernis, aut, si quam in domum perfugerant, *erui jugularique* expostulantes, parte majore prædæ potiebantur. Nam mi-

lite ad sanguinem & cædes obverso, spolia in vulgus cedebant. Sæva ac deformis Urbe tota facies: alibi prœlia & vulnera; alibi balineæ popinæque: simul cruor & strues corporum; juxta scorta, & scortis similes: quantum in luxurioso otio libidinum; quidquid in acerbissima captivitate scelerum: prorsus, ut eamdem civitatem & furere crederes, & lascivire. Conflixerant ante armati exercitus in Urbe, bis L. Sulla, semel Cinna, victoribus; nec tunc minus crudelitatis: nunc inhumana securitas, & ne minimo quidem temporis voluptates intermissæ: velut festis diebus id quoque gaudium (139) accederet, exsultabant, fruebantur; nulla partium cura, malis publicis læti.

Castra prætoria oppugnata.

LXXXIV. Plurimum molis in oppugnatione castrorum fuit, quæ acerrimus quisque, ut novissimam spem, retinebant. Eo intentius victores, præcipuo veterum cohortium studio, cuncta validissimarum urbium excidiis reperta simul admovent, testudinem, tormenta, aggeres, facesque: *quidquid tot prœliis laboris ac periculi hausissent, opere illo consummari* clamitantes. *Urbem senatui ac populo Romano, templa diis reddita: proprium esse militis decus in castris, illam patriam, illos pena-*

tes: ni statim recipiantur, noctem in armis agendam. Contra Vitelliani, quamquam numero fatoque dispares, inquietare victoriam, morari pacem, domos arasque cruore fœdare: suprema victis solatia (140) amplectebantur. Multi semianimes, super turres & propugnacula mœnium, exspiravere. Convulsis portis, reliquus globus obtulit se victoribus: & cecidere omnes contrariis vulneribus (141), versi in hostem. Ea cura etiam morientibus decori exitus fuit.

Vitellius, capta Urbe, e pudenda latebra protrahitur: cæsusque ad Gemonias propellitur.

LXXXV. Vitellius, capta Urbe, per aversam palatii partem, Aventinum, in domum uxoris, sellula defertur; ut, si diem latebra vitavisset, Tarracinam ad cohortes fratremque perfugeret. Dein, mobilitate ingenii, & quæ natura pavoris est, cum omnia metuenti, præsentia maxime displicerent, in palatium regreditur, vastum desertumque: dilapsis etiam infimis servitiorum, aut occursum ejus declinantibus. Terret solitudo, & tacentes loci: tentat clausa: inhorrescit vacuis: fessusque misero errore, & pudenda latebra (142) semet occultans, ab Julio Placido, tribuno cohortis, protrahitur. Vinctæ pone tergum manus: laniata veste, fœdum

spectaculum; ducebatur, multis increpantibus, nullo inlacrymante: deformitas exitus misericordiam abstulerat. Obvius e Germanicis militibus, Vitellium infesto ictu, per iram, vel quo maturius ludibrio eximeret, an tribunum appetierit, in incerto fuit: aurem tribuni amputavit, ac statim confossus est. Vitellium, infestis mucronibus coactum, modo erigere os, & offerre contumeliis, nunc cadentes statuas suas, plerumque rostra, aut Galbæ occisi locum contueri; postremo ad Gemonias, ubi corpus Flavii Sabini jacuerat, propulere. Una vox non degeneris animi excepta, cum tribuno insultanti, *se tamen Imperatorem ejus fuisse* respondit. Ac deinde ingestis vulneribus concidit. Et vulgus eadem pravitate insectabatur interfectum, qua foverat viventem.

Vita moresque Vitellii. Domitianus consalutatur Cæsar.

LXXXVI. Pater illi L. Vitellius (143): septimum & quinquagesimum ætatis annum explebat: consulatum, sacerdotia, nomen locumque inter primores, nulla sua industria, sed cuncta patris claritudine adeptus. Principatum ei detulere, qui ipsum non noverant. Studia exercitus raro cuiquam, bonis artibus quæsita, perinde adfuere, quam huic

per ignaviam. Inerat tamen simplicitas ac liberalitas; quæ, ni adsit modus, in exitium vertuntur. Amicitias, dum magnitudine munerum, non constantia morum continere putat, meruit magis, quam habuit. Reipublicæ haud dubie intererat, Vitellium vinci: sed imputare (144) perfidiam non possunt, qui Vitellium Vespasiano prodidere, cum a Galba descivissent. Præcipiti (145) in occasum die, ob pavorem magistratuum senatorumque, qui dilapsi ex Urbe, aut per domos clientium semet occultabant, vocari senatus non potuit. Domitianum, postquam nihil hostile metuebatur, ad duces partium progressum, & *Cæsarem* consalutatum, miles frequens, utque erat in armis, in paternos penates deduxit.

BREVIARIUM LIBRI QUARTI.

I. *Victores Flaviani in Urbe sæviunt.* II. *L. Vitellius, licet deditus, interficitur.* III. *Composita Campania, obsequium senatus in Vespasianum.* IV. *Muciani, Antonii, ceterorumque belli ducum honores. Restituendi Capitolii consilia. Libertati consulit Helvidius Priscus.* V. *Helvidii Prisci vita & mores.* VI. *Inter eum & Eprium Marcellum acre jurgium.* IX. *De impensis publicis dissensio.* X. *Musonius Rufus in P. Celerem invehitur.* XI. *Mucianus, Urbem ingressus, cuncta in se trahit. Calpurnii Galeriani cædes, aliaque hujus generis facinora.* XII. *Initia belli Germanici, duce Claudio Civili.* XIV. *Primi in arma ruunt Batavi & Canninefates.* XV. *Accitis Frisiis, occupata duarum cohortium hiberna.* XVI. *Parta Civilis dolo de Romanis victoria.* XVII. *Ejus fama excitæ Germaniæ auxilia ultro offerunt. Civilis Galliarum societatem adfectat.* XVIII. *Hordeonii Flacci segnitia. Victi Romani in Vetera castra fugiunt.* XIX. *Batavorum & Canninefatium cohortes, quæ in Urbem pergebant, corruptæ, Civili junguntur; & Bonnensi prœlio Romanorum aciem perfringunt.* XXI. *Suos*

tamen

tamen in verba Vespasiani adegit Civilis, ut hostilia velaret. XXII. *Statimque Vetera obsidet.* XXIV. *Hordeonius Flaccus, seditione conflictatus, summam rerum Voculæ permittit. Adfluunt Gallorum auxilia.* XXVI. *Herennius Gallus, in partem curarum Voculæ additus, re infeliciter gesta, verberatur. Nova seditio.* XXVIII. *Germani prædas e Gallis agunt.* XXIX. *Varia Germanos inter & Romanos certamina.* XXXI. *Auxilia Gallorum, nuntiato Cremonensi prœlio, a Vitellio desciscunt. Dictum quoque ab Hordeonio Flacco Vespasiani sacramentum.* XXXII. *Tum Montanus ad Civilem mittitur, ut eum a bello retrahat. Ipse Montanum, paratum in res novas, ad bellum impellit.* XXXIII. *Mox adversus Voculam partem copiarum mittit. Prœlia Germanis prima, dein Romanis prospera.* XXXV. *Vocula male utitur victoria.* XXXVI. *Civilis Geldubam capit. Inter Romanos discordia. Hordeonium Flaccum interficiunt. Eadem tempestas Voculam ferme perculit.* XXXVII. *Mogontiacum obsessum. Treveri nunc fidi, mox rebelles.* XXXVIII. *Interim in Urbe falsi ab Africa pavores.* XXXIX. *Domitianus prætor. Potentia Antonii Primi a Muciano infracta.* XL. *Restituuntur Galbæ honores. P. Celer, aliique famosi delationibus, damnati.* XLII. *Aquilium Regulum, a Messala fratre defensum, premit Curtius Montanus.* XLIII. *Eprius quoque Marcellus ab*

Helvidia corripitur. XLIV. *At ne longius abiret hæc cognitio, abolita priorum temporum memoria. In paucos & viles sævitum.* XLV. *Senenses ob pulsatum senatorem puniti. Antonius Flamma lege repetundarum damnatus.* XLVI. *Prætorianorum seditio a Muciano composita.* XLVII. *Abrogati consulatus, quos Vitellius dederat. Funus censorium Flavio Sabino ductum.* XLVIII. *L. Pisonis, Africæ proconsulis, cædes.* L. *Oeensium Leptitanorumque discordiæ: fusi Garamantes.* LI. *Oblata a Parthis auxilia non recipit Vespasianus.* LII. *Illum Domitiano infensum Titus mitigat.* LIII. *Cura restituendi Capitolii in L. Vestinum collata.* LIV. *Ob Vitellii necem, duplicatum in Germania bellum: nec hostiles animos jam dissimulat Civilis. Treveri ac Lingones a Romanis deficiunt, Classico, Tutore & Julio Sabino ducibus. Nutant reliquæ Galliæ. Incerta ipsarum legionum fides.* LIX. *Vocula occiditur: & pro Galliarum imperio juratum.* LX. *Legiones, in Veteribus castris obsessæ, eadem in verba adactæ.* LXI. *Tum Civilis, voti compos, crinem ponit. Inde quoque major Veledæ auctoritas.* LXII. *Captarum legionum mœstum silensque agmen. Alæ Picentinæ virtus.* LXIII. *Colonia Agrippinensis, Transrhenanis gentibus invisa, in summum discrimen adducitur.* LXVI. *Civilis Claudium Labeonem, resistere ausum, vincit: Betasios Tungros-*

que in fidem recipit. LXVII. Lingones tamen a Sequanis fusi; victisque Julius Sabinus latet. LXVIII. Tantis armorum motibus anxius Mucianus, cum Domitiano ad bellum accingitur. Legiones quatuor præmissæ: aliæ accitæ. LXIX. Galli deliberant; & plerique, æmulatione provinciarum deterriti, Romanam fidem retinent. LXX. Nec Civili, Classico, ceterisque ducibus satis consilii ac concordiæ. LXXI. Interea Petilius Cerialis Mogontiacum venit: Valentinum, hostium ducem, magna clade Rigoduli adficit. LXXII. Victæ ante legiones in castra Romana receptæ. LXXIII. Cerialis Treveros ac Lingonas adloquitur & componit. LXXV. Atrox prœlium, quo Germani, primum victores, dein Cerialis constantia vincuntur. LXXIX. Agrippinenses a Germanis desciscunt. LXXX. Mucianus filium Vitellii interfici jubet. Antonius Primus ad Vespasianum venit, nec pro spe sua excipitur. LXXXI. Miracula Alexandriæ a Vespasiano edita. LXXXII. Adit templum Serapidis. LXXXIII. Hujus dei origo. LXXXV. Valentinus, victus, nec degener, punitur. LXXXVI. Domitianus, cum frustra Cerialem tentasset, ut sibi exercitum imperiumque traderet, otium studiaque literarum simulat.

Hæc gesta, partim flagrantibus adhuc Vitellii & Vespasiani civilibus bellis, partim

AN. U. C. ÆR. CHR.

DCCCXXIII. 70. *Coss.*	FLAVIO VESPASIANO Aug. II, TITO VESPASIANO Cæsare.

Victores Flaviani in Urbe sæviunt.

I. INTERFECTO Vitellio, bellum magis desierat, quam pax cœperat. Armati per Urbem victores, implacabili odio, victos consectabantur: plenæ cædibus viæ, cruenta fora templaque, passim trucidatis, ut quemque fors obtulerat. Ac mox, augescente licentia, scrutari, ac protrahere abditos: si quem procerum habitu, & juventa conspexerant (1), obtruncare, nullo militum, aut populi discrimine. Quæ sævitia, recentibus odiis, sanguine explebatur; dein verterat in avaritiam: nihil usquam secretum aut clausum sinebant, *Vitellianos occultari* simulantes. Initium id perfringendarum domuum; vel si resisteretur, causa cædis: nec deerat egentissimus quisque ex plebe: & pessimi servitiorum prodere ultro dites dominos: alii ab amicis monstrabantur. Ubique lamenta, conclamationes, & fortuna captæ urbis (2): adeo ut Othoniani Vitellianique militis invidiosa antea petulantia desideraretur. Duces partium, accendendo civili bello acres, temperandæ victoriæ impares: quippe in tur-

bas & discordias (3) pessimo cuique plurima vis: pax & quies bonis artibus indigent.

L. Vitellius, licet deditus, interficitur.

II. Nomen sedemque Caesaris Domitianus acceperat; nondum ad curas intentus, sed stupris & adulteriis filium Principis agebat. Praefectura praetorii penes Arrium Varum: summa potentiae in Primo Antonio: is pecuniam familiamque e Principis domo, quasi Cremonensem praedam, rapere: ceteri modestia, vel ignobilitate, ut in bello obscuri, ita praemiorum expertes. Civitas pavida, & servitio parata, *occupari redeuntem Tarracina L. Vitellium cum cohortibus, exstinguique reliqua belli*, postulabat. Praemissi Ariciam equites: agmen legionum intra Bovillas stetit. Nec cunctatus est Vitellius, seque & cohortes arbitrio victoris permittere. Et miles infelicia arma, haud minus ira, quam metu abjecit. Longus deditorum ordo, septus armatis, per Urbem incessit. Nemo supplici vultu, sed tristes & truces, & adversum plausus ac lasciviam insultantis vulgi immobiles: paucos erumpere ausos, circumjecti pressere (4): ceteri in custodiam conditi. Nihil quisquam locutus indignum, &, quamquam inter adversa, salva virtutis fama. Dein L. Vitellius interficitur, par vitiis fratris, in principa-

tu ejus vigilantior; nec perinde prosperis secius, quam adversis abstractus.

Composita Campania, obsequium senatus in Vespasianum.

III. Iisdem diebus Lucilius Bassus, cum expedito equite, ad componendam Campaniam mittitur: discordibus municipiorum animis, magis inter semet, quam contumacia adversus Principem. Viso milite quies. Et minoribus coloniis impunitas: Capuae, legio tertia hiemandi causa locatur, & domus inlustres adflictae; cum contra Tarracinenses nulla ope juvarentur. Tanto proclivius est injurias, quam beneficio vicem exsolvere: quia gratia oneri, ultio in quaestu habetur. Solatio fuit servus Verginii Capitonis, quem proditorem Tarracinensium diximus, patibulo adfixus in iisdem annulis, quos acceptos a Vitellio gestabat. At Romae senatus cuncta Principibus solita Vespasiano decernit, laetus & spei certus: quippe sumpta per Gallias Hispaniasque civilia arma, motis ad bellum Germanis, mox Illyrico, postquam Ægyptum, Judaeam, Syriamque, & omnes provincias exercitusque lustraverant (5), velut expiato terrarum orbe, cepisse finem videbantur. Addidere alacritatem Vespasiani literae, tamquam manente bello scriptae. Ea, prima specie,

forma (6): ceterum ut Princeps loquebatur, civilia de se, & reipublicæ egregia: nec senatûs obsequium deerat. Ipsi *consulatus cum Tito filio*, *prætura Domitiano & consulare imperium* decernuntur.

Muciani, Antonii, ceterorumque belli ducum honores Restituendi Capitolii consilia. Libertati consulit Helvidius Priscus.

IV. Miserat & Mucianus epistolas ad senatum, quæ materiam sermonibus præbuere: *Si privatus esset, cur publice loqueretur?* (7) *potuisse eadem, paucos post dies, loco sententiæ dici*. Ipsa quoque insectatio in Vitellium sera (8), & sine libertate. Id vero erga rempublicam superbum, erga Principem contumeliosum, quod *in manu sua fuisse imperium, donatumque Vespasiano* jactabat. Ceterum invidia in occulto; adulatio in aperto erant: multo cum honore verborum, *Muciano triumphalia* de bello civili data. Sed *in Sarmatas expeditio* (9) fingebatur. Adduntur *Primo Antonio consularia*, *Cornelio Fusco & Arrio Varo prætoria insignia*. Mox deos respexere: *restitui* placuit *Capitolium*. Eaque omnia Valerius Asiaticus, consul designatus, censuit: ceteri vultu manuque; pauci, quibus conspicua dignitas, aut ingenium adulatione exercitum, compositis orationibus adsentiebantur. Ubi ad Hel-

vidium Priscum, prætorem designatum, ventum, prompsit sententiam, ut honorificam in bonum Principem, ita falsa aberant (10), & studiis senatûs attollebatur. Isque præcipuus illi dies, magnæ offensæ initium, & magnæ gloriæ fuit.

Helvidii Prisci vita & mores.

V. Res poscere videtur, quia iterum (11) in mentionem incidimus viri sæpius memorandi, ut vitam studiaque ejus, & quali fortuna sit usus, paucis repetam. Helvidius Priscus, regione Italiæ, Tarracinæ municipio (12), Cluvio patre, qui ordinem primipili duxisset (13), ingenium inlustre altioribus studiis juvenis admodum dedit: non, ut plerique, ut nomine magnifico segne otium velaret, sed quo firmior adversus fortuita, rempublicam capesseret. Doctores sapientiæ (14) secutus est, qui sola bona, quæ honesta, mala tantum, quæ turpia: potentiam, nobilitatem, ceteraque extra animum, neque bonis, neque malis adnumerant. Quæstorius adhuc, a Pæto Thrasea gener delectus (15), e moribus soceri nihil æque ac libertatem hausit: civis, senator, maritus, gener, amicus, cunctis vitæ officiis æquabilis, opum contemptor, recti pervicax, constans adversus metus.

Inter eum & Eprium Marcellum acre jurgium.

VI. Erant, quibus appetentior famæ videretur; quando etiam sapientibus cupido gloriæ novissima exuitur. Ruina soceri in exsilium pulsus, ut, Galbæ principatu, rediit, Marcellum Eprium, delatorem Thraseæ, accusare adgreditur. Ea ultio, incertum major an justior, senatum in studia diduxerat. Nam si caderet Marcellus, agmen reorum (16) sternebatur. Primo minax certamen, & egregiis utriusque orationibus testatum (17). Mox, dubia voluntate Galbæ, multis senatorum deprecantibus, omisit Priscus; variis, ut sunt hominum ingenia, sermonibus, moderationem laudantium, aut constantiam requirentium. Ceterum eo senatûs die, quo *de imperio Vespasiani* censebant, placuerat *mitti ad Principem legatos*. Hinc inter Helvidium & Eprium acre jurgium. Priscus *eligi nominatim a magistratibus juratis*; Marcellus *urnam* postulabat, quæ consulis designati sententia fuerat.

VII. Sed Marcelli studium proprius rubor excitabat, ne, aliis electis, posthabitus crederetur. Paullatimque per altercationem ad continuas & infestas orationes provecti sunt, quærente Helvidio, *quid ita Marcellus judicium magistratuum paveseeret? esse illi pecuniam, & eloquentiam, quîs mul-*

tos anteiret, ni memoria flagitiorum urgeretur. Sorte & urna mores non discerni: suffragia & existimationem senatûs reperta, ut in cujusque vitam famamque penetrarent: pertinere ad utilitatem reipublicæ, pertinere ad Vespasiani honorem, occurrere illi, quos innocentissimos senatus habeat, qui honestis sermonibus aures Imperatoris imbuant. Fuisse Vespasiano amicitiam cum Thrasea, Sorano, Sentio: quorum accusatores, etiamsi puniri non oporteat, ostentari non debere: hoc senatûs judicio velut admoneri Principem, quos probet, quos reformidet: nullum majus boni imperii instrumentum, quam bonos amicos esse. Satis Marcello (18), *quod Neronem in exitium tot innocentium impulerit. Frueretur præmiis & impunitate; Vespasianum melioribus relinqueret.*

VIII. Marcellus, *non suam sententiam impugnari, sed consulem designatum censuisse* dicebat, *secundum vetera exempla, quæ sortem legationibus posuissent, ne ambitioni aut inimicitiis locus foret. Nihil evenisse, cur antiquitus instituta exolescerent, aut Principis honor* (19) *in cujusquam contumeliam verteretur: sufficere omnes obsequio* (20): *id magis vitandum, ne pervicacia quorumdam irritaretur animus, novo principatu suspensus, & vultus quoque ac sermones omnium circumspectans. Se meminisse temporum, quibus natus sit, quam*

civitatis formam patres avique instituerint: ulteriora (21) *mirari, præsentia sequi: bonos Imperatores voto expetere, qualescumque tolerare.* *Non magis sua oratione Thraseam, quam judicio senatûs adflictum. Sævitiam Neronis per hujusmodi imagines inlusisse* (22): *nec minus sibi anxiam talem amicitiam, quam aliis exsilium. Denique constantia, fortitudine, Catonibus & Brutis æquaretur Helvidius: se unum esse ex illo senatu, qui simul servierit. Suadere etiam Prisco, ne supra Principem scanderet, ne Vespasianum, senem triumphalem* (23), *juvenum liberorum patrem, præceptis coerceret. Quomodo pessimis Imperatoribus sine fine dominationem, ita quamvis egregiis modum libertatis placere.* Hæc magnis utrimque contentionibus jactata, diversis studiis accipiebantur. Vicit pars, quæ sortiri legatos malebat, etiam mediis patrum adnitentibus, retinere morem. Et splendidissimus quisque eodem inclinabat, metu invidiæ si ipsi eligerentur.

De impensis publicis dissensio.

IX. Secutum aliud certamen. Prætores ærarii (nam tum a prætoribus tractabatur ærarium) (24) *publicam paupertatem* questi, *modum impensis* postulaverant. Eam curam consul designatus, ob ma-

gnitudinem oneris, & remedii difficultatem, Principi reservabat. Helvidius, *arbitrio senatus agendum* censuit. Cum perrogarent sententias consules, Vulcatius Tertullinus, tribunus plebis, intercessit, *ne quid super tanta re, Principe absente, statueretur*. Censuerat Helvidius, ut *Capitolium publice restitueretur* (25), *adjuvaret Vespasianus*. Eam sententiam modestissimus quisque silentio, deinde oblivio (26) transmisit: fuere, qui & meminissent (27).

Musonius Rufus in P. Celerem invehitur.

X. Tum invectus est Musonius Rufus in *Publium Celerem* (28), *a quo Baream Soranum falso testimonio circumventum* arguebat. Ea cognitione renovari odia accusationum videbantur: sed vilis & nocens reus protegi non poterat. Quippe Sorani sancta memoria: Celer professus sapientiam, dein testis in Baream, proditor, corruptorque (29) amicitiæ, cujus se magistrum ferebat. Proximus dies causæ destinatur. Nec tam Musonius aut Publius, quam Priscus & Marcellus, ceterique, motis ad ultionem animis, exspectabantur.

Mucianus, Urbem ingressus, cuncta in se trahit. Calpurnii Galeriani cædes, aliaque hujus generis facinora.

XI. Tali rerum statu, cum discordia inter patres, ira apud victos, nulla in victoribus auctoritas, non leges, non Princeps in civitate essent; Mucianus, Urbem ingressus, cuncta simul in se traxit: fracta Primi Antonii, Variique Arrii potentia, male dissimulata in eos Muciani iracundia, quamvis vultu tegeretur. Sed civitas rimandis offensis sagax, verterat se, transtuleratque. Ille unus ambiri, coli: nec deerat ipse stipatus armatis, domos, hortosque permutans, apparatu, incessu, excubiis, vim Principis amplecti, nomen remittere. Plurimum terroris intulit cædes Calpurnii Galeriani. Is fuit filius C. Pisonis, nihil ausus: sed nomen insigne, & decora ipsi juventa, rumore vulgi celebrabantur: erantque in civitate adhuc turbida, & novis sermonibus læta, qui principatûs inanem ei famam circumdarent. Jussu Muciani custodia militari cinctus, ne in ipsa Urbe conspectior mors foret, ad quadragesimum ab Urbe lapidem, via Appia, fuso per venas sanguine, exstinguitur. Julius Priscus, prætoriarum, sub Vitellio, cohortium præfectus, se ipse interfecit, pudore magis, quam ne-

cessitate. Alphenus Varus ignaviæ infamiæque suæ superfuit. Asiaticus enim libertus malam potentiam servili supplicio expiavit.

Initia belli Germanici, duce Claudio Civili.

XII. Iisdem diebus crebrescentem cladis Germanicæ famam nequaquam mœsta civitas excipiebat: *caesos exercitus, capta legionum hiberna, descivisse Gallias*, non ut mala loquebantur. Id bellum quibus causis ortum, quanto externarum sociarumque gentium motu flagraverit, altius expediam. Batavi, donec trans Rhenum agebant, pars Cattorum: seditione domestica pulsi, extrema Gallicæ oræ, vacua cultoribus, simulque insulam, inter vada sitam, occupavere, quam mare Oceanus a fronte, Rhenus amnis tergum ac latera circumluit; nec opibus Romanis, societate validiorum, attriti (30), viros tantum armaque imperio ministrant. Diu Germanicis bellis exerciti: mox aucta per Britanniam gloria, transmissis illuc cohortibus, quas, vetere instituto, nobilissimi popularium regebant. Erat & domi delectus eques, præcipuo nandi studio, arma equosque retinens, integris turmis, Rhenum perrumpere.

XIII. Julius Paullus, & Claudius Civilis (31), regia stirpe, multo ceteros anteibant. Paullum Fon-

tejus Capito, falso rebellionis crimine, interfecit. Injectæ Civili catenæ, missusque ad Neronem, & a Galba absolutus, sub Vitellio rursus discrimen adiit, flagitante supplicium ejus exercitu. Inde causæ irarum, spesque ex malis nostris. Sed Civilis, ultra quam barbaris solitum, ingenio sollers, & *Sertorium se* aut *Hannibalem* ferens, simili *oris* dehonestamento (32), ne ut hosti obviam *iretur*, si à populo Romano palam descivisset, Vespasiani amicitiam, studiumque partium prætendit; missis sane ad eum Primi Antonii literis, quibus *avertere accita Vitellio auxilia*, & *tumultûs Germanici specie, retentare legiones* jubebatur. Eadem Hordeonius Flaccus præsens monuerat, inclinato in Vespasianum animo, & reipublicæ cura, cui excidium adventabat, si redintegratum bellum, & tot armatorum millia Italiam irrupissent. . .

Primi in arma ruunt Batavi & Canninefates.

XIV. Igitur Civilis, desciscendi certus, occultato interim altiore consilio, cetera ex eventu judicaturus, novare res hoc modo cœpit. Jussu Vitellii Batavorum juventus ad delectum vocabatur; quem, suapte natura gravem, onerabant ministri avaritia ac luxu, senes aut invalidos conquirendo, quos pretio dimitterent: rursus impubes, sed for-

ma

ma conspicui (& est plerisque procera pueritia) ad stuprum trahebantur. Hinc invidia: & compositæ seditionis (33) auctores perpulere, ut delectum abnuerent. Civilis primores gentis, & promptissimos vulgi, specie epularum, sacrum in nemus vocatos, ubi nocte ac lætitia incaluisse videt, a laude gloriaque gentis orsus, injurias & raptus, & cetera servitii mala enumerat. *Neque enim societatem, ut olim, sed tamquam mancipia haberi. Quando legatum, gravi quidem comitatu, & superbo cum imperio, venire?* (34) *tradi se præfectis centurionibusque: quos ubi spoliis & sanguine expleverint, mutari: exquirique novos sinus, & varia prædandi vocabula. Instare delectum, quo liberi a parentibus, fratres a fratribus, velut supremum dividantur. Numquam magis adflictam rem* Romanam*; nec aliud in hibernis, quam prædam & senes: attollerent tantum oculos, & inania legionum nomina ne pavescerent: esse sibi robur peditum equitumque; consanguineos Germanos; Gallias idem cupientes: ne* Romanis *quidem ingratum id bellum; cujus ambiguam fortunam Vespasiano imputaturos* (35)*: victoriæ rationem non reddi.*

Accitis Frisiis, occupata duarum cohortium hiberna.

XV. Magno cum assensu auditus, barbaro ritu, & patriis execrationibus, universos adigit. Missi ad Canninefates, qui consilia sociarent. Ea gens partem insulæ colit, origine, lingua, virtute, par Batavis: numero superantur. Mox occultis nuntiis, pellexit Britannica auxilia (36), Batavorum cohortes, missas in Germaniam, ut supra retulimus, ac tum Mogontiaci agentes. Erat in Canninefatibus, stolidæ audaciæ Brinno, claritate natalium insigni: pater ejus multa hostilia ausus, Cajanarum expeditionum ludibrium (37) impune spreverat. Igitur ipso rebellis familiæ nomine placuit, impositusque scuto, more gentis, & sustinentium humeris vibratus, dux deligitur. Statimque accitis Frisiis (transrhenana gens est) duarum cohortium hiberna, proxima occupatu, Oceano irrumpit. Nec præviderant impetum hostium milites; nec, si prævidissent, satis virium ad arcendum erat. Capta igitur & direpta castra: dein vagos, & pacis modo effusos lixas, negotiatoresque Romanos, invadunt. Simul excidiis castellorum imminebant; quæ a præfectis cohortium incensa sunt, quia defendi nequibant. Signa vexillaque, & quod militum, in superiorem in-

sulæ partem congregantur, duce Aquilio, primipilari; nomen magis exercitûs, quam robur. Quippe viribus cohortium abductis, Vitellius, e proximis Nerviorum Germanorumque pagis, segnem numerum armis oneraverat.

Parta Civilis dolo de Romanis victoria.

XVI. Civilis dolo grassandum ratus, incusavit ultro præfectos, *quod castella deseruissent. Se cum cohorte, cui praeerat, Canninefatem tumultum compressurum: illi sua quisque hiberna repeterent.* Subesse fraudem consilio, & dispersas cohortes facilius opprimi, nec Brinnonem ducem ejus belli, sed Civilem esse, patuit: erumpentibus paullatim indiciis, quæ Germani, læta bello gens, non diu occultaverant. Ubi insidiæ parum cessere, ad vim transgressus, Canninefates, Frisios, Batavos propriis cuneis componit: directa ex diverso acies, haud procul a flumine Rheno, & obversis in hostem navibus, quas, incensis castellis, illuc appulerant: nec diu certato, Tungrorum cohors signa ad Civilem transtulit: perculsique milites improvisa proditione, a sociis hostibusque cædebantur. Eadem etiam navibus perfidia. Pars remigum e Batavis, tamquam imperitia, officia nautarum propugnatorumque impediebant: mox contra tendere, & puppes hostili

ripæ objicere: ad postremum gubernatores centurionesque, nisi eadem volentes, trucidant, donec universa quatuor & viginti navium classis transfugeret, aut caperetur.

Ejus fama excitæ Germaniæ auxilia ultro offerunt. Civilis Galliarum societatem adfectat.

XVII. Clara ea victoria in præsens, in posterum usui: armaque & naves, quibus indigebant, adepti, magna per Germanias Galliasque fama, *libertatis auctores* celebrabantur. Germaniæ statim misere legatos, auxilia offerentes. Galliarum societatem Civilis arte donisque adfectabat, captos cohortium præfectos suas in civitates remittendo: cohortibus, abire, an manere mallent, data potestate: manentibus, honorata militia; digredientibus, spolia Romanorum offerebantur. Simul, secretis sermonibus, admonebat *malorum, quæ tot annis perpessi, miseram servitutem falso pacem vocarent. Batavos, quamquam tributorum expertes, arma contra communes dominos cepisse: prima acie fusum victumque Romanum: quid, si Galliæ jugum exuant? quantum in Italia reliquum? provinciarum sanguine provincias vinci: ne Vindicis aciem cogitarent: Batavo equite protritos Æduos Arvernosque: fuisse inter Verginii auxilia Belgas: vereque*

reputantibus, Galliam suismet viribus concidisse. Nunc easdem omnium partes, addito, si quid militaris disciplinæ in castris Romanorum viguerit: esse secum veteranas cohortes, quibus nuper Othonis legiones procubuerint. Servirent Syria Asiaque, & suetus regibus Oriens: multos adhuc in Gallia vivere, ante tributa genitos (38). *Nuper certe, cæso Quinctilio Varo, pulsam e Germania servitutem. Nec Vitellium Principem, sed Cæsarem Augustum bello provocatum. Libertatem natura, etiam mutis animalibus, datam. Virtutem proprium hominum bonum. Deos fortioribus adesse. Proinde arriperent vacui occupatos, integri fessos: dum alii Vespasianum, alii Vitellium foveant, patere locum adversus utrumque.*

Hordeonii Flacci segnitia. Victi Romani in Vetera castra fugiunt.

XVIII. Sic in Gallias Germaniasque intentus, si destinata provenissent, validissimarum ditissimarumque nationum regno imminebat. At Flaccus Hordeonius primos Civilis conatus per dissimulationem aluit. Ubi *expugnata castra, deletas cohortes, pulsum Batavorum insula Romanum nomen*, trepidi nuntii adferebant; Mummium Lupercum, legatum (is duarum legionum hibernis præerat) (39)

egredi adversus hostem jubet. Luperçus legionarios e præsentibus, Ubios e proximis, Treverorum equites, haud longe agentes, raptim transmisit, addita Batavorum ala, quæ jam pridem corrupta fidem simulabat, ut, proditis in ipsa acie Romanis, majore pretio fugeret. Civilis, captarum cohortium signis circumdatus, ut suo militi recens gloria ante oculos, & hostes memoria cladis terrerentur; matrem suam sororesque, simul omnium conjuges parvosque liberos, consistere a tergo jubet; hortamenta victoriæ, vel pulsis pudorem. Ut virorum cantu, feminarum ululatu, sonuit acies, nequaquam par a legionibus, cohortibusque redditur clamor. Nudaverat sinistrum cornu Batavorum ala transfugiens, statimque in nos versa: sed legionarius miles, quamquam rebus trepidis, arma ordinesque retinebat. Ubiorum Treverorumque auxilia, fœda fuga dispersa, totis campis palantur. Illuc incubuere Germani. Et fuit interim effugium legionibus in castra, quibus *Veterum* nomen est. Præfectus alæ Batavorum, Claudius Labeo, oppidano certamine æmulus Civili, ne interfectus invidiam apud populares, vel si retineretur, semina discordiæ præberet, in Frisios avehitur.

Batavorum & Canninefatium cohortes, quæ in Urbem pergebant, corruptæ, Civili junguntur; & Bonnensi prælio Romanorum aciem perfringunt.

XIX. Iisdem diebus, Batavorum & Canninefatium cohortes, cum jussu Vitellii in Urbem pergerent, missus a Civile nuntius adsequitur. Intumuere statim superbia ferociaque, & *pretium itineris, donativum, duplex stipendium, augeri equitum numerum*, promissa sane a Vitellio, postulabant; non, ut adsequerentur, sed causam seditioni. Et Flaccus multa concedendo, nihil aliud effecerat, quam ut acrius exposcerent, quæ sciebant negaturum. Spreto Flacco, inferiorem Germaniam petivere, ut Civili jungerentur. Hordeonius, adhibitis tribunis centurionibusque, consultavit, *num obsequium abnuentes vi coerceret*. Mox, insita ignavia, & trepidis ministris, quos ambiguus auxiliorum animus, & subito delectu suppletæ legiones angebant, statuit continere intra castra militem. Dein pœnitentia, & arguentibus ipsis, qui suaserant, tamquam secuturus, scripsit Herennio Gallo, legionis primæ legato, qui Bonnam obtinebat, ut *arceret transitu Batavos: se cum exercitu tergis eorum hæsurum*. Et opprimi poterant, si hinc Hordeo-

nius, inde Gallus, motis utrimque copiis, medios clausissent. Flaccus omisit inceptum, aliisque literis Gallum monuit, ne terreret abeuntes. Unde suspicio, sponte legatorum excitari bellum: cunctaque, quæ acciderant (40), aut metuebantur, non inertia militis, neque hostium vi, sed fraude ducum evenire.

XX. Batavi, cum castris Bonnensibus propinquarent, præmisere, qui Herennio Gallo mandata cohortium exponeret. *Nullum sibi bellum adversus Romanos, pro quibus totiens bellassent. Longa atque inrita militia fessis, patriæ atque otii cupidinem esse. Si nemo obsisteret, innoxium iter fore: sin arma occurrant, ferro viam inventuros.* Cunctantem legatum milites perpulerant, *fortunam prælii experiretur*. Tria millia legionariorum, & tumultuariæ Belgarum cohortes, simul paganorum lixarumque ignava, sed procax ante periculum manus, omnibus portis erumpunt, ut Batavos numero impares circumfundant. Illi, veteres militiæ (41), in cuneos congregantur, densi undique, & frontem tergaque ac latus tuti. Sic tenuem nostrorum aciem perfringunt. Cedentibus Belgis, pellitur legio, & vallum portasque trepidi petebant. Ibi plurimum cladis: cumulatæ corporibus fossæ: nec cæde tantum & vulneribus, sed ruina, & suis plerique telis interiere. Victores, Colonia Agrippinensium vi-

tata, nihil cetero in itinere hostile ausi, Bonnense prœlium excusabant: tamquam petita pace, postquam negabatur, sibimet ipsi consuluissent.

Suos tamen in verba Vespasiani adigit Civilis, ut hostilia velaret.

XXI. Civilis, adventu veteranarum cohortium, justi jam exercitus ductor, sed consilii ambiguus, & vim Romanam reputans, cunctos, qui aderant, in verba Vespasiani adigit: mittitque legatos ad duas legiones, quæ, priore acie pulsæ, in Vetera castra concesserant, *ut idem sacramentum acciperent*. Redditur responsum, *neque proditoris, neque hostium se consiliis uti. Esse sibi Vitellium Principem, pro quo fidem & arma usque ad supremum spiritum retenturos: proinde perfuga Batavus arbitrum rerum Romanarum ne ageret* (42), *sed meritas sceleris pœnas exspectaret*. Quæ ubi relata Civili, incensus ira, universam Batavorum gentem in arma rapit. Junguntur Bructeri Tencterique, & excita nuntiis Germania ad prædam famamque.

Statimque Vetera obsidet.

XXII. Adversus has belli concurrentis (43) minas, legati legionum, Mummius Lupercus, & Numisius Rufus, vallum murosque firmabant: subversa longæ pacis opera (44), haud procul *castris in* modum municipii exstructa, ne hostibus usui forent. Sed parum provisum, ni copiæ in castra conveherentur (45): rapi permisere. Ita paucis diebus per licentiam absumpta sunt, quæ adversus necessitates in longum suffecissent. Civilis medium agmen cum robore Batavorum obtinens, utramque Rheni ripam, quo truculentior visu foret, Germanorum catervis complet, adsultante per campos equite. Simul naves in adversum amnem agebantur. Hinc veteranarum cohortium signa, inde depromptæ silvis lucisque ferarum imagines, ut cuique genti inire prœlium mos est, mixta belli civilis externique facie (46) obstupefecerant obsessos: & spem oppugnantium augebat amplitudo valli, quod duabus legionibus situm, vix quinque millia armatorum Romanorum (47) tuebantur. Sed lixarum multitudo, turbata pace illuc congregata, & bello ministra aderat.

XXIII. Pars castrorum, in collem leniter exsurgens; pars æquo adibatur: quippe, illis hibernis,

obsideri premique Germanias, Augustus crediderat: neque umquam id malorum, ut oppugnatum ultro legiones nostras venirent. Inde non loco, neque munimentis labor additus: vis & arma satis placebant. Batavi, Transrhenanique, quo discreta virtus manifestius spectaretur, sibi quæque gens consistunt, eminus lacessentes. Post ubi pleraque telorum turribus pinnisque mœnium irrita hærebant (48), & desuper saxis vulnerabantur; clamore atque impetu, invasere vallum, appositis plerique scalis, alii per testudinem suorum (49): scandebantque jam quidam, cum, gladiis & armorum incussu præcipitati, sudibus & pilis obruuntur, præferoces initio, & rebus secundis nimii. Sed tum, prædæ cupidine, adversa quoque tolerabant. Machinas etiam, insolitum sibi, ausi: nec ulla ipsis sollertia: perfugæ captivique docebant struere materias in modum pontis, mox subjectis rotis propellere: ut alii superstantes, tamquam ex aggere, prœliarentur: pars intus, occulti muros subruerent. Sed excussa balistis saxa stravere informe opus: & crates vineasque parantibus, adactæ tormentis ardentes hastæ: ultroque ipsi oppugnatores ignibus petebantur: donec, desperata vi, verterent consilium ad moras, haud ignari, paucorum dierum inesse alimenta, & multum imbellis turbæ. Simul ex inopia proditio, & fluxa servitiorum fides, ac fortuita belli sperabantur.

Hordeonius Flaccus, seditione conflictatus, summam rerum Voculæ permittit. Adfluunt Gallorum auxilia.

XXIV. Flaccus interim, cognito castrorum obsidio, & missis per Gallias, qui auxilia concirent, lectos e legionibus Dillio Voculæ, duoetvicesimæ legionis legato, tradit, ut quam maximis per ripam itineribus celeraret. Ipse pavidus, invalidus corpore (50), invisus militibus: neque enim ambigue fremebant, *emissas a Mogontiaco Batavorum cohortes, dissimulatos Civilis conatus, adsciri in societatem Germanos: non Primi Antonii, neque Muciani ope Vespasianum magis adolevisse: aperta odia, armaque palam depelli: fraudem & dolum obscura, eoque inevitabilia. Civilem stare contra, struere aciem; Hordeonium e cubiculo & lectulo jubere, quidquid hosti conducat. Tot armatas fortissimorum virorum manus unius senis valetudine regi. Quin potius, interfecto traditore* (51), *fortunam virtutemque suam malo omine exsolverent.* His inter se vocibus instinctos flammavere insuper allatæ a Vespasiano literæ, quas Flaccus, quia occultari nequibant, pro concione recitavit; vinctosque, qui adtulerant, ad Vitellium misit.

XXV. Sic mitigatis animis, Bonnam, hiberna

primæ legionis, ventum. Infensior illic miles, culpam cladis in Hordeonium vertebat: *ejus jussu directam adversus Batavos aciem, tamquam a Mogontiaco legiones sequerentur: ejusdem proditione cæsos, nullis supervenientibus auxiliis. Ignota hæc ceteris exercitibus, neque Imperatori suo nuntiari, cum accursu tot provinciarum exstingui repens perfidia potuerit.* Hordeonius exemplaria omnium literarum, quibus per Gallias Britanniamque & Hispanias auxilia orabat, exercitui recitavit; instituitque pessimum facinus, ut epistolæ aquiliferis legionum traderentur, a quîs ante militi, quam ducibus, legebantur. Tum e seditiosis unum vinciri jubet, magis usurpandi juris (52), quam quia unius culpa foret. Motusque Bonna exercitus in Coloniam Agrippinensem; adfluentibus auxiliis Gallorum, qui primo rem Romanam enixe juvabant. Mox, valescentibus Germanis, pleræque civitates adversum nos armatæ, spe libertatis; &, si exuissent servitium, cupidine imperitandi. Gliscebat iracundia legionum, nec terrorem unius militis vincula indiderant: quin idem ille arguebat ultro *conscientiam ducis, tamquam nuntius inter Civilem Flaccumque, falso crimine, testis veri opprimeretur.* Conscendit tribunal Vocula, mira constantia, prehensumque militem ac vociferantem, *duci ad supplicium* jussit. Et dum mali pavent, optimus quisque jussis parue-

Ubios Treverosque, & alia manu Mosam amnem transire jubet (53), *ut Menapios & Morinos & extrema Galliarum quateret.* Actæ utrobique prædæ; infestius in Ubiis, quod gens Germanicæ originis, ejurata patria, Romanorum nomen (54), *Agrippinenses* vocarentur. Cæsæ cohortes eorum, in vico Marcoduro, incuriosius agentes, quia procul ripa aberant. Nec quievere Ubii, quo minus prædas e Germania peterent: primo impune: dein circumventi sunt, per omne id bellum meliore usi fide, quam fortuna. Contusis Ubiis, gravior, & successu rerum ferocior Civilis, obsidium legionum urgebat; intentis custodiis, ne quis occultus nuntius venientis auxilii penetraret. Machinas molemque operum Batavis delegat: Transrhenanos *prœlium* poscentes, *ad scindendum vallum ire, detrusosque, redintegrare certamen* jubet; superante multitudine, & facili damno: nec finem labori nox adtulit.

Varia Germanos inter & Romanos certamina.

XXIX. Congestis circum lignis, accensisque, simul epulantes, ut quisque vino incaluerat, ad pugnam temeritate inani ferebantur. Quippe ipsorum tela per tenebras vana: Romani conspicuam barbarorum aciem, & si quis audacia, aut insignibus effulgens, ad ictum destinabant. Intellectum id Ci-

vili:

vili: &, *restincto igne, misceri cuncta tenebris & armis* jubet. Tum vero strepitus dissoni, casus incerti, neque feriendi, neque declinandi providentia. Unde clamor acciderat, circumagere corpora, tendere arcus (55): nihil prodesse virtus, fors cuncta turbare, & ignavorum sæpe telis fortissimi cadere. Apud Germanos, inconsulta ira: Romanus miles, periculorum gnarus, ferratas sudes, gravia saxa, non forte jaciebat. Ubi sonus molientium, aut appositæ scalæ hostem in manus dederant, propellere umbone, pilo sequi: multòs, in mœnia egressos, pugionibus fodere. Sic exhausta nocte, novam aciem dies aperuit.

XXX. Eduxerant Batavi turrim, duplici tabulato, quam prætoriæ portæ (is æquissimus locus) propinquantem, promoti contra validi asseres, & incussæ trabes perfregere, multa superstantium pernicie. Pugnatumque in perculsos, subita & prospera eruptione. Simul a legionariis, peritia & arte præstantibus, plura struebantur. Præcipuum pavorem (56) intulit suspensum & nutans machinamentum, quo repente demisso, præter suorum ora, singuli, pluresve hostium sublime rapti, verso pondere intra castra effundebantur. Civilis, omissa oppugnandi spe, rursus per otium adsidebat, nuntiis & promissis fidem legionum convellens.

Auxilia Gallorum, nuntiato Cremonensi praelio, a Vitellio desciscunt. Dictum quoque ab Hordeonio Flacco Vespasiani sacramentum.

XXXI. Haec in Germania ante Cremonense praelium gesta; cujus eventum literae Primi Antonii docuere, addito Caecinae edicto (57). Et praefectus cohortis e victis, Alpinus Montanus (58), fortunam partium praesens fatebatur. Diversi hinc motus animorum. Auxilia e Gallia, quîs nec amor, nec odium in partes, militia sine affectu, hortantibus praefectis, statim a Vitellio desciscunt: vetus miles cunctabatur. Sed adigente Hordeonio Flacco, instantibus tribunis, dixit sacramentum, non vultu, neque animo satis adfirmans: & cum cetera jurisjurandi verba conciperent, *Vespasiani* nomen haesitantes, aut levi murmure, & plerumque silentio transmittebant.

Tum Montanus ad Civilem mittitur, ut eum a bello retrahat, Ipse Montanum paratum in res novas, ad bellum impellit.

XXXII. Lectae deinde pro concione epistolae Antonii ad Civilem, suspiciones militum inritavere,

tamquam ad socium partium scriptæ, & de Germanico exercitu hostiliter. Mox, allatis Geldubam in castra nuntiis, eadem dicta, factaque; & missus cum mandatis Montanus ad Civilem, *ut absisteret bello: neve externa* (59) *armis falsis velaret. Si Vespasianum juvare adgressus foret, satisfactum cœptis*. Ad ea Civilis, primo callide: post, ubi videt Montanum præferocem ingenio, paratumque in res novas, orsus a questu periculisque, quæ per quinque & viginti annos in castris Romanis exhausisset: *Egregium*, inquit, *pretium laboris recepi, necem fratris* (60), *& vincula mea, & sævissimas hujus exercitus voces, quibus ad supplicium petitus, jure gentium pœnas reposco. Vos autem, Treveri, ceteræque servientium animæ, quod præmium effusi totiens sanguinis exspectatis, nisi ingratam militiam, immortalia tributa, virgas, secures, & dominorum ingenia? En ego præfectus unius cohortis, & Canninefates Batavique, exigua Galliarum portio* (61), *vana illa castrorum spatia exscidimus, vel septa ferro fameque premimus: denique ausos aut libertas sequetur, aut victi iidem erimus*. Sic accensum, sed *molliora referre* jussum dimittit. Ille, ut irritus legationis, rediit, cetera dissimulans, quæ mox erupere.

Mox adversus Voculam partem copiarum mittit. Prœlia Germanis primo, dein Romanis prospera.

XXXIII. Civilis, parte copiarum retenta, veteranas cohortes, & quod e Germanis maxime promptum, adversus Voculam exercitumque ejus mittit; Julio Maximo, & Claudio Victore, sororis suæ filio, ducibus. Rapiunt in transitu hiberna alæ, Asciburgii sita; adeoque improvisi castra involavere, ut non adloqui, non pandere aciem Vocula potuerit. Id solum, ut in tumultu, monuit, *subsignano milite media firmare:* auxilia passim circumfusa sunt. Eques prorupit; exceptusque compositis hostium ordinibus, terga in suos vertit. Cædes inde, non prœlium. Et Nerviorum cohortes, metu seu perfidia, latera nostrorum nudavere. Sic ad legiones perventum: quæ, amissis signis, intra vallum sternebantur; cum repente, novo auxilio, fortuna pugnæ mutatur. Vasconum lectæ a Galba cohortes, ac tum accitæ, dum castris propinquant, audito prœliantium clamore, intentos hostes a tergo invadunt, latioremque, quam pro numero, terrorem faciunt: aliis a Novesio, aliis a Mogontiaco universas copias advenisse credentibus. Is error Romanis addit animos, & dum alienis viribus confi-

dunt, suas recepere. Fortissimus quisque e Batavis, quantum peditum erat, funduntur: eques evasit, cum signis captivisque, quos prima acie corripuerant. Cæsorum eo die, in partibus nostris, major numerus & imbellior; e Germanis ipsa robora.

XXXIV. Dux uterque, pari culpa meritus adversa, prosperis defuere. Nam Civilis, si majoribus copiis instruxisset aciem, circumiri a tam paucis cohortibus nequisset, castraque perrupta exscidisset. Vocula nec adventum hostium exploravit, eoque simul egressus, victusque: dein victoriæ parum confisus, tritis frustra diebus, castra in hostem movit; quem si statim impellere, cursumque rerum sequi maturasset, solvere obsidium legionum eodem impetu potuisset (62). Tentaverat interim Civilis obsessorum animos, tamquam perditæ apud Romanos res, & suis victoria provenisset. Circumferebantur signa vexillaque: ostentati etiam captivi: ex quibus unus, egregium facinus ausus, clara voce gesta patefecit, confossus illic a Germanis; unde major indici fides. Simul vastatione incendiisque flagrantium villarum, venire victorem exercitum, intelligebatur. *In conspectu castrorum constitui signa, fossamque & vallum circumdari* Vocula jubet. *Depositis impedimentis sarcinisque, expediti certarent.* Hinc in ducem clamor pugnam poscentium: & minari adsueverant. Ne tempore quidem ad ordinan-

dam aciem capto, incompositi fessique prœlium sumpsere. Nam Civilis aderat, non minus vitiis hostium, quam virtute suorum fretus. Varia apud Romanos fortuna, & seditiosissimus quisque ignavus: quidam recentis victoriæ memores, retinere locum, ferire hostem, seque & proximos hortari: & redintegrata acie, manus ad obsessos tendere, *ne tempori deessent*. Illi, cuncta e muris cernentes, omnibus portis prorumpunt. Ac forte Civilis lapsu equi prostratus, credita per utrumque exercitum fama, *vulneratum aut interfectum*, immane quantum suis pavoris, & hostibus alacritatis indidit.

Vocula male utitur victoria.

XXXV. Sed Vocula, omissis fugientium tergis, vallum turresque castrorum augebat, tamquam rursus obsidium immineret: corrupta totiens victoria, non falso suspectus bellum malle. Nihil æque exercitus nostros, quam egestas copiarum fatigabat: Impedimenta legionum (63) cum imbelli turba Novesium missa, ut inde, terrestri itinere, frumentum adveherent. Nam flumine hostes potiebantur. Primum agmen securum incessit, nondum satis firmo Civile: qui, ubi *rursus missos Novesium frumentatores, datasque in præsidium cohortes, velut multa pace, ingredi* accepit: rarum apud signa mi-

litem, arma in vehiculis, cunctos licentia vagos, compositus invadit: præmissis, qui pontes & viarum angusta insiderent. Pugnatum longo agmine, & incerto Marte, donec prœlium nox dirimeret. Cohortes Geldubam perrexere, manentibus, ut fuerant, castris, quæ relictorum illic militum præsidio tenebantur. Non erat dubium, quantum in regressu discriminis adeundum foret, frumentatoribus onustis perculsisque. Addit exercitui suo Vocula mille delectos, e quinta & quintadecima legionibus (64), apud Vetera obsessis, indomitum militem, & ducibus infensum. Plures, quam jussum erat, profecti, palam in agmine fremebant, *non se ultra famem, insidias legatorum toleraturos*. At, qui remanserant, *desertos se, abducta parte legionum*, querebantur. Duplex hinc seditio, aliis revocantibus Voculam, aliis redire in castra abnuentibus.

Civilis Geldubam capit. Inter Romanos discordia. Hordeonium Flaccum interficiunt. Eadem tempestas Voculam ferme percutit.

XXXVI. Interim Civilis Vetera circumsedit. Vocula Geldubam, atque inde Novesium concessit. Civilis capit Geldubam. Mox, haud procul Novesio, equestri prœlio prospere certavit. Sed miles, secundis adversisque, perinde in exitium ducum ac-

cendebatur. Et adventu quintanorum quintadecimanorumque auctæ legiones, *donativum* exposcunt, comperto pecuniam a Vitellio missam. Nec diu cunctatus Hordeonius, nomine Vespasiani dedit. Idque præcipuum fuit seditionis alimentum. Effusi in luxum & epulas, & nocturnos cœtus, veterem in Hordeonium iram renovant, nec ullo legatorum, tribunorumve obsistere auso (quippe omnem pudorem nox ademerat) protractum e cubili interficiunt. Eadem in Voculam parabantur, nisi servili habitu, per tenebras, ignoratus evasisset. Ubi, sedato impetu, metus rediit, centuriones cum epistolis ad civitates Galliarum misere, auxilia ac stipendia oraturos.

Mogontiacum obsessum. Treveri nunc fidi, mox rebelles.

XXXVII. Ipsi, ut est vulgus sine rectore præceps, pavidum, socors, adventante Civile, raptis temere armis, ac statim omissis, in fugam vertuntur. Res adversæ discordiam peperere; iis, qui e superiore exercitu erant, causam suam dissociantibus (65). Vitellii tamen imagines in castris, & per proximas Belgarum civitates, repositæ, cum jam Vitellius occidisset. Dein mutati in pænitentiam primani, quartanique, & duoetvicesimani,

Voculam sequuntur: apud quem resumpto Vespasiani sacramento, ad liberandum Mogontiaci obsidium ducebantur. Discesserant obsessores, mixtus ex Cattis, Usipiis, Mattiacis exercitus, satietate prædæ (66), nec incruenti. In via dispersos & nescios miles noster invaserat. Quin & loricam vallumque per fines suos Treveri struxere, magnisque invicem cladibus cum Germanis certabant: donec egregia erga populum Romanum merita mox rebelles fœdarent.

AN. U. C. DCCCXXIII. ÆR. CHR. 70.

Interim in Urbe falsi ab Africa pavores.

XXXVIII. Interea Vespasianus iterum, ac Titus, consulatum absentes inierunt, mœsta & multiplici metu suspensa civitate, quæ, super instantia mala, falsos pavores induerat, *descivisse Africam, res novas moliente L. Pisone*. Is præerat provinciæ, nequaquam turbidus ingenio. Sed quia naves sævitia hiemis prohibebantur, vulgus, alimenta in dies mercari solitum, cui una ex republica annonæ cura (67), clausum litus, retineri commeatus dum timet, credebat: augentibus famam Vitellianis, qui studium partium nondum posuerant: ne victoribus quidem ingrato rumore, quorum cupiditates, exter-

nis quoque bellis inexplebiles, nulla umquam civilis victoria satiavit.

Domitianus prætor. Potentia Antonii Primi a Muciano infracta.

XXXIX. Kalendis Januariis, in senatu, quem Julius Frontinus, prætor urbanus, vocaverat, legatis exercitibusque, ac regibus, *laudes gratesque* decretæ. Et Tertio Juliano prætura, *tamquam transgredientem in partes Vespasiani legionem deseruisset*, ablata, ut in Plotium Griphum (68) transferretur. Hormo dignitas equestris data. Et mox, ejurante Frontino, Cæsar Domitianus præturam cepit. Ejus nomen epistolis edictisque præponebatur: vis penes Mucianum erat; nisi quod pleraque Domitianus, instigantibus amicis, aut propria libidine, audebat. Sed præcipuus Muciano metus e Primo Antonio, Varoque Arrio: quos recentes, clarosque rerum fama, ac militum studiis, etiam populus fovebat, quia in neminem ultra aciem sævierant. Et ferebatur Antonius Scribonianum Crassum (69), egregiis majoribus, & fraterna imagine fulgentem, ad capessendam rempublicam hortatus: haud defutura consciorum manu, ni Scribonianus abnuisset, ne paratis quidem corrumpi facilis, adeo metuens incerta. Igitur Mucianus, quia propalam opprimi An-

tonius nequibat, multis in senatu laudibus cumulatum, secretis promissis onerat, *citeriorem Hispaniam* ostentans, *discessu Cluvii Rufi vacuam*: simul amicis ejus tribunatus præfecturasque largitur. Dein, postquam inanem animum spe & cupidine impleverat, vires abolet; dimissa in hiberna legione septima, cujus flagrantissimus in Antonium amor. Et tertia legio, familiaris Arrio Varo miles, in Syriam remissa. Pars exercitus in Germanias ducebatur. Sic egesto, quidquid turbidum, redit Urbi sua forma, legesque, & munia magistratuum.

Restituuntur Galbæ honores. P. Celer, aliique famosi delationibus, damnati.

XL. Quo die senatum ingressus est Domitianus, *de absentia patris fratrisque, ac juventa sua*, pauca & modica disseruit, decorus habitu; & ignotis adhuc moribus, crebra oris confusio pro modestia accipiebatur. Referente Cæsare, *de restituendis Galbæ honoribus*, censuit Curtius Montanus, *ut Pisonis quoque memoria celebraretur*. Patres utrumque jussere: de Pisone irritum fuit. Tum sorte ducti, *per quos redderentur bello rapta, quique æra legum* (70), *vetustate dilapsa, noscerent, figerentque, & Fastos, adulatione temporum fœdatos, exonerarent, modumque publicis impensis face-*

rent. Redditur Tertio Juliano prætura, postquam cognitus est ad Vespasianum confugisse. Gripho honor mansit. Repeti inde cognitionem inter Musonium Rufum & P. Celerem placuit; damnatusque Publius, & Sorani manibus satisfactum. Insignis publica severitate dies, ne privatim quidem laude caruit: justum judicium explesse Musonius *videbatur*. Diversa fama Demetrio, Cynicam sectam professo, quod manifestum reum ambitiosius, quam honestius, defendisset. Ipsi Publio neque animus in periculis, neque oratio suppeditavit. Signo ultionis in accusatores dato, petit a Cæsare Junius Mauricus (71), *ut commentariorum Principalium potestatem senatui faceret, per quos nosceret, quem quisque accusandum poposcisset. Consulendum tali super re Principem*, respondit.

XLI. Senatus, inchoantibus primoribus, jusjurandum concepit, quo certatim omnes magistratus, ceteri, ut sententiam rogabantur, *deos testes* advocabant, *nihil ope sua factum, quo cujusquam salus læderetur, neque se præmium, aut honorem, ex calamitate civium cepisse:* trepidis, & verba jurisjurandi per varias artes mutantibus, quîs flagitii conscientia inerat. Probabant religionem (72) patres, perjurium arguebant. Eaque velut censura in Sariolenum Voculam, & Nonium Actianum, & Cestium Severum acerrime incubuit, crebris apud

Neronem delationibus famosos. Sariolenum & recens crimen urgebat, quod apud Vitellium molitus eadem foret: nec destitit senatus manus intentare Voculæ, donec curia excederet. Ad Pactium Africanum transgressi, eum quoque proturbant: tamquam Neroni Scribonios fratres (73), concordia opibusque insignes, ad exitium monstravisset. Africanus neque fateri audebat, neque abnuere poterat; in Vibium Crispum, cujus interrogationibus fatigabatur, ultro conversus, miscendo, quæ defendere nequibat, societate culpæ invidiam declinavit.

Aquilium Regulum, a Messala fratre defensum, premit Curtius Montanus.

XLII. Magnam eo die pietatis eloquentiæque famam Vipstanius Messala adeptus est, nondum senatoria ætate, ausus pro fratre Aquilio Regulo (74) deprecari. Regulum subversa Crassorum & Orphiti domus in summum odium extulerat. Sponte ex S. C. (75) accusationem subiisse juvenis admodum, nec depellendi periculi, sed in spem potentiæ videbatur. Et Sulpicia Prætextata, Crassi uxor, quatuorque liberi, si cognosceret senatus, ultores aderant. Igitur Messala non causam, neque reum tueri, sed periculis fratris semet opponens, flexerat quosdam. Occurrit truci oratione Curtius Monta-

nus, eo usque progressus, ut, *post cædem Galbæ, datam interfectori Pisonis pecuniam a Regulo, adpetitumque morsu Pisonis caput* objectaret. *Hoc certe*, inquit, *Nero non coegit, nec dignitatem, aut salutem illa sævitia redemisti. Sane toleremus istorum defensiones, qui perdere alios, quam periclitari ipsi maluerunt. Te securum reliquerat exsul pater, & divisa inter creditores bona, nondum honorum capax ætas: nihil, quod ex te concupisceret Nero, nihil, quod timeret. Libidine sanguinis, & hiatu præmiorum, ignotum adhuc ingenium, & nullis defensionibus expertum, cæde nobili imbuisti; cum ex funere reipublicæ, raptis consularibus spoliis, septuagies sestertio* (76) *saginatus, & sacerdotio fulgens, innoxios pueros, inlustres senes, conspicuas feminas eadem ruina prosterneres; cum segnitiam Neronis incusares, quod per singulas domos seque & delatores fatigaret: posse universum senatum una voce subverti. Retinete, patres conscripti, & reservate hominem tam expediti consilii, ut omnis ætas instructa sit, & quomodo senes nostri Marcellum, Crispum, juvenes Regulum imitentur. Invenit etiam æmulos infelix nequitia: quid si floreat, vigeatque? Et quem adhuc quæstorium offendere non audemus, prætorium & consularem visuri sumus? An Neronem extremum dominorum putatis? Idem crediderant, qui Tiberio, qui Cajo*

superstites fuerunt: cum interim intestabilior, & sævior exortus est. Non timemus Vespasianum: ea Principis ætas, ea moderatio. Sed diutius durant exempla, quam mores (77). *Elanguimus, patres conscripti; nec jam ille senatus sumus, qui, occiso Nerone, delatores & ministros more majorum puniendos flagitabat. Optimus est, post malum Principem, dies primus.*

Eprius quoque Marcellus ab Helvidio corripitur.

XLIII. Tanto cum assensu senatus auditus est Montanus, ut spem caperet Helvidius (78), posse etiam Marcellum prosterni. Igitur a laude Cluvii Rufi orsus, qui perinde dives, & eloquentia clarus, nulli umquam sub Nerone periculum facessisset, crimine simul exemploque Eprium urgebat, ardentibus patrum animis. Quod ubi sensit Marcellus, velut excedens curia: *Imus*, inquit, *Prisce, & relinquimus tibi senatum tuum: regna, præsente Cæsare*. Sequebatur Vibius Crispus, ambo infensi, vultu diverso; Marcellus minacibus oculis, Crispus renidens; donec accursu amicorum retraherentur. Cum glisceret certamen, hinc multi bonique, inde pauci & validi pertinacibus odiis tenderent, consumptus per discordiam dies.

At ne longius abiret hæc cognitio, abolita priorum temporum memoria. In paucos & viles sævitum.

XLIV. Proximo senatu, inchoante Cæsare *de abolendo dolore iraque, & priorum temporum necessitatibus*, censuit Mucianus prolixe pro accusatoribus; simul eos, qui cœptam, dein omissam actionem repeterent, monuit sermone molli, & tamquam rogaret. Patres cœptatam libertatem, postquam obviam itum, omisere. Mucianus, ne sperni senatûs judicium, & cunctis sub Nerone admissis data impunitas videretur, Octavium Sabinum Sagittam, & Antistium Sosianum (79), senatorii ordinis, egressos exsilium, in easdem insulas redegit. Octavius Pontiam Postumiam, stupro cognitam, & nuptias suas abnuentem, impotens amoris interfecerat: Sosianus pravitate morum multis exitiosus. Ambo gravi senatusconsulto damnati pulsique, quamvis concesso aliis reditu, in eadem pœna retenti sunt. Nec ideo lenita erga Mucianum invidia. Quippe Sosianus ac Sagitta viles, etiam si reverterentur: accusatorum ingenia, & opes, & exercita malis artibus potentia, timebantur.

Se-

Senenses ob pulsatum senatorem puniti. Antonius Flamma lege repetundarum damnatus.

XLV. Reconciliavit paullisper studia patrum habita in senatu cognitio, secundum veterem morem. Manlius Patruitus, senator, *pulsatum se in colonia Senensi, cœtu multitudinis, & jussu magistratuum* querebatur: *nec finem injuriæ hic stetisse: planctum, & lamenta, & supremorum imaginem præsenti sibi circumdata, cum contumeliis & probris, quæ in senatum universum jacerentur.* Vocati, qui arguebantur. Et cognita causa, in convictos vindicatum. Additumque senatusconsultum, quo Senensium plebes modestiæ admoneretur. Iisdem diebus Antonius Flamma Cyrenensibus damnatur (80), lege repetundarum, & exsilio ob sævitiam.

Prætorianorum seditio a Muciano composita.

XLVI. Inter quæ militaris seditio prope exarsit. Prætorianam militiam repetebant a Vitellio dimissi, pro Vespasiano congregati: & lectus in eamdem spem e legionibus miles, promissa stipendia flagitabat. Ne Vitelliani quidem, sine multa cæde, pelli poterant. Ingressus castra Mucianus, quo re-

ctius stipendia singulorum spectaret, suis cum insignibus armisque victores constituit, modicis inter se spatiis discretos. Tum Vitelliani, quos apud Bovillas in deditionem acceptos memoravimus, ceterique per Urbem, & Urbi vicina conquisiti, producuntur prope intecto corpore.. *Eos* Mucianus *diduci, & Germanicum Britannicumque militem, ac si qui aliorum exercituum, separatim adsistere* jubet. Illos primus statim aspectus obstupefecerat; cum ex diverso velut aciem, telis & armis trucem, semet clausos, nudosque, & inluvie deformes, adspicerent. Ut vero huc illuc distrahi cœpere, metus per omnes, & præcipua Germanici militis formido, tamquam ea separatione ad cædem destinarentur: prensare commanipularium pectora, cervicibus innecti, suprema oscula petere, *ne desererentur soli, neu in pari causa disparem fortunam paterentur:* modo Mucianum, modo absentem Principem, postremum cælum ac deos obtestari: donec Mucianus, *cunctos ejusdem sacramenti, ejusdem Imperatoris milites* appellans, falso timori obvium iret. Namque & victor exercitus clamore lacrymas eorum juvabat. Isque finis illa die. Paucis post diebus, adloquentem Domitianum firmati jam excepere. Spernunt oblatos agros; *militiam & stipendia* orant. Preces erant, sed quibus contradici non posset: igitur in prætorium accepti. Dein, quibus ætas

& justa stipendia, dimissi cum honore, alii ob culpam; sed carptim, ac singuli: quo tutissimo remedio consensus multitudinis extenuatur.

Abrogati consulatus, quos Vitellius dederat. Funus censorium Flavio Sabino ductum.

XLVII. Ceterum verane pauperie, an uti videretur, actum in senatu, *ut sexcenties sestertium* (81) *a privatis mutuum acciperetur*. Præpositusque ei curæ Pompejus Silvanus: nec multo post necessitas abiit, sive omissa simulatio. Abrogati inde, legem ferente Domitiano, consulatus, quos Vitellius dederat. Funusque censorium (82) Flavio Sabino ductum: magna documenta instabilis fortunæ, summaque & ima miscentis.

L. Pisonis, Africæ proconsulis, cædes.

XLVIII. Sub idem tempus L. Piso, proconsul, interficitur. Ea de cæde quam verissime expediam, si pauca supra petiero (83), ab initio causisque talium facinorum non absurda. Legio in Africa auxiliaque, tutandis imperii finibus, sub divo Augusto Tiberioque Principibus, proconsuli parebant. Mox Cajus Cæsar, turbidus animi, ac M. Silanum, obtinentem Africam, metuens, ablatam proconsuli le-

gionem, misso in eam rem legato tradidit: æquatus inter duos beneficiorum numerus (84), & mixtis utriusque mandatis, discordia quæsita auctaque pravo certamine (85). Legatorum jus adolevit, diuturnitate officii, vel quia minoribus major æmulandi cura: proconsulum splendidissimus quisque securitati magis, quam potentiæ consulebant.

XLIX. Sed tum legionem in Africa regebat Valerius Festus, sumptuosæ adolescentiæ, neque modica cupiens, & adfinitate Vitellii anxius. Is crebris sermonibus tentaveritne Pisonem ad res novas, an tentanti restiterit, incertum; quoniam secreto eorum nemo adfuit, &, occiso Pisone, plerique ad gratiam interfectoris inclinavere. Nec ambigitur, provinciam & militem alienato erga Vespasianum animo fuisse; & quidam e Vitellianis, Urbe profugi, ostentabant Pisoni *nutantes Gallias, paratam Germaniam, pericula ipsius, & in pace suspecta tutius bellum*. Inter quæ Claudius Sagitta, præfectus alæ Petrinæ, prospera navigatione prævenit Papirium, centurionem, a Muciano missum: adseveravitque *mandata interficiendi Pisonis centurioni data. Cecidisse Galerianum, consobrinum ejus generumque. Unam in audacia spem salutis. Sed duo itinera audendi; seu mallet statim arma, seu, petita navibus Gallia, ducem se Vitellianis exercitibus ostenderet*. Nihil ad ea moto Pisone, cen-

turio a Muciano missus, ut portum Carthaginis attigit, magna voce læta Pisoni omina, tamquam Principi, continuare (86); obvios & subitæ rei miraculo attonitos, ut eadem adstreperent, hortari: vulgus credulum ruere in forum, *præsentiam Pisonis* exposcere. Gaudio clamoribusque cuncta miscebant, indiligentia veri, & adulandi libidine. Piso, indicio Sagittæ, vel insita modestia, non in publicum egressus est, neque se studiis vulgi permisit. Centurionemque percunctatus, postquam *quæsitum sibi crimen cædemque* comperit: *animadverti in eum* jussit, haud perinde spe vitæ, quam ira in percussorem, quod idem ex interfectoribus Clodii Macri (87), cruentas legati sanguine manus ad cædem proconsulis retulisset. Anxio deinde edicto Carthaginiensibus increpitis, ne solita quidem munia usurpabat, clausus intra domum, ne qua motus novi causa vel forte oriretur.

Oeensium Leptitanorumque discordiæ: fusi Garamantes.

L. Sed ubi Festo consternatio vulgi, centurionis supplicium, veraque & falsa, more famæ, in majus innotuere, equites in necem Pisonis mittit. Illi raptim vecti, obscuro adhuc cœptæ lucis, domum proconsulis inrumpunt, destrictis gladiis, & magna pars

Pisonis ignari, quod Pœnos auxiliares, Maurosque in eam cædem delegerat: haud procul cubiculo, obvium forte servum, *quisnam, & ubi esset Piso?* interrogavere. Servus, egregio mendacio, *se Pisonem esse* respondit; ac statim obtruncatur: nec multo post Piso interficitur. Namque aderat, qui nosceret, Bebius Massa, e procuratoribus Africæ (88), jam tunc optimo cuique exitiosus, & in causas malorum, quæ mox tulimus (89), sæpius rediturus. Festus Adrumeto, ubi speculabundus substiterat, ad legionem contendit, præfectumque castrorum, Cetronium Pisanum, vinciri jussit, proprias ob simultates; sed *Pisonis satellitem* vocabat: militesque & centuriones quosdam puniit, alios præmiis adfecit: neutrum ex merito, sed ut oppressisse bellum crederetur. Mox Oeensium Leptitanorumque discordias componit, quæ, raptu frugum & pecorum inter agrestes, modicis principiis, jam per arma atque acies exercebantur. Nam populus Oeensis, multitudine inferior, Garamantas exciverat, gentem indomitam, & inter accolas latrociniis fecundam. Unde arctæ Leptitanis res, lateque vastatis agris, intra mœnia trepidabant: donec interventu cohortium alarumque fusi Garamantes, & recepta omnis præda, nisi quam vagi per inaccessa mapalium ulterioribus vendiderant.

Oblata a Parthis auxilia non recipit Vespasianus.

LI. At Vespasiano, post Cremonensem pugnam, & prosperos undique nuntios, *cecidisse Vitellium*, multi cujusque ordinis, pari audacia fortunaque hibernum mare adgressi, nuntiavere. Aderant legati regis Vologesi, *quadraginta Parthorum equitum millia* offerentes. Magnificum lætumque tantis sociorum auxiliis ambiri, neque indigere. Gratiæ Vologeso actæ, mandatumque, *ut legatos ad senatum mitteret, & pacem esse sciret*. Vespasianus in Italiam, resque Urbis intentus, adversam de Domitiano famam accipit; *tamquam terminos ætatis, & concessa filio egrederetur*. Igitur validissimam exercitûs partem Tito tradit, ad reliqua Judaici belli perpetranda.

Illum Domitiano infensum Titus mitigat.

LII. Titum, antequam digrederetur (90), multo apud patrem sermone orasse dicebatur, *ne criminantium nuntiis temere accenderetur; integrumque se ac placabilem filio præstaret. Non legiones, non classes, perinde firma imperii munimenta, quam numerum liberorum. Nam amicos tempore, fortuna, cupidinibus aliquando, aut erroribus, imminui,*

transferri, desinere: suum cuique sanguinem indiscretum (91), *sed maxime Principibus; quorum prosperis & alii fruantur, adversa ad junctissimos pertineant: ne fratribus quidem mansuram concordiam, ni parens exemplum præbuisset*. Vespasianus, haud æque Domitiano mitigatus, quam Titi pietate gaudens, *bono esse animo* jubet, *belloque & armis rempublicam attollere: sibi pacem domumque curæ fore*. Tum celerrimas navium, frumento onustas, sævo adhuc mari committit. Quippe tanto discrimine Urbs nutabat, ut decem haud amplius dierum frumentum in horreis fuerit, cum a Vespasiano commeatus subvenere.

Cura restituendi Capitolii in L. Vestinum collata.

LIII. Curam restituendi Capitolii (92) in L. Vestinum confert, equestris ordinis virum, sed auctoritate famaque inter proceres. Ab eo contracti haruspices monuere, *ut reliquiæ prioris delubri in paludes aveherentur: templum iisdem vestigiis sisteretur: nolle deos mutari veterem formam*. Undecimo Kalendas Julias, serena luce, spatium omne, quod templo dicabatur, evinctum vittis coronisque. Ingressi milites, quîs fausta nomina (93), felicibus ramis (94): dein virgines Vestales, cum pueris

puellisque patrimis matrimisque, aqua, vivis e fontibus amnibusque (95) hausta, perluére. Tum Helvidius Priscus, prætor, præeunte Plautio Æliano, pontifice, lustrata suovetaurilibus area, & super cespitem redditis extis, *Jovem*, *Junonem*, *Minervam*, *præsidesque imperii deos* precatus, *uti cœpta prosperarent*, *sedesque suas*, *pietate hominum inchoatas*, *divina ope attollerent*, vittas, quibus ligatus lapis, innexique funes erant, contigit. Simul ceteri magistratus, & sacerdotes, & senatus, & eques, & magna pars populi, studio lætitiaque connixi, saxum ingens traxere: passimque injectæ fundamentis argenti aurique stipes, & metallorum primitiæ, nullis fornacibus victæ, sed ut gignuntur. Prædixere haruspices, ne temeraretur opus saxo aurove, in aliud destinato. Altitudo ædibus adjecta. Id solum religio adnuere: & prioris templi magnificentiæ defuisse creditum, quo tanta vis hominum retinenda erat.

* * * *
* * * * *
* *
* * *
*

Ob Vitellii necem duplicatum in Germania bellum: nec hostiles animos jam dissimulat Civilis. Treveri ac Lingones a Romanis deficiunt, Classico, Tutore & Junio Sabino ducibus. Nutant reliquæ Galliæ. Incerta ipsarum legionum fides.

LIV. Audita interim per Gallias Germaniasque mors Vitellii duplicaverat bellum. Nam Civilis, omissa dissimulatione, in populum Romanum ruere. Vitellianæ legiones vel externum servitium, quam Imperatorem Vespasianum malle. Galli sustulerant animos, eamdem ubique exercituum nostrorum fortunam rati: vulgato rumore, *a Sarmatis Dacisque Mœsica ac Pannonica hiberna circumsideri:* paria de Britannia fingebantur. Sed nihil æque, quam incendium Capitolii, ut finem imperio adesse crederent, impulerat. *Captam olim a Gallis Urbem; sed integra Jovis sede, mansisse imperium. Fatali nunc igne, signum cælestis iræ datum, & possessionem rerum humanarum Transalpinis gentibus portendi*, superstitione vana Druidæ canebant. Incesseratque fama, primores Galliarum, ab Othone adversus Vitellium missos, antequam digrederentur, pepigisse, *ne deessent libertati, si populum Romanum continua bellorum civilium series & interna mala fregissent.*

LV. Ante Flacci Hordeonii cædem nihil prorupit, quo conjuratio intelligeretur. Interfecto Hordeonio, commeavere nuntii inter Civilem Classicumque, præfectum alæ Treverorum. Classicus nobilitate opibusque ante alios: regium illi genus, & pace belloque clara origo. Ipse, e majoribus suis (96), hostis populi Romani, quam socius, jactabat. Miscuere sese Julius Tutor, & Julius Sabinus; hic Trevir, hic Lingon. Tutor ripæ Rheni a Vitellio præfectus: Sabinus, super insitam vanitatem, falsæ stirpis gloria incendebatur, *proaviam suam divo Julio, per Gallias bellanti, corpore atque adulterio placuisse*. Hi secretis sermonibus animos ceterorum scrutari: ubi, quos idoneos rebantur, conscientia obstrinxere, in Colonia Agrippinensi, in domum privatam conveniunt. Nam publice civitas talibus inceptis abhorrebat. Attamen interfuere quidam Ubiorum, Tungrorumque. Sed plurima vis penes Treveros, ac Lingonas. Nec tulere moras consultandi: certatim proclamant, *furere discordiis populum Romanum, cæsas legiones, vastatam Italiam, capi cum maxime Urbem, omnes exercitus suis quemque bellis detineri: si Alpes præsidiis firmentur, coalita libertate, dispecturas Gallias, quem virium suarum terminum velint*.

LVI. Hæc dicta pariter, probataque: de reliquiis Vitelliani exercitûs dubitavere. Plerique *in-*

terficiendos censebant, *turbidos*, *infidos*, *sanguine ducum pollutos*. Vicit ratio parcendi: *ne*, *sublata spe veniæ*, *pertinaciam accenderent* (97). *Alliciendos potius in societatem*: *legatis tantum legionum interfectis*, *ceterum vulgus*, *conscientia scelerum*, *& spe impunitatis*, *facile accessurum*. Ea primi consilii forma: missique per Gallias concitores belli. Simulatum ipsis obsequium, quo incautiorem Voculam opprimerent. Nec defuere, qui Voculæ nuntiarent. Sed vires ad coercendum deerant, infrequentibus infidisque legionibus. Inter ambiguos milites, & occultos hostes, optimum e præsentibus ratus, mutua dissimulatione, & iisdem, quibus petebatur, artibus grassari, in Coloniam Agrippinensem descendit. Illuc Claudius Labeo, quem captum & extra conventum (98) amandatum in Frisios diximus, corruptis custodibus perfugit: pollicitusque, *si præsidium daretur*, *iturum in Batavos*, *& potiorem civitatis partem ad societatem Romanam retracturum*: accepta peditum equitumque modica manu, nihil apud Batavos ausus, quosdam Nerviorum Betasiorumque in arma traxit. Et furtim magis, quam bello, Canninefates Marsacosque incursabat. Vocula, Gallorum fraude inlectus, ad hostem contendit.

LVII. Nec procul Veteribus aberat, cum Classicus & Tutor, per speciem explorandi prægressi,

cum ducibus Germanorum pacta firmavere. Tumque primum discreti a legionibus, proprio vallo castra sua circumdant, obtestante Vocula, *non adeo turbatam civilibus armis rem Romanam, ut Treveris etiam Lingonibusque despectui sit. Superesse fidas provincias, victores exercitus, fortunam imperii, & ultores deos. Sic olim, Sacrovirum & Æduos, nuper, Vindicem Galliasque singulis prœliis concidisse. Eadem rursus numina, eadem fata, ruptores fœderum exspectarent. Melius divo Julio, divoque Augusto notos eorum animos. Galbam, & infracta tributa* (99), *hostiles spiritus induisse. Nunc hostes, quia molle servitium: cum spoliati exutique fuerint, amicos fore.* Hæc ferociter locutus, postquam perstare in perfidia Classicum Tutoremque videt, verso itinere, Novesium concedit. Galli, duûm millium spatio distantibus campis, consedere. Illuc commeantium centurionum militumque emebantur animi, ut (flagitium incognitum) Romanus exercitus in externa verba jurarent, pignusque tanti sceleris nece aut vinculis legatorum daretur. Vocula, quamquam plerique fugam suadebant, audendum ratus, vocata concione, in hunc modum disseruit.

LVIII. *Numquam apud vos verba feci, aut pro vobis sollicitior, aut pro me securior. Nam mihi exitium parari, libens audio; mortemque, in tot*

malis hostium, ut finem (100) *miseriarum exspecto. Vestri me pudet miseretque, adversus quos non prœlium & acies parentur; id enim fas armorum, & jus hostium: bellum cum populo Romano vestris se manibus gesturum Classicus sperat: imperiumque & sacramentum Galliarum ostentat. Adeo nos, si fortuna in præsens virtusque deseruit, etiam vetera exempla deficiunt, quotiens Romanæ legiones perire præoptaverint, ne loco pellerentur? Socii sæpe nostri exscindi urbes suas, seque cum conjugibus ac liberis cremari pertulerunt; neque aliud pretium exitûs, quam fides famaque. Tolerant cum maxime inopiam obsidiumque apud Vetera legiones, nec terrore aut promissis demoventur. Nobis, super arma, & viros, & egregia castrorum munimenta, frumentum & commeatus quamvis longo bello pares. Pecunia nuper etiam donativo suffecit; quod sive a Vespasiano, sive a Vitellio datum interpretari mavultis, ab Imperatore certe Romano accepistis. Tot bellorum victores, apud Geldubam, apud Vetera, fuso totiens hoste, si pavetis aciem, indignum id quidem: sed est vallum murique, & trahendi artes, donec e proximis provinciis auxilia exercitusque concurrant. Sane ego displiceam: sunt alii legati, tribuni, centurio denique, aut miles. Ne hoc prodigium toto terrarum orbe vulgetur, vobis satellitibus, Civilem & Clas-*

xicum Italiam irrupturos. An, si ad mœnia Urbis Germani Gallique duxerint, arma patriæ inferetis? Horret animus tanti flagitii imagine. Tutori Trevero agentur excubiæ? Signum belli Batavus dabit? Germanorum catervas supplebitis? quis deinde sceleris exitus? cum Romanæ legiones contra direxerint: transfugæ e transfugis, & proditores e proditoribus, inter recens & vetus sacramentum invisi deis errabitis? Te, Jupiter optime, maxime, quem per octingentos viginti annos tot triumphis coluimus; te, Quirine, Romanæ parens Urbis, precor venerorque, ut si vobis non fuit cordi, me duce hæc castra incorrupta & intemerata servari, at certe pollui fœdarique a Tutore & Classico ne sinatis. Militibus Romanis aut innocentiam detis, aut maturam & sine noxa pœnitentiam.

Vocula occiditur; & pro Galliarum imperio juratum.

LIX. Varie excepta oratio inter spem, metumque, ac pudorem. Digressum Voculam, & de supremis agitantem, liberti servique prohibuere fœdissimam mortem (101) sponte prævenire. Et Classicus, misso Æmilio Longino, desertore primæ legionis, cædem ejus maturavit. Herennium & Numisium, legatos, vinciri satis visum. Dein,

sumptis Romani imperii insignibus (102), in castra venit. Nec illi, quamquam ad omne facinus durato, verba ultra suppeditavere, quam ut sacramentum recitaret. Juravere, qui aderant, *pro imperio Galliarum*. Interfectorem Voculæ altis ordinibus, ceteros, ut quisque flagitium navaverat, præmiis attollit. Divisæ inde inter Tutorem & Classicum curæ. Tutor valida manu circumdatos Agrippinenses, quantumque militum apud superiorem Rheni ripam, in eadem verba adigit; occisis Mogontiaci tribunis, pulso castrorum præfecto, qui detrectaverant. Classicus corruptissimum quemque e deditis *pergere ad obsessos* jubet, *veniam ostentantes, si præsentia sequerentur; aliter nihil spei: famem, ferrumque, & extrema passuros*. Adjecere, qui missi erant, exemplum suum.

Legiones, in Veteribus castris obsessæ, eadem in verba adactæ.

LX. Obsessos hinc fides, inde egestas, inter decus ac flagitium distrahebant. Cunctantibus solita insolitaque alimenta deerant; absumptis jumentis equisque, & ceteris animalibus, quæ profana fœdaque in usum necessitas vertit. Virgulta postremo, & stirpes, & internatas saxis herbas vellentes, miseriarum patientiæque documentum fuere; donec egre-

egregiam laudem fine turpi macularent, missis ad Civilem legatis *vitam* orantes. Neque ante preces admissæ, quam in verba Galliarum jurarent. Tum pactus *prædam castrorum*, dat custodes, qui pecuniam, calones, sarcinas retentarent, ac qui ipsos leves (103) abeuntes prosequerentur. Ad quintum fere lapidem coorti Germani, incautum agmen adgrediuntur. Pugnacissimus quisque in vestigio, multi palantes occubuere: ceteri retro in castra profugiunt, querente sane Civile, & increpante Germanos, *tamquam fidem per scelus abrumperent*. Simulata ea fuerint, an retinere sævientes nequiverit, parum adfirmatur. Direptis castris, faces injiciunt: cunctosque, qui prœlio superfuerant, incendium hausit.

Tum Civilis, voti compos, crinem ponit. Inde quoque major Veledæ auctoritas.

LXI. Civilis, barbaro voto (104), post cœpta adversus Romanos arma, propexum rutilatumque crinem, patrata demum cæde legionum, deposuit. Et ferebatur, parvulo filio quosdam captivorum, sagittis jaculisque puerilibus figendos, obtulisse. Ceterum neque se, neque quemquam Batavum, in verba Galliarum adegit, fisus Germanorum opibus; &, si certandum adversus Gallos de possessione re-

rum foret, inclitus fama, & potior. Mummius Lupercus, legatus legionis, inter dona missus Veledæ. Ea virgo nationis Bructeræ, late imperitabat, vetere apud Germanos more, quo plerasque feminarum fatidicas, & augescente superstitione, arbitrantur deas (105). Tuncque Veledæ auctoritas adolevit: nam *prosperas Germanis res, & excidium legionum* prædixerat. Sed Lupercus in itinere interfectus. Pauci centurionum tribunorumque, in Gallia geniti, reservantur, pignus societatis. Cohortium, alarum, legionum, hiberna subversa cremataque: iis tantum relictis, quæ Mogontiaci ac Vindonissæ sita sunt.

Captarum legionum mœstum silensque agmen. Alæ Picentinæ virtus.

LXII. Legio sextadecima, cum auxiliis simul deditis, a Novesio in coloniam Treverorum transgredi jubetur, præfinita die, intra quam castris excederet. Medium omne tempus per varias curas egere: ignavissimus quisque, cæsorum apud Vetera exemplo, paventes; melior pars rubore & infamia: *quale illud iter, quis dux viæ? & omnia in arbitrio eorum, quos vitæ necisque dominos fecissent*. Alii, nulla dedecoris cura, pecuniam, aut carissima sibimetipsi circumdare: quidam expedire

arma, telisque tamquam in aciem accingi. Hæc meditantibus, advenit proficiscendi hora, exspectatione tristior (106). Quippe intra vallum deformitas haud perinde notabilis: detexit ignominiam campus & dies. Revulsæ Imperatorum imagines, inhonora signa (107), fulgentibus hinc inde Gallorum vexillis: silens agmen, & velut longæ exsequiæ. Dux Claudius Sanctus, effosso oculo, dirus ore, ingenio debilior. Duplicatur flagitium, postquam, desertis Bonnensibus castris, altera se legio miscuerat. Et vulgata captarum legionum fama, cuncti, qui paullo ante Romanorum nomen horrebant, procurrentes ex agris tectisque, & undique effusi, insolito spectaculo nimium fruebantur. Non tulit ala Picentina gaudium insultantis vulgi; spretisque Sancti promissis, aut minis, Mogontiacum abeunt; ac forte obvio interfectore Voculæ, Longino, conjectis in eum telis, initium exsolvendæ in posterum culpæ fecere. Legiones, nihil mutato itinere, ante mœnia Treverorum considunt.

Colonia Agrippinensis, Transrhenanis gentibus invisa, in summum discrimen adducitur.

LXIII. Civilis & Classicus, rebus secundis sublati, an Coloniam Agrippinensem diripiendam exercitibus suis permitterent, dubitavere. Sævitia inge-

nii, & cupidine prædæ, ad excidium civitatis trahebantur: obstabat ratio belli, & novum imperium inchoantibus utilis clementiæ fama. Civilem etiam beneficii memoria flexit, quod filium ejus, primo rerum motu, in Colonia Agrippinensi deprehensum, honorate custodierant. Sed Transrhenanis gentibus invisa civitas, opulentia auctuque. Neque alium finem belli rebantur, quam si promiscua ea sedes omnibus Germanis foret; aut disjecta, Ubios quoque dispersisset.

LXIV. Igitur Tencteri, Rheno discreta gens, missis legatis, mandata apud concilium Agrippinensium edi jubent: quæ ferocissimus e legatis in hunc modum protulit: *Redisse vos in corpus nomenque Germaniæ, communibus deis, & præcipuo deorum Marti, grates agimus: vobisque gratulamur, quod tandem liberi inter liberos eritis. Nam adhunc diem, flumina ac terras, & cælum quodammodo ipsum, clauserant Romani, ut colloquia congressusque nostros arcerent: vel, quod contumeliosius est viris ad arma natis, inermes ac prope nudi, sub custode & pretio coiremus* (108). *Sed, ut amicitia societasque nostra in æternum rata sit, postulamus a vobis, muros Coloniæ, munimenta servitii, detrahatis. Ftiam fera animalia, si clausa teneas, virtutis obliviscuntur. Romanos omnes, in finibus vestris, trucidetis: haud facile libertas & domini*

miscentur. Bona interfectorum in medium cedant, ne quis occulere quidquam, aut segregare causam suam possit. Liceat nobis vobisque utramque ripam colere, ut olim majoribus nostris. Quomodo lucem diemque omnibus hominibus, ita omnes terras fortibus viris natura aperuit. Instituta cultumque patrium resumite, abruptis voluptatibus (109), *quibus* Romani *plus adversus subjectos, quam armis valent. Sincerus & integer, & servitutis oblitus populus, aut ex æquo agetis, aut aliis imperitabitis.*

LXV. Agrippinenses, sumpto consultandi spatio, quando neque subire conditiones metus futuri, neque palam aspernari conditio præsens sinebat, in hunc modum respondent: *Quæ prima libertatis facultas data est, avidius, quam cautius sumpsimus, ut vobis ceterisque Germanis, consanguineis nostris, jungeremur. Muros civitatis, congregantibus se cum maxime* Romanorum *exercitibus, augere nobis, quam diruere, tutius est. Si qui ex* Italia, *aut provinciis, alienigenæ in finibus nostris fuerant, eos bellum absumpsit, vel in suas quisque sedes refugère. Deductis olim* (110), *& nobiscum per connubium sociatis, quique mox provenere, hæc patria est. Nec vos adeo iniquos existimamus, ut interfici a nobis parentes, fratres, liberos nostros velitis. Vectigal & onera commerciorum resolvimus.*

Sint transitus incustoditi, sed diurni, & inermes; donec nova & recentia jura in vetustatem consuetudine vertantur. Arbitrum habebimus Civilem & Veledam, apud quos pacta sancientur. Sic lenitis Tencteris, legati ad Civilem & Veledam missi cum donis, cuncta ex voluntate Agrippinensium perpetravere. Sed coram adire, adloquique Veledam, negatum. Arcebantur aspectu, quo venerationis plus inesset. Ipsa edita in turre (1 r 1): delectus e propinquis consulta responsaque, ut internuntius numinis, portabat.

Civilis Claudium Labeonem, resistere ausum, vincit: Betasios Tungrosque in fidem recipit.

LXVI. Civilis, societate Agrippinensium auctus, proximas civitates adfectare, aut adversantibus bellum inferre statuit. Occupatísque Sunicis, & juventute eorum per cohortes composita; quo minus ultra pergeret, Claudius Labeo Betasiorum Tungrorumque & Nerviorum tumultuaria manu restitit, fretus loco, quia pontem Mosæ fluminis anteceperat. Pugnabaturque in angustiis ambigue, donec Germani transnatantes, terga Labeonis invasere. Simul Civilis, ausus, an ex composito, intulit se agmini Tungrorum, & clara voce: *Non ideo,*

inquit, *bellum sumpsimus, ut Batavi & Treveri gentibus imperent. Procul haec a nobis arrogantia: accipite societatem: transgredior ad vos, seu me ducem, seu militem mavultis.* Movebatur vulgus, condebantque gladios; cum Campanus, ac Juvenalis, ex primoribus Tungrorum, universam ei gentem dedidere. Labeo, antequam circumveniretur, profugit. Civilis Betasios quoque ac Nervios, in fidem acceptos, copiis suis adjunxit: ingens rerum, perculsis civitatum animis, vel sponte inclinantibus.

Lingones tamen a Sequanis fusi; victusque Julius Sabinus latet.

LXVII. Interea Julius Sabinus, projectis foederis Romani monumentis (112), *Caesarem* se salutari jubet; magnamque & inconditam popularium turbam in Sequanos rapit, conterminam civitatem, & nobis fidam. Nec Sequani detrectavere certamen. Fortuna melioribus adfuit. Fusi Lingones. Sabinus festinatum temere proelium, pari formidine deseruit. Utque famam exitii sui faceret, villam, in quam perfugerat, cremavit; illic voluntaria morte interiisse creditus. Sed quibus artibus latebrisque vitam per novem mox annos traduxerit, simul amicorum ejus constantiam, & insigne Eponinae uxoris exemplum (113), suo loco reddemus. Sequanorum

prospera acie belli impetus stetit. Resipiscere paullatim civitates, fasque & fœdera respicere, principibus Remis, qui per Gallias edixere, *ut missis legatis in commune consultarent, libertas an pax placeret.*

Tantis armorum motibus anxius Mucianus, cum Domitiano ad bellum accingitur. Legiones quatuor præmissæ: aliæ accitæ.

LXVIII. At Romæ cuncta in deterius audita Mucianum angebant, ne, quamquam egregii duces (114) (jam enim Gallum Annium & Petilium Cerialem delegerat) summam belli parum tolerarent. Nec relinquenda Urbs sine rectore. Et Domitiani indomitæ libidines timebantur; suspectis, uti diximus, Primo Antonio, Varoque Arrio. Varus, prætorianis præpositus, vim atque arma retinebat. Eum Mucianus, pulsum loco, ne sine solatio ageret, annonæ præfecit. Utque Domitiani animum, Varo haud alienum, deliniret, Arretinum Clementem, domui Vespasiani per adfinitatem innexum, & gratissimum Domitiano, prætorianis præposuit, *patrem ejus sub Cajo Cæsare egregie functum ea cura* dictitans. *Lætum militibus idem nomen: atque ipsum, quamquam senatorii ordinis, ad utraque munia sufficere.* Adsumuntur e civitate clarissimus quis-

que; & alii per ambitionem. Simul Domitianus Mucianusque accingebantur, dispari animo: ille, spe ac juventa properus: hic, moras nectens, quîs flagrantem retineret, ne ferocia ætatis, & pravis impulsoribus, si exercitum invasisset, paci belloque male consuleret. Legiones victrices, sexta & octava, Vitellianarum unaetvicesima, e recens conscriptis secunda, Penninis Cottianisque Alpibus, pars monte Grajo traducuntur. Quartadecima legio e Britannia, sexta ac decima ex Hispania accitæ. Igitur venientis exercitus fama, & suopte ingenio ad mitiora inclinantes Galliarum civitates, in Remos convenere. Treverorum legatio illic opperiebatur, accerrimo instinctore belli Tullio Valentino. Is meditata oratione, cuncta, magnis imperiis objectari solita, contumeliasque & invidiam in populum Romanum effudit; turbidus miscendis seditionibus, & plerisque gratus vecordi facundia.

Galli deliberant; & plerique, æmulatione provinciarum deterriti, Romanam fidem retinent.

LXIX. At Julius Auspex, e primoribus Remorum, *vim Romanam, pacisque bona* dissertans, & *sumi bellum etiam ab ignavis, strenuissimi cujusque periculo geri, jamque super caput legiones*, sapientissimum quemque reverentia fideque, juniores

periculo ac metu continuit. Et Valentini animum laudabant, consilium Auspicis sequebantur. Constat obstitisse Treveris Lingonibusque apud Gallias, quod, Vindicis motu, cum Verginio steterant. Deterruit plerosque provinciarum aemulatio: *quod bello caput? unde jus auspiciumque peteretur? quam, si cuncta provenissent, sedem imperio legerent?* Nondum victoria, jam discordia erat: aliis foedera, quibusdam opes viresque, aut vetustatem originis, per jurgia jactantibus (115). Taedio futurorum, praesentia placuere. Scribuntur ad Treveros epistolae, nomine Galliarum, *ut abstinerent armis, impetrabili venia, & paratis deprecatoribus, si poeniteret*. Restitit idem Valentinus obstruxitque civitatis suae aures, haud perinde instruendo bello intentus, quam frequens concionibus.

Nec Civili, Classico, ceterisque ducibus satis consilii ac concordiae.

LXX. Igitur non Treveri, neque Lingones, ceteraeve rebellium civitates, pro magnitudine suscepti discriminis agere. Ne duces quidem in unum consulere. Sed Civilis avia Belgarum circumibat; dum Claudium Labeonem capere, aut exturbare nititur. Classicus, segne plerumque otium trahens, velut parto imperio fruebatur. Ne Tutor quidem

maturavit superiorem Germaniæ ripam, & ardua Alpium præsidiis claudere. Atque interim unaetvicesima legio Vindonissa, Sextilius Felix cum auxiliariis cohortibus per Ræetiam, inrupere. Accessit ala Singularium (116), excita olim a Vitellio, deinde in partes Vespasiani transgressa. Præerat Julius Briganticus, sorore Civilis genitus, ut ferme acerrima proximorum odia sunt, invisus avunculo infensusque. Tutor Treverorum copias, recenti Vangionum, Cæracatium (117), Tribocorum delectu auctas, veterano pedite atque equite firmavit, corruptis spe, aut metu subactis legionariis: qui primo cohortem, præmissam a Sextilio Felice, interficiunt; mox ubi duces exercitusque Romanus propinquabant, honesto transfugio rediere: secutis Tribocis, Vangionibusque & Cæracatibus. Tutor, Treveris comitantibus, vitato Mogontiaco, Bingium concessit, fidens loco, quia pontem Navæ fluminis abruperat: sed incursu cohortium, quas Sextilius ducebat, & reperto vado, proditus fususque. Ea clade perculsi Treveri; & plebes, omissis armis, per agros palatur: quidam principum, ut primi posuisse bellum viderentur, in civitates, quæ societatem Romanam non exuerant, perfugerunt. Legiones, a Novesio Bonnaque in Treveros, ut supra memoravimus, traductæ, se ipsas in verba Vespasiani adigunt (118). Hæc, Valentino absente, ge-

sta: qui, ubi adventabat, furens, cunctaque rursus in turbas & exitium conversurus, legiones in Mediomatricos, sociam civitatem, abscessere. Valentinus ac Tutor in arma Treveros retrahunt; occisis Herennio ac Numisio, legatis, quo minore spe veniæ cresceret vinculum sceleris.

Interea Petilius Cerialis Mogontiacum venit: Valentinum, hostium ducem, magna clade Rigoduli adficit.

LXXI. Hic belli status erat, cum Petilius Cerialis Mogontiacum venit. Ejus adventu erectæ spes. Ipse pugnæ avidus, & contemnendis, quam cavendis hostibus melior, ferocia verborum militem incendebat; ubi primum congredi licuisset, nullam prœlio moram facturus. Delectus, per Galliam habitos, in civitates remittit, ac nuntiare jubet *sufficere imperio legiones: socii ad munia pacis redirent, securi, velut confecto bello, quod Romanæ manus excepissent.* Auxit ea res Gallorum obsequium: nam recepta juventute, facilius tributa toleravere, proniores ad officia, quod spernebantur. At Civilis & Classicus, ubi *pulsum Tutorem, cæsos Treveros, cuncta hostibus prospera* accepere; trepidi ac properantes, dum dispersas suorum copias conducunt, crebris interim nuntiis Valentinum

monuere, *ne summæ rei periculum faceret*. Eo rapidius Cerialis, missis in Mediomatricos, qui breviore itinere legiones in hostem verterent, contracto quod erat militum Mogontiaci, quantumque secum transvexerat, tertiis castris Rigodulum venit; quem locum, magna Treverorum manu, Valentinus insederat, montibus aut Mosella (119) amne septum: & addiderat fossas, obicesque saxorum. Nec deterruere ea munimenta Romanum ducem, quo minus peditem perrumpere juberet, equitum aciem in collem erigeret, spreto hoste; quem temere collectum, haud ita loco juvari, ut non plus suis in virtute foret. Paullum moræ in ascensu, dum missilia hostium prævehuntur. Ut ventum in manus (120), deturbati, ruinæ modo, præcipitantur. Et pars equitum, æquioribus jugis circumvecta, nobilissimos Belgarum, in quîs ducem Valentinum, cepit.

Victæ ante legiones in castra Romana receptæ.

LXXII. Cerialis postero die coloniam Treverorum ingressus est, avido milite eruendæ civitatis: *Hanc esse Classici, hanc Tutoris patriam: horum scelere clausas cæsasque legiones. Quid tantum Cremonam meruisse, quam e gremio Italiæ raptam, quia unius noctis moram victoribus adtulerit? Stare in confinio Germaniæ integram sedem, spoliis*

exercituum & ducum cædibus ovantem. Redigeretur præda in fiscum: ipsis sufficere ignes & rebellis coloniæ ruinas, quibus tot castrorum excidia pensarentur. Cerialis, a metu infamiæ (121), si licentia sævitiaque imbuere militem crederetur, pressit iras: & paruere, posito civium bello, ad externa modestiores. Convertit inde animos accitarum e Mediomatricis legionum miserabilis aspectus. Stabant conscientia flagitii mœstæ, fixis in terram oculis. Nulla inter coeuntes exercitus consalutatio: neque solantibus hortantibusve responsa dabant, abditi per tentoria, & lucem ipsam vitantes: nec perinde periculum aut metus, quam pudor ac dedecus, obstupefecerat; attonitis etiam victoribus, qui vocem precesque (122) adhibere non ausi, lacrymis ac silentio veniam poscebant: donec Cerialis mulceret animos, *fato acta* dictitans, *quæ militum ducumque discordia, vel fraude hostium evenissent. Primum illum stipendiorum & sacramenti diem haberent: priorum facinorum neque Imperatorem, neque se meminisse.* Tunc recepti in eadem castra, & edictum per manipulos, ne quis in certamine jurgiove seditionem aut cladem commilitoni objectaret.

Cerialis Treveros ac Lingonas adloquitur & componit.

LXXIII. Mox Treveros ac Lingonas, ad concionem vocatos, ita adloquitur: *Neque ego umquam facundiam exercui; & populi Romani virtutem armis adfirmavi: Sed quia apud vos verba plurimum valent, bonaque ac mala non sua natura, sed vocibus seditiosorum æstimantur; statui pauca disserere, quæ, profligato bello, utilius sit vobis audisse, quam nobis dixisse. Terram vestram, ceterorumque Gallorum, ingressi sunt duces imperatoresque Romani, nulla cupidine, sed majoribus vestris invocantibus; quos discordiæ usque ad exitium fatigabant: & acciti auxilio Germani, sociis pariter atque hostibus servitutem imposuerant. Quot prœliis adversus Cimbros Teutonosque, quantis exercituum nostrorum laboribus, quove eventu Germanica bella tractaverimus, satis clarum* (123). *Nec ideo Rhenum insedimus, ut Italiam tueremur: sed ne quis alius Ariovistus regno Galliarum potiretur. An vos cariores Civili Batavisque & Transrhenanis gentibus creditis, quam majoribus eorum patres avique vestri fuerunt? Eadem semper causa Germanis transcendendi in Gallias, libido atque avaritia, & mutandæ sedis amor: ut relictis pa-*

ludibus & solitudinibus suis, fecundissimum hoc solum, vosque ipsos possiderent. Ceterum libertas, & speciosa nomina prætexuntur: nec quisquam alienum servitium, & dominationem sibi concupivit, ut non eadem ista vocabula usurparet.

LXXIV. *Regna bellaque per Gallias semper fuere, donec in nostrum jus concederetis. Nos, quamquam totiens lacessiti, jure victoriæ id solum vobis addidimus* (124), *quo pacem tueremur. Nam neque quies gentium sine armis; neque arma sine stipendiis; neque stipendia sine tributis haberi queunt. Cetera in communi sita sunt. Ipsi plerumque legionibus nostris præsidetis: ipsi has aliasque provincias regitis. Nihil separatum, clausumve. Et laudatorum Principum usus ex æquo, quamvis procul agentibus: sævi proximis ingruunt. Quomodo sterilitatem, aut nimios imbres, & cetera naturæ mala; ita luxum, vel avaritiam dominantium tolerate. Vitia erunt, donec homines: sed neque hæc continua, & meliorum interventu pensantur: nisi forte, Tutore & Classico regnantibus, moderatius imperium speratis; aut minoribus, quam nunc, tributis parabuntur, quibus Germani Britannique arceantur. Nam pulsis (quod dii prohibeant) Romanis, quid aliud, quam bella omnium inter se gentium exsistent? Octingentorum annorum fortuna disciplinaque compages hæc coaluit; quæ convelli, sine*

ne

ne exitio convellentium, non potest. Sed vobis maximum discrimen, penes quos aurum & opes præcipuæ bellorum causæ. Proinde pacem in Urbem, quam victi victoresque eodem jure obtinemus, amate, colite. Moneant vos utriusque fortunæ documenta, ne contumaciam cum pernicie, quam obsequium cum securitate malitis. Tali oratione graviora metuentes composuit, erexitque.

Atrox prœlium, quo Germani, primum victores, dein Cerialis constantia vincuntur.

LXXV. Tenebantur victore exercitu Treveri, cum Civilis & Classicus misere epistolas ad Cerialem, quarum hæc sententia fuit. *Vespasianum, quamquam nuntii occultarent* (125), *excessisse vita. Urbem atque Italiam interno bello consumptam. Muciani ac Domitiani vana & sine viribus nomina. Si Cerialis imperium Galliarum velit, ipsos finibus civitatum suarum contentos: si prœlium mallet, ne id quidem abnuere.* Ad ea Cerialis Civili & Classico nihil: eum, qui adtulerat ipsas epistolas (126), ad Domitianum misit. Hostes, divisis copiis, advenere undique. Plerique culpabant Cerialem, passum jungi, quos discretos intercipere licuisset. Romanus exercitus castra fossa valloque circumdedit: quîs temere antea intutis consederat. Apud Germanos diversis sententiis certabatur.

LXXVI. Civilis *opperiendas Transrhenanorum gentes, quarum terrore fractae populi Romani vires obtererentur. Gallos quid aliud, quam praedam victoribus? & tamen, quod roboris sit, Belgas, secum palam, aut voto stare.* Tutor *cunctatione crescere rem Romanam* adfirmabat, *coeuntibus undique exercitibus. Transvectam e Britannia legionem; accitas ex Hispania; adventare ex Italia: nec subitum militem, sed veterem, expertumque belli. Nam Germanos, qui ab ipsis sperentur, non juberi, non regi, sed cuncta ex libidine agere. Pecuniamque, ac dona, quîs solis corrumpantur, majora apud Romanos, & neminem adeo in arma pronum* (127), *ut non idem pretium quietis, quam periculi, malit. Quod si statim congrediantur, nullas esse Ceriali, nisi ex reliquiis Germanici exercitus, legiones, foederibus Galliarum obstrictas. Idque ipsum, quod inconditam nuper Valentini manum contra spem suam fuderint, alimentum illis ducique temeritatis. Ausuros rursus, venturosque in manus, non imperiti adolescentuli, verba & conciones, quam ferrum & arma meditantis, sed Civilis & Classici: quos ubi adspexerint, redituram in animos formidinem, fugam, famemque, ac toties captis precariam vitam: neque Treveros, aut Lingonas benevolentia contineri: resumpturos arma, ubi metus abscesserit.* Diremit consiliorum diver-

sitatem, approbata Tutoris sententia, Classicus, statimque exsequuntur.

LXXVII. Media acies Ubiis Lingonibusque data; dextro cornu cohortes Batavorum; sinistro Bructeri Tencterique: pars montibus; alii, viam inter Mosellamque flumen, tam improvisi adsiluere, ut in cubiculo ac lectulo Cerialis (neque enim noctem in castris egerat) pugnari simul, vincique suos audierit, increpans pavorem nuntiantium, donec universa clades in oculis fuit. Perrupta legionum castra, fusi equites: medius Mosellæ pons, qui ulteriora Coloniæ adnectit, ab hostibus insessus. Cerialis, turbidis rebus intrepidus, & fugientes manu retrahens, intecto corpore promptus inter tela, felici temeritate, & fortissimi cujusque accursu, reciperatum pontem electa manu firmavit. Mox in castra reversus, palantes captarum apud Novesium Bonnamque legionum manipulos, & rarum apud signa militem, ac prope circumventas aquilas videt. Incensus ira, *Non Flaccum*, inquit; *non Voculam deseritis. Nulla hic proditio: neque aliud excusandum habeo, quam quod vos Gallici fœderis oblitos prædixerim: memoriam* (128) *Romani sacramenti temere credidi. Adnumerabor Numisiis & Herenniis, ut omnes legati vestri, aut militum manibus, aut hostium ceciderint. Ite; nuntiate Vespasiano, vel, quod propius est, Civili & Classico, relictum*

a vobis in acie ducem: venient legiones, quæ neque me inultum, neque vos impunitos patiantur.

LXXVIII. Vera erant, & a tribunis præfectisque eadem ingerebantur. Consistunt per cohortes, & manipulos: neque enim poterat patescere acies, effuso hoste; & impedientibus tentoriis sarcinisque, cum intra vallum pugnaretur. Tutor, & Classicus, & Civilis, suis quisque locis pugnam ciebant: Gallos *pro libertate*, Batavos *pro glória*, Germanos *ad prædam* instigantes. Et cuncta pro hostibus erant: donec legio unaetvicesima, patentiore, quam ceteræ, spatio conglobata, sustinuit ruentes, mox impulit. Nec sine ope divina, mutatis repente animis, terga victores vertére. Ipsi territos se cohortium aspectu ferebant, quæ primo impetu disjectæ, summis rursus jugis congregabantur, ac speciem novi auxilii fecerant. Sed obstitit vincentibus pravum inter ipsos certamen, hoste omisso, spolia consectandi. Cerialis, ut incuria prope rem adflixit, ita constantia restituit: secutusque fortunam, castra hostium eodem die capit exscinditque.

Agrippinenses a Germanis desciscunt.

LXXIX. Nec in longum quies militi data. Orabant auxilium Agrippinenses; offerebantque uxorem ac sororem Civilis, & filiam Classici, relicta sibi

pignora societatis. Atque interim dispersos in domibus Germanos trucidaverant. Unde metus, & justæ preces invocantium, antequam hostes, reparatis viribus, ad spem, vel ad ultionem accingerentur. Namque & Civilis illuc intenderat, non invalidus, flagrantissima cohortium suarum integra, quæ e Chaucis Frisiisque composita, Tolbiaci (129), in finibus Agrippinensium, agebat. Sed tristis nuntius avertit, *deletam cohortem dolo Agrippinensium:* qui largis epulis vinoque sopitos Germanos, clausis foribus, igne injecto, cremavere. Simul Cerialis propero agmine subvenit. Circumsteterat Civilem & alius metus, ne quartadecima legio, adjuncta Britannica classe, adflictaret Batavos, qua Oceano ambiuntur. Sed legionem, terrestri itinere, Fabius Priscus, legatus, in Nervios Tungrosque duxit. Eæque civitates in deditionem acceptæ: classem ultro Canninefates adgressi sunt; majorque pars navium depressa, aut capta. Et Nerviorum multitudinem, sponte commotam, ut pro Romanis bellum capesseret, iidem Canninefates fudere. Classicus quoque adversus equites, Novesium a Ceriale præmissos, secundum prœlium fecit: quæ modica, sed crebra damna, famam victoriæ nuper partæ lacerabant.

Mucianus filium Vitellii interfici jubet. Antonius Primus ad Vespasianum venit, nec pro spe sua excipitur.

LXXX. Iisdem diebus Mucianus Vitellii filium interfici jubet: mansuram discordiam obtendens, ni semina belli restinxisset. Neque Antonium Primum adsciri inter comites a Domitiano passus est, favore militum anxius, & superbia viri, æqualium quoque, adeo superiorum intolerantis. Profectus ad Vespasianum Antonius, ut non pro spe sua excipitur, ita neque averso Imperatoris animo. Trahebatur in diversa; hinc meritis Antonii, cujus ductu confectum haud dubie bellum erat; inde Muciani epistolis: simul ceteri, ut *infestum tumidumque* insectabantur, adjunctis prioris vitæ criminibus (130): neque ipse deerat, arrogantia vocare offensas (131), nimius commemorandis, quæ meruisset. *Alios*, ut *imbelles*, *Cæcinam*, ut *captivum ac dediticium* increpat. Unde paullatim levior viliorque haberi, manente tamen in speciem amicitia.

Miracula Alexandriæ a Vespasiano edita.

LXXXI. Per eos menses, quibus Vespasianus Alexandriæ statos æstivis flatibus dies, & certa maris, opperiebatur, multa miracula evenere, quîs cæli

ſavor, & quædam in Vespasianum inclinatio numinum ostenderetur. Ex plebe Alexandrina quidam, oculorum tabe notus, genua ejus advolvitur, *remedium cæcitatis* exposcens gemitu, monitu (132) Serapidis dei, quem dedita superstitionibus gens ante alios colit: precabaturque Principem, *ut genas & oculorum orbes dignaretur respergere oris excremento*. Alius manum æger, eodem deo auctore, *ut pede ac vestigio Cæsaris calcaretur*, orabat. Vespasianus primo irridere, adspernari; atque illis instantibus, modo famam vanitatis metuere, modo obsecratione ipsorum, & vocibus adulantium in spem induci: postremo existimari a medicis jubet, an talis cæcitas ac debilitas ope humana superabiles forent. Medici varie disserere: *Huic non exesam vim luminis, & redituram, si pellerentur obstantia: illi elapsos in pravum artus, si salubris vis adhibeatur, posse integrari. Id fortasse cordi deis, & divino ministerio Principem electum: denique patrati remedii gloriam penes Cæsarem; inriti ludibrium penes miseros fore*. Igitur Vespasianus, cuncta fortunæ suæ patere (133) ratus, nec quidquam ultra incredibile, læto ipse vultu, erecta, quæ astabat multitudine, jussa exsequitur. Statim conversa ad usum manus, ac cæco reluxit dies. Utrumque, qui interfuere, nunc quoque memorant, postquam nullum mendacio pretium.

Adit templum Serapidis.

LXXXII. Altior inde Vespasiano cupido adeundi sacram ædem, ut super rebus imperii consuleret. *Arceri templo cunctos* jubet: atque ingressus, intentusque numini, respexit pone tergum e primoribus Ægyptiorum, nomine *Basiliden*; quem procul Alexandria plurium dierum itinere, & ægro corpore detineri haud ignorabat. Percunctatur sacerdotes, *num illo die Basilides templum inisset?* percunctatur obvios, *num in Urbe visus sit?* denique, missis equitibus, explorat, illo temporis momento octoginta millibus passuum abfuisse. Tunc divinam speciem, & vim responsi ex nomine *Basilidis*, interpretatus est.

Hujus dei origo.

LXXXIII. Origo dei nondum nostris auctoribus celebrata: Ægyptiorum antistites sic memorant. *Ptolemæo regi, qui Macedonum primus Ægypti opes firmavit, cum Alexandriæ recens conditæ mœnia, templaque, & religiones adderet, oblatum per quietem decore eximio, & majore quam humana specie juvenem, qui moneret*, ut, fidissimis amicorum in Pontum missis, effigiem suam acciret: lætum id

regno, magnamque & inclitam sedem fore, quæ excepisset: *simul visum eumdem juvenem in cælum igne plurimo attolli*. Ptolemæus, omine & miraculo excitus, sacerdotibus Ægyptiorum, quibus mos talia intelligere, nocturnos visus aperit. Atque illis Ponti & externorum parum gnaris, Timotheum, Atheniensem, e gente Eumolpidarum; quem, ut antistitem cærimoniarum, Eleusine exciverat (134), *quænam illa superstitio, quod numen?* interrogat. Timotheus, quæsitis, qui in Pontum meassent, cognoscit, urbem illic Sinopen, nec procul templum, vetere inter accolas fama, Jovis Ditis. Namque & muliebrem effigiem adsistere, quam plerique Proserpinam vocent. Sed Ptolemæus, ut sunt ingenia regum, pronus ad formidinem, ubi securitas rediit, voluptatum quam religionum appetens, negligere paullatim, aliasque ad curas animum vertere: donec eadem species, terribilior jam & instantior, *exitium ipsi regnoque* denuntiaret, *ni jussa patrarentur*. Tum legatos & dona Scydrothemidi regi (is tunc Sinopensibus imperitabat) expediri jubet; præcipitque navigaturis, *ut Pythium Apollinem adeant*. Illis mare secundum: sors oraculi haud ambigua: *Irent, simulacrumque patris sui reveherent, sororis relinquerent*.

LXXXIV. Ut Sinopen venere, munera, preces, mandata regis sui Scydrothemidi allegant. Qui

diversus animi, modo numen pavescere, modo minis adversantis populi terreri; sæpe donis promissisque legatorum flectebatur. Atque interim triennio exacto, Ptolemæus non studium, non preces omittere. Dignitatem legatorum, numerum navium, auri pondus augebat. Tum minax facies Scydrothemidi offertur, *ne destinata deo ultra moraretur*. Cunctantem varia pernicies, morbique, & manifesta cælestium ira, graviorque in dies fatigabat. Advocata concione, *jussa numinis, suos Ptolemæique visus, ingruentia mala* exponit. Vulgus adversari regem (135), invidere Ægypto, sibi metuere, templumque circumsidere. Major hinc fama tradidit, *deum ipsum appulsas litori naves sponte conscendisse*. Mirum inde dictu, tertio die, tantum maris emensi, Alexandriam appelluntur. Templum pro magnitudine urbis exstructum, loco, cui nomen Rhacotis: fuerat illic sacellum, Serapidi atque Isidi antiquitus sacratum. Hæc de origine & adventu dei celeberrima. Nec sum ignarus, esse quosdam, qui *Seleucia, urbe Syriæ, accitum, regnante Ptolemæo, quem tertia ætas tulit*: alii *auctorem eumdem Ptolemæum, sedem, ex qua transierit, Memphim* perhibent, inclitam olim, & veteris Ægypti columen. Deum ipsum multi *Æsculapium, quod medeatur ægris corporibus*; quidam *Osirin, antiquissimum illis gentibus numen*; plerique *Jovem*,

ut rerum omnium potentem; plurimi *Ditem patrem* insignibus, quæ in ipso manifesta, aut per ambages conjectant.

Valentinus, victus, nec degener, punitur.

LXXXV. At Domitianus Mucianusque, antequam Alpibus propinquarent, prosperos rerum in Treveris gestarum nuntios accepere. Præcipua victoriæ fides, dux hostium Valentinus, nequaquam abjecto animo, quos spiritus gessisset, vultu ferebat. Auditus ideo tantum, ut nosceretur ingenium ejus, damnatusque, inter ipsum supplicium, exprobranti cuidam *patriam ejus captam, accipere se solatium mortis* respondit. Sed Mucianus, quod diu occultaverat, ut recens exprompsit: *Quoniam, benignitate deûm, fractæ hostium vires forent, parum decore Domitianum, confecto prope bello, alienæ gloriæ interventurum. Si status imperii, aut salus Galliarum in discrimine verteretur, debuisse Cæsarem in acie stare: Canninefates Batavosque minoribus ducibus delegandos. Ipse Lugduni vim fortunamque principatus e proximo ostentaret, nec parvis periculis immixtus, & majoribus non defuturus.*

Domitianus, cum frustra Cerialem tentasset, ut sibi exercitum imperiumque traderet, otium studiaque literarum simulat.

LXXXVI. Intelligebantur artes: sed pars obsequii in eo, ne deprehenderentur. Ita Lugdunum ventum. Unde creditur Domitianus, occultis ad Cerialem nuntiis, fidem ejus tentavisse, *an præsenti sibi exercitum imperiumque traditurus foret:* qua cogitatione bellum adversus patrem agitaverit (136), an opes viresque adversus fratrem, in incerto fuit. Nam Cerialis salubri temperamento elusit, ut vana pueriliter cupientem. Domitianus, sperni a senioribus juventam suam cernens, modica quoque & usurpata antea munia imperii omittebat; simplicitatis ac modestiæ imagine, in altitudinem conditus, studiumque literarum, & amorem carminum simulans, quo velaret animum, & fratris æmulationi subduceretur, cujus disparem mitióremque naturam contra interpretabatur (137).

BREVIARIUM LIBRI QUINTI.

I. Titus perdomandæ Judææ a patre delectus. Ejus copiæ. Haud procul Hierosolymis castra facit. II. Judaicæ gentis primordia. III. Ejus sacra & instituta. VI. Descriptio terræ finiumque, balsami, Libani, Jordanis, lacus bitumen egerentis, camporum torridorum, fructuum in cinerem vanescentium, Beli amnis. VIII. Hierosolyma genti caput. Immensæ opulentiæ templum. Judæorum fortuna sub Assyriis, Medis, Persis, Macedonibus, ipsisque Judæis imperitantibus. IX. Eorum quoque varia sors sub Romanis. X. Judaicum bellum sub Gessio Floro, procuratore, ortum. Cestius Gallus, Syriæ legatus, sæpe victus. Mox victor Vespasianus cuncta, præter Hierosolyma, tenet. XI. Titus Judæos, sub urbis muros tendentes, intra mœnia pellit; urbemque oppugnat. Hierosolymorum munitiones. XII. Judæorum duces. XIII. Prodigia, quæ ante obsidium evenere. XIV. Interim Civilis, reparato per Germaniam exercitu, bellum renovat. XV. Varia prœlia, primum Civili, deinde Ceriali prospera. XIX. Civilis in Batavorum insulam concedit. XX. Invadit Romanorum præsidia. XXI. Ce-

rialis subvenit, fortunamque vertit. XXII. *At parum providus, ferme opprimitur.* XXIII. *Civilis navalem aciem ostentat. Occurrit Cerialis; novumque discrimen adit, ob superfusum Rhenum.* XXIV. *Periclitantur legiones, sed Cerialis & Civilis in pacem ultro conspirant.* Cetera periere.

Hæc autem gesta,

An. U. C.	Ær. Chr.		
DCCCXXIII.	70.	*Coss.*	Flavio Vespasiano Aug. II, Tito Vespasiano Cæsare.

Titus perdomandæ Judææ a patre delectus. Ejus copiæ. Haud procul Hierosolymis castra facit.

I. EJUSDEM anni principio, Cæsar Titus perdomandæ Judææ delectus a patre (1), &, privatis utriusque rebus, militia clarus, majore tum vi famaque agebat, certantibus provinciarum & exercituum studiis: atque ipse, ut super fortunam crederetur (2), decorum se, promptumque in armis ostendebat: comitate & adloquiis officia provocans; ac plerumque in opere, in agmine, gregario militi mixtus, incorrupto ducis honore. Tres eum in Judæa legiones, quinta, & decima, & quintadecima, vetus Vespasiani miles, excepere. Addidit e Syria duodecimam, & adductos Alexandria duoetvicesimanos tertianosque. Comitabantur viginti sociæ cohortes, octo equitum alæ: simul Agrippa Sohemusque reges, & auxilia regis Antiochi, validaque, &, solito inter accolas odio, infensa Judæis Arabum manus: multi, quos Urbe atque Italia sua

quemque spes acciverat, occupandi Principem adhuc vacuum. His cum copiis fines hostium ingressus, composito agmine, cuncta explorans, paratusque decernere, haud procul Hierosolymis castra facit.

Judaicæ gentis primordia.

II. Sed quia famosæ urbis supremum diem tradituri sumus, congruens videtur, primordia ejus aperire (3). *Judæos, Creta insula profugos, novissima Libyæ insedisse* memorant, *qua tempestate Saturnus, vi Jovis pulsus, cesserit regnis*. Argumentum e nomine petitur, *inclitum in Creta Idam montem, accolas Idæos, aucto in barbarum cognomento* (4), *Judæos vocitari*. Quidam, *regnante Iside, exundantem per Ægyptum multitudinem, ducibus Hierosolymo ac Juda, proximas in terras exoneratam*. Plerique *Æthiopum prolem, quos, rege Cepheo, metus atque odium mutare sedes perpulerit*. Sunt, qui tradant, *Assyrios convenas, indigum agrorum populum, parte Ægypti potitos, mox proprias urbes Hebræasque terras, & propiora Syriæ coluisse. Clara* alii *Judæorum initia: Solymos, carminibus Homeri celebratam gentem, conditæ urbi Hierosolymam nomen e suo fecisse*.

Ejus

Ejus sacra & instituta.

III. Plurimi auctores consentiunt, *orta per Ægyptum tabe, quæ corpora fœdaret, regem Bocchorim, adito Hammonis oraculo, remedium petentem, purgare regnum, & id genus hominum, ut invisum deis, alias in terras avehere jussum. Sic conquisitum collectumque vulgus, postquam vastis locis relictum sit; ceteris per lacrymas torpentibus, Mosen, unum exsulum, monuisse, ne quam deorum hominumve opem exspectarent, utrimque deserti* (5); *sed sibimet, ut duci cælesti, crederent, primo cujus auxilio præsentes miserias pepulissent.* Adsensere, atque omnium ignari fortuitum iter incipiunt. Sed nihil æque, quam inopia aquæ, fatigabat. Jamque haud procul exitio, totis campis procubuerant, cum grex asinorum agrestium, e pastu in rupem, nemore opacam, concessit. Secutus Moses, conjectura herbidi soli, largas aquarum venas aperit. Id levamen: & continuum sex dierum iter emensi, septimo, pulsis cultoribus, obtinuere terras, in quis urbs & templum dicata (6).

IV. Moses, quo sibi in posterum gentem firmaret, novos ritus, contrariosque ceteris mortalibus, indidit. Profana illic omnia, quæ apud nos sacra: rursum concessa apud illos, quæ nobis incesta. Ef-

figiem animalis, quo monstrante errorem sitimque depulerant, penetrali sacravere; cæso ariete, velut in contumeliam Hammonis. Bos quoque immolatur, quem Ægyptii Apin colunt. Sue abstinent, memoria cladis, qua ipsos scabies quondam turpaverat, cui id animal obnoxium. Longam olim famem crebris adhuc jejuniis fatentur. Et raptarum frugum argumentum panis Judaicus, nullo fermento, retinet. *Septimo die otium placuisse ferunt: quia is finem laborum tulerit; dein, blandiente inertia, septimum quoque annum ignaviæ datum.* Alii *honorem eum Saturno haberi: seu, principia religionis tradentibus Idæis, quos cum Saturno pulsos, & conditores gentis accepimus; seu, quod e septem sideribus, quîs mortales reguntur, altissimo orbe, & præcipua potentia, stella Saturni feratur; ac pleraque cælestium vim suam & cursum septimos per numeros conficiant.*

V. Hi ritus, quoquo modo inducti, antiquitate defenduntur: cetera instituta, sinistra, fœda, pravitate valuere. Nam pessimus quisque (7), spretis religionibus patriis, tributa & stipes illuc congerebant. Unde auctæ Judæorum res; & quia apud ipsos fides obstinata, misericordia in promptu, sed adversus omnes alios hostile odium. Separati epulis, discreti cubilibus, projectissima ad libidinem gens, alienarum concubitu abstinent: inter se nihil

inlicitum. Circumcidere genitalia instituére, ut diversitate noscantur. Transgressi in morem eorum idem usurpant: nec quidquam prius imbuuntur, quam contemnere deos, exuere patriam; parentes, liberos, fratres, vilia habere. Augendæ tamen multitudini consulitur. Nam & necare quemquam ex agnatis, nefas: animasque, prœlio aut suppliciis peremptorum, æternas putant. Hinc generandi amor, & moriendi contemptus. Corpora condere, quam cremare, e more Ægyptio; eademque cura; & de infernis persuasio (8): cælestium contra. Ægyptii pleraque animalia, effigiesque compositas venerantur; Judæi mente sola, unumque numen intelligunt. *Profanos, qui deûm imagines, mortalibus materiis, in species hominum effingant. Summum illud & æternum, neque mutabile, neque interiturum.* Igitur nulla simulacra urbibus suis, nedum templis sinunt (9). Non regibus hæc adulatio, non Cæsaribus honor. Sed quia sacerdotes eorum tibia tympanisque concinebant, hedera vinciebantur, vitisque aurea templo reperta, *Liberum patrem coli, domitorem Orientis*, quidam arbitrati sunt; nequaquam congruentibus institutis: quippe Liber festos lætosque ritus posuit; Judæorum mos absurdus sordidusque.

Descriptio terræ finiumque, balsami, Libani, Jordanis, lacus bitumen egerentis, camporum torridorum, fructuum in cinerem vanescentium, Beli amnis.

VI. Terra finesque, qua ad Orientem vergunt, Arabia terminantur: a meridie Ægyptus objacet: ab occasu Phœnices & mare: septemtrionem a latere Syriæ longe prospectant. Corpora hominum salubria, & ferentia laborum: rari imbres, uber solum. Exuberant fruges nostrum ad morem; præterque eas balsamum & palmæ. Palmetis proceritas & decor. Balsamum modica arbor: ut quisque ramus intumuit, si vim ferri adhibeas, pavent venæ; fragmine lapidis aut testa aperiuntur: humor in usu medentium est. Præcipuum montium Libanum erigit, mirum dictu, tantos inter ardores opacum fidumque nivibus. Idem amnem Jordanem alit, funditque. Nec Jordanes pelago accipitur: sed unum atque alterum lacum integer perfluit, tertio retinetur. Lacus immenso ambitu, specie maris, sapore corruptior, gravitate odoris accolis pestifer, neque vento impellitur, neque pisces aut suetas aquis volucres patitur. Incertæ undæ: superjacta, ut solido, ferunt (10): periti imperitique nandi perinde attolluntur. Certo anni bitumen egerit; cujus le-

gendi usum, ut ceteras artes, experientia docuit. Ater suapte natura liquor, & sparso aceto concretus, innatat: hunc manu captum, quibus ea cura, in summa navis trahunt. Inde, nullo juvante, influit, oneratque, donec abscindas: nec abscindere ære ferrove possis: fugit cruorem vestemque infectam sanguine, quo feminæ per menses exsolvuntur. Sic veteres auctores. Sed gnari locorum tradunt, undantes bitumine moles pelli, manuque trahi ad litus: mox, ubi vapore terræ, vi solis inaruerint, securibus cuneisque, ut trabes aut saxa, discindi.

VII. Haud procul inde campi, quos ferunt olim uberes, magnisque urbibus habitatos, fulminum jactu arsisse; & manere vestigia, terramque, specie torridam, vim frugiferam perdidisse. Nam cuncta sponte edita, aut manu sata, sive herba tenus aut flore, seu solitam in speciem adolevere (11), atra & inania velut in cinerem vanescunt. Ego sicut inclitas quondam urbes igne cælesti flagrasse concesserim, ita halitu lacus infici terram, corrumpi superfusum spiritum, eoque fetus segetum & autumni putrescere reor, solo cæloque juxta gravi. Et Belus amnis Judaico mari inlabitur: circa cujus os conlectæ arenæ, admixto nitro, in vitrum excoquuntur. Modicum id litus, sed egerentibus inexhaustum.

Hierosolyma genti caput. Immensæ opulentiæ templum. Judæorum fortuna sub Assyriis, Medis, Persis, Macedonibus, ipsisque Judæis imperitantibus.

VIII. Magna pars Judææ vicis dispergitur: habent & oppida. Hierosolyma genti caput. Illic immensæ opulentiæ templum; & primis munimentis urbs, dein regia; templum intimis clausum (12): ad fores tantum Judæo aditus: limine, præter sacerdotes, arcebantur. Dum Assyrios penes Medosque & Persas Oriens fuit, despectissima pars servientium: postquam Macedones præpotuere, rex Antiochus demere superstitionem, & mores Græcorum dare adnixus, quo minus teterrimam gentem in melius mutaret, Parthorum bello prohibitus est. Nam ea tempestate Arsaces desciverat (13). Tum Judæi, Macedonibus invalidis, Parthis nondum adultis (& Romani procul erant) sibi ipsi reges imposuere: qui mobilitate vulgi expulsi, resumpta per arma dominatione, fugas civium, urbium eversiones, fratrum, conjugum, parentum neces, aliaque solita regibus ausi, superstitionem fovebant: quia honor sacerdotii, firmamentum potentiæ adsumebatur.

Eorum quoque varia sors sub Romanis.

IX. Romanorum primus Cn. Pompejus Judæos domuit: templumque jure victoriæ ingressus est. Inde vulgatum, *nulla intus deûm effigie vacuam sedem, & inania arcana*. Muri Hierosolymorum diruti, delubrum mansit. Mox, civili inter nos bello, postquam in ditionem M. Antonii provinciæ (14) cesserant; rex Parthorum Pacorus Judæa potitus, interfectusque a P. Ventidio, & Parthi trans Euphraten redacti: Judæos C. Sosius subegit. Regnum ab Antonio Herodi datum, victor Augustus auxit. Post mortem Herodis, nihil exspectato Cæsare, Simon quidam regium nomen invaserat. Is a Quinctilio Varo, obtinente Syriam, punitus: & gentem coercitam liberi Herodis tripartito rexere. Sub Tiberio quies: dein, jussi a C. Cæsare *effigiem ejus in templo locare*, arma potius sumpsere: quem motum Cæsaris mors diremit. Claudius, defunctis regibus, aut ad modicum redactis, Judæam provinciam equitibus Romanis, aut libertis permisit: e quibus Antonius Felix, per omnem sævitiam ac libidinem, jus regium servili ingenio exercuit, Drusilla, Cleopatræ & Antonii nepte, in matrimonium accepta, ut ejusdem Antonii Felix progener, Claudius nepos esset.

Judaicum bellum sub Gessio Floro, procuratore, ortum. Cestius Gallus, Syriæ legatus, sæpe victus. Mox victor Vespasianus, cuncta, præter Hierosolyma, tenet.

X. Duravit tamen patientia Judæis, usque ad Gessium Florum, procuratorem. Sub eo bellum ortum: & comprimere cœptantem Cestium Gallum, Syriæ legatum, varia prœlia, ac sæpius adversa excepere. Qui ubi fato, aut tædio occidit; missu Neronis, Vespasianus fortuna famaque, & egregiis ministris, intra duas æstates, cuncta camporum, omnesque, præter Hierosolyma (15), urbes, victore exercitu tenebat. Proximus annus, civili bello intentus, quantum ad Judæos, per otium transiit: pace per Italiam parta, & externæ curæ rediere. Augebat iras, quod soli Judæi non cessissent. Simul manere apud exercitus Titum, ad omnes principatus novi eventus casusve utilius videbatur. Igitur castris, uti diximus, ante mœnia Hierosolymorum positis, instructas legiones ostentavit.

* * * *
* * * * *
* *
* * *
*

Titus Judæos, sub urbis muros tendentes, intra mœnia pellit; urbemque oppugnat.

Hierosolymorum munitiones.

XI. Judæi sub ipsos muros struxere aciem, rebus secundis longius ausuri; &, si pellerentur, parato perfugio. Missus in eos eques, cum expeditis cohortibus, ambigue certavit. Mox cessere hostes; & sequentibus diebus crebra pro portis prœlia serebant; donec assiduis damnis intra mœnia pellerentur. Romani ad oppugnandum versi: neque enim dignum videbatur, famem hostium opperiri: poscebantque pericula, pars virtute, multi ferocia, & cupidine præmiorum. Ipsi Tito Roma, & opes, voluptatesque ante oculos; ac, ni statim Hierosolyma conciderent, morari videbantur. Sed urbem, arduam situ, opera molesque firmaverant, quîs vel plana satis munirentur. Nam duos colles, immensum editos, claudebant muri per artem obliqui, aut introrsus sinuati, ut latera oppugnantium ad ictus patescerent. Extrema rupis abrupta: & turres, ubi mons juvisset, in sexaginta pedes; inter devexa, in centenos vicenosque attollebantur; mira specie, ac procul intuentibus pares. Alia intus mœnia, regiæ circumjecta: conspicuoque fastigio turris *Antonia*, in honorem M. Antonii ab Herode appellata.

Judaeorum duces.

XII. Templum in modum arcis, propriique muri, labore & opere ante alios: ipsæ porticus, quîs templum ambiebatur, egregium propugnaculum. Fons perennis aquæ, cavati sub terra montes; & piscinæ cisternæque servandis imbribus. Præviderant conditores, ex diversitate morum, crebra bella: inde cuncta, quamvis adversus longum obsidium; & a Pompejo expugnatis metus atque usus pleraque monstravere. Atque, per avaritiam Claudianorum temporum; empto jure muniendi, struxere muros in pace, tamquam ad bellum; magna colluvie, & ceterarum urbium clade aucti. Nam pervicacissimus quisque illuc perfugerat, eoque seditiosius agebant. Tres duces, totidem exercitus. Extrema & latissima mœnium Simon; mediam urbem Joannes, quem & Bargioram vocabant (16); templum Eleazarus firmaverat. Multitudine & armis Joannes ac Simon; Eleazarus loco pollebat. Sed prœlia, dolus, incendia inter ipsos; & magna vis frumenti ambusta. Mox Joannes, missis per speciem sacrificandi, qui Eleazarum manumque ejus obtruncarent, templo potitur. Ita in duas factiones civitas discessit, donec, propinquantibus Romanis, bellum externum concordiam pareret.

Prodigia, quæ ante obsidium evenere.

XIII. Evenerant prodigia, quæ neque hostiis, neque votis piare fas habet gens, superstitioni obnoxia, religionibus adversa. Visæ per cælum concurrere acies (17), rutilantia arma, & subito nubium igne collucere templum. Expassæ repente delubri fores; & audita major humana vox, *excedere deos:* simul ingens motus excedentium. Quæ pauci in metum trahebant: pluribus persuasio inerat, antiquis sacerdotum literis contineri, eo ipso tempore fore, *ut valesceret Oriens, profectique Judæa rerum potirentur.* Quæ ambages Vespasianum ac Titum prædixerant. Sed vulgus, more humanæ cupidinis, sibi tantam fatorum magnitudinem interpretati, ne adversis quidem ad vera mutabantur. Multitudinem obsessorum omnis ætatis, virile ac muliebre secus (18), sexcenta millia fuisse accepimus. Arma cunctis, qui ferre possent; & plures, quam pro numero, audebant. Obstinatio viris feminisque par: ac, si transferre sedes cogerentur, major vitæ metus, quam mortis. Hanc adversus urbem gentemque Cæsar Titus, quando impetum & subita belli locus abnueret, aggeribus vineisque certare statuit. Dividuntur legionibus munia, & quies prœliorum fuit; donec cuncta expugnandis urbibus reperta apud veteres, aut novis ingeniis, struerentur.

Interim Civilis, reparato per Germaniam exercitu, bellum renovat.

XIV. At Civilis, post malam in Treveris pugnam, reparato per Germaniam exercitu, apud Vetera castra consedit; tutus loco, & ut memoria prosperarum illic rerum augescerent barbarorum animi. Secutus est eodem Cerialis, duplicatis copiis, adventu secundæ & sextæ & quartædecimæ (19) legionum. Cohortesque & alæ, jam pridem accitæ, post victoriam properaverant. Neuter ducum cunctator. Sed arcebat latitudo camporum, suopte ingenio humentium. Addiderat Civilis obliquam in Rhenum molem, cujus objectu revolutus amnis, adjacentibus superfunderetur. Ea loci forma, incertis vadis subdola, & nobis adversa: quippe miles Romanus armis gravis, & nandi pavidus; Germanos, fluminibus suetos, levitas armorum & proceritas corporum attollit.

Varia prœlia, primum Civili, deinde Ceriali prospera.

XV. Igitur, lacessentibus Batavis, ferocissimo cuique nostrorum cœptum certamen: deinde orta trepidatio, cum præaltis paludibus arma, equi hau-

rirentur. Germani notis vadis persultabant, omissâ plerumque fronte, latera ac terga circumvenientes: neque, ut in pedestri acie, cominus eminus certabatur (20); sed, tamquam navali pugna, vagi inter undas, aut, si quid stabile occurrebat, totis illic corporibus nitentes, vulnerati cum integris, periti nandi cum ignaris, in mutuam perniciem implicabantur. Minor tamen, quam pro tumultu, cædes: quia non ausi egredi paludem Germani, in castra rediere. Ejus prœlii eventus utrumque ducem, diversis animi motibus, ad maturandum summæ rei discrimen erexit. Civilis instare fortunæ; Cerialis abolere ignominiam. Germani prosperis feroces; Romanos pudor excitaverat: nox apud barbaros cantu aut clamore; nostris per iram & minas acta.

XVI. Postera luce, Cerialis equite & auxiliariis cohortibus frontem explet; in secunda acie legiones locatæ, dux sibi delectos retinuerat ad improvisa. Civilis haud porrecto agmine, sed cuneis adstitit. Batavi Gugernique in dextro; læva, ac propiora fluminis, Transrhenani tenuere. Exhortatio ducum non more concionis apud universos, sed, ut quosque eorum advehebantur. Cerialis *veterem Romani nominis gloriam, antiquas recentesque victorias: ut perfidum, ignavum, victum hostem, in æternum exciderent; ultione magis, quam prœlio*

opus esse. Pauciores nuper cum pluribus certasse; ac tamen fusos Germanos, quod roboris fuerit. Superesse, qui fugam animis, qui vulnera tergo ferant. Proprios inde stimulos legionibus admovebat, *domitores Britanniæ quartadecimanos* appellans. *Principem Galbam sextæ legionis auctoritate factum: illa primum acie secundanos nova signa, novamque aquilam dicaturos*. Hinc prævectus ad Germanicum exercitum, manus tendebat, *ut suam ripam, sua castra sanguine hostium reciperarent*. Alacrior omnium clamor, quîs vel e longa pace prœlii cupido, vel fessis bello pacis amor, præmiaque & quies in posterum sperabantur.

XVII. Nec Civilis silentem struxit aciem, locum pugnæ testem virtutis ciens: *Stare Germanos Batavosque super vestigia gloriæ, cineres ossaque legionum calcantes: quocumque oculos Romanus intenderet, captivitatem, cladem que & dira omnia obversari. Ne terrerentur vario Treverici prœlii eventu: suam illic victoriam Germanis obstitisse, dum, omissis telis, præda manus impediunt: sed cuncta mox prospera, & hosti contraria evenisse. Quæ provideri astu ducis oportuerit, provisa* (21): *campos madentes, & ipsis gnaros, paludes hostibus noxias. Rhenum & Germaniæ deos in aspectu, quorum numine capesserent pugnam, conjugum, parentum, patriæ memores: illum diem aut gloriosis-*

simum inter majores, aut ignominiosum apud posteros fore. Ubi sono armorum tripudiisque (ita illis mos) approbata sunt dicta, saxis, glandibusque, & ceteris missilibus prœlium incipitur; neque nostro milite paludem ingrediente, & Germanis, ut elicerent, lacessentibus.

XVIII. Absumptis, quæ jaciuntur, & ardescente pugna, procursum ab hoste infestius: immensis corporibus, & prælongis hastis fluitantem labantemque militem eminus fodiebant: simul e mole, quam eductam in Rhenum retulimus, Bructerorum cuneus transnatavit. Turbata ibi res: & pellebatur sociarum cohortium acies, cum legiones pugnam excipiunt, suppressaque hostium ferocia, prœlium æquatur. Inter quæ perfuga Batavus adiit Cerialem, *terga hostium* promittens, *si extremo paludis eques mitteretur: solidum illa* (22), *& Gugernos, quibus custodia obvenisset, parum intentos.* Duæ alæ, cum perfuga missæ, incauto hosti circumfunduntur: quod ubi clamore cognitum; legiones a fronte incubuere, pulsique Germani Rhenum fuga petebant. Debellatum eo die foret, si Romana classis sequi maturasset. Ne eques quidem institit, repente fusis imbribus, & propinqua nocte.

Civilis in Batavorum insulam concedit.

XIX. Postera die, quartadecima legio in superiorem provinciam Gallo Annio missa: Cerialis exercitum decima ex Hispania legio supplevit. Civili Chaucorum auxilia venere: non tamen ausus oppida Batavorum (23) armis tueri, raptis, quæ ferri poterant, ceteris injecto igni, in insulam concessit; gnarus deesse naves efficiendo ponti, neque exercitum Romanum aliter transmissurum. Quin & diruit molem, a Druso Germanico factam, Rhenumque prono alveo in Galliam ruentem, disjectis, quæ morabantur, effudit. Sic velut abacto amne, tenuis alveus, insulam inter Germanosque, continentium terrarum speciem fecerat. Transiere Rhenum Tutor quoque, & Classicus, & centum tredecim Treverorum senatores, in quibus fuit Alpinus Montanus, quem a Primo Antonio missum in Gallias superius memoravimus. Comitabatur eum frater D. Alpinus. Simul ceteri miseratione ac donis auxilia concibant, inter gentes periculorum avidas.

Invadit Romanorum præsidia.

XX. Tantumque belli superfuit, ut præsidia cohortium, alarum, legionum, una die Civilis quadri-

dripartito invaserit (24): decimam legionem Arenaci; secundam Batavoduri; & Grinnes Vadamque, cohortium alarumque castra: ita divisis copiis, ut ipse & Verax, sorore ejus genitus, Classicusque ac Tutor suam quisque manum traherent: nec omnia patrandi fiducia, sed, *multa ausis aliqua in parte fortunam adfore. Simul Cerialem, neque satis cautum, & pluribus nuntiis, huc illuc cursantem, posse medio intercipi.* Quibus obvenerant castra decumanorum, oppugnationem legionis arduam rati, egressum militem, & cædendis materiis operatum, turbavere, occiso præfecto castrorum, & quinque primoribus centurionum, paucisque militibus. Ceteri se munimentis defendére. Et interim Germanorum manus Batavoduri inrumpere inchoatum pontem (25) nitebantur, Ambiguum prœlium nox diremit.

Cerialis subvenit, fortunamque vertit.

XXI. Plus discriminis apud Grinnes Vadamque. Vadam Civilis, Grinnes Classicus oppugnabant: nec sisti poterant, interfecto fortissimo quoque; in quîs Briganticus, præfectus alæ, cediderat, quem fidum Romanis, & Civili avunculo infensum diximus. Sed ubi Cerialis cum delecta equitum manu subvenit, versa fortuna, præcipites Germani in amnem agun-

tur. Civilis, dum fugientes retentat, agnitus, petitusque telis, relicto equo, tranatavit: idem Germanis effugium. Tutorem Classicumque appulsæ lintres vexere. Ne tum quidem Romana classis pugnæ adfuit, ut jussum erat: sed obstitit formido, & remiges per alia militiæ munia dispersi. Sane Cerialis parum temporis ad exsequenda imperia dabat; subitus consiliis, sed eventu clarus. Aderat fortuna, etiam ubi artes defuissent: hinc ipsi exercituique minor cura disciplinæ. Et paucos post dies, quamquam periculum captivitatis evasisset, infamiam non vitavit.

At parum providus; ferme opprimitur.

XXII. Profectus Novesium Bonnamque, ad visenda castra, quæ hiematuris legionibus erigebantur, navibus remeabat; disjecto agmine (26), incuriosis vigiliis. Animadversum id Germanis, & insidias composuere: electa nox atra nubibus, & prono amne rapti, nullo prohibente vallum ineunt. Prima cædes astu adjuta: incisis tabernaculorum funibus, suismet tentoriis (27) coopertos trucidabant. Aliud agmen turbare classem; injicere vincla; trahere puppes. Utque ad fallendum silentio; ita cœpta cæde, quo plus terroris adderent, cuncta clamoribus miscebant. Romani, vulneribus exciti, quæ-

runt arma, ruunt per vias, pauci ornatu militari, plerique circum brachia torta veste, & strictis mucronibus: dux semisomnus, ac prope intectus, errore hostium servatur. Namque prætoriam navem, vexillo insignem, illic ducem rati, abripiunt. Cerialis alibi noctem egerat, ut plerique credidere, ob stuprum Claudiæ Sacratæ, mulieris Ubiæ. Vigiles flagitium suum ducis dedecore excusabant, tamquam *jussi silere, ne quietem ejus turbarent: ita intermisso signo, & vocibus, se quoque in somnum lapsos*. Multa luce revecti hostes, captivis navibus, prætoriam triremem (28) flumine Luppia donum Veledæ traxere.

Civilis navalem aciem ostentat. Occurrit Cerialis; novumque discrimen adit, ob superfusum Rhenum.

XXIII. Civilem cupido incessit, navalem aciem ostentandi. Complet, quod biremium, quæque simplici ordine agebantur. Adjecta ingens lintrium vis: tricenis quadragenisque armamenta liburnicis solita (29); & simul captæ lintres, sagulis versicoloribus haud indecore pro velis juvabantur. Spatium velut æquoris electum, ubi Mosæ fluminis os amnem Rhenum Oceano adfundit (30). Causa instruendæ classis, super insitam genti vanitatem, ut eo

terrore commeatus Gallia adventantes interciperent. Cerialis miraculo magis, quam metu, direxit classem, numero imparem, usu remigum, gubernatorum arte, navium magnitudine potiorem. His flumen secundum; illi vento agebantur. Sic prævecti, tentato telorum jactu, dirimuntur. Civilis, nihil ultra ausus, trans Rhenum concessit. Cerialis insulam Batavorum hostiliter populatus, agros villasque Civilis intactos, nota arte ducum, sinebat: cum interim, flexu autumni, & crebris pluvialibus imbribus (31), superfusus amnis, palustrem humilemque insulam in faciem stagni opplevit: nec classis, aut commeatus aderant: castraque in plano sita, vi fluminis differebantur (32).

Periclitantur legiones, sed Cerialis & Civilis in pacem ultro conspirant.

XXIV. *Potuisse tunc opprimi legiones, & voluisse Germanos, sed dolo a se flexos*, imputavit Civilis. Neque adhorret vero, quando paucis post diebus deditio insecuta est. Nam Cerialis, per occultos nuntios, *Batavis pacem*, *Civili veniam* ostentans, Veledam propinquosque monebat, *fortunam belli, tot cladibus adversam, opportuno erga populum Romanum merito mutare. Cæsos Treveros, receptos Ubios, ereptam Batavis patriam: neque aliud*

Civilis amicitia paratum (33), *quam vulnera, fugas, luctus: exsulem eum & extorrem, recipientibus oneri: & satis peccavisse, quod totiens Rhenum transcenderint: si quid ultra moliantur, inde injuriam & culpam, hinc ultionem & deos fore.*

XXV. Miscebantur minis promissa. Et concussa Transrhenanorum fide, inter Batavos quoque sermones orti: *Non prorogandam ultra ruinam: nec posse ab una natione totius orbis servitium depelli: quid perfectum cæde & incendiis legionum, nisi ut plures validioresque accirentur? Si Vespasiano bellum navaverint, Vespasianum rerum potiri: sin populum Romanum armis provocent, quotam partem generis humani Batavos esse? respicerent Ratos Noricosque, & ceterorum onera sociorum: sibi non tributa, sed virtutem & viros indici. Proximum id libertati: & si dominorum electio sit; honestius Principes Romanorum, quam Germanorum feminas* (34) *tolerari*. Hæc vulgus. Proceres: *atrocicre Civilis rabie semet in arma trusos: illum domesticis malis excidium gentis opposuisse: tunc infensos Batavis deos, cum obsiderentur legiones, interficerentur legati, bellum uni necessarium, ferale ipsis sumeretur. Ventum ad extrema, ni resipiscere incipiant, & noxii capitis pœna pænitentiam fateantur.*

XXVI. Non fefellit Civilem ea inclinatio, &

prævenire statuit; super tædium malorum, etiam spe vitæ, quæ plerumque magnos animos infringit. Petito colloquio, scinditur Nabaliæ (35) fluminis pons; in cujus abrupta progressi duces; & Civilis ita cœpit: *Si apud Vitellii legatum defenderér, neque facto meo venia, neque dictis fides debebatur. Cuncta inter nos inimica, hostilia, ab illo cœpta, a me aucta erant. Erga Vespasianum vetus mihi observantia: &, cum privatus esset, amici vocabamur. Hoc Primo Antonio notum, cujus epistolis ad bellum accitus sum, ne Germanicæ legiones & Gallica juventus Alpes transcenderet. Quæ Antonius epistolis, Flaccus præsens monebat, arma in Germania movi: quæ Mucianus in Syria, Aponius in Mœsia, Flavianus in Pannonia....*

IN LIBRUM PRIMUM

HISTORIARUM NOTÆ.

(1) *Initium mihi operis.* Ex his & sequentibus verbis cognoscimus historias primum ab Tacito scriptas; quas cum ab secundo consulatu Galbæ, ad necem usque Domitiani perduxisset, non ausus Nervæ & Trajani tum imperantis historiam aggredi, superiora tempora ab extremis Augusti exsecutus est libris Annalium septemdecim. In his pressius, & ad seriem consulum adstrictius res narrat: in historiis vero latius & liberius exspatiatur. Male ergo liber hic & qui sequuntur, Annalium nomine nuncupantur. Ceterum, ut Annalium pleraque nobis invidit injuria temporum, ita Historiarum partem longe maximam abstulit.

(2) *Octingentos & viginti ... annos.* Ab Roma condita ad Galbam iterum & Vinium coss. si exacte computes, anni erunt ex ipso Tacito octingenti & viginti duo: sed rotundum numerum usurpat. In vulgatis male scribitur signis numeralibus DCC. XX. Codices Flor. & Regius litteris omnibus habent quod cum Ryckio dedimus.

(3) *Omnem potestatem ad unum conferri.* Ryckius & J. Gronovius e codice Flor. dedere *omnem potentiam;* sed recte observat Ernestus *potestatem*, lege aut senatusconsulto conferri, non *potentiam*, quæ vi, fraude, aliisque modis paratur.

(4) *Inter infensos vel obnoxios.* Cum quilibet scriptor aut odisset dominantes, aut ipsis obnoxius esset.

(5) *Ambitionem.* Pravum assentandi dominantibus studium, *facile adverseris.* Ita habent codices; quæ mera est corruptela librariorum. Interpretes hoc loco rescribendum censent, *facile averseris.*

(6) *Divi Nervæ.* Cœpit igitur scribere Nerva jam mortuo & sacrato.

(7) *Quatuor principes ferro interempti.* Galba, Otho, Vitellius, Domitianus. *Tria bella civilia.* Othonis in Vitellium, hujus in Vespasianum, L. Antonii in Domitianum.

(8) *Perdomita Britannia.* Ab Agricola. Vide in ejus vita 10. *Et statim missa.* Et incuria Domitiani non omnis retenta.

Lipsius dederat *amissa*, contra fidem historiæ. Neque enim sub Domitiano amissa Britannia est, sed neglecta, & incursionibus Barbarorum permissa.

(9) *Falsi Neronis ludibrio*. Vide Suetonium in Nerone cap. ultimo. Vide etiam Hist. 2, 8.

(10) *Hausta aut obruta urbes*. Herculaneum, & Pompeji. Vide Suetonium in Tito 8, & Plinium Epist. 6, 16, & 20.

(11) *Mare ... scopuli*. Pro insulis, in quas relegati, jubente Domitiano, deportabantur, & necabantur.

(12) *Procurationes*. Nempe rerum principalium. *Interiorem potentiam*. Apud principem scil. cui in intimis erant.

(13) *Agerent, ferrent cuncta. Odio & terrore corrupti &c.* Hanc lectionem & distinctionem, quæ est Rhenani, adstruit Gron. Observ. 3, 22. Maluit Ryckius Flor. codicis lectionem & distinctionem: *agerent, verterent cuncta odio & terrore. Corrupti &c.* Odium & terrorem injecta dicit a Domitiano servis, ut dominos accusarent, libertis, ut patronos.

(14) *Justis indiciis*. Certis signis & argumentis. *Non esse curæ deis*. Vide Ann. 16, 33.

(15) *Qui plerumque fortuiti sunt*. In quibus plerumque fortuna multum potest: qui sæpe contra exspectationem eveniunt, ita ut ex illis solis cognitis ad consilium capiendum nihilo sis instructior. Gron.

(16) *Sed omnes legiones*. Intellige apud omnes legiones ducesque varios motus, ut apud patres & in urbe, excitatos.

(17) *Evulgato imperii arcano*. Olim senatus judicaverat *Rem mali exempli esse, imperatores legi ab exercitibus, & solenne auspicatorum comitiorum in castra & provincias, procul ab legibus magistratibusque, ad militarem temeritatem transferri*, inquit Livius 26, 2.

(18) *Magnis domibus annexa*. Per adfinitates aut amicitias.

(19) *Plebs sordida*. Quæ & *pullata*. Homines intellige de vili plebecula, quorum toga non ut civium honestiorum, munda semper & nitens, sed ex sordibus fere nigra.

(20) *Eumdem in pace, quem in bello, locum*. Ita Flor. Regius & editio prima. Vulgo *qui in bello*. Infra pro *scelere insuper Nymphidii .... agitatur*, mallet Gronov. *agitatus*. Recte: neque enim id cum maxime fiebat, sed factum erat ante adventum Galbæ.

(21) *Quam olim virtutes verebantur*. Ita Flor. Regius & editi ante Ryckium. Hic e suo codice dedit *venerabantur*: quæ est glossa prioris.

(22) *Hic, ut dux Neronis*. Hæc displicent Gronovio, qui re-

ponit, *hic ut fidus Neroni*. *Tamquam innocentes perierant*. Quia scil. *inauditi atque indefensi*. Sic Plinius Epist. 4, 11. *ad supplicium nescio an innocens, certe tamquam innocens ducta est* Cornelia vestalis, quæ inaudita damnabatur.

(23) *Tot millibus inermium militum*. Classicos intelligit, quos in unam legionem Nero centuriatos conscripserat. Vide infra 37.

(24) *Multi ad hoc numeri*. Nempe militum: cohortes, manipulos intellige.

(25) *Ad claustra Caspiarum*. Supple *portarum*. Sic vocabant interrupta angusto transitu juga Caspii montis in confinio Armeniæ Mediæque. Procul ab his aliæ fuerunt *Caspiæ portæ* inter Mediam & Parthiam.

(26) *Seu bene, seu male facta premunt*. Odio sunt, invidiam excitant. Vox *premunt* absolute sumitur. Notat tamen Jac. Gronov. scribi in Flor. *inviso principi*, non *principe*; ut referatur ad *facta*: sed non insolitum Tacito præmittere ejusmodi ablativum sine respectu ad verba sequentia: sic Ann. 4, 19. *precante reo brevem moram .... adversatus est Cæsar*.

(27) *Jam adferebant venalia cuncta præpotentes liberti*. De his loquitur tamquam de mercatoribus, qui merces venales *afferunt*. Hic locus male tentatus Pichenæ & Freinsh. qui legunt, *jam* i. e. præterea, *offendebant*, scil. animos hominum, *venalia cuncta, præpotentes liberti &c.* Nec bene Ryckius e suo codice dedit *jam offerebant &c.*

(28) *Pacis artibus*. Supple *expertus*, quod latet in voce *inexpertus: bellis inexpertus*. In bello gerendo minime exercitatus. At *belli inexpertus*, quod Rhenanus dederat, & alii tenuerunt, active sumitur pro eo, qui numquam bellum vidit.

(29) *Recenti dono Romanæ civitatis*. Clarum ex Ann. 11, 23. habuisse jus civitatis Romanæ primores Galliæ Comatæ: at a Galba diffusum id jus in Gallos omnes, qui Vindici adhæserant.

(30) *Verginius*. De quo vide Plin. Epist. 2, 1. & 6, 10.

(31) *Qui queri non poterant*. Quod scil. in necem consensissent.

(32) *Ne quieto quidem milite, regimen*. Qui Hordeonius ne quietum quidem militem regere potuisset.

(33) *Id satis videbatur*. Retinendis scil. in officio militibus,

Vitellium habituris tantum non pro consulari, ob titulos & imagines paternas.

(34) *Expedierat*. In militari expeditione erat, quo sensu eadem vox sumitur infra 88.

(35) *Post fortunam*. Postquam Vespasianus imperium adeptus est: nam ante ne ulla quidem suspicio.

(36) *Jam inde a divo Augusto*. Vide Ann. 2, 59. *Equites Romani obtinent, loco regum*. Ita ut locum & ordinem regum teneant in Ægypto, quæ numquam legibus aut magistratibus paruerit, sed tantum regibus. *Domi retinere*, i. e. seponere, & sibi uni servare, per procuratores ac domesticos administrandam.

(37) *Tiberius Alexander*. Vide Ann. 15, 28.

(38) *Domini minoris*. Ipsius Macri, qui in conatu rerum turbandarum oppressus.

(39) *Etiam in T. Vinii odium*. Multi, inquit, Galbæ successores destinabant ex spe sua, quidam ex odio Vinii.

(40) *Eodem actu invisior*. Ita Flor. & sanum videtur: ingeniosa tamen Lectii conjectura, *eodem auctu invisior erat*.

(41) *Annulis donatum*. Ut haberet ingenuitatis imaginem, & equestri dignitate esset.

(42) *Quam alium*. Nempe ab Othone.

(43) *Poppaam Sabinam . . . . deposuerat*. Rem paullo aliter narrat Ann. 13, 45.

(44) *Pisonem Licinianum arcessi jubet*. Voci barbaræ *accersiri*, quam tenent scripti & editi, Latinam vocem substituit Gronovius. Piso e gente Licinia natus, a Pisone primum, dein a Galba adoptatus, Cn. Pompejum Magnum numerabat atavum per matrem Scriboniam.

(45) *Sulpitia ac Lutatia*. Videtur excidisse vox *gentis*. Vide Suetonium in Galba 3. Supra pro *Et mihi egregium erat Cn. Pompeji*, ut cum Freinsh. legendum est, alii legunt, *egregium erat tunc*, Flor. & Regius scribunt *nunc*.

(46) *Est tibi frater*. De quo Hist. 4, 39.

(47) *Fortunam .... adversam tulisti*. Fratres ejus Magnum Claudius, Crassum Nero interfecerant; ipse diu exsul fuerat. Infra 48.

(48) *Adoptandi judicium integrum*. Liberum est in adoptando sequi judicium. *Consensu monstratur*. Eligendus velut designatur consentiente de illo omnium judicio.

(49) *Vindex*. Julius Vindex Galliæ proprætor primus ab Nerone desciverat.

(50) *Damnati principis exemplum*. Neronem senatus hostem judicavit, jussitque puniri more majorum.

(51) *Utilissimus idem, ac brevissimus*. Sic recentiores, quia in Flor. scribitur *idem*. Veteres editi habent, *Ultissimus quidem ac brevissimus*. Infra idem codex, ut & Regius, pro *ut in ceteris gentibus*, habent tantum, *ut gentibus*, quod rectum videtur.

(52) *Et male coercitam famam*. Et rumorem subinde per homines garrulos aut suspicaces emanantem illi ipsi, qui inhibere conabantur, propagabant. Ryckius.

(53) *Comitiis dirimendis*. Nam Jove tonante cum populo agi nefas erat.

(54) *Seu, quæ fato manent .... non vitarentur*. Hæc non e mente Taciti, sed Galbæ dicuntur. Cum Erhesto melior est lectio Cod. Guelf. *vitarentur*, quam vulgatum *vitantur*, aut *vitentur*.

(55) *More divi Augusti, & exemplo militari*. Peccatum hic trajectione verborum putant Ferretus & Lipsius, leguntque *exemplo divi Augusti, & more militari*.

(56) *Bis & vicies millies sestertium*. Libellas Tur. 27500000.

(57) *Hasta*. *Hastæ subjiciebant ea quæ publice venumdabant*, inquit Festus. *Sector* dicebatur æstimator redemptorque bonorum in auctione venditorum. Infra pro *auctionibus*, quod dedit Rhen. Flor. & Regius præferunt *actionibus*, quod scil. in jus vocarentur ii, a quibus exigebantur pecuniæ.

(58) *Etiam principi*. Etiamsi princeps fuisset.

(59) *Transitus rerum*. Dum res in motu essent, & ab uno in alium transferrentur.

(60) *Ut sua ostentantes*. Nimirum servi illi nequam hæc flagitia Othoni, si rerum potiretur, ut licita ostentabant; quiescenti vero eadem exprobrabant, tamquam interdicta privato.

(61) *Libentius obscura credentis*. Vulgo *credi*. Pichena emendavit, *obscura credendi*, adsentiente Lipsio, & recepit Ernestus.

(62) *Campaniæ lacus .... adire soliti*. De Prætorianis dictum, quorum pars Galbæ in Hispaniam usque obviam ierat: idque scriptor narraverat in actis anni 821, quæ periere.

(63) *Per speciem convivii*. Sportularum titulo. *Centenos nummos*. Pecuniæ nostræ libellas 12 cum 10 assibus. *Publicam largitionem* intellige promiscuam & parem inter omnes.

(64) *Speculatori*. Lipsius censet *speculatores* fuisse inter cu-

stodes corporis imperatorii certum genus militum, qui velut in *specula* essent ejus salutis: sed in ipsis quoque legionibus, immo & cohortibus *speculatores* fuisse constat, quorum munus erat de rebus hostium ad suos referre quidquid percepissent.

(65) *Tesserarium*. Tesserarios vocabant, qui mandata perferebant imperatoris per contubernia: eos autem dicebant *optiones*, qui a dignioribus & cum gradu militibus adoptati, vicem eorum subibant.

(66) *Postero Iduum die*. Loquendi genus insolitum; unde Ernestus suspicatur Tacitum scripsisse *postero statim* (scil. ab adoptione) *die*, & sic satisfit præcedentibus, *adeo paratam*, promptam, festinatam *seditionem fuisse*, *ut &c*.

(67) *Redemptoribus*. Eos intellige, qui suis cæmentis suoque labore ædificant, constituto pretio.

(68) *Milliarium aureum*. Sic vocabant columnam auream, erectam ab Augusto in capite fori Romani; ad quam viæ omnes ex Italia desinebant, & cui respondebant milliaria lapidea, seu columnæ exiliores lapideæ, ad cujusque milliarii finem erectæ. Inde origo vulgatæ locutionis *ad primum*, *ad secundum &c. lapidem*.

(69) *Pars clamore & gladiis*. Nimirum strictis, nam milites omnes *gladios* habebant.

(70) *Ut quisque obvius fuerat*. Scilicet Othoni & Othonianis, ii ex tota urbe in palatium coeuntes, referebant visa, *alii formidinem* augentes, quidam minora vero nuntiantes per adulationem.

(71) *Cum maxime discam*. Hac ipsa seditione experiar. Scripti codices habent *dicam*: emendavit Freinsh. & recepit Ernestus: vulgatum *ducam* est a Rhenano.

(72) *Sed perinde . . . quam*. Ita mss. ac Interpretes, i.e. ad eumdem modum. Alii legunt, *sed proinde .... quam*.

(73) *Dilapsis speculatoribus*. Qui scilicet antea corrupti ab Othone.

(74) *Ut turbidis rebus evenit, forte magis, & nullo adhuc consilio, parat signa, quam, quod postea creditum est, insidiis & simulatione*. Alii legunt pro *nullo*, *nonnullo*; quam lectionem Pichena concinnavit: nam codices hoc loco corruptissimi. Expeditior videtur Freinshemiana lectio, *ut... evenit, more magis, & nullo adhuc consilio, parat signa, quam ut postea creditum est, insidiis & simulatione*.

(75) *Cetrius Severus*. Ita nomen scribitur in Flor. & Regio. Vulgo *Cerius*. Infra pro *infestis pilis*, J. Gronovius legit

ingestis pilis, ex Budensi & Regio, & eodem alludit Flor. in quo scribitur *incestis*.

(76) *Non ordine militiæ*. Nempe adeptus tribunatum.

(77) *Non exspectandum*. Vividior erit oratio, si cum Freinshemio legas per interrogationem, *num exspectandum*? Voces *num* & *non* compendiose scribi solent eadem nota. Mox pro *indignatio languescat*, Flor. scribit *indignatione*, unde J. Gron. corrigit *indignatio elanguescat*.

(78) *Inruenti turbæ ... sistens*. Faernus legebat *resistens*.

(79) *Medium inter signa*, quæ legionum, *vexillis* manipulorum *circumdarent*.

(80) *Complecti armis*. Eo sensu, quo Æneid. 12, 433. *Ascanium fusis circum complectitur armis*.

(81) *Adorare vulgum*. Manu scil. ad os admota.

(82) *Et cujus lenitatis est Galba*. Ita e Florentino dederunt Ryckius & J. Gronovius. Vulgo *levitatis*, quæ vox tollit ex hac oratione mordacem ironiam.

(83) *Betui Chilonis*. Ita Flor. & Budensis, & hoc nomen reperitur in lapidibus; idque præferendum duxit Ernestus conjecturæ Rhenani *Vectii Chilonis*. Infra post verba, *quam quod*, *Polycleti* ... *& Elii*, addunt codices & vetustius cusi, *& alii*: unde Ryckio videtur scribendum *& haloti*, de quo Ann. 12, 66.

(84) *Cohors togata*. Lipsius probat moris fuisse, ut cohors, quæ more militiæ excubabat, idipsum faceret sine armis, gladiis tantum lanceisque contenta; itaque & togis induti erant, non sagis.

(85) *Signum meum*. Id accipe de tessera militari.

(86) *Quis mihi plurimum imputet*. Quis pro me certet ardentius, eaque re me sibi plurimum debere velit.

(87) *Rapidis equis*. Haud paullo melior scriptura codicis Flor. & Regii, *rapidi equis*.

(88) *Evocatum*. *Evocatos* dicebant milites militia perfunctos & emeritis stipendiis, qui tamen rursus militatum *evocabantur*: horum autem honestus erat ordo in re militari.

(89) *Pectus tegebatur*. Thorace, supra 35.

(90) *Seu conscientia conjurationis confessus est*. Lege cum Acidalio *conscientiam*. Mox *in poplitem* .... *in utrumque latus transverberatus*. Suspicatur Gronovius præpositionem utrobique non esse ab Tacito.

(91) *Interfici jussit ....munimentum ad præsens*, *in posterum ultionem*. Hæc dicta per appositionem. De iis omnibus Vitellius supplicium sumpsit, non ut Galbæ manes hac

vindicta coleret; sed ut solent principes punire omnes interfectores principum, quo & ipsi in præsens sint ab insidiis hujusmodi tutiores, & successori exemplum ulciscendi, si quid ipsis contigerit, præbeant. Ita Gronovius locum hunc contra Lipsium & alios correctores adstruit.

(92) *Vacationes*. Pretia vocationum. Hinc Festus: *beneficiarii dicuntur milites, qui vacant muneris beneficio: e contrario munifices, qui non vacant, sed munus reip. faciunt.*

(93) *Ne vulgi largitione*. Ne dum militibus largitur & gratificatur. Infra, *fiscum suum* e Flor. & Regio cum J. Gronovio reposuimus, pro editorum *ex fisco suo*.

(94) *Vocat senatum prætor urbanus*. Cujus id juris erat, interfectis Galba & Vinio coss.

(95) *Redemptis capitibus*. Scribit Plutarchus a Crispina patris sui caput redemptum decem millibus sestertium, libellis nostratibus 1250.

(96) *Quinquaginta septem annos*. Ita litteris omnibus Flor. & Regius, uti dederunt Ryckius & Jac. Gronovius. Ante hos editi habent XLVII, unde sequeretur Vinium principio Caligulæ quatuordecim duntaxat annos natum, quod absurdum.

(97) *In ipsis principiis*. Principia castrorum, inquit Lipsius, sacra, quia in iis aquilæ & signa, i. e. dii militares.

(98) *Dispensator*. A pecunia dispensanda. *E prioribus servis*. Faernus & Savilius reponebant *e primoribus*: sed Gruterus recte vulgatum explicat de iis servis, quos ante principatum Galba habuerat.

(99) *Usque ad culpam ignarus*. Scilicet servorum improbitatis, quæ ideo ipsi merito culpæ.

(100) *Præmia*. Prædas, quo sensu vocem *præmia* sumi ostendit Gronovius ad Livii epitomen 89.

(101) *Ingenio loci cælique*. Nam ut ait Hist. 2, 80. *Germanica hiberna cælo ac laboribus dura*.

(102) *Publice donatos*. Agris quos Galba Treviris, Lingonibus, aliisque ereptos dederat civitatibus Gallorum. Vide infra 54.

(103) *Pertinaci pro Nerone fide*. Quippe qui cladem Lugdunensis coloniæ quadragies sestertio solatus erat. Ann. 16, 13.

(104) *Integre mutaverat*. Sine gratiæ aut quæstus respectu.

(105) *Et Vitellius apud severos humilis. Ita comitatem &c.* Pro *ita*, Grotius & Gronovius legunt *id*. Vitellius recta æ-

stimatione hominum gravium nimis se demittebat, abjiciebatque; at hanc sui vilitatem *faventes* illi *comitatem* vocabant; quemadmodum etiam *bonitatem* appellabant, *quod sine modo, sine judicio donaret sua, largiretur aliena*.

(106) *Aviditate imperandi*. Passive, cum cuperent sibi ab eo imperari, seu eum habere imperatorem.

(107) *Collegium Cæsaris*. L. Vitellius imperatoris pater cum Claudio principe duos ordinarios consulatus censuramque gesserat.

(108) *Scito sermone*. Ita visum Lipsio, Groslotio, Acidalio &c. & recepit Ernestus. Vulgo *tito sermone*, quod est in vitio, nec ad studia allicienda aptum.

(109) *Dextras, hospitii insigne*. Suspicari licet fuisse aliquod ex auro aut argento signum, duas dextras simul junctas referens, quod dono invicem mitteretur, tamquam symbolum hospitii, fidei, aut concordiæ. Vide Hist. 2, 8.

(110) *Nisi ipsi consulerent*. Absolute sumptum, prospicerent, providerent. Ita e Flor. & Regio restituit Ryckius, pro *ni sibi consulerent*, quod a Rhenano profectum.

(111) *Eadem acrius volvens*. Ita Flor. Regius & editi ante Rhenanum; idque verbum Tacito familiare restituit Jac. Gronovius. Vulgo *acrius volens*, errore, ut videtur, operarum.

(112) *Senatûs populique .... nomina sacramento advocabant*. Vulgo *in senatus .... nomina sacramenta advocabant*. Correxit Ernestus ex edit. prima, & favet Flor. in quo præpositio *in* nulla visitur.

(113) *Cui imputaretur*. Cui beneficium imputarent, cui se hac ratione venditarent.

(114) *Socordia innocens*. Ideo extra noxam rebellionis, quod socors cum esset, eam minime posset impedire.

(115) *Præsentia ex affluenti*. Græca locutio, pro *affluenter*.

(116) *Phaleras*. Sic vocabant scutula quædam aurea vel argentea, quibus frons & maxillæ equorum, aut baltei militum insigniebantur.

(117) *Instinctu*, nempe aliorum; *impetu* proprio; *avaritia*, spe & cupiditate plura, quam donassent, recipiendi.

(118) *Stratis jam militum odiis*. Hanc lectionem Tacito restituit Gronovius Observ. 3, 22. Ex conjectura dederat Freinshemius *satiatis*.

(119) *Julius Civilis*. Idem qui postea bellum adversus Romanos gessit Hist. 4, 13. Ibi dicitur *Claudius Civilis*. Forte nomina erant *Julius Claudius Civilis*.

(120) *Legio unaetvicesima*. Alii legunt *legio una*.

(121) *Caesarem se appellari . . . prohibuit*. Sed adscivit sibi hoc nomen Hist. 3, 58.

(122) *Placamenta*. Intellige *velamenta*, seu ramos oleæ lana circumplexos, & infulas, quas manu præferebant, non ut bellum redimerent, quod nullum erat, sed ut retinerent pacem.

(123) *Jurgia*, i. e. contentiones verborum. *Rixa* est contestatio vehementior & pugnæ proxima. Male Freinshemius *jurgio*.

(124) *Ædui formidine*. Quia proni in Galbam. *Lugdunenses gaudio*. Quia Vindici & Galbæ infesti fuerant.

(125) *Proximum bellum*. In quo fidi erga Neronem Lugdunenses, ob liberalitatem, de qua Ann. 16, 13.

(126) *Se coloniam Romanam*. Vere & dignos hoc nomine: nam Vienna pariter colonia Rom. sed *cuncta illic externa & hostilia*.

(127) *Trecenos . . . sestertios*. Militi cuique libellas Tur. 37. cum dimidia.

(128) *Adversus veteranos*. Eos intellige, non qui stipendiorum tempus absolvissent, sed qui veteres essent milites, ad differentiam tironum: sic alibi legiones appellat *veteranas*, & sæpe *veteranum* exercitum.

(129) *In montem Vocetium*. Sic vocat partem Juræ montis.

(130) *Cumque, dirutis omnibus*. Ita Flor. Regius, & editio prima, & recepit Ernestus. Editi vulgo *diruptis* vel *direptis*.

(131) *Ut est mos vulgo; mutabile &c.* Ita plane Regius, Budensis, & editio prima. Editi habent *mutabilem*, ut referatur ad *animum*, atque inde Freinshemius reponebat *immodicus*. Ryckius e suo codice edidit, *ut est mox vulgus mutabile &c.* quod sane manum correctoris sapit.

(132) *Cum ala Petrina*. Hanc Savilii correctionem Lipsio, Mercero & Pichenæ probatam cum Freinshemio sequimur. Vide Hist. 4, 49, ubi mentio ejusdem alæ in partibus Vitellianis. Ryckius e suo codice dedit *cum ala Taurina*: sed hæc supra 64 dicitur a Valente abducta. Codices corrupte habent *in alpe triaria* vel *triarina*.

(133) *Petronium ibi procuratorem*. Alii pro *ibi* legunt *urbis*, & putant latere in ea voce cognomen hominis *Urbinum*, aut *Urbicum*, aut *Vibium*.

(134) *Subsignanum militem*. Suspicatur Pichena *subsignanos* milites esse eosdem, quos sæpe Tacitus *vexillarios* appellat,

vere

vere quidem legionarios milites, sed ex absentibus legionibus arcessitos. Vide Ann. 1, 17.

(135) *Exemplum ultro imputavit*. Adeo crimen servatæ in Galbam fidei non renuit, ut eam contra Othoni gratam debere esse diceret, quippe cujus interesset fidos habere ministros.

(136) *Nec Otho, quasi ignosceret, sed, ne hostis metum reconciliationis adhiberet*. Hæc est vetus lectio, cujus hic sensus esse potest: Othonem, cum Celsum inter suos adsisceret, cavisse, & ne is crederet veniam sibi dari tamquam nocenti, & ne *hostis* Vitellius Celso & aliis *metum adhiberet*, injiceret, reconciliationis cum Othone, si illa falsa esset aut ficta ad tempus. Sed locus videtur esse depravatus, nec quidquam opis in Flor. in quo deest hic fotium. Regius scribit *sed hostes metuere consolationes adhibens*. Ryckius e suo codice dedit, *sed ne hostes metueret, conciliationes adhibens*: quod sane cuilibet interpolatum videbitur.

(137) *Unde nulla innocentiæ cura*. Quamobrem nemo id agit ut innoxie vivat, sed ut præstando aliis impunitatem, eamdem ipse sibi per hos asserat.

(138) *Ad instigandum in arma Clodium Macrum*. Ut Neronis ultionem susciperet.

(139) *Rursus alios ad utrumque .... exercitum*. Ita codices & editi ante Rhenanum, qui tacite omisit vocem *alios*.

(140) *Increpabat ultro*. Ita Regius codex & editio prima, ut conjecerat Rhenanus, pro *increpabant*. *Tanto ante*. Vitellius imperator salutatus die 2 Januarii, Otho ejusdem mensis 15.

(141) *Omnibus invicem ignaris*. Cum neque noscerent quemquam, neque noscerentur. Ita Flor. Regius & vetustiores editi, Rhenanus edidit *gnaris*. Veterem lectionem, quam sensus postulat, restituit Ernestus.

(142) *Arrio Antonino*. Ad quem Plinii epistolæ 4, 3, 18, & 5, 10. Avus fuit maternus Antonini Pii.

(143) *Cumulum dignitatis*. Hæc intellige per appositionem dicta: senibus, qui summis honoribus perfuncti fuerant, addidit pontificatus auguratusque, tamquam cumulum dignitatis.

(144) *Quod avaritia fuerat, videri majestatem*. Eos qui criminibus avaritiæ merito damnati fuerant, videri perculsos tyrannica lege majestatis, quæ lex, acerrimum contra innocentes telum, animos omnium ita offenderat, ut ejus nomine, bonæ etiam leges, puta repetundarum, pro nihilo

ducerentur, si quidem in integrum restituebantur homines iis legibus damnati.

(145) *Civitatem Romanam.* Videtur hìc intelligendum esse, non jus Quiritium, sed jus Latii, quod Otho Lingonibus, quamquam Vitellii fautoribus, concesserit, vel antequam de illorum in Vitellium studio rescivisset, vel ut eos eo dono ad se alliceret.

(146) *Necessitate ... excusata.* Quæ utcumque excusari poterant, ob necessitatem rerum præsentium, & instantes curas ac pericula.

(147) *Proponerent.* In publico collocarent ac ponerent.

(148) *Quibusdam diebus.* Suspicatur Lipsius ab auctore scriptum *quinquatruum diebus.*

(149) *Tertia legio.* Quæ sola pugnæ interfuit, licet Otho trium legionum, quas tunc habuit Mœsia, legatis, vitandæ æmulationis causa inter pares, consularia ornamenta concesserit.

(150) *Facili lorica*, i. e. habili, sine pondere, nec gestanti molesta. Flor. scribit *facilis lorica*, ut alibi, *sagulo leves.* Infra ex emendatione Mureti dedimus, *ibi sævitia hiemis & vi vulnerum absumpti*, cum in Flor. & Regio corrupte legatur, *ibi sævitia hiemis & mia*, quod est misericordia, vel miseria, *vulnerum*. Ernestus scriptis propius inhærens putat fuisse, *& incuria vulnerum*, cum scil. curare vulnera non possent, inopia fomentorum & remediorum; idque verum putamus. Ryckius e suo codice dedit, *ubi sævitia hiemis & dolore vulnerum absumpti.*

(151) *Causa in crimen.* Causa, quam scil. Crispinus afferebat, promi a se arma jussu imperatoris ad armandam cohortem.

(152) *Præfecto legionis. Præfectus* hoc loco idem, qui Tacito & antiquis scriptoribus dicitur *legatus*: Præfecti nomen posterioris est ætatis, & librarii manum sapit.

(153) *Quina millia nummûm.* Militi cuique libellæ Tur. 625.

(154) *Tumultûs proximi initium non ... formidine periculorum.* Supple *ortum*, quæ vox forte excidit.

(155) *Si, ubi jubeantur.* Sic vulgati legunt. Ryckius e suo codice dedit, *si, cur jubeantur.* Flor. Regius, & editio prima habent, *sicubi jubeantur*: quod rectum videtur: est enim concessio. *Sicubi*, si quando jubeantur, pone hoc, concedi, ut *quærere singulis liceat*, nec teneantur obsequi.

(156) *Vos quidem istud pro me.* Scilicet ausi estis, nempe *arma rapere*, & quæ deinceps sequuntur; sed invidiæ molliendæ subticet.

(157) *Obscuritatem . . . . perstringimus*. Haud paullo melior lectio Gronovii, *præstringimus*, i. e. hebetamus, obumbramus.

(158) *Strepitus telorum, & facies belli erat: militibus &c.* Codices magno consensu habent, quod forte non spernendum: *strepitus telorum, & facies belli; & militibus &c.*

(159) *Animum vultumque conversi*, i. e. animum vultumque alium atque alium sumebant, *ut quemque nuncium fama attulisset*.

(160) *Etiam futuri pavor*. Nam ex Plinio 3, 5 amnis Tiberinus *vates intelligitur potius ac monitor, auctu semper religiosus verius quam sævus*.

(161) *Proruto ponte sublicio*. Vulgo *prorupto*. Emendavit Gronovius, ut & Ann. 15,40.

(162) *Insularum*. Sic vocabant ædificia conjuncta, vicis undique circumcincta.

(163) *Invitatus*. Vox Lipsio & Gronovio merito suspecta. Ryckianus & Regius scribunt *imitatus*: unde Ryckius conjicit *incitatus*. Usitatum esset *impositus*.

(164) *Secum expedire*. Absolute dictum, secum ad bellum proficisci. Vide supra 10.

(165) *Mota urbis curæ*. Ita codex Regius, Ryckianus, & editio prima, quam Rhenanus sequitur: in pluribus editur *mota urbis cura* sexto casu. Infra idem Regius scribit *occultare & abdere*, pro editorum *ac abdere*, qui durior litterarum concursus scriptoribus fere vitatus.

(166) *Adflicta fide*. Quorum fides (le credit) collabefactata esset.

(167) *Oriens . . . a tergo*, Othonis. *Occidens* Vitellii.

(168) *Fuere qui . . . moras religionemque*, i. e. qui tamquam morandi causam afferrent religionem *ancilium nondum conditorum*. *Ancilia* movebantur ipsis calendis aut postridie calendas Martias: mota autem triginta dies innuit Polybius in excerptis leg. 23.

(169) *Reliquias Neronianarum sectionum*, i. e. quod nondum erat exactum e donationibus Neronis, quas Galba revocaverat supra 20.

(170) *Ad implendas aures*. Alii, *ad implendas populi aures*. Vocem *populi* abesse malebat Gruterus, & hanc ignorat Regius, ut & editio prima: quam ideo cum Ernesto delevimus.

(171) *Ex libidine servitii*. Ex studio serviendi, ut inter servos, privatam singuli captantes gratiam, ut quibus vile jam esset decus publicum.

IN LIBRUM SECUNDUM

HISTORIARUM NOTÆ.

(1) *Lætum reip. . . . . prosperum*. Vespasiano & Tito: *aut atrox . . . exitio fuit*. Domitiano.

(2) *Præsaga responsa*. Gronovius Observ. 2, 20 legendum censet *præsagia, responsa*: idque verum videtur.

(3) *Læva maris prævectus*. Ita Guelf. & editio prima, & recepit Ernestus. Vulgo *prætervectus*. Cum legisset oram maris Mediterranei, quæ ad lævam est ab Corintho Syriam petentibus. *Audentioribus spatiis*, i. e. remotiori ab littoribus cursu.

(4) *Regem Aeriam*. Alii *Aerian*. Flor. & Regius scribunt *Uerianum*. Correxit Rhenanus ex Ann. 3, 62. Utrobique legendum esse *Uranian* censet Alciatus. *Uraniæ* Veneris templum in Attica fuisse auctor est Pausanias, quam mortalium primi Assyrii coluerint, mox Paphii, deinde Phœnices, a quibus edocti Cytheræi iisdem sacris initiabantur.

(5) *Familiæ utriusque*. Cyniræ scil. & Thamiræ.

(6) *Sanguinem aræ obfundere vetitum*. Atqui tamen victimæ cæduntur: sed illæ nimirum extis tantum inspiciendis. Veneris autem *Sabæo Thure calent aræ, sertisque recentibus halant*. Virg.

(7) *Metæ modo*. Veneris illius statuam non alii rei magis similem ait Maximus Tyrius, quam pyramidi candidæ.

(8) *Ingens rerum fiducia accessit*. Hæc intellige per appositionem dicta de Tito, qui ingentem rerum fiduciam attulit.

(9) *Aptior sermone, dispositu provisuque*, i. e. dicendi peritior, elegantior in dispositione & ordine omnium quæ ageret, magis providus & divinus ac pensitator futuri. Gron.

(10) *Placuit exspectari bellum: victores*. Gronovius refinxit ita hunc locum, *placuit exspectari belli eventum: victores &c*. Pichena maluit *belli exitum*. Codices habent *belli cum in victores victosque &c*. Correctionem Agricolæ Ryckius edidit: *placuit exspectari bellum: cum victoribus victos &c*.

(11) *Vespasianus Mucianusque nuper, ceteri olim mixtis consiliis*. Ita plane Regius, ut voluit Rhenanus, sensu aperto & optimo, Vespasianum scil. & Mucianum nuper con-

silia de imperio invadendo consociasse; at ceteris, Tito nimirum, Tribunis aliisque fidis ministris rem illam multo ante agitatam. Ryckius e suo codice edidit *Vesp. Mucianusque nuper Titi opera mixtis consiliis*: quæ lectio Taciti manum nequaquam sapit.

(12) *Dextras, concordiæ insignia*. Vide Hist. 1, 54.

(13) *Ad hæc terrore & propria vi*. Ita dedit Beroaldus. Flor. & Regius habent *ad hunc terroris*: unde non male Gronovius, *ad hunc terrorem*, i. e. super hoc terriculamentum senatusconsulti, *propria vi*, seu eloquentia sua & gratia *Crispus incubuerat*.

(14) *Et præcipua fama*. Regius cum Budensi, & Guelferbytano, ut placuit Rhenano, *præcipui fama*: idque videtur præferendum vulgatæ, quam ex antiquis editis reduxit Freinshemius.

(15) *Cum Vestricio Spurinna*. De quo vide Plin. Epist. 2, 7, & 3, 1, 10.

(16) *Speculatorum*. De his vide Hist. 1, 24. *Veterani e prætorio*. Qui sub vexillo habebantur, ut omnes exauctorati. Vide Ann. 1, 17.

(17) *Ut adversus modestiam disciplina corruptus*. Ut corruptus & nimis indulgens militibus, nec eos intra modestiam disciplinæ retinens, *ita præliorum avidus*. Hæc de ipsis militibus dici mallet Gronovius, scribique *corruptos* & *avidos*.

(18) *Albium Intemelium*. Hodie *Vintimiglia*. Editi nomen Straboni & Plinio usurpatum maluerunt. At ex Flor. & Regio videtur scripsisse Tacitus *Albintemelium*. Sic infra 15, quam urbem Plinius *Albium Ingaunum* appellat, hanc vocat Tacitus *Albinganum*, hodie *Albenga*.

(19) *Duodecim equitum turmæ*. Ala enim decem turmas habebat: duæ igitur turmæ in colonia Forojuliensi retentæ; reliquæ in hostem missæ.

(20) *Conversa, & minaci fronte*. Proris scilicet & rostris littori obversis.

(21) *Temeritas, tanta mole belli*. Nihil profutura in summam belli tantæ molis, cujus tanta moles esset.

(22) *Majoribus flagitiis permixtos*. Eodem sensu Ann. 16, 8 rei quidam dicuntur *Neronem circa summa scelera distentum quasi minores evasisse*.

(23) *Faciles occupantibus, & melioribus incuriosos*. Mallet Groslotius *meliorum*. Paratos se prioribus occupantibus tradere; nec de melioribus sollicitos.

(24) *Inritabat ... Batavos Transrhenanosque Padus*. Quippe qui Rheni fluminumque majorum spatia equitando transmittere consuevissent.

(25) *Spretis centurionibus tribunisque*. In aliis legitur, *spretis centurionibus tribunisque, providentiam ducis laudantibus*. Voces posteriores Pichena, Gruterus phrasim totam inducit, tamquam inculcatam hoc loco ex iis, quæ paullo infra subjiciuntur: *centurionibus tribunisque, laudari providentia ducis*: ita enim legimus ex certissima Gronovii conjectura, cum in Flor. & Regio mendose scribatur *providentiam*.

(26) *Tum vetustissimus quisque*. Ita Flor. Regius, editio prima & Rhenanus. Aliis placuit *mœstissimus*, aliis *modestissimus*, aliis *inertissimus*; denique J. Gronovius edidit *vecordissimus*: sed conjecturis potior mss. lectio. *Vetustissimi* autem dicuntur, qui plurium erant stipendiorum, ac priores ideo ad sanam mentem redibant.

(27) *Sive ab obsessis, dum regerunt*. In Flor. & regio mendose scribitur, *dum reportans gerunt*: quod J. Gronovius refingit in *dum retorta ingerunt*.

(28) *Perfringendis obruendisque hostibus*. Vulgo *perfringendis operibus*: sed vocem *operibus* Flor. Regius & Budensis respuunt, & induxit Jacob. Gronovius.

(29) *Et Cæcina, pudore cœpta &c.* Vulgo *& Cæcina fama & pudore*. Sed voces *fama &* ignorant Regius & Guelf. unde cum Ernesto delevimus, tamquam repetitionem eorumdem verborum ante *Cæcina*.

(30) *Inter Veronam Cremonamque situs est vicus*. Hodie *Cividale*, ut censet Clar. Danvillæus. *Duabus jam Romanis cladibus*. Primum inter Othonem & Vitellium; deinde libro sequenti inter Vitellianos & Flavianos.

(31) *Omnia quæcumque facta*. Hæc corrupta in mss. Placet Freinshemii conjectura emendantis, *omnia ducum facta*: nisi malis *omnia quorumcumque facta*, propius ad scripturam Regii codicis, *omniaque vocum facta*.

(32) *Altis ordinibus*. Ita cum Flor. primus edidit Ryckius, & consonat Regius. Vulgo *artis*.

(33) *Nam a lateribus cohortes, legionum adversa frons, & subito &c.* Ita Flor. Oxoniensis & Regius, & sic Vitelliani a lateribus, a fronte, a tergo cincti intelliguntur. Editi habent *legionum adversa fronte*: quod eodem redit.

(34) *Compleri fossas*. Non castrorum, sed factas ab incolis

ad recipiendas aquas, & exsiccandos agros, ut planis in locis mos est. Infra pro, *pandi aciem jubebat* in Regio codice legitur, *pandi aciem jubet*.

(35) *Traducum*. *Traduces* dicuntur, cum vites ex arboribus in arbores traducuntur.

(36) *Rex Epiphanes*. Antiochi regis Comageni filius, de quo nimirum plura Tacitus scripserat in rebus Vespasiani, apud quem magno in honore fuit.

(37) *Tantum insuper laboris*. Pro *insuper* videtur Ernesto legendum *super*, hoc sensu, præter *tantum laboris atque itineris*, *timuisse*, *ne &c.*

(38) *Fabio Valenti adjunctas retulimus*. Hist. 1, 59.

(39) *Jurgiis aut rixis*. Vid. Hist. 1, 64.

(40) *Omisso tubæ sono*. Quo initia vigiliarum nunciabantur.

(41) *Patientia*. Vigiliarum scilicet non obitarum. Lipsius mallet *pænitentia*: sed nihil mutant codices.

(42) *Paucos incusavit*. Milites quosdam seditionis nominatim arguit, ne, si neminem nominasset, suspecta ejus dissimulatio foret.

(43) *Et quodam inani favore*. Admittenda videtur Gronovii conjectura legentis, *& quodam inanium favore*, ut intelligantur *vigor* ætatis, & *proceritas* corporis, quæ sunt *inania*. Sic Ann. 13, 8 Corbulo dicitur *corpore ingens*, *verbis magnificus . . . . etiam specie inanium validus*.

(44) *Fœdum ac maculosum*. Interpretare cum Gronovio, non ignaviam & timorem, sed libidinem & rapacitatem. Sic Hist. 1, 7 de Capitone, *ut avaritia & libidine fœdum ac maculosum*.

(45) *Initium belli nemo imputabat*. Atqui tamen civile bellum a Vitellio cœperat: sed is scil. ob ignaviam & torporem putabatur a belli cogitationibus alienus, & a suis coactus arma cepisse.

(46) *Galliæ tumeant*. In bellum erupturæ videantur.

(47) *Ipso transitu exercitûs vastam*. Ita Flor. & Regius, & sic edidit J. Gronovius: quæ vox videtur significantior quam vulgatorum *vastatam*.

(48) *Summæ rerum & imperii se ipsum reservaret*. Budensis, Regius & Ryckianus scribunt *summam rerum &c.* & sic habet editio prima, tamquam appositive dictum sit.

(49) *Imperia ducum in incerto reliquerat*. Cum enim abesset, non poterat fidem & pondus jussis ducum addere, ut ea miles exsequeretur.

(50) *Jactis super ancoris*. Ita e Flor. & Budensi Ryckius &

Jac. Gronovius, pro vulgato *insuper*. Porro naves dicuntur dirigi *super ancoris*, ut stare in ancoris.

(51) *Scandere foros*. Fori sunt tabulata, quæ iter per navem incedentibus præbent.

(52) *Abruptis quæ supererant navibus*. Vulgo *superfuerant*: mutavit Ryckius ex Flor. in quo pro *abruptis* scribitur *arruptis*, unde proclive est legere *arreptis*, i. e. raptim abductis navibus quæ ab hostibus captæ aut mersæ non erant. Jac. Gronovius.

(53) *Obstrictumque meritis suis*. Guelferbytanus codex & editiones Beroaldi, Puteolani &c. habent *moribus suis*, & ita legendum censet Gronovius, ut sit, qui non venisset ad imperium, nisi legatorum & ducum hi mores fuissent, nisi eum, cui malos mores & improbitatem suam imputare possent.

(54) *Securas opes concupiscere vacuum fuit*. Ab externa vi otiosis liberum fuit de augenda potentia cogitare.

(55) *Non ad pugnam, sed ad bellandum profecti*. Ibant non quasi ad incertum certamen, sed ut finem imposituri bello una victoria. Grotius corrigit *ad debellandum*. Sed & Livius eo sensu verbum *bellare* usurpavit.

(56) *Inde .... distantes*. Ab eo videlicet loco, in quo castra habuerant, quippe erat ad quartum a Bebriaco lapidem.

(57) *Non admissuro, quo minus ... adgrederetur*. Qui nequaquam commissurus esset, ut non adgrederetur.

(58) *Adcurrentium, vocitantium*. Adcurrentes circumsistunt signa, vocitantes quærunt. Sic editum e conjectura Pichenæ: nam priores editi, ut & codices pro *vocitantium*, alii *clamantium*, alii *volantium* præferunt. Ryckius e suo codice dedit *adcurrentium, velitantiumque*. Sed *adcurrentes velitasse* monet J. Gronovius, qui & ipse suspicatur *morantium*. Infra pro *vel revehebantur*, Flor. scribit *aut relebebantur*, Regius, *aut releventur*. Inde Pichenæ placeret, *aut relabebantur*.

(59) *Noscentes inter se, ceteris conspicui*. Regius & Budensis scribunt *ceteri*, hoc sensu; alii se invicem noscebant, alii, licet inter se ignoti, quia rem in oculis omnium gerebant, eo pugnabant acrius, quod hac pugna de toto bello decretum iri sentiebant.

(60) *Unaetvicesimanorum principiis*. Eos intellige qui in prima acie stabant, quos Ann. 4, 2 vocat *principia legionum*.

(61) *Impulit rursus*, i. e. vicissim, versa vice, non vero iterum.

(62) *Immensum id spatium*. Respectu fugientium, qui defatigati, pars etiam vulnerati. Prœlium medio ferme spatio Bebriacum inter & Cremonam commissum est: hæ autem urbes distabant 12 milliaribus.

(63) *Furore quodam & instinctu*. Pro, *quodam instinctu furoris*.

(64) *Clamor*. Lætus nimirum, ubi Otho *flexerat vultum*, tamquam obsecuturus militum studiis, *gemitus* vero, quando induraverat.

(65) *Experti invicem sumus, ego ac fortuna*. Hæc imperium mihi deferendo, ego temperando felicitati.

(66) *Aut oblivisceretur ... aut nimium meminisset*. Eodem acumine Plin. Epist. 3, 14 *qui servisse patrem suum parum, immo nimium meminisset*.

(67) *Consternatione*. Tumultu & motu animorum, mente scil. turbata, & velut de statu mota.

(68) *Duobus facinoribus*. Cæde Galbæ, & sua ipsius morte.

(69) *Invisitata specie*, i. e. non ante visa. Ita ex Flor. dederunt Ryckius & J. Gronovius. Ceteri *inusitata*, quod & Regius servat.

(70) *Regium Lepidum*. Hodie *Reggio*, non procul a Brixello.

(71) *Concedentibus ad victorem ... iis copiis*, i. e. gladiatoribus. Valuit ad veniam statim impetrandam, quod & gladiatores ad victorem simul transirent.

(72) *Inter multos societate culpæ tutior*. Libenter induceremus vocem *culpæ*, quam nec Regius agnoscit. Ita *anxii coeunt*, ut nullus privatim aliquam consilii viam expediat, tutiorem se existimans, si nulla in re ab societate multorum sejungeretur. Ryckius e suo codice præfert *societate culpæ tutiore*, eo sensu, quem Taciti esse vix credimus.

(73) *Ordo Mutinensis*. Mutinensium decuriones, publicum urbis concilium.

(74) *Ambigua disserentem*. Ita se verbis involventem, ut sententiam aperiret nullam. Hujus loci sensus apertus, nec audiendus Ryckius, qui vulgatæ lectioni, *notabile inde jurgium fuit, quo &c.* prætulit e codice suo, *notabile in Verginium fuit, quod &c.* Licet Regius in eadem ferme abeat. Infra pro *inritaverat Cæcinam*, mallemus cum Acidalio *invitaverat*.

(75) *Rursus consiliaturi*. Ita Flor. Regius, & editi: verbum autem *consiliare*, unde *consiliarius*, usurpatum Horatio, *Gratum elocuta consiliantibus Junone divis*. Ryckius e suo codice dedit *consulturi*.

(76) *Sed sola posteritatis cura*. Sed de memoria nominis sui cum omni posteritate adæquanda unice cogitantem.

(77) *Diplomata*. Edicta & mandata principis de re quacumque, sic dicta, quod in charta duplicata scriberentur. Hic speciatim significantur litteræ ab imperatore, aut ab iis quibus hoc datum ab imperatore, concessæ, quas qui impetraverat, utebatur equis & vehiculis, quæ per intervalla locorum disposita publice præbebantur ad cursum.

(78) *Cereales ludi*. In honorem Cereris celebrabantur a 12 ad 19 Aprilis. Imperavit Otho 95 dies a 15 Januarii ad 19 Aprilis.

(79) *Quod non scripsisset*. Quia scil. id jam moris erat, ut solus imperator publice, i. e. ad consules aut ad senatum scriberet.

(80) *Avidi, aut venales*. Sua ipsorum avaritia impulsi, aut ab aliis pretio empti.

(81) *Plus ambitionis*. Eoque dissimulator rapinarum in milite, cujus gratiam captabat.

(82) *Cura ripæ*. Nempe Rheni, ne Germani transirent.

(83) *Inhonestam adulationem compescit*. Ita Flor. Regius, & editi ante Rhenanum, qui nullo auctore dedit *compescuit*.

(84) *Nullo principali paratu*. Minime eo apparatu, qui principem deceret.

(85) *Eo ipso ingratus*. Quod scilicet eo comitatu liberali & splendido, egestatem Vitellio exprobrare videretur.

(86) *In solatium cessit*. Cum imperii decoratus insignibus, paullo post, jussu Muciani, interficeretur.

(87) *Fidem absolvit*. Cum enim falsa essent quæ de sua in Othonem perfidia Vitellio *imputabant*, & apponi sibi gratiæ volebant, Vitellius veniam concedendo, verum iis fidei erga Othonem remittebat crimen, quo nullum gravius inter desciscentes, ut ait Hist. 1, 59.

(88) *Trachalum*. Galerium, de quo Hist. 1, 90. Ex hujus nomine conjicere licet fuisse aliquam propinquitatem ipsum inter & *Galeriam* uxorem Vitellii.

(89) *Ab utroque mari*. Supero seu Adriatico, & infero seu Tyrrheno.

(90) *Ludo & arena*. Disciplina & certaminibus gladiatorum. *Ludum* vocat locum in quo docebantur.

(91) *Retulimus*. Hist. 1, 88.

(92) *Plancius Varus*. Ita nomen scribitur in Flor. & consonant numismata sub Vespasiano cusa, idque voluerat Beroaldus, cujus editio errore typographico præfert *Platius*, un-

de Rhenanus effecit *Plautius*. Verum nomen restituit Jac. Gronovius.

(93) *Seram veniam post scelus quærebat*. Nempe Dolabellæ, quem scelerate accusaverat. Cum nullæ tantorum criminum probationes essent, Plancium susceptæ in amicum accusationis pænitebat, favebatque ei apud Sabinum.

(94) *Terruit ne periculo... adfectaret*, i. e. terrorem injecit, terrore absterruit, ne &c. Lectionem Regii codicis expressimus, quam firmat Flor. in quo scribitur, *tenuit ne .... affectaret*. Vulgo *terruit e periculo.... affectare*.

(95) *Devertere Interamnium*. Ita scribitur in Flor. & Regio, & sic edidit Jac. Gronovius. Vulgo *divertere Interamnam*.

(96) *Non immixta tristibus*. Non particeps ullius crudelis aut acerbi consilii. Sic alibi dixit Tacitus *permixtus consiliis*. Sequimur cum Ernesto conjecturam Gronovii ductam e Flor. & Regio, in quibus scribitur, *non immix tristibus*. Pichena e conjectura dederat *non immitis tristibus*.

(97) *In gaudium evicta*. Ita Flor. Regius & Guelf. & sic edidit Rhenanus, quod omnes secuti sunt, præter Pichenam & Ryckium, qui dederunt *evecta*. Sed recte observat Ernestus dici quidem posse *evehi*, sive potius *efferri gaudio*, non vero *evehi in gaudium:* at *evinci in gaudium* est, vel invitum cogi ad lætandum.

(98) *Diplomatibus*. Vide supra 54.

(99) *Partes*. Adversæ partis legiones, quæ pro Othone steterant.

(100) *Nisi numerus cæsorum invidiam bello auxisset*. Hæc est lectio Rhenani, nixa Flor. Regio, Budensi, qui omnes habent *auxisset*. Ryckius cum veteribus editis dedit *ludicro initio: numerus cæsorum invidiam bello auxit*. Seditionis illius apud victores origo levis fuit & ludicra, nempe studium luctandi: sed eo res rediit, ut explicari nequiverit, nisi duarum cohortium strage: unde aucta belli civilis invidia & detestatio.

(101) *Tempestivis conviviis*. Sic vocabant convivia, quæ multo de die & ante consuetam cœnandi horam incipiebant: id autem non nisi luxuriosis hominibus factitatum.

(102) *Pervigiliis*. Intellige vigilias & solennia noctu peragi solita in honorem alicujus numinis, interdum in noctes aliquot protracta, qualibet licentia infames. Ejusmodi Bacchanalia fuerunt in honorem Bacchi.

(103) *Interno... bello*. Vespasiani, *Externo*, cujus concitor Civilis.

(104) *Inter inania belli*. Quæ sc. numero vanam magni exercitus speciem, non verum robur habebant.

(105) *Nec minus inhumana pars viæ*. Notat Cremonensium sensus parum humanos, qui in tanta hominum strage lætitiæ gestientis signa præferent.

(106) *Consuetudine servitii*. *Finis* enim *omnium cum dominante sermonum* gratiarum actio, ut habetur Ann. 14, 56.

(107) *Scribonianum ... Camerinum*. Alias ignotum. Videtur hoc nomine designari frater aliquis, aut patruus Pisonis, quem Galba adoptarat, Hist. 1, 14.

(108) *Præeuntem Sacramentum*. Verba jurisjurandi solennia præfantem.

(109) *Plerumque cunctatio*. Addunt Regius & Ryckianus *oberat*, quam vocem mutandam censet Ryckius in *oborta*.

(110) *Jam & coram*. Jam etiam multis audientibus, & quasi in publico.

(111) *A contumelia*. Non tam magnificum est, quam contumeliosum, prælatum esse Vitellium, nec nisi post ipsum eligi.

(112) *Abiit . . . tempus, quo posses videri concupisse*. Ista ætate matura & modesta, non videbere cupiditate aliqua elatus imperium appetere, sed necessitate publica privataque coactus. Ita locum interpretatur Lipsius.

(113) *Ne Othonem quidem*. Ipsum etiam Othonem, non *ducis arte .... sed .... desperatione victum, jam desiderabilem fecit*.

(114) *Nova . . . . bello semina*. Sic vocat legiones *sparsas*, *exarmatas* cohortes, atque ob eam rem Vitellio iratas.

(115) *Triumphale nomen*. Vespasianus, Claudio imperante, magnis rebus in Britannia gestis, triumphalia ornamenta acceperat.

(116) *Pericula ex æquo patiemur*. Ita Flor. Regius & Ryckianus, idque J. Gronovio melius visum vulgato *partiemur*. Non enim pericula partimur ex æquo, sed communiter subimus, ut observat Ernestus.

(117) *Parcimonia*. Hanc virtutem notat in Vespasiano, propter Vitellii prodigentiam, quæ reip. opes exhauserat. Neque vero necesse est, ut ista Vespasiani & Vitellii naturæ propria invicem conferantur, ac sibi respondeant.

(118) *Ara tantum & reverentia*. Ita e suo codice dedit Ryckius. Editi ante ipsum, ut & Flor. & Regius scribunt, *aram tantum & reverentiam*. Supple memorant, ferunt.

(119) *Non parata concione*. Ita codex Ryckii, ut conjecerat

Pichena. At Flor. Regius & editi ante Ryckium mendose, *non parata cognitione*.

(120) *Solito adsistentes ordine, ut legatum' &c.* Ita locum Pichena refinxit. Editi ante ipsum, ut & codices habent *adsistunt*. Regius scribit *vel legatum*. Unde videtur cum Ryckio legendum *Vespasianum pauci milites solito adsistunt ordine, & legatum &c.*

(121) *Tantæ multitudinis*. Vox *multitudinis* merito displicet Gronovio, reponitque ad rem apte *tantæ mutationis*.

(122) *Propinquitatibus*. Atqui matrimonium cum provincialibus militi Romano interdictum: sed provinciales nimirum intelligendi sunt, in supplementum legionum scripti, quibus uxores ex eadem provincia ducere licebat.

(123) *In modum penatium*. Tamquam penates ac sedes patrias.

(124) *Excitus ab Urbe Agrippa*. Cum enim Titus, audita cæde Galbæ, ad patrem revertisset, Agrippa nihilominus Romam contenderat, *ut apud novum principem locaret gratiam*, inquit Josephus apud Hegesippum.

(125) *Nondum additis Cappadociæ legionibus*. Cum nullas dum Cappadocia legiones haberet sibi attributas. Vespasianus, confirmato jam imperio, addidit, propter assiduos barbarorum incursus.

(126) *Classem e Ponto*. Romani classem in Ponto habebant quadraginta navium, ad tuendam maris illius oram.

(127) *Pedite atque equite*. Editi vulgo addunt *peteret*, quam vocem volentibus Flor. & Regio, cum Ryckio & J. Gronovio ejecimus.

(128) *Ad obtinendas iniquitates*. Sic apud Livium 29, 1 *pertinaces ad obtinendam injuriam*. Infra pro vulgatorum *obstinato*, dedimus cum Ryckio Flor. & Regio addicentibus, *obstinante*; quam vocem tuetur Gronovius exemplo Plauti Aulul. 2, 2. *Id inhiat; ea affinitatem obstinavit gratia*.

(129) *Largus privatim*. Ita Flor. Regius & editi omnes ante Rhenani secundam, in qua *largitus*, errore, ut videtur, typographico. Infra pro *quod avidius*, mallemus cum Ernesto *quo avidius*.

(130) *Proturbatis*. Spretis rejectisque, qui victum & mortuum Othonem nunciabant.

(131) *Posse imputari Vespasiano*. Ea posse apud Vespasianum tamquam beneficia & merita prædicari, quæ apud Vitellium excusatione & venia indigebant,

(132) *Falsi damnatus*. Vide Ann. 14, 40.

(133) *Quietis cupidine*. Mallet Grotius *quaestus cupidine*: nec sane quieti Fuscus ingenii, ut sequentia ostendunt.

(134) *Adgrediuntur*. Vespasianus scilicet & ceteri partium ejus duces. Vulgati ante Pichenam, *adgreditur*: correxit ex Flor. & consonat Regius.

(135) *Etiam inter servos*. Cum ex omni genere servorum procacissimi sint lixæ & *calones*. Sic dicebantur militum servi, quia fustes seu ligneas *clavas* gerebant, dum sequebantur dominos ad prælium.

(136) *Congestu copiarum*. Dum copias & commeatus tantæ multitudini congerere adigebantur.

(137) *Saginam*. Pro cibo, quo sagina paratur.

(138) *Per inscitiam*. Quod scil. ingredi per confertam urbis multitudinem non solerent.

(139) *Ante aquilam*. Ante suam quisque aquilam. Lipsius mallet *aquilas*.

(140) *Tam frustra*, i. e. tam temere eademque levitate.

(141) *Comitia .... civiliter celebrans*. Cum suis candidatis, tamquam unus e civibus, circumiens ac prensans patres, penes quos tum comitia erant: de quo more vide Plin. Paneg. 69.

(142) *Impudentiam æmulationis*. Quod scil. Thraseæ, integerrimi viri, de quo Ann. 16, 21, dissimillimus, impudenter illius similis videri vellet, cui sic contradiceret Helvidius, ut ipse olim Thraseæ.

(143) *A præfectura cohortis*. Scilicet auxiliaris. In sequentibus Flor. scribit *dum centurionem*, idque vulgato præfert J. Gronovius. Significat Tacitus utrumque ad summum militiæ gradum ab modico promotum.

(144) *Jura libertorum*. Jura patronatus in libertos, quæ permulta legibus constituta erant, nempe ut a libertis patroni colerentur, inopes alerentur, heredes ex semisse instituerentur &c. Poterat & patronus libertum ingratum & contumacem in servitutem revocare.

(145) *Ambitiosus*. Sinus ambitiosi videntur dici, quod pecuniæ depositæ essent apud potentiores.

(146) *Sed miles . . . . imminuebant*. Ita ex Flor. Rickius, & J. Gronovius, & firmat Regius. Vulgo *imminuebat*. Infra pro *& adjacente Tiberi*, quod Ryckius ex Flor. & suo codice edidit, & etiam Regius servat, alii legunt *& adjacentia Tiberi*.

(147) *Facem Augustales*. Ita Flor. & Regius, & sic edidit

Ernestus, pro vulgato *faces*. *Facem*, intellige, suam quisque, suæ quisque aræ. De *Augustalibus* vide Ann. 1, 54.

(148) *Vetera odiorum nomina*. Veteres nominis exsecrandi libertos.

(149) *Sumptu ganeaque*. Hanc Palmerii emendationem recepit Pichena, nec longe abeunt Flor. & Regius in quibus mendose scribitur *gaianeaque*. Mallet Ryckius e suo codice *luxuriaque*. Editi veteres nullo sensu *Caianæ aquæ*.

(150) *Novies millies sestertium*. Libell. nostrates 112500000.

(151) *Marcellus*. Eprius Marcellus oratoria laude insignis, de quo vide Ann. 16, 22, & Hist. 4, 6 & 43.

(152) *Mare quoque Etesiarum flatu*. Ita locum hunc restituerunt Rhenanus & Mercerus, & edidit Gronovius. Emendationem juvit Flor. in quo scribitur, *mare quoque Etesi flabra Aquilonis arum flatu*. Ubi clarum est voces *flabra Aquilonis* e margine in textum irrepsisse. Editi ante Gronovium, *mare quoque Etesiæ flabant: harum flatu in orientem &c.* Etesias describit Plinius 2, 47. *Ardentissimo æstatis tempore exoritur Caniculæ sidus, sole primam partem Leonis ingrediente: hujus exortum diebus octo ferme Aquilones antecedunt, quos* prodromos *appellant: post biduum autem exortus iidem Aquilones constantius perflant diebus quadraginta, quos* Etesias *vocant*, hoc est, ventos certa anni tempestate statos.

(153) *Perfidiam meditato*. Ita edidit Ernestus, ut placebat J. Gronovio, pro vulgato *perfidiam meditanti*, quod est ex ingenio Rhenani. Codices & editi ante Rhenanum omnes habent *meditatio*.

(154) *Prodito Galba*. Vide Hist. 1, 53. Infra pro editorum *anteirentur* & *videntur*, dedimus cum Ernesto ex editione prima *anteiretur* & *videtur*. De solo enim Cæcina sermo. Vocem *Vitellium* posteriori loco, tamquam inepte repetitam, delet Lipsius, nec agnoscit Regius.

IN LIBRUM TERTIUM

HISTORIARUM NOTÆ.

(1) *Utrimque*. Scilicet ab Germania Britanniaque, & a Galliis Hispaniisque.

(2) *Si numerus militum &c.* Vult intelligi plures esse milites Flavianis: Vitellii legiones, quamquam numero plures, vacuas & infrequentes esse.

(3) *Auctorque consilii*, i. e. exsecutor, effector, minister.

(4) *Quibus fortuna in integro est*. Quibus etiam nunc deliberare licet, quique spem veniæ in Vitellii victoria nondum abjecistis.

(5) *Jam reseratam Italiam*. Olim *jam reserata militia*: mutarunt Pichena & Gronovius, favente Flor. qui scribit, *jam reserata militiam*. Regius exhibet *jam reseratam militiam*: cui lectioni propius inhærens possis legere *jam reseratam militi viam*.

(6) *Huc illuc tracturus interpretationem*. Verissime Acidalius *interpretatione*. Huc illuc trahuntur *incerta*, non ipsa *interpretatio*.

(7) *Perfidia locum quæsisse*. Ut scil. legiones illas a Vespasiano alienaret.

(8) *Surgentibus cum maxime partibus*. Ita e Flor. cui consonat Regius, edidere Ryckius & J. Gronovius, eaque dictionis forma pluribus in locis reddita est Plinio juniori ex codice Florentino. Vulgati *tum maxime*.

(9) *Scriptum Aponio Saturnino*. Hic integræ paginæ transpositionem, quæ Regium, ut & ceteros codices insedit, quippe ex eodem apographo descriptos, sustulit Pichena, cui Mercerus præiverat.

(10) *In commilitium adsciti*. Ne quid Sarmatæ moveant, principes horum abducuntur in Italiam; at plebem suam & equites secum ducere prohibentur, *ne inter discordias externa molirentur*, i. e. rebus externis se immiscere, easque ad se trahere conarentur; aut in ipso bello ad Vitellium deficerent: quod evenire non poterat, cum plebs sine principibus domi remaneret, & principes in Italia sine popularium manu militarent.

(11) *Gens*

(11) *Gens fidei commissa patientior*. Quæ, si quis ei crederet, fidem pati posset & servare, nec eam insita levitate temere falleret, ut Sarmatæ.

(12) *Quam gloriam & dux Corbulo*. Ita codices & editi veteres pro vulgato, *quam gloriam ei dux &c.* Vide Ann. 13, 9.

(13) *Occupata Aquileja, in proxima quaque . . . accipiuntur*. Sic Virgilius, *& dominum Ænean in regna recepit*. Male editi ante Ryckium, *occupantem Aquilejam proxima quaque &c.* Flor. & Regius, ut & editio prima habent quod dedimus, nisi quod in iis deest præpositio *in*, absorpta a finali vocis præcedentis.

(14) *Post principia belli secundum Flavianos*. Abest a Flor. Budensi, Regio præpositio *post*, unde Ernestus existimat verba *principia belli secundum Flavianos*, e margine in textum venisse: certe abesse possunt.

(15) *Adductius*. Severius, quam in civili bello solet. Sic Ann. 12, 7 *Adductum & quasi virile servitium* dicitur.

(16) *In Veronensibus pretium fuit*. Operæ scil. in iis adjungendis insumptæ: *exemplo* enim *opibusque partes juvere*.

(17) *Et interjectus exercitus*. Supple *est*, *per Rætiam Juliasque Alpes, ac ne pervium illâ &c.* Sic veteres editi cum Flor. & Regio: recentiores voculas *per* & *ac* omiserunt.

(18) *In Vitellium, ut inimici, præsumpsere*. Ausi sunt ante victoriam de Vitellio scribere contumeliose.

(19) *Recitatæ pro concione epistolæ*. Nempe & Cæcinæ ad Flavianos, & Flavianorum ad Cæcinam.

(20) *Et, ut proditionis, ira militum &c.* Et militum ira, tamquam ob proditionem, *incubuit*.

(21) *Obturbabatur . . . Aponius*. Saturninus, de quo supra 9. Male Rhenanus nomen delebat, nec bene Pichena edidit *Aponianus*, de Dillio intelligens.

(22) *Profectus . . . . Flavianus*. Flavianus suscepit iter ad principem, ut ei se coram purgaret: sed homo *natura ac senecta cunctator*, ut describitur supra 4, per commodum suum in viam se dedit. Citius igitur literæ tum quibus accusabatur, tum quibus excusabatur, ad Vespasianum pervenerunt, & utriusque perpensis princeps eum statim absolvit, periculoque exemit, scriptis & ipse literis, quæ Flaviano adhuc profectionem continuanti in via occurrerunt. Ita Gronovius Tacitum tuetur contra Savilium.

(23) *Vacantium*. Quorum hypocaustum nullo igne succensum.

(24) *Bassus, honorata custodia.* Quærit Savilius cur Bassus, datis custodibus, Hadriam pervectus sit, ibique vinctus. Quia scil. ei non plane fidebatur, eo quod in ipsa defectione seu pudore, seu metu intra domum latuerat.

(25) *Præfecto alæ, Mennio.* Variant in hoc nomine codices. Vaticanus & Regius scribunt *juveniorum.* Flor. *vivennio.* Ryckius suspicabatur legendum *Juvencio Rufino.*

(26) *Secreta castrorum adfectans.* Aucupans tempus, quo solitudo esset in castris, plerisque militum *per militiæ munera dispersis.*

(27) *In arcto commeatum.* Arctos esse commeatus. Ita editi ante Rhenanum, propius ad Flor. & ceterorum codicum lectionem, *in arce commeatum.* Rhenanus dederat *inopia commeatuum*: Lipsius *arcem commeatuum.* Veterem lectionem Ernestus quoque restituit.

(28) *Præscriptum Vespasiani nomen.* In signis & vexiliis.

(29) *Exsuli Antonio.* Vide Ann. 14, 40.

(30) *Etiam militibus principem auferre, licet integros &c.* Hæc corrupta esse patet. Gronovius, præeunte Ferreto, emendabat: *etiam milites auferre; deditos integros &c.* Simplicior lectio & distinctio J. Gronovii, *etiam militibus principem auferre: sic & integros incruentosque ... quid dicturos &c.*

(31) *Civili præda.* Spoliis ex agro civium raptis.

(32) *Quo licentius popularentur.* Cum ipse dux præsidio esset populatoribus.

(33) *Longius curabant.* Longius progressi, quam ipse Antonius, oculis intenti erant.

(34) *Acerrimus quisque sequentium, fugæ ultimus erat.* Ita quidem decet viros fortes: sed ea laus huic loco consentiens non videtur Ernesto, qui censet Tacitum voluisse dicere, *acerrimus sequentium* paullo ante, *primus* nunc *fugæ erat.*

(35) *Occursare ... retinere.* Ita Flor. & editi ante Lipsium, qui dedit, *occursat, retinet.* Vetus restituit J. Gronovius.

(36) *Atque*, i. e. *statim, illico*, de qua vocis hujus significatione vide Gellium 10, 29, & Gronovium ad Livii 26, 39.

(37) *Forte victi.* Hæc stare non possunt: nondum enim victi erant, sed nutabant. Nihil melius occurrit conjectura Freinshemii, *forte acti*, i. e. temere, sine consilio & imperio. Ryckii codex mutata distinctione scribit, *hostem .... fessum forte victuri.*

(38) *Quos militiæ gloria legionariis, quamquam raptim ductos*, scilicet in prœlium, *æquabant.* Vocem *militia* accipe

numero plurali, quos longa stipendia, militares expeditiones &c. Flor. & Regius, omittunt vocem *gloria*, & sic edidere J. Gronovius, & Ernestus. Siquidem vocis *gloria*, quam solus Ryckii codex habet, a secunda manu, nullus hic usus.

(39) *Cumulos*. Nempe cæsorum. *Recentia cade vestigia*. Sic Virgilius *tepidumque recenti Cæde locum*.

(40) *Hæc in medio, pulchra dictu*. Hæc palam & in medium dicebant, fortitudinis specie *pulchra*: sed animis agitabant turpia, fœda.

(41) *Rupturi imperium*. Ita Flor. Regius & Ryckianus, non ut vulgati *rapturi*. Contumaces imperium non rapiunt proprie, sed rumpunt, exsuunt, & pro libidine agunt. Sic Ann. 13, 36. *Rupto imperio, congressus cum hoste funditur*.

(42) *Neque ambigua esse, quæ occurrant*. Neminem latere periculosa esse oppugnantibus, *noctem*, & ignotæ urbis situm &c. *Non si pateant portæ, nisi explorato, nisi die intrandum*. Etiamsi nulla opus esset oppugnatione & portæ paterent, ne tunc quidem intrandum, nisi explorato, nisi die. Ita legitur in Budensi, Flor. Regio, & editis ante Ryckium, qui codicis sui lectionem maluit: *non si pateant portæ, non die, nisi explorato intrandum*: qui sensus ab re præsenti alienus videtur.

(43) *An operibus & vineis*. Flor. & Regius hoc inserunt glossema, *machinamenti genus ad expugnandos muros, in modum turrium factum*. Vide supra ad 5 & 7.

(44) *Tertiamdecimam legionem*. Sic codices magno consensu scribunt. Aliqui legunt, *tertiam legionem*: & sane infra tertiædecimæ legionis alius adsignatur locus. Alibi quidem occurrunt legiones eodem numero, sed cognomento distinctæ, ut hic *septima Galbiana* & *septima Claudiana*. Sed paullo post appellantur *tertiani*, iique videntur in ipso aggere viæ, & in acie media locati.

(45) *Per apertum limitem*. Sic vocat campum patentem & arboribus vacuum, ad latus aggeris viæ Postumiæ.

(46) *Prætorianum vexillum*. Intellige milites prætorianos Othonis, qui exauctorati a Vitellio, ipsique infesti, Vespasiani se partibus adjunxerant.

(47) *Cui...ratio ... fuit*. Cui opportunum maxime erat.

(48) *Dextro suorum cornu*. Emendat Faernus *dextrum*, recte: quamquam priori loco subaudiri possit *stetisse*.

(49) *Pugnæ signum*. Tesseram, quæ alia ad excubias, alia ad pugnam erat.

(50) *Primipili centurio*. In cujus custodia aquila.

(51) *Cur rari sumpsissent arma?* Vox *rari* corrupta. Lipsius legebat *cur resumpsissent arma*. Codex Ryckii *cur nam sumpsissent*.

(52) *Mox infensus prætorianis*. Lege cum Gronovio infensius: neque enim his magis quam aliis infensus erat; sed hos compellabat inclementius. *Nisi vincitis, pagani*. Nam a Vitellio exauctorati fuerant.

(53) *Ignominiam consumpsistis*. Ea Vitellius vos affecit ignominia, qua nulla major esse possit. Haud absimile Curtianum illud: *scit eos, qui misericordiam consumpserunt, amplius sperare non posse*.

(54) *Precabatur placatos patris manes*. Hoc est, ut sibi placati essent. Ita codices & editi ante Lipsium, qui dedit *piatos*. Sed recte precamur manes, deos *placatos*, i.e. non iratos: at *piati* fiunt manes votis & sacrificiis.

(55) *Fratres trucidatos*. In Flor. & Regio scribitur *trucidati*. Unde J. Gronovio videtur esse legendum, fratres trucidant, spoliant &c. quod verum videtur.

(56) *Hormine id ingenium*, i. e. inventum, ut apud Plinium paneg. 49 *exquisita ingenia cœnarum*. Infra pro *ut Messala tradit*, Regius & Ryckianus scribunt, *ut Messala traditum*.

(57) *Et omni imagine mortium*. Ut Virg. *& plurima mortis imago*.

(58) *Obruitque, quos inciderat*. Offendit Ernestum vox *obruit*, quæ de majoribus molibus dicitur; at de *balista* mallet *obtrivit*. Idem modum hunc loquendi *quos inciderat*, pro *in quos*, Tacito abjudicat, putatque legendum *quis*, pro *quibus*.

(59) *Securibus gladiisque*. Heinsius conjiciebat, *dolabrisque*, quod *gladiorum* in portis perfringendis vix usus esse possit.

(60) *Tumentemque*. Ira scil. catenarum.

(61) *Velamenta & infulas*. Vide ad Ann. 1, 63 & 66.

(62) *De Cremona in neutrum*. Hoc est, mentem suam non aperuit, an Cremona salva futura esset, necne.

(63) *Cum teporem incusaret*. Cum balineas non satis tepere quereretur.

(64) *Viles ad prædam*. Nullius ob ætatem, aut imbecillitatem pretii.

(65) *In igne considerent*. Omnino lege cum Heinsio *in ignem* vel *in ignes*: sumptum a Virgilio, *omne mihi visum est considere in ignes Ilium*.

(66) *Mephitis*. Quæ dea tetri odoris, de qua vide Servium ad Æneid. 7, 83.

(67) *Hic exitus Cremonæ.* Sic habent Reglus, Ryckianus, & editio prima; & sic cum Ernesto edidimus. Aliqui habent, *hic exitus Cremonam habuit.* Vocem ultimam non agnoscunt Flor. & Budensis. Iidem codices infra pro *Cremonenses captivos* scribunt *Cremonensem captivum*, ut & *munificentia* pro *magnificentia*: quæ tamen vox ultima utcumque ferri posse videtur Ernesto, si intelligatur magnitudo animi, quæ in munificentia maxime cernitur.

(68) *Curis luxum obtendebat.* Curam metumque luxu dissimulabat.

(69) *Composita indignatione.* Verbis elegantibus rei indignitatem exaggerantes. *Velut pro Vitellio conquerentes.* Specie conquerentium pro Vitellio, odium & iram propriam in Cæcinam, ob ejus rapacitatem & impotentiam, *proferebant.*

(70) *Numquam antea . . . alium suffectum.* Numquam accidisse, ut aliquis sufficeretur consuli viventi, nisi is abrogasset magistratum, eaque de re lata lex esset.

(71) *Junii Blæsi.* De quo vide Hist. 2, 59.

(72) *Confusionis.* Perturbationis, consternationis; quo sensu voces *confusio* & *confundere* sumuntur apud Plin. Epist. 1, 22, & 3, 10.

(73) *Stirpe imperatoria.* Pater hujus imperator a legionibus salutatur Ann. 3, 74, sed prisco erga duces honore: unde hæc videntur in majus extolli, nisi si Junius hic Octaviam Augusti sororem, & Antonium inter majores suos numerabat.

(74) *Amicorum inimicorumque negligens.* Amicos & inimicos non discernens. Infra *principis labores* intellige adversam valetudinem, morbum.

(75) *Nobili gaudio*, i. e. eminente, manifesto. Lipsius & Faernus mallent *notabili.*

(76) *Parum effugerat, ne dignus crederetur.* Ita Flor. nec longe abit Regius, in quo mendose scribitur *ut effugerat.* Rhenanus dedit, *adeo . . . non appetens, ut parum effugeret &c.* Sed num quis, principatum non appetendo, consequitur, ut dignus principatu videatur? Itaque lectionem & distinctionem codicis Flor. cum Ernesto sequimur.

(77) *Et ruentis fortunæ novissima libido.* Et cupiditas eo flagrantior, quod ruentis fortunæ mutationem prævidebat. Infra pro *parva manu*, mallemus cum Ernesto *parva manus.*

(78) *Apud avidos periculorum.* Vox *avidos* merito suspecta Faerno emendanti *apud pavidos periculorum*: idque res ipsa postulat.

(79) *Eo metu*. Ne milites fidem mutarent. *Et paucis*, scil. amicorum, quos Roma secum eduxerat, *comitantibus* ipsum.

(80) *Simul ceterorum fides metu infracta*. Simul his Maturi monitis, *ceterorum*, qui nempe Valentem comitabantur, *fides* in Vitellium *infracta*, i. e. valde fracta & debilitata est.

(81) *Remanere .... volentibus fuit*. Græcorum more dictum, pro, *libentes remanserunt*, & in verba Vespasiani adacti sunt.

(82) *Non sine motu ... ceterarum*. Scilicet legionum.

(83) *Instruxisse triumphum Claudii*. Splendorem & gloriam Claudii triumpho de Britannis addidisse. Nam triumphus ille Claudii aliquot annis anterior.

(84) *Prima rerum*, i. e. primos eventus rerum.

(85) *Polemonis*. Regis Pontici, cujus meminit Ann. 2, 56.

(86) *Vetustam Asiæ civitatem*. In Flor. scribitur, *vetusta mama civitatem*. Omnino legendum cum Lipsio & Freinshemio *vetusta fama civitatem*.

(87) *Vexillarios*. Ernestus hic & aliis Taciti locis intelligit *tirones e legionibus*, *eosdemque qui olim hastati*. *Vexillarios* autem ideo dictos, quod sæpe sub vexillis essent, a corpore legionis suæ frequenter amandati ad præsidia agenda, ad vias muniendas, pontes & aggeres struendos &c.

(88) *In ostio fluminis Cobibi*, *tutum sub Sedochezorum regis auxilio*. Et fluvius Cohibus & Sedochezi populi pariter ignoti. Colerus emendat, *in ostio fluminis Chobi*, *tutum sub Sedochi Lazorum regis auxilio*. *Chobus* vel *Cobus* ejus regionis fluvius, Plinio 6, 14 memoratus, quem ad Colchorum, qui tum *Lazi* dici cœperant, imperium pertinuisse, patet ex Gubazis Lazorum regis cæde apud Chobum perpetrata, ut scribit Agathias, lib. 3. Ryckius.

(89) *Ut captam*, *Italiam*, i. e. velut si bello cepisset. *Ut suas*, velut si suæ essent. *Vim sibi ad potentiam struere*. Hanc codicum lectionem tuetur Gronovius Observ. 1, 14. Mallemus tamen cum Ernesto *viam sibi ad potentiam struere*, vel *vim sibi ac potentiam struere*.

(90) *Ordines ... offerebat*. Permittebat legionibus, ut ipsæ sibi quos vellent centuriones eligerent.

(91) *Quæ seditiosa ... mox in prædam vertebat*. Ex his, quæ seditiosa erant, & apta ad corrumpendam disciplinam, mox occasionem captabat rapiendi, cum nempe ab iis, qui suffragio militum electi essent, pecuniam exigeret. Hujus loci distinctionem mutat Ryckius, parum, ut videtur, ad mentem Taciti.

(92) *Dies rerum*. Tempora rerum agendarum.

(93) *Ad Fanum Fortunæ*. Hodie *Fano* in ducatu Urbinati. *De summa rerum cunctantes*, i. e. deliberantes.

(94) *Clavarium*. Quasi ad emendos clavos dictum, ut *calcearium* ad emendos calceos, *unguentarium* ad unguenta. Mox verba, *donativi nomen est*, videntur esse insititia: quorsum enim illa ætate aderentur? ut observat Ernestus.

(95) *Jus hominum*. Jus gentium, jus naturæ, quod apud omnes homines, natura duce, peræque valet.

(96) *Certiora ex Muciano*. Firmiora, tamquam data ab eo, qui dux esset primarius.

(97) *Media scriptitabat*. Ambigua, nihil certi in alterutram partem definientia.

(98) *Muciano volentia rescripsere*. Ea scripsere, quæ Mucianus vellet, quæ ipsi grata essent. Vide similem loquendi formam Ann. 15, 36. Rhenanus dederat *volenti*. Restituit e Flor. codice Pichena, & firmat Regius.

(99) *Eviluissent pericula sua*. Ita e Florentino dederunt Ryckius & J. Gronovius, idque viderat Freinshemius. Editi ante Ryckium *coaluissent*, nullo sensu.

(100) *Quæ adferret*. Ita cum Ryckio dedimus e Flor. Regio, & editis ante Rhenanum pro *referret*.

(101) *Latium*. Jus Latii, qui proximus ad civitatem Romanam gradus fuit.

(102) *Quam ipsorum*. Quos modo dixit in partes Vespasiani transgressos; quod non moneremus, nisi Ryckius aliò sensum detorqueret, de ipsis Tarracinensibus intelligens.

(103) *Ea simulatio officii, a metu profecta, verterat in favorem*. Cum primo præter sententiam & simulato studio hæc præstitissent, veriti ne quid gravius cogerentur, postea serio & ex animo favebant. Ita Ernestus edidit e ms. Bodl. idque præferendum videtur vulgato, *ea simulatio, officia metu profecta &c.*

(104) *Contemptim, & sine discrimine*. Ita recte Pichena emendavit e Flor. in quo mendose legitur *contempti mestive discrimine*, nec longe abit Regius, qui scribit *contenti mestive discrimine*. Olim edebatur, *conterriti, mæstive*.

(105) *Possessa Mevania*. Occupata; nam supra 55 *exercitus Mevaniam insederat*, urbem ad confluentem Tiniæ & Clitumni positam.

(106) *Præda, quam periculorum*. Supple *potius*, & sic solet Tacitus.

(107) *Ambiguas*. Fidei haud firmæ in Vitellium, si daretur

iis spatium deliberandi: *acres* & vehementes, si festinata oppugnatione ad desperationem adigerentur.

(108) *Præmiis defectorum vera fides*. Fiducia firma, quæ præmia defectores accepissent, apud eos mansura, valescentibus quippe Vespasiani partibus. Codices mss. habent *verba fides*: unde Ernesto venit in mentem *certa fides*; ut apud Horatium, *& segetis certa fides mea*.

(109) *Immane quantum*. Græcorum more, pro summo opere, mirum in modum. Sic Horatius, *vino & lucernis Medus acinaces Immane quantum discrepat*.

(110) *Fontejum Capitonem . . . interfecit*. Vid. Hist. 1, 7.

(111) *Id quoque non sine dedecore*. Supple *fecere*, quod scilicet sub signis vexillisque processere.

(112) *Ut ad prælium, intentus armatusque*. Ita scripti & editi veteres, præter Flor. & Budensem qui scribunt *ornatusque*. Id recepit Pichena: sed *ornatum* dici simpliciter de eo, qui armis instructus sit, negat Ernestus.

(113) *Secreta Campaniæ*. Regiones paullo remotiores, & secessus maritimos Campaniæ.

(114) *Vigilum cohortes*. Quæ cum hamis & aqua vigilias curabant vicibus. Hæ videntur fuisse militum infimi generis, unde *servitia* dicuntur urbanorum militum, quibus tamen ordine præstabant milites prætoriani.

(115) *Invalidus senecta*. Addit codex Ryckianus *sensuque*: inde duas ferme paginas transponit, quæ transpositio pariter in Flor. & Regio hæret.

(116) *Ne victos quidem laturos*. Qui miseratione olim principis, ad ultionem & res novas accingentur.

(117) *Cum Vitellius collega Claudio foret*. Vitellium patrem intellige. Hæc verba Lipsio videntur glossulam sapere ad ea quæ sequuntur. *Quin ut censuram patris*.

(118) *Insedit milite, & quibusdam &c.* i. e. occupavit cum præsidio. Ita cum Ernesto dedimus pro vulgato *insedit mixto milite ex quibusdam*. Vox *mixto* abest a Budensi, Guelf. & edd. Beroaldi & Rhenani. Hanc restituit Pichena e Flor. & *militem mixtum* putat esse confusum cum plebe urbana, feminis, servis. At cum plebs & servi non sint milites, horum causa *mixtus miles* dici non potest.

(119) *Verulana Gracilia*. Sic vulgo editur. Alii legunt *Verulana Gratilla*. Ita Plinio vocatur Epist. 3, 11; & Flor. & Ryckianus scribunt *Gratilia*.

(120) *Eoque .... suos liberos Sabinus .... in Capitolium accivit, misso &c.* Vulgo, *at Sabinus, misso &c.* Sed hæ

duæ voces non visuntur in Flor. & Regio ; nec mirum est locum esse luxatum, ob illam duarum ferme paginarum transpositionem, de qua monuimus supra 65.

(121) *Juxta lucum asyli*. Videtur intelligi locus, qui *inter duos lucos* vocabatur, juxta quem asylum fuit. Vide Livium 1, 8.

(122) *Sustinentes fastigium Aquilæ*. Sic dictæ, quod in aquilarum similitudinem effigiarentur.

(123) *Pignus imperii*. Ob caput humanum, quod *aperientibus fundamenta templi dicitur apparuisse; quæ visa species haud per ambages arcem eam imperii, caputque rerum fore portendebat*. Livius 1, 55.

(124) *Quo tantæ cladis pretio stetit?* Lectionem repræsentamus mss. & editorum ante Rhenanum, a quo vox *stetit* inducitur, hoc sensu, qua tanta unquam clade pro patria bellavimus? Pro *quo* reponit *quid* Gronovius, quem vide Ob. 3, 17.

(125) *Interjecto* CCCCXXV *annorum spatio*. Sic monet legendum Ryckius, cum alii legant CCCCXV. Ab anno enim 247, quo Horatius Pulvillus iterum consul, ad annum 671, quo L. Scipio, C. Norbanus coss. elapsi totidem.

(126) *Immixtus ignoratusque*. Ita Flor. & editi ante Lipsium, qui dederat *ignarusque* ex Budensi, cui concinit Regius.

(127) *Casus suos in marmore expressam*. Hellenismus, pro expressos & insculptos exhibentem. Ita ex Flor. dederunt Ryckius & Jac. Gronovius. Vulgo, *casusque suos in marmore expressit*.

(128) *Lauream gestæ prospere rei*. Literas laureatas, indices victoriæ, quas ad senatum, stante republica, post ad Cæsares scribebant duces exercituum. Sic Plin. Paneg. 8. *Allata erat ex Pannonia laurea*.

(129) *Recens victoria miles*. Hanc Florentini & omnium editorum lectionem firmat quoque Regius. Ryckius e suo codice maluit, *recenti victoria miles*.

(130) *Festos Saturni dies*. Quibus initium 19 mensis Decembris.

(131) *Vel dum regerit invidiam*. Vel ea mente ut invidiam a se in Mucianum transferret.

(132) *Arulenus Rusticus*. De quo vide Plin. Epist. 1, 5.

(133) *Proximus lictor*. Qui inter lictores dignior, qui proxime apparebat magistratui.

(134) *Sacrum etiam inter exteras gentes legatorum jus*. Flor. & Regius scribunt *in exteras gentes*, & sic ediderunt Ry-

ckius & J. Gronovius, hoc sensu, quod inviolatum servamus etiam erga legatos exterarum gentium. Id autem videtur ab hoc loco alienum.

(135) *Musonius Rufus*. De quo Ann. 14, 59, & 15, 71. Vide & Hist. 4, 10, 40. & Plin. Epist. 3, 11.

(136) *Belli commercia*. Sic Virg. *belli commercia Turnus Sustulit ista prior, jam tum Pallante perempto*.

(137) *Omnem prolationem*. Ita restituit Ernestus e codice Flor. Regio & editione prima, estque hoc verbum usitatissimum Ciceroni; cum *prolatationis*, quod est in omnibus editis ante J. Gronovium, e nullo alio scriptore antiquo exemplum proferatur.

(138) *Hos, rursus illos ... fovebat*. Vulgati, *hos modo*, sed particulam *modo*, quam ignorant Flor. Regius & editio prima, hinc cum J. Gronovio & Ernesto erasimus. Eodem modo supra 22 *prælium ... his, rursus illis exitiabile*.

(139) *Id quoque gaudium*. Nempe ex sanguine & cædibus. *Fruebantur*. Scil. spectaculo in cæde ac sanguine debacchantium.

(140) *Suprema victis solatia*. Nimirum conjuges, liberos, propinquos &c.

(141) *Contrariis vulneribus*. Hoc loco intelligenda videntur *adversa vulnera*: sed dubitat Ernestus an hoc sensu *vulnera* dicantur *contraria*, quæ proprie *mutua* sunt.

(142) *Pudenda latebra*. In cellula janitoris, *religato pro foribus cane, lectoque & culcitis objectis*. Suetonius in Vitellio 16.

(143) *Pater illi L. Vitellius*. Flor. Regius & Budensis scribunt *patrem illi Luceriam*: unde Gruterus emendabat *patria illi Nuceria*, quod verum videtur: nam Tacitus patrem Vitellii descripsit Hist. 1, 9.

(144) *Imputare*. Postulare id apponi sibi gratiæ, quod Vitellium prodiderint, quem vinci intererat reipublicæ, cum iidem a Galba prius desciverint.

(145) *Præcipiti*. Ruenti *in occasum* die. Ita Flor. Regius, & editi ante Rhenanum, qui ex Budensi dederat *præcipitanti*.

IN LIBRUM QUARTUM

HISTORIARUM NOTÆ.

(1) *Si quem procerum ... conspexerant*. Hunc nempe unum suspicabantur e militibus Germanis, qui proceri.

(2) *Fortuna captæ urbis*. Vetranius divinabat *forma captæ urbis*, quod non displicet Lipsio: nam *fortuna captæ urbis* ante declarata.

(3) *In turbas & discordias*. Scil. concitandas.

(4) *Circumjecti pressere*. Mallet Faernus oppressere. Idem infra legebat *par vitiis fratri*.

(5) *Postquam . . . lustraverant*. Postquam illa arma Ægyptum . . . & omnes provincias exercitusque quasi lustrando & expiando pervagata fuerant.

(6) *Ea, prima specie, forma*. Nempe literarum, ut viderentur scriptæ manente bello, & ab eo qui nondum solus imperio potiretur. *Ceterum ut princeps loquebatur, civilia de se & reipublicæ egregia*. Sic enim videtur legendum ex Flor, & Regio. At in ipsis literis tamquam princeps loquebatur, eaque de se prædicabat, quæ civilia erant *& reipublicæ egregia*. Veteres editi habent *& republica*. Addita est in vulgatis præpositio *de* ex conjectura Mureti.

(7) *Publice loqueretur?* Ad publicum urbis concilium scriberet. Vide ad Ann. 2, 55.

(8) *Insectatio in Vitellium sera*. Quia de bello transactum, *& sine libertate*. Quæ enim libertas in eo qui mortuum insectatur?

(9) *In Sarmatas expeditio*. Vide Hist. 3, 46. Ibi de Dacis mentio: sed Daci & Sarmatæ junguntur infra 54.

(10) *Ut honorificam in bonum principem, ita falsa aberant*. Tam honorificam in bonum principem, quam falsæ laudationis expertem.

(11) *Iterum*. Semel hujus mentionem fecit Hist. 2, 91. At sæpius meminit in Ann. qui post Hist. scripti.

(12) *Regione Italiæ, Tarracina municipio*. Freinshemius putat regionis numerum excidisse, legendumque *regione* 1, seu *prima Italiæ*. Sed jure Lipsius ambigit *regionem Italiæ* ad-

junctam a Tacito, in mentione municipii vicini & noti: qualis fuit *Tarracina;* quo tamen in nomine vacillant scripti codices, qui mendose scribunt vel *Caracinæ* vel *Tarentinæ* aut *Tarentino* . . . Opinatur ergo pro *regione Italiæ*, reponendum *origine Italica*, quibus verbis Helvidius dicetur non externus fuisse, ut tunc in senatu plurimi. At Ernestus suspicatur hæc verba *regione Italiæ* e margine in textum migrasse, ac proinde delenda.

(13) *Cluvio patre, qui ordinem primipili duxisset.* Qui centurio fuisset primi ordinis triariorum, qui *pilani* primum dicti. Hujus filium suspicatur Lipsius nepotem ex sorore fuisse Helvidii Prisci, qui appellatur Ann. 12, 49, & 13, 28, a quo in nomen & familiam adoptatus sit.

(14) *Doctores sapientiæ.* Stoicos intellige.

(15) *Gener delectus.* Antequam Fanniam, Arriæ minoris & Thraseæ filiam duceret, aliam uxorem habuerat, & ex ea Helvidium juniorem, quem interfecit Domitianus. Vide Plin. Epist. 9, 13.

(16) *Agmen reorum.* Eorum scil. qui eadem ratione accusaverant sub Nerone, &, si Marcellus caderet, eadem ruina prosterni timebant.

(17) *Testatum.* Cujus certaminis testes sunt egregiæ utriusque orationes.

(18) *Quam bonos amicos esse. Satis Marcello.* Ita distinguunt Flor. Vaticanus, & Regius cum Ryckiano. Vulgati post Rhenanum, *quam bonos amicos. Esse satis.*

(19) *Principis honor.* Qui scilicet principi habebatur, legatis ad eum mittendis.

(20) *Obsequio.* Legationi ad principem obeundæ.

(21) *Ulteriora.* Tempora nimirum liberæ reipub.

(22) *Per hujusmodi imagines inlusisse.* Hoc quasi velum prætendisse sceleribus suis, ut quæ sponte jussurus erat, ea per accusatores & senatum exerceret, atque ita hominibus, specie quadam justitiæ, vere illuderet.

(23) *Senem triumphalem.* Ob res gestas in Britannia sub Claudio imperatore obtinuerat triumphalia ornamenta.

(24) *A prætoribus tractabatur ærarium.* Vide Ann. 13, 29.

(25) *Capitolium publice restitueretur.* Auspiciis reipublicæ, adjuvante quidem Vespasiano, sed tamquam privato, nec tam ut capite ejusdem reipublicæ, quam parte.

(26) *Oblivio*, a voce *Oblivium*, qua & Virgilius & Horatius utuntur, sed numero multitudinis.

(27) *Fuere, qui & meminissent.* Nempe pessimus quisque, ut

liberiori viro periculum crearent apud Vespasianum, quo jubente interfectus est.

(28) *Publium Celerem*. Egnatium. Vide Ann. 16, 32. Hinc Juvenalis, *Stoicus occidit Baream, delator amicum, Discipulumque senex*.

(29) *Proditor corruptorque*. Vocem ultimam corruptam censet Heinsius, malletque *correptor*, i. e. accusator. Certe *corruptor* is est, qui quocumque modo animum moresque aliorum depravat, quod ab hoc loco alienissimum est.

(30) *Nec opibus Romanis . . . attriti*. Nec opibus Romanis dejecti & prostrati, quod plerumque accidit populis, qui societate juncti sunt cum valentioribus. Ita Flor. Sed Vaticanus & Regius aliter legunt, *nec opibus Romanis, societateve valentiorum adstricti*, i. e. severe habiti, ut interpretatur Pichena.

(31) *Claudius Civilis*. Vide Hist. 1, 59.

(32) *Simili oris dehonestamento*. Plutarchus ait, qui duces maxime bellicosi fuerunt, eos altero caruisse oculo, Philippum, Antigonum, Annibalem, & Sertorium. Annibal in transitu paludum alterum amiserat oculum.

(33) *Compositæ seditionis*, i. e. præparatæ clam & instructæ. Ita ex editione prima dedit Ernestus, pro vulgato *compositi*.

(34) *Quando legatum... venire?* Hæc Lipsius sumit interrogative, hoc sensu, ecquando mitti ad se legatum, ut saltem dominis honestioribus serviant? Ernestus inductam a Lipsio interrogationem delet, & *quando* accipit dictum pro *quippe*.

(35) *Vespasiano imputaturos*. Ipsos Batavos petituros motum ab ipsis bellum, si ejus ambigua esset fortuna, apponi sibi gratiæ apud Vespasianum.

(36) *Britannica auxilia*. Sic vocat ipsas Batavorum cohortes, quod dudum in Britannia fuerint cum quartadecima legione. V. H. 2, 69.

(37) *Cajanarum expeditionum ludibrium*. Caji Caligulæ jocularem expeditionem, quam describit Suetonius in Caligula 43.

(38) *Ante tributa genitos*. Censum tributumque per Gallias instituit Augustus septimum consul. Infra e Flor. & editione prima dedimus cum Ernesto, *proprium hominum bonum*, ubi vulgati, *proprium hominis bonum*.

(39) *Duarum legionum hibernis præerat*. Tamquam senior legatus; nam altera legio legatum habebat Numisium Rufum.

(40) *Cunctaque, quæ acciderant*. Ita Flor. Regius, Ryckia-

nus, & editi ante Rhenanum, qui ex Budensi dedit *quin cuncta quæ &c.*

(41) *Veteres militiæ*. Phrasis Corneliana, quam ex Flor. restituit Pichena. Sic alibi *vetus operis ac laboris*. *Scientia cærimoniarumque vetus*. *Vetus regnandi*.

(42) *Batavus arbitrum . . . ne ageret*. Ita editi & codices præter Flor. & Regium, qui habent *arbitrium*: quod vulgato præfert J. Gronovius. Sed idem loquendi genus occurrit Ann. 13, 14.

(43) *Belli concurrentis*. A pluribus simul populis ingruentis.

(44) *Longa pacis opera*. Hæc ædificia, lixis, mercatoribus, aliisque paganis, qui castra sequebantur, recipiendis destinata, dicebantur *procestria*. Vid. Lipsium Milit. 5. Dial. 1.

(45) *Parum provisum, ni copiæ in castra conveherentur*. Lipsius legit *ut* pro *ni*. Scripti Codices habent *ni*, idque recte interpretatur Salinerius. Diruunt ædificia, quæ castris adjacebant, ne usui forent oppugnantibus: sed nihil ea re, aut parum promoverunt, non vectis in castra commeatibus: qui ibidem erant, *rapi permisere*.

(46) *Mixta belli civilis, externique facie*. Nam cohortes Batavorum signa militaria præferebant in morem Romanum: ceteræ gentes pro signis imagines ferarum ostentabant.

(47) *Armatorum Romanorum*. Hanc vocem addit, ut ab ea summa excludat servos, lixas, & id genus homines, quos ad ministeria belli adsumptos mox dicit Tacitus.

(48) *Pleraque telorum turribus . . . hærebant*. Flor. Regius & Ryckianus scribunt *pendebant*.

(49) *Per testudinem suorum*. Vide Hist. 3, 27.

(50) *Ipse pavidus, invalidus corpore*. Vulgo *ipse pavidus torpere*. Correxit Pichena ex Flor. cui accedit Regius. In his pro *pavidus*, scribitur *navibus*; quod mutari mallet J. Gronovius in *ignavus*.

(51) *Interfecto traditore*. Hæc vox suspecta Ursino tamquam minus Latina, & ex Italo idiomate huc translata, legitque *proditore*. Melius Heinsius qui corrigit *interfecto traditore*, nempe custodiæ, quæ ad imperatorem duceret.

(52) *Magis usurpandi juris*. Supple *causa*, quam vocem sine causa additam delevit Lipsius: abest quippe a Flor. Regio & editione prima.

(53) *Alia manu Mosam . . . transire jubet*. Mallet Faernus *transiri*. Infra dedimus cum Ryckio *quateret*, nempe Civilis; quam lectionem adstruunt Flor. Regius & Ryckianus. Vulgo *quaterent*.

(54) *Romanorum nomen*. Ita dedit J. Gronovius e Flor. & editione prima, & id firmant Regius & Ryckianus, qui tamen in prioribus omittunt vocem *gens*. Vulgo *Romanorum nomine*: quæ verba per glossam addita esse censet Gruterus.

(55) *Tendere arcus*. Hæc merito suspecta Lipsio, reponenti *tendere armis*.

(56) *Præcipuum pavorem*. Regius & Ryckianus scribunt *terrorem*.

(57) *Addito Cæcinæ edicto*. Quippe consul erat.

(58) *Alpinus Montanus*. Missus a Flavianis. Hist. 3, 35.

(59) *Neve externa*, scil. bella, *armis falsis*, i. e. prætextu bellandi pro Vespasiano, *velaret*. Ita scripti codices, non *externa arma falsis velaret*, ut voluit Lipsius.

(60) *Necem fratris*. Vide supra 13.

(61) *Exigua Galliarum portio*. Canninefates & Batavi, Germaniæ quidem populi, sed in Galliam transgressi, Rheni insulam incolebant.

(62) *Solvere obsidium . . . potuisset*. Sic vulgo. Ryckius e Flor. & suo codice dedit, *solvere obsidium . . . . potuit*, & firmat Regius. Infra editi ante J. Gronovium habent *Vocula jubet, ut depositis &c*. Sed voculam *ut* respuunt codices, & commode abesse potest.

(63) *Impedimenta legionum*. Intellige currus & jumenta *cum imbelli manu*; lixis nempe & calonibus, ut multa manus citius expedirent negotium frumentandi. Gron.

(64) *E quinta & quintadecima legionibus*. Ita ex capite sequenti legendum monuit Mercerus, & favet Regius, in quo scribitur *quinta & decima*. Mendose vulgati, *e quinta & quartadecima legionibus*. Quartadecimanos in Britanniam miserat Vitellius.

(65) *Causam suam dissociantibus*. Quia Vespasianum malebant.

(66) *Satietate prædæ*. Regius & Ryckianus scribunt *societate prædæ*, ut referatur ad *mixtus*: quæ lectio potior videtur Ryckio: neque enim verisimile est obsessores in Magontiaci obsidione tanta præda ditatos, ut satietas eos ceperit, ac propterea discesserint.

(67) *Cui una ex republica annonæ cura*. Tale illud Juvenalis de populo Romano, *duas tantum res anxius optat, Panem & Circenses*.

(68) *Plotium Griphum*. Qui Muciano fidus Hist. 3, 52.

(69) *Scribonianum Crassum*. Fratrem L. Pisonis quem Galba adoptaverat.

(70) *Æra legum*. Leges in tabulas æreas incisæ per fora aliaque loca publica figebantur.

(71) *Junius Mauricus*. De quo Plin. Epist. 1, 14, & 4, 22.

(72) *Probabant religionem*. Qua scil. trepide & cunctanter jurabant, sed ex ipsa illorum trepidatione perjurii argumentum eliciebant.

(73) *Scribonios fratres*. Ita codices mss. ut Ann. 13, 48, non *Scribonianos*. Hos a Nerone, cum utrique Germaniæ eodem tempore præfuissent, arcessitos in Græciam, atque interemptos refert Dio in excerptis libri 63.

(74) *Aquilio Regulo*. De quo Plinius multa in epistolis. Vide lib. 1, 5, & 2, 20.

(75) *Sponte ex S. C.* Hæc verba secum pugnant. Posteriora delent Colerus & Gruterus.

(76) *Septuagies sestertio*. Lib. Tur. 875000. Supra *consularia spolia* sunt præmia, quæ, everso per accusationem viro consulari, acceperat.

(77) *Diutius durant exempla, quam mores*. Malorum exemplorum vis longius durat, quam virtus bonorum principum. Ita Ernestus, qui cum Ryckio locum hunc sanum pronunciat contra Lipsium, cui placeret *quam auctores*.

(78) *Helvidius*. Vide supra 5 & 6.

(79) *Octavium... Sagittam, & Antistium Sosianum*. Vide Ann. 13, 44, & 14, 48.

(80) *Cyrenensibus damnatur*. Reum damnare dicuntur, qui efficiunt, ut a judicibus damnetur.

(81) *Sexcenties sestertium*. Lib. Tur. 7500000.

(82) *Funus censorium*. Vide Ann. 4, 15.

(83) *Si pauca supra petiero*. Rhenanus & Muretus mallent *repetiero*.

(84) *Beneficiorum numerus*. Hic *beneficia* Lipsius intelligit promotiones ad altiores ordines seu gradus militiæ.

(85) *Pravo certamine*. Dum scilicet neuter alteri concedere sustinet. *Diuturnitate Officii* prævaluit potestas legatorum: tempus enim ipsis non nisi voluntate principis, a quo mittebantur, præfinitum. At proconsules, a senatu missi, quotannis mutabantur.

(86) *Læta Pisoni omina .... continuare*. Lætis ominibus Pisonem assidue, locis omnibus prosequi, tamquam principem. Pro *omina*, quod e correctione Acidalii recepit Ernestus, editi habent *omnia*.

(87) *Clodii Macri*. Vide Hist. 1, 7.

(88) *Bebius Massa, e procuratoribus Africæ*. Quia non viden-

videntur fuisse plures in Africa procuratores, Ernestus delet nomen *Africæ*, ut *e procuratoribus* sit *procurator*. Sed quid vetat Bebium Massam dici *e procuratoribus Africæ* fuisse, hoc est, unum ex iis, qui procuratores in Africa fuerant?

(89) *Malorum, quæ mox tulimus*. Sub Domitiano, qui per Bebium Massam delatorem clarissimis viris necem attulit. Vide Plin. Epist. 5, 5.

(90) *Antequam digrederetur*. A patre, Alexandria, quem eo usque secutus erat, inde digressus Cæsaream.

(91) *Suum cuique sanguinem indiscretum*. Ita conjunctum, ut nulla re secerni ac dissociari debeat.

(92) *Curam restituendi Capitolii*. Vespasianum hoc temporè nondum Romæ fuisse series tota rerum declarat: at e Suetonio constat eo præsente, immo & ruderibus purgandis manus admovente, restitutum Capitolium. Cum igitur hoc libro quarto frequentes sint in mss. transpositiones, & vacua locis pluribus spatia, Ernestus suspicatur hæc, de restituto Capitolio nimis arctata, aliunde, hoc est, e libro sequente huc translata.

(93) *Quis fausta nomina*. Mos erat eligere homines bono nomine, qui rerum agendarum initiis præessent aut interessent, & quorum e nomine captari velut augurium aliquod posset prosperitatis & diuturnitatis.

(94) *Felicibus ramis*. Ex arbore felici, i. e. diis grata decerptis, puta lauru, olea &c.

(95) *Vivis e fontibus amnibusque*. Vulgo *rivis & fontibus*. Correxit J. Gronovius e codice Flor. & favet Regius, in quo legitur corrupte *aquaturis e fontibus*. In re simili Livius 1, 45 dixit, *quin tu ante vivo perfunderis flumine*.

(96) *Ipse, e majoribus suis*. Hoc est, ad exemplum majorum suorum. *Hostis . . . quam socius jactabat*. Hellenismus, pro *hostem se potius, quam socium*. Sic Virgilius, *sensit medios delapsus in hostes*.

(97) *Pertinaciam accenderent*. Ita Flor. Regius & Ryckianus, quod, ut mollius vulgato *pertinacia accenderentur*, Ernesto receptum.

(98) *Extra conventum*, scil. socialem eorum, qui arma in Romanos junxerant, *diximus*. Supra 18.

(99) *Infracta tributa*. Galba quibusdam civitatibus quartam tributorum partem remiserat.

(100) *In tot malis hostium, ut finem*. Hæc merito displicent Lipsio, qui legendum censet, vel *portum & finem*, vel *honestam, ut finem*. Gronovius Observ. 1, 14 malebat

otium & finem. Ernestus cum Acidalio vocem *hostium* delendam putat, & huc male tractam e proximo, ubi *jus hostium*.

(101) *Fœdissimam mortem*. Quæ mox desertoris proditorisque manu obvenit.

(102) *Romani imperii insignibus*. Lictores cum fascibus intelligit Ernestus.

(103) *Ac qui ipsos leves*. Duplicis generis dati custodes dicuntur, quorum alii prædam in castris retentarent, alii victos prosequerentur *leves*, & sarcinis fortunisque omnibus exutos.

(104) *Barbaro voto*. Vide de moribus Germanorum 31.

(105) *Arbitrantur deas*. Vulgo *arbitrentur deas*. Mutavit Ernestus ex editione prima, & sic volebat Muretus. Vide de moribus Germ. 8.

(106) *Exspectatione tristior*. *Omnia tristiora experiendo factura*, ut ait Livius de fœda legionum deditione ad furculas Caudinas.

(107) *Inhonora signa*. Vide Ann. 1, 24.

(108) *Sub custode & pretio coiremus*. Hinc capite sequenti, *vectigal & onera commerciorum resolvimus*, *sint transitus incustoditi &c*.

(109) *Abruptis voluptatibus*. Ita dedit Lipsius ex mss. codicibus, a quibus non multum abit Regius, in quo mendose scribitur *voluntatibus*. Solebant Romani victarum gentium mollire vires, & per delicias amœnasque voluptates frangere. Vide Agricolæ vitam 21. Ante Lipsium edebatur, *abruptis vectigalibus*.

(110) *Deductis olim*. Veteres colonos intellige: *quique mox provenere*, i. e. ex iis nati sunt.

(111) *Ipsa edita in turre*. Lege potius cum Ryckiano codice *adyta intrare*: nec longe abeunt Regius & editio prima, in quibus legitur *adita intrare*.

(112) *Projectis .... monumentis*. Columnis, aut tabulis æneis in quibus incisum & proscriptum erat fœdus Romanorum cum Lingonibus.

(113) *Eponinæ uxoris exemplum*. Nimirum Tacitus rem servavit narrandam in ultimum Vespasiani annum, cum & Julius hic Sabinus, & ista ipsa Eponina interfecti. Tota historia apud Plutarchum diffuse est in Erotico extremo.

(114) *Ne, quamquam egregii duces*. Ita hunc locum egregie Mercerus emendavit, cum prius ex corruptis codicibus legeretur nullo sensu *nequaquam*.

(115) *Per jurgia jactantibus*. Ita Manutius e Flor. Regio & prima editione emendavit, in quibus scribitur *per juria jactantibus*. Ryckius maluit e suo codice *pro jure jactantibus*.

(116) *Ala singularium*. Qui videntur fuisse equites honoratioris militiæ.

(117) *Caracatium*. Sic scribitur in Flor. quo nomine intelligendi videntur Ryckio *Carati*, de quibus Cæsar de bello Gall. 2, 4, quod situi populi istius non convenire docet Cellarius.

(118) *Se ipsas in verba Vespasiani adigunt*. Ita quidem omnes libri, inquit Ernestus; sed haud dubie rescribendum *se ipsæ*.

(119) *Montibus aut Mosella*, i. e. montibus hinc, inde Mosella amne septum.

(120) *Ut ventum in manus*. Ita Flor. Regius & Ryckianus codex, & sic solet Tacitus. Vulgo *ut ventum ad manus*.

(121) *Cerialis, a metu infamiæ*. Præpositionem delevit Lipsius, quam scripti codices, & editi ante Lipsium tenent: hanc restituit Ernestus, ut & infra *posito civium bello*, pro vulgatorum *posito civili bello*.

(122) *Qui vocem precesque*. Voculam *qui* delet Muretus: pro ea reponit Acidalius *quia*.

(123) *Satis clarum*. Codices regius & Ryckianus, & editio prima habent *satis claret*, nec abhorret a stilo Taciti verbum poeticum.

(124) *Id solum vobis addidimus*, i. e. oneris imposuimus, durius in vos consuluimus. Gr.

(125) *Nuntii occultarent*. Nempe Cerialis, & alii duces Romani. Farnesianus codex, Regius, & Ryckianus scribunt ut nos, *nuntii*, sed legendum esset *occultarentur*. Alii legunt, *nuntios occultarent*.

(126) *Eum, qui adtulerat ipsas epistolas*. Immo *ipsasque epistolas ad Domitianum misit*.

(127) *In arma pronum*. Vulgo *in arma promptum*. Mutavit Ryckius e Flor. & suo codice, quibus accedunt Regius & prima editio.

(128) *Oblitos prædixerim: memoriam &c.* Locus depravatus, quem Gronovius sic emendabat: *quam quod vos Gallici fœderis oblitos, repetisse memoriam Romani sacramenti temere credidi*. Aliam lectionem præfert Ryckianus codex, *oblitos, proximam memoriam Romani sacramenti tenere credidi*. Vocem *tenere* servant veteres editi.

(129) *Tolbiaci*. Hodie *Zullich* in ducatu Juliensi.

(130) *Prioris vitæ criminibus*. Vide Ann. 14, 40, & Hist. 2, 86.

(131) *Vocare offensat*, i. e. provocare.

(132) *Exposcens gemitu, monitu &c.* Duæ voces postremæ offendunt Ernestum, qui censet *gemitu* aut spurium esse, aut pro eo legendum esse *ingenitum*, i. e. Vespasiano insitum divinitus.

(133) *Cuncta fortunæ suæ patere*. Mallet Ernestus *parere*.

(134) *Eleusine exciverat*. Vulgo *Eleusi* mutavit J. Gronovius, firmantque Flor. & Regius, in quibus mendose scribitur *Elusim*.

(135) *Vulgus adversari regem*. Recte Muretus corrigit *aversari*.

(136) *Qua cogitatione bellum .... agitaverit*. Plerique codices, quos inter Regius, legunt *qua contagione bellum ... cogitaverit*. Idque placet Ryckio, minime probante Ernesto, qui pro *cogitatione*, mallet *sollicitatione*. Mox pro *in altitudinem conditus*, idem Ernestus Tacitum scripsisse putat *in solitudinem*.

(137) *Contra interpretabatur*. Fictam & ad tempus sumptam credebat, mortuoque patre in sui perniciem erupturam.

IN LIBRUM QUINTUM

HISTORIARUM NOTÆ.

(1) *Perdomanda Judææ delectus a patre*. Verbum *delectus* non videtur Ernesto satis dignum imperatoris filio, malletque *relictus*.

(2) *Ut super fortunam crederetur*. Hanc lectionem concinnavit Lipsius e codicibus Flor. & Vaticano, qui scribunt, *ut superiori unam crederetur*. Regius & Ryckianus clare exhibent, *ut superior omnibus crederetur*, quæ lectio Ryckio probata correctoris manum sapit, & Ernesto nimis languida videtur.

(3) *Primordia ejus aperire*. Mirum sane Tacitum de rebus Judaicis non consuluisse libros Josephi, qui illis temporibus non obscuri erant Romæ, & cum delirantibus externis scriptoribus delirare maluisse, quam ab auctore Judaico & e monumentis genuinis vera addiscere.

(4) *Aucto in barbarum cognomento*. Sic Ann. 4, 42. *Civitas potens . . . neque in barbarum corrupta*.

(5) *Utrimque deserti*. Vulgati, *ab utrisque*: correxit Ryckius e Flor. & suo codice, quibus accedit Regius: *sed sibimet*, ad Judæos refertur; *ut duci cælesti*: hæc verba videntur esse a glossa, male referente *sibimet* ad Mosen: *crederent, & primo, cujus &c.* Sic enim videtur legendum cum Ernesto, qui & in sequentibus delet vocem *credentes*.

(6) *In quîs urbs & templum dicata*. Ita dedit Ernestus e Flor. sine verbo *sunt*, quod in vulgatis additur.

(7) *Pessimus quisque*. De proselytis dictum. Infra pro *& quia*, conjicit Ernestus *& quidem*.

(8) *Eademque cura, & de infernis persuasio*. Cura condiendi corpora & persuasio de inferis eadem Judæis, quæ Ægyptiis: at diversa penitus & contraria de cælestibus.

(9) *Nulla simulacra urbibus suis ..... sinunt*. Sic emendat Gronovius, ne solæca sit phrasis. Alii pro *sinunt* legunt *sunt*.

(10) *Incertæ undæ: superjacta, ut solido, ferunt*. Ita Flor. & Regius. Vulgati, *feruntur*. *Undas* vocat incertas, quæ

intuentem quasi ambigere cogant, véræne undæ sint, an solidum solum, idque propter bituminis colorem.

(11) *Sive herba tenus aut flore, seu solitam in speciem adolevere*. Ita Rhenanus, & firmant Flor. & Budensis, in quibus scribitur *tenus*. Male Ryckius e suo codice edidit, *sive herba tenues aut flores, ut solitam &c.* Nam *herbæ* & *flores* sunt in *rebus sponte natis*, *aut manu satis*.

(12) *Et primis munimentis urbs, dein regia; templum intimis clausum*. Trinum significat murorum ambitum, ita ut urbs exteriore, alio regia, templum interiore clauderetur. Flor. Regius, & ceteri codices, pro *dein regia*, corrupte habent *deingia:* correxit Mercerus ex conjectura, qua nihil certius, & cum sequentibus magis consonum. Vide infra 11 & 12. Non igitur audiendus Ryckii codex fœdius interpolatus: *Templum ex primis munimentis urbis: alienigenis templum interius clausum*. Nam templum interius non alienigenis magis, quam ipsis Judæis non sacerdotibus, clausum, ut proximis verbis affirmat ipse Tacitus.

(13) *Nam ea tempestate Arsaces desciverat*. Hæc verba non videntur esse Taciti, sed additamentum imperiti hominis, quod e margine in textum irrepserit. Nam Arsaces descivit sub Antiocho cognomine Theo, qui fuit Syriæ rex tertius ab Seleuco, ante Christum 250. Antiochus autem Epiphanes, de quo hìc agitur, quique bello Parthorum prohibitus est, quominus Judæorum gentem exscinderet, ante Christum 164, octavus Syriæ rex fuit, successoresque habuit *invalidos*.

(14) *Provincia*. Scilicet Orientis.

(15) *Præter hierosolyma*. Budensis & Regius scribunt *hierosolymam*.

(16) *Quem & Bargioram vocabant*. Hæc verba videntur esse transposita, & revocanda ad Simonem: hic enim Josepho *filius Gioræ* dicitur, non Joannes.

(17) *Visa per cælum concurrere acies*. Vide Josephum de bello Jud. 6, 31, & 7, 6.

(18) *Virile ac muliebre secus*. Vide ad Ann. 4, 62. *Sexcenta millia*. Ita Flor. & Regius cum Budensi. Editi ante Rhenanum *ducenta millia* præferunt. Josephus, Zonaras & Jornandes tradunt undecies cetena millia periisse illa obsidione.

(19) *Adventu secunda & sexta & quartadecima*. Vulgo *secunda & sedecima & quartadecima*. Correxit Mercerus, quia *sextadecima* ducum cum Ceriali, & *sexta* ex Hispania demum accesserat: & sic recensentur infra 16.

(20) *Cominus eminus certabatur*. Sic ex Gronovio. Alii le-

gunt *Cominus certabatur*. In Flor. & Regio mendose scribitur *cominus mixtus certabatur*.

(21) *Quæ provideri astu ducis oportuerit, provisa*. Ita clare Ryckianus, & eodem alludunt Flor. Regius & Budensis, in quibus scribitur *provise* vel *prævise*. Editorum *providisse* nullo codice firmatur.

(22) *Solidum illa*. Nimirum, *parte illa* nihil paludosum, sed siccam duramque terram.

(23) *Oppida Batavorum*. Ita codex Romanus cum Regio & Ryckiano, & urbes intelligendæ sunt Batavorum extra insulam, & cis Rhenum sitæ. Editi legunt *oppidum*, quo nomine alii *Batavodurum*, alii *Noviomagum* capiunt.

(24) *Præsidia... legionum, una die Civilis quadripartito invaserit*. Vulgo, *præsidia legionum modicis vicis quadripartita Civilis invaserit*. Correxit e codice Ryckiano & editione prima Ernestus, & favet codex Guelf. in quo scribitur *modicis villis*, nec additur *Civilis* post *quadrip*.

(25) *Inrumpere ... pontem*. Sic in vulgatis. Ernestus cum J. Gronovio e mss. Oxoniensi *rumpere pontem*.

(26) *Disjecto agmine*. Nempe militum, qui terrestri itinere Cerialem prosequebantur. Horum castra nocturna Germani aggrediuntur.

(27) *Suismet tentoriis*. Ita Vaticanus, Regius, & Ryckianus, quibus accedit & Flor. in quo scribitur *suismet toriis*: & sic jam edidit Ernestus, pro vulgato *suismet coriis*, cum nusquam *coria* pro tentoriis dicantur.

(28) *Prætoriam triremem*. Regius & Ryckianus scribunt *biremem*.

(29) *Tricenis quadragenisque armamenta liburnicis solita*. Sic Lipsius dedit. Locum hunc plerisque in mss. mire corruptum sic edidit Ryckius e suo codice, *Tricenos quadragenosque ferre armatos Liburnicæ solent*. Huic lectioni favent Flor. Regius, & editio prima, in quibus legitur, *trecentos quadragenòsque ferre armamenta, vel arma Liburnicis solita*, vel *solitæ*.

(30) *Ubi Mosæ fluminis os amnem Rhenum Oceano adfundit*. Alii, *quo Mosæ fluminis os amnem Rhenum Oceano adfundit*. Ita ex Flor. dedit J. Gronovius, & firmat Regius, qui pro *adfundit*, habet *effundit*. Vide Ann. 2, 6. Editi vulgo, *quo Mosæ fluminis amnem Rhenus Oceano adfundit*.

(31) *Crebris pluvialibus imbribus*. Flor. & Regius scribunt *crebris per hiemem imbribus*.

(32) *Castra ... differebantur*. In diversas partes ferebantur.

(33) *Neque aliud Civilis amicitia paratum*. Ita dedit Ernestus e codice Guelferbytano, pro vulgato *peractum*, quod hoc loci alienum.

(34) *Quam Germanorum feminas*. Velledam notat, de qua Hist. 4, 61.

(35) *Nabalia*. An flumen, quod plane ignotum in his regionibus? An memoratum Ptolemæo oppidum *Nabalia*, quod Hadrianus ad Isalam, Cluverius & Altingius ad fossam Drusianam referunt? Nam quod Rhenanus & Lipsius nomen ex *Vahalis* corruptum autumant, pugnat id cum Historia, cum Civili trans Rhenum agenti iter ad Vahalem non fuerit, nisi per medias Romanorum legiones.

		ERRATA	CORRIGE
Pag. 70.	lin. 20.	repentundarum	repetundarum
329.	14.	accerrimo	acerrimo
369,	22.	cediderat	ceciderat

